GARABET IBRĂILEANU

ADELA

LITERA

Garabet Ibrăileanu

Privind viaţa

*

Adela

*

Amintiri din copilărie şi adolescenţă

Prefaţă de Nicolae Manolescu

Editura Litera

2009

Textul actualei ediţii este reprodus după Garabet Ibrăileanu,
Privind viaţa. Adela. Amintiri, ediţie îngrijită de Rodica Rotaru şi Al. Piru,
Editura Minerva, Bucureşti, 1987
Tabel cronologic şi referinţe critice de Teodora Dumitru
Fotografii din arhiva Muzeului Naţional al Literaturii Române

Privind viaţa. Adela. Amintiri din copilărie şi adolescenţă
Garabet Ibrăileanu

Editura Litera
O.P. 53, C.P. 212, sector 4, Bucureşti
tel/fax 021-319 63 90
E-mail: comenzi@litera.ro
Ne puteţi vizita pe:

Editor: Vidraşcu şi fiii
Director general: Dan Vidraşcu
Redactori: Florenţa Simion, Ioan Luca
Corector: Cristiana Miu
Prepress: Bogdan Mitea
ISBN 978-606-600-058-1

elefant.ro

Cronologie

1871 La 23 mai se naşte în Târgu-Frumos (judeţul Iaşi), Garabet Ibrăileanu – fiul Mariei Marcovici şi al lui Teodor Ibrăileanu, dintr-o familie sărăcită de negustori armeni. „Părinţi săraci: tatăl impiegat financiar în Roman, mama întreţinându-se cu acul, o casă a bunicii vândută pentru datorii.“ (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [1941], ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 662)

1872 Se mută cu familia la Roman.

1876 Îi moare mama. Imaginea ei îl va însoţi, peste ani, când îşi va scrie romanul şi amintirile.

Garabet Ibrăileanu face şcoala primară la Bacău.

1883-1887 Urmează ciclul secundar la gimnaziul „Roman-Vodă“ din Roman.

Îi moare tatăl. Rămas orfan, copilul va rămâne în grija rudelor.

„E un şcolar bun, capătă lecţii particulare şi suferă de luxul caselor în care intră, nu din invidie, ci din incapacitatea de a se adapta. Iaşul pe care îl vede în treacăt i se pare colosal“, nota G. Călinescu (*idem*).

1887 Împreună cu Raicu Ionescu-Rion şi alţi entuziaşti, foarte tânărul G. Ibrăileanu înfiinţează o celulă culturală, „Orientul“.

„Ceata lui e aşa de săracă, încât Raicu Ionescu, un coleg, îşi astupă spărturile ghetelor cu şindrilă. Toată viaţa criticul, chiar în bună stare, a păstrat un aer sfiit şi hainele au stat pe el sucite, ca pe un lucrător înduminicat“, scrie G. Călinescu (*idem*).

Urmează liceul „Codreanu“ din Bârlad („cu banii strânşi prin subscripţii“, îşi va aminti mai târziu criticul); bacalaureatul îl va da la Iaşi.

1889 La iniţiativa lui G. Ibrăileanu, Panait Muşoiu şi Eugen Vaian, apare revista literară socialistă „Şcoala nouă“. Viitorul critic debutează aici, semnând, cu pseudonimul Cezar Vraja, versuri, traduceri, impresii de lectură.

1890-1895 Urmează Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Iaşi şi, în acelaşi timp, Şcoala Normală Superioară, secţia istorie-filosofie. Colaborează la publicaţia socialistă „Munca“, din Bucureşti.

Interesat de mişcarea socialistă, intră în legătură cu Ioan şi Sofia Nădejde, cu C. Stere, Mihai Carp, V. G. Morţun.

1892 Ţine conferinţa *Darwinismul social*, publicată ulterior în revista „Critica socială“.

1893 Colaborează, la „Evenimentul literar“ din Iaşi, unde îndeplineşte şi funcţia de secretar de redacţie. Publică suita de articole *Psihologia socială*.

Intră într-o polemică susţinută cu revista lui Vlahuţă, „Vieaţa“.

1894 Absolvent al Şcolii Normale Superioare.

Apare la Bucureşti revista „Lumea nouă“, publicaţia Partidului Social-Democrat, cu care va colabora după suspendarea „Evenimentului literar“. Ibrăileanu se mută la Bucureşti, lucrând ca redactor neremunerat la „Lumea nouă“: „Ca toţi socialiştii culţi, adopta o concepţie estetică foarte liberală.“ (G. Călinescu, *ibidem*, p. 663)

1895 Licenţiat al Universităţii din Iaşi. Apare o colecţie de articole ale lui Raicu Ionescu-Rion, *Scrieri literare*, cu o prefaţă de Sofia Nădejde şi cuvânt introductiv de Cezar Vraja.

1896 Traduce, sub pseudonim, romanul lui Guy de Maupassant, *Bel-Ami*.

Este numit profesor suplinitor la gimnaziul de băieţi din Bacău.

1897 Colaborează la *Dicţionarul limbii române*, coordonat de Al. Philippide.

1900 Profesor de română la Liceul-internat „C. Negruzzi“ din Iaşi. Aici leagă o prietenie cu, pe atunci, profesorul de română Calistrat Hogaş.

1901 Se căsătoreşte cu profesoara Elena Carp, sora socialistului Mihai Carp.

Îi sunt publicate, în „Noua revistă română“, articolele *Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* şi *Curentul eminescian*.

1902 Profesor titular la Liceul-internat din Iaşi.

1905 Începe colaborarea la „Cuvântul nou“, revista poporanistă a lui H. Sanielevici. Aici îi vor apărea *Câteva consideraţii asupra spiritului critic în istoria culturii române* şi *Poporanismul*, act de distanţare de socialism, aşa cum îl înţelesese el în primii ani ai tinereţii.

1906 În martie apare la Iaşi revista „Viaţa românească“, condusă de C. Stere, Paul Bujor şi G. Ibrăileanu (care este şi redactor).

1908-1911 Suplinitor la Catedra de istorie a literaturii române moderne de la Facultatea de Litere din Iaşi.

1909 Editura „Vieţii ro-mâneşti“ îi publică volumul *Spiritul critic în cultura românească*, conturându-se, astfel, premisele polemicii pe care o va susţine (pe tema în discuţie) cu N. Iorga.

Vede lumina tiparului şi antologia *Scriitori şi curente*, care include texte publicate anterior în coloanele revistei ieşene „Viaţa românească“.

„Viitorul“ îi publică seria de scrisori adresate lui C. Dobrogeanu-Gherea, prin care criticul îşi argumentează îndepărtarea de mişcarea socialistă.

1912 G. Ibrăileanu îşi publică, la editura „Vieţii româneşti“, teza de doctorat *Opera literară a d-lui Vlahuţă* – o lucrare scrisă în doar „două luni“, sub presiunea cursei contracronometru purtate cu criticul E. Lovinescu, doctor în Litere la Paris, alături de care concura pentru ocuparea aceluiaşi post.

Numit profesor titular la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, criticul „Îşi făcuse un renume de mizantrop şi extravagant, dar lumea, protesta el, n-avea dreptate:

«sunt un om foarte sociabil, dar într-un cerc foarte restrâns. Cu cine nu pot avea vreo legătură sufletească n-am ce vorbi niciodată şi mă simt încurcat şi jenat, şi am aerul unui idiot». Avea o predispoziţie naturală spre mizantropie, cu care lupta, căci recunoştea că e «o stupiditate»“, scrie G. Călinescu, înregistrând jovial „fobiile“ întrutotul originale ale lui Garabet Ibrăileanu:

„Fobiile lui erau proverbiale şi le mărturisea cu candoare. I se părea că oricând îi putea înceta funcţiunea respiraţiei, încercând «o frică vagă, dar teribilă şi o aşteptare a morţii iminente». Ca să poată dormi puţin, îi trebuiau «condiţii extraterestre ori măcar extrasociale: o linişte, o tăcere, care nu se pot găsi în societăţile omeneşti: să înceteze viaţa împrejurul meu pe o rază de un kilometru. Nu numai zgomotele, dar ideea că poate să se producă un zgomot mă ţine treaz ceasuri întregi!» [...] Era un om care fugea de lumina zilei, dormind ziua şi veghind noaptea, convorbitor încântător, intelectual fin, impacient să răzbată peste limitele culturii sale, mic

cetăţean însă care nu încearcă lupta inutilă pentru cucerirea unui rafinament artificial, mulţumit cu cărţi în orice ediţii, ca un simplu proletar, cu o masă acoperită cu muşama, cu un şal pe umeri, şi cu *Pastorala* lui Beethoven cântată la patefon.“ (G. Călinescu, *idem*)

1916 Îi apare studiul *Ioan Al. Brătescu-Voineşti*.

Din cauza intrării României în război, „Viaţa românească“ îşi suspendă apariţia.

1918 Apare, la iniţiativa lui Ibrăileanu, publicaţia „Momentul“.

1919 Criticul scoate „Însemnări literare“, o revistă în linia „Vieţii româneşti“, care însă îşi va sista şi ea apariţia la sfârşitul anului.

1920 În martie, apare primul număr al noii serii a revistei „Viaţa românească“. Ibrăileanu semnează, aici, la rubrica „Miscellanea“ cu pseudonimul „P. Nicanor et comp.“.

Iată un empatic „reportaj“ de F. Aderca, aflat *În vizită la d-l G. Ibrăileanu*:

„Ar fi fost poate mai drept să scriu: o vizită la redacţia «Vieţii româneşti», care este casa cea adevărată a d-lui Ibrăileanu: casă mare de piatră, nu departe de «centrul» Iaşului. Simţi, de cum urci scările, că liniştea a fost adusă aici de buna ei soră, cugetarea, şi că înseşi maşinile tipografice, în adâncul clădirii, şi-au catifelat strigătele lor metalice, îndărătul uşilor perfect închise.

Sus e sala redacţiei: masă lungă, un cuier, o canapea şi în perete un tablou fotografic reprezentând primul comitet, de-acum cincisprezece ani, al «Vieţii româneşti». Deosebeşti trupul îndesat şi capul cu barbă imperioasă – pe atunci – care era C. Stere, şi alături de el trupul deşirat, în haine închise, braţele odihnind îmbrăţişate peste genunchi, ale unui om cu faţa plină de păr negru, în care luminează, melancolici, ochii unui poet: G. Ibrăileanu. [...]

G. Ibrăileanu este cel mai lipsit de personalitate din câţi oameni mi-a fost dat să întâlnesc. Numai la noi, unde lipsa de personalitate se confundă cu lipsa de caracter, afirmaţia de mai sus este dezonorantă.

Keyserling, filosoful german, care a făcut o călătorie în jurul pământului spre a se vindeca de personalitatea ce-l năpădea ca o anchiloză, dacă l-ar cunoaşte pe d. Ibrăileanu, l-ar iubi cu pasiune. Trebuie să fi existat o clipă în viaţa d-lui Ibrăileanu când forţele sufleteşti funcţionau perfect, ca o moară mică de vânt, ca un ceasornic sub clopot, ca un transatlantic de argint, într-o vitrină de agenţie maritimă. Dacă în acea clipă, d. Ibrăileanu ar fi întâlnit un pedagog de geniu, ar fi devenit cea mai frumoasă şi puternică inteligenţă critică din câte a avut ţara noastră. A întâlnit însă mişcarea socialistă – de la care a luat teatralul răzvrătitului [...] D. Ibrăileanu poartă barba şi frizura inculte – deşi e atât de sensibil la eleganţe. (Venise la redacţie cu un foarte interesant album de mode feminine – tot veacul 19 – în care identifica înfăţişarea probabilă a eroinelor romantismului: iubitele lui Musset, Hugo, Eminescu...) Poartă câteva flanele sub şi peste vestă, iar peste haină o blană generoasă de urs; apoi, tot timpul, stă descheiat spre a se răcori şi a zvânta năduşala pe care nu se ştie ce maladie nervoasă i-o provoacă... Nu fumează: enervează însă tot timpul cu o ţigare pe care a aprins-o întâi la carton, spre a o dezinfecta...

N-aş vrea să fumez cu microbi, explică d. Ibrăileanu.

Foarte bine, foarte bine, afirm.

De unde?... ripostează inteligent. O manie şi asta... Am şi manii. [...]

Biblioteca acestui excentric atât de cuceritor şi de simplu? Dar e în toată casa lui, în care vulgarul se împreună cu sublimul, arta cu nevoile gospodăreşti: galoşii în raft, umbrela în sertar şi funia de ceapă în jurul portretului lui Turgheniev – celalt uriaş sensibil şi fără personalitate al literaturii ruse!...“ (F. Aderca, *O vizită la d-l G. Ibrăileanu*, „Spre ziuă“, nr. 8, 29 aprilie 1923; reprodus în F. Aderca, *Contribuţii critice*, ediţie, prefaţă şi note de Margareta Feraru, Editura Minerva, Bucureşti, 1983, vol. I, pp. 95-98)

Apare culegerea de articole *Note şi impresii*, tratând scriitori români, de la Alecsandri şi Eminescu până la Hortensia Papadat-Bengescu, şi ruşi (Tolstoi, Gorki).

1921 Publică culegerea de articole *După război. Cultură şi literatură*, conţinând texte apărute în *Însemnări literare*. Apare şi antologia *Scriitori români şi străini*, cu recenzii la Eminescu, Macedonski, Caragiale, Coşbuc, dar şi la Thomas Hardy sau Marcel Proust.

1928 Din cauza unei severe neurastenii, profesorul Ibrăileanu întrerupe cursurile la Universitatea din Iaşi.

1930 Este tipărit volumul *Studii literare* (Editura „Vieţii româneşti“), unde sunt incluse studiile *Creaţie şi analiză* şi *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*.

Apare şi culegerea de aforisme *Privind viaţa* (Editura „Cultura naţională“).

Criticul îngrijeşte şi prefaţează volumul *Poezii* de Mihai Eminescu.

1931 Reia cursurile la Universitate.

1933 G. Ibrăileanu îi deleagă pe Mihail Ralea şi pe G. Călinescu la conducerea „Vieţii româneşti“, a cărei redacţie fusese mutată la Bucureşti.

Apare romanul *Adela* (Editura „Adevărul“, Bucureşti), scriere care îi aduce lui G. Ibrăileanu Premiul Naţional de Proză (din comisia de decernare făceau parte Dimitrie Gusti, Octavian Goga, Liviu Rebreanu, G. Topârceanu, Ion Minulescu ş.a.).

1936 La 12 martie, criticul, scriitorul, publicistul şi profesorul G. Ibrăileanu se stinge din viaţă la sanatoriul „Casa Diaconeselor“ din Bucureşti.

Urna cu cenuşa marelui om de cultură a fost depusă la cimitirul „Eternitatea“ din Iaşi.

„Influenţa acestui om a fost enormă – scria, Mihail Ralea, în semn de ultim omagiu.

A lăsat cărţi şi eseuri care vor deveni clasice.

A cheltuit o uriaşă muncă anonimă ca să susţie o revistă de mare prestigiu şi să scrie nenumărate «campanii», cum le numea el – polemici care au pornit pe o anumită albie cursul valorilor culturale româneşti într-o anumită epocă. A fost un profesor adorat de studenţi. Dar, mai mult decât atât, a fost un incomparabil maestru. Exemplul vieţii sale de călugăr, bunul său gust ireproşabil, marea experienţă, toate au fost cheltuite zi de zi în sfaturi împrăştiate generos, în discuţii din care cei dimprejur culegeau roade care nu se uită o viaţă. Pironit de boală, Ibrăileanu a făcut pe alţii să lucreze.

A fost mare, incomparabil de mare prin influenţa sa – poate numai Maiorescu îl poate egala, în această privinţă.“

(Mihai Ralea, *G. Ibrăileanu*, „Viaţa Românească“, an XXVIII, nr. 2-3, februarie-martie 1936; reprodus în *Viaţa românească. Un secol de istorie*, culegere de Marin Diaconu, Editura Redacţiei Publicaţiilor pentru Străinătate, Bucureşti, 2006, pp. 170-171)

Un roman de dragoste

Nu s-a dat niciodată o explicaţie satisfăcătoare faptului că avem foarte puţine romane de dragoste în literatura română. De la *Elena* lui Dimitrie Bolintineanu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la *Matei Iliescu* al lui Radu Petrescu, în a doua jumătate a secolului XX, şi, dacă punem la socoteală şi nuvelele cu acest subiect, de la *Pădureanca* lui Ion Slavici la *Pòpi* a lui Teodor Scorţescu, ne ajung degetele de la mâini ca să le numărăm. Când nu e un pretext, ca în *Iluminările* lui Ivasiuc sau ca în *Îngerul de gips* al lui Breban, pentru o prăbuşire morală sau politică, povestea de iubire pune în scenă gelozia, ca în *Ioana* lui Holban, răzbunarea, ca în *Moara cu noroc* a lui Slavici, sau alte sentimente aşa-zicând conexe, şi foarte rar iubirea însăşi.

Adela e unul dintre puţinele noastre romane de dragoste: nici mai mult, dar nici mai puţin decât atât. O dragoste care nu seamănă cu pasiunea, ca aceea din *Maitreyi* a lui Mircea Eliade, ci cu o *amitié amoureuse*, cum superb numesc francezii iubirea platonică, dintre un cvadragenar şi o femeie care are puţin peste douăzeci de ani. Ca să înţelegem de ce Ibrăileanu însuşi vorbea despre „problema melancolică a dragostei târzii“, comentând-o în operele lui Duiliu Zamfirescu, Turgheniev, Zola sau Edmond Jaloux, trebuie să ne întoarcem în *la belle époque*, adică în jurul anului 1900, când se petrece acţiunea romanului său, şi să ţinem seama de faptul că un bărbat la patruzeci de ani, câţi are doctorul Emil Codrescu, protagonist şi narator, era considerat sau se considera el însuşi în pragul bătrâneţii. E vârsta la care C. Negruzzi şi G. Sion îşi scriseseră amintirile. Astăzi, pentru noi, problema nu mai e a dragostei târzii şi nici chiar a marii diferenţe de vârstă. Ultima nu conta nici acum o sută de ani, când fetele se măritau (erau măritate, mai bine zis, prin voia părinţilor) foarte devreme, uneori la 13-14 ani, cu bărbaţi maturi, cu „situaţie“, adică. Adela lui Ibrăileanu a fost, şi ea, măritată. Când doctorul Codrescu, care o ştie de pe când i se juca pe genunchi, o reîntâlneşte în staţiunea de băi, Adela e o femeie încă tânără, dar divorţată. Despre mariajul ei, încheiat în două săptămâni, nu aflăm nimic. Nu era în vederile unui roman ca al lui Ibrăileanu (chiar dacă scris odată cu romanele

impudice ale generaţiei ’27) să intre în astfel de detalii, cum ar fi, de exemplu, cauzele de o anumită natură care duc de obicei la despărţire. Milan Kundera, care a analizat într-un eseu raportul dintre dragoste, căsătorie şi sex din câteva romane mari, a vorbit, în legătură cu *Anna Karenina* şi cu altele, despre un „roman precoital“. Cu alte cuvinte, care nu ne dezvăluie nicio clipă motivele intime ale compatibilităţii dintre un bărbat şi o femeie, dincolo de presiunea mentalităţii puritane din *le meilleur monde*. Şi *Adela* este un „roman precoital“. Îndrăznesc însă să spun că farmecul îi vine tocmai din maxima pudoare. A părut o mare cucerire, după Arthur Schnitzler şi romanele lui vieneze, care descriau sfârşitul epocii frumoase şi emanciparea femeii, devenită conştientă de corpul, de senzaţiile, de frustrările sau de orgasmele ei. Dar, cu timpul, s-a văzut că impudoarea generalizată din romanele secolului XX, mai ales în deceniile lui din urmă, nu reprezintă o garanţie sigură de valabilitate. Sexul nu poate ţine locul sentimentului. Şi nici dezvăluirile intime, deseori crude sau scandaloase, nu pot avea farmecul pe care misterul feminin l-a avut în ochii cititorilor de acum un veac. Ibrăileanu rămâne unul dintre ultimii apărători ai redutei misterului feminin, într-un moment în care romanele contemporanilor săi mai tineri (Camil Petrescu, Aderca, Eliade, Şuluţiu, Bonciu etc.) o asediau din toate părţile. Reduta a căzut atunci. Dar, iată, după trei sferturi de secol, începem s-o regretăm.

Nu trebuie să se înţeleagă de aici că *Adela* e un roman naiv, de genul sentimental, în care nu se întâmplă sub raport erotic nimic sau prea puţin, şi, atunci când se întâmplă, e stropit cu apă de trandafiri ori metaforizat, ca la Ionel Teodoreanu. Am citit puţine romane mai impregnate de senzualitate decât *Adela*. Uimit de acest caracter, bine mascat de precautul autor, mi-am intitulat capitolul pe care i l-am consacrat în *Arca lui Noe* „Jurnalul seducătorului“. Titlul mi l-a sugerat filosoful danez Kierkegaard, cu care doctorul Codrescu are destule asemănări, mai ales în măsura în care amândoi cred într-o mistică a iubirii, fără ca ea – şi în pofida lor înşişi – să excludă o puternică senzualitate. Cititorul de azi poate avea dificultăţi în a o recunoaşte. Dar dacă face efortul să renunţe la prejudecata scenelor „tari“, de sex, din romanele ultimelor decenii, va descoperi, de pildă, ce

încărcătură emoţională şi fizică deopotrivă are, în *Adela*, un sărut pus pe încheietura unei mâini delicate de tânără femeie, acolo unde dantela mânecii se sfârşeşte. Sau cum se poate umple până la buză viaţa a doi oameni, care se iubesc şi se ating doar în treacăt, de toate nimicurile aparente, cum ar fi câteva amintiri comune sau o călătorie cu trăsura, noaptea, pe lună, sau o despărţire definitivă în pragul unei uşi nici măcar întredeschise.

Adela mai are o particularitate: este un roman-jurnal, la persoana întâi. Povestea ne e spusă de doctorul Codrescu. Din perspectiva lui de bărbat matur, îndrăgostit, nehotărât din delicateţe şi care o pierde până la urmă pe femeia de care se simte atras fiindcă nu pare capabil să-şi lege viaţa de a ei. Era în el o ciudată atracţie refuzată, pe care o găsim într-o pagină din memoriile lui Tudor Vianu: tânăr fiind, se uită cum o necunoscută se dă într-un carusel, gata s-o ia în braţe de câte ori leagănul i-o aduce aproape, dar pierzând-o în clipa următoare, când leagănul o îndepărtează. Lipsa lui de voinţă vine dintr-o onestitate fundamentală: nu e convins că poate oferi Adelei o dragoste eternă. Aşa vedeau lucrurile bărbaţii şi femeile epocii frumoase. Sau aşa îşi închipuia Ibrăileanu (şi, odată cu el, alţii) că se întâmpla. Faptul că Adela era, în ciuda tinereţii ei strălucitoare, o femeie divorţată nu-l face mai puţin rigid moral pe doctorul Codrescu. Putem gândi şi alte ipoteze în ce-l priveşte. Nu însă în ce-o priveşte pe Adela. La ce se petrece în sufletul şi în mintea ei n-avem acces. Desigur, ştim câte ceva din ce ne spune doctorul Codrescu în jurnalul lui. Dar ce încredere poţi avea în simţul de observaţie al unui îndrăgostit până peste urechi? Şi care n-a băgat nici măcar de seamă că femeia pe care o iubeşte nu mai e de mult fetişcana care-i sărea în poală, ci o femeie împlinită, trecută printr-un mariaj probabil nefericit, dezamăgită, cine ştie de ce, şi poate rănită. Ca să nu spun că nimic nu ne dovedeşte că fostul ei soţ fusese de vină pentru eşecul căsătoriei. Doctorul Codrescu nu suflă o vorbă despre asta, dar îl simţim convins irevocabil că Adela, minunata, ideala Adela, nu poate purta, ea, nicio răspundere pentru divorţ. Şi dacă, totuşi, Adela fusese de vină? Femeile reale ascund mult mai multe lucruri tulburi decât femeile ideale. Doctorul Codrescu e un martor necreditabil. Le-am cerut deseori studenţilor mei să

schiţeze portretul Adelei. Şi aproape toţi au descris-o în felul doctorului Codrescu. Numai cu greutate am reuşit să-i determin să pună la îndoială capacitatea autorului jurnalului de a sesiza adevărul despre femeia pe care o adora. Eventuala incompetenţă a doctorului în materie de femei o luau, de obicei, ca pe cea mai trivială dintre ipoteze.

Nicolae MANOLESCU

Privind Viaţa

Celor pe care-i stimezi adu-le omagiul de a nu le ceda nimic din opiniile tale. Celorlalţi nu le face onoarea intransigenţei tale.

Nimeni nu reclamă mai mult toleranţa decât cel netolerant, pentru că toleranţa ta este condiţia de viaţă a netoleranţei lui.

Nu mărturisi sentimentul nobil pentru care ai făcut o acţiune, căci nu vei fi crezut. Inventează unul mai puţin nobil şi dă-l ca motiv al acţiunii tale, pentru ca oamenii să nu-ţi atribuie unul rău de tot.

Nu crede că, strălucind în faţa unei femei mai mult decât amantul ei şi, eclipsându-l, ai putea s-o întorci către tine. Nu vei reuşi decât să-ţi atragi antipatia şi invidia ei.

De câte ori te văd sincer, am impresia că, în războiul tuturora contra tuturora, tu ţi-ai lăsat zalele acasă.

Un singur lucru face omul fără niciun sentiment de responsabilitate; acela pe care ar trebui să-l facă terorizat de sentimentul responsabilităţii: copii.

Când ai cincizeci de ani şi, în loc să fii grav şi pozitiv, citeşti poezii, arăţi entuziasm pentru muzică, te extaziezi în faţa naturii – poţi respira oarecare simpatie, dar nu vei avea prestigiu şi consideraţie, vei servi ca

obiect de distracţie, vei provoca despre tine, în faţa ta, discuţii glumeţe întocmai cum ţi se întâmpla când erai de cinci ani.

Fericirea este plăcerea sufletului. O simplă senzaţie, un sunet, o culoare, atingerea mâinii unei femei, dacă angajează sufletul, devine o fericire.

Inteligenţii joacă roluri faţă cu alţii; proştii joacă roluri faţă cu ei înşişi şi, dacă sunt prea proşti, reuşesc să se înşele singuri.

Când o femeie te-a schimbat cu altul, nu ea e aceea care se simte, faţă de tine, încurcată, stângace şi vinovată, ci bărbatul cu care te-a schimbat.

Plăcere divină: a exulta de orgoliu şi a purta în acelaşi timp masca celei mai desăvârşite modestii, aşa ca să poţi mistifica pe ceilalţi până acolo încât să se poarte cu tine condescendent şi protector.

Cine nu e politicos cu slugile şi cu animalele n-are instinctul politeţii, ci dresajul, şi n-are sufletul sus-pus.

Pentru un om cu adevărat inteligent, a minţi este o sforţare, pe care şi-o impune penibil, minciuna contrazicând raporturile reale din lume, prea clare şi tiranic impuse minţii inteligente.

Mai degrabă vei păstra relaţii bune cu cineva dacă nu-i dai nimica, decât dacă-i dai mai mult decât poţi continua să-i dai – sentimente sau

lucruri.

Omul nu renunţă decât la ceea ce nu-i trebuie, ori la ceea ce e imposibil. Dar pentru aceasta i se cere multă filosofie.

Numai imaginile amorului, antidotul morţii, pot ţine piept, în Conştiinţă, imaginii terifiante a morţii.

De zece ani eşti prieten de aproape cu o femeie şi vă ziceţi „dumneata“. Acum un ceas ai văzut întâia dată pe o femeie, care ţi s-a dat şi al cărei nume nici nu-l ştii, şi vă ziceţi „tu“. Oare singura apropiere dintre suflete este corpul?

E mai natural să cauţi cu migăleală rime şi ritmuri pentru durerile simulate decât pentru cele adevărate – şi e mai onorabil să le cauţi pentru durerile adevărate, decât pentru cele simulate.

Nu spune nimic bun despre tine, căci nimeni nu te va crede. Nu spune nimic rău despre tine, căci toţi te vor crede.

A regreta că nu te-ai născut altfel este a regreta că te-ai născut tu, şi nu s-a născut altcineva. A dori să fii altfel este a dori să mori tu şi să se nască altcineva. Căci tu, tu eşti *tu*.

Mila, când nu e însoţită de o iubire infinită, e mai ofensatoare decât dispreţul.

O femeie care iubeşte pasionat nu glumeşte niciodată, în societate, cu bărbatul iubit sau pe socoteala lui.

Toţi oamenii doresc un lucru simplu, naiv, logic: ca universul întreg să se comporte astfel încât să le fie bine lor – şi le e necaz dacă cumva universul, la începutul lui, a apucat pe o altă cale decât în vederea acestui scop.

Cineva spunea: Prostiile şi absurdităţile celor de aproape mă înfurie. Ale celorlalţi mă amuză.

Nu te lăsa ofensat din bunătate, căci devii rău. Dacă ai făcut-o până acuma ofensează şi tu pe nedrept, ca să redevii bun.

Nicio durere nu e mai mare decât gelozia care nu poate găsi motive să învinuiască.

Un roman stoarce lacrimi de admiraţie naturilor artistice prin pasajele lui frumoase, şi lacrimi de compătimire naturilor sentimentale prin pasajele lui patetice.

Nu uita un moment că în orice raport cu oamenii eşti în stare de război. Cu duşmanii, cu prietenii, cu cunoscuţii, cu străinii, cu femeia sau cu iubita ta – bagă de seamă ce vorbeşti şi cum vorbeşti, cât şi când îi frecventezi, cum te arăţi: vesel, trist, indiferent, tăcut ori vorbăreţ. Nu fi un moment

distrat, nu te iluziona un moment că eşti în stare de pace ori în armistiţiu, căci *celălalt* te-ar surprinde.

Fata pe care ai iubit-o la optsprezece ani şi n-ai mai văzut-o de-atunci o iubeşti toată viaţa.

Când bărbatul pe care-l iubeşte o femeie se face vinovat faţă cu tine de o grosolănie, femeia îţi reproşează ţie grosolănia lui şi, în nevoia arzătoare de a-l consola de vina lui, îl iubeşte şi mai mult.

Câţi oameni ar prefera să moară ei, decât să se scufunde un continent în ocean?

Dacă nu crezi în niciun Dumnezeu, atunci ce te împiedică să-ţi fie scumpe credinţele şi ritualele care au consolat pe tatăl tău şi pe mama ta şi le-au uşurat ceasul greu al morţii?

Pentru o femeie toţi bărbaţii sunt bărbaţi, afară de acela pe care nu-l mai iubeşte.

La furie, mintea celui inteligent intră în ebuliţie, a prostului se sleieşte.

În gelozie superioritatea adversarului triumfător te umileşte, inferioritatea lui te scoboară.

Mai multă încredere am în reformatorul social condus de ambiţie şi de vanitate, decât în acela condus de iubirea de oameni, pentru că cel dintâi este mânat de mobile mai puternice şi mai durabile.

Când o femeie îţi dă în sfârşit fericirea, nu-i aşa că priveşti cu atâta simpatie lumea întreagă, încât îţi devine simpatică chiar şi femeia pe care ai părăsit-o şi pe care n-o puteai suferi?

E destul de rău când vine El cu experienţa şi Ea nu, dar încă atunci când se întâmplă contrariul.

Când amorul secret dintre un bărbat şi o femeie ia proporţii prea mari, atunci, de frică să nu se dea de gol prin gesturi, prin priviri, prin tonul vocii, ei încetează de a mai vorbi împreună şi chiar de a se privi, în faţa acelora de care au grijă să-şi ascundă pasiunea, şi li se pare că sunt foarte prudenţi.

Omul, creând civilizaţia, a făcut tot ce a putut ca să-şi dezvolte inteligenţa pe dezagregarea instinctelor. Şi acuma nu-i ajunge toată inteligenţa ca să suplinească ceea ce făceau instinctele fără nici o sforţare.

Din cele câteva sute de milioane de înamoraţi de pe glob din acest moment, fiecare crede că femeia pe care o iubeşte este unica, este o apariţie supranaturală, este singura fiinţă fermecătoare, singurul izvor de felicităţi, singura care poate da farmecul cel mare al vieţii, singura... E cam comic.

Un bărbat, care are toate scrupulele în raporturile sale cu bărbaţii şi cu femeile, are foarte puţine, şi la nevoie niciunul, faţă cu femeia pe care o

iubeşte cu pasiune, pentru că în natură nu există scrupule şi îndatoriri morale.

Nu există viaţă viitoare – afirmă mintea noastră ştiinţifică. Dar ce poate să ştie mintea noastră, născută pentru o incompletă adaptare a unui puţin complicat organism la un puţin variat mediu?

Dacă vrei să treci drept om de caracter şi de curaj în propriii tăi ochi, nu face concesii de conştiinţă în directivele vieţii tale. Dacă vrei să treci drept om de caracter şi de curaj în ochii altora, ajunge să nu faci concesii în lucrurile mici, zilnice.

Bărbaţii îşi dau singuri certificat de paupertate estetică şi morală, când îşi îngăduie, ca un lucru foarte natural, intimităţi cu fetele în casă, şi în acelaşi timp înfierează, ca cea din urmă înjosire, aceleaşi intimităţi ale unei femei cu un lacheu.

Omul care, prin vorbe, gesturi, fapte mărunte, îşi descarcă necontenit sentimentele, în măsura în care ele apar, e tot aşa de impropriu pentru acţiune sistematică, grea şi lungă ca şi, pentru tracţiune intensă, o locomotivă care şi-ar pierde necontenit vaporii, pufnind prin toate deschizăturile.

Când cineva persiflează morala, toate probabilităţile sunt că e un om de treabă. Când cineva predică necontenit morala, toate probabilităţile sunt că e un om plin de păcate.

Nu poate fi o mai mare ofensă pentru un bărbat decât atunci când femeia cu care e prieten se înamorează, în timpul prieteniei cu el, de un altul.

Nu există sacrificiu. A trăi sărac pentru a nu abjura o idee este a prefera plăcerea abstractă şi înaltă de a stărui în acea idee, plăcerii senzuale şi inferioare de a mânca şi a bea bine.

Un bărbat care spune vorbe de iubire unei fete fără să le însoţească de o propunere de căsătorie îi aduce o ofensă gravă şi o dezvirginează sufleteşte.

Cea mai subtilă dintre plăceri e aceea de a fi simplu, modest, naiv, supus, prevenitor, a avea aerul că înţelegi cât mai puţin sau nimic din ceea ce nu ţi se spune, dar în acelaşi timp a înţelege tot şi a privi totul cu detaşare şi cu o liniştită ironie.

Printre pisici, cunoscute prin îndelungatele lor maneje preliminarii în amor, sunt unele care, ca şi oamenii lipsiţi de prejudecăţi întârziate, suprimă orice preludii şi merg drept la scop.

Câte milioane de vorbe ai spus tu în viaţa ta! Ai spus vorbele care sunt în Shakespeare, în Goethe şi în Kant. Numai că le-ai combinat altfel.

Unele femei nu se ruşinează să apară în haine sumare faţă de servitori, pentru că au sentimentul că servitorii nu sunt oameni. Altele se ruşinează de goliciunea lor în faţa animalelor, pentru că animalele au ochi ca şi oamenii...

De câtă impertinenţă dai dovadă când îmi spui că mâine la ora cutare ai să vii negreşit la mine, parcă tu ai cunoaşte întreaga cauzalitate universală ca să ştii că mâine ai să mai fii în viaţă.

Un bărbat, când încetează de a iubi pe o femeie şi începe să iubească pe alta, are toate menajamentele pentru femeia părăsită. O femeie, în aceeaşi împrejurare, e crudă şi sfidătoare. Femeia are sentimentul că cruzimea ostentativă faţă cu bărbatul părăsit este un dar şi un omagiu pe care îl aduce noului ei amant.

Numai naturile grosolane nu roşesc de nicio idee care le vine în cap.

În tinereţe, când stările sufleteşti sunt vii şi multe, timpul trece plăcut şi încet, aşa că, privind îndărăt la o distanţă de câţiva ani, îţi pare o eternitate. La bătrâneţe, când stările sufleteşti nu mai sunt vii şi se rarifică, timpul trece anevoie şi totuşi atât de repede, încât, privind înapoi, lucrurile de acum zece ani îţi par că s-au petrecut ieri. Aşadar natura, părtinitoare cu tinereţea şi ostilă bătrâneţii, îi ia acesteia totul, îi dă celeilalte totul!

Bărbaţii ţin pe femei în stare de inferioritate, nu pentru că le socot inferioare, ci le socot inferioare pentru că le ţin în stare de inferioritate. Iar femeile se socot inferioare bărbaţilor pentru că, înainte de a ajunge la conştiinţă, orice clasă supusă îmbrăţişează concepţiile stăpânilor.

A mânca, act eminamente brutal şi inestetic, ar fi devenit cu siguranţă ruşinos dacă izolarea pentru îndeplinirea acestei funcţiuni n-ar stingheri cu

totul practica vieţii omeneşti. Se zice că pe Alfred de Vigny nu l-a văzut mâncând niciun străin.

Femeile au mai multă delicateţe în realităţile iubirii decât bărbaţii. O femeie normală nu va intra niciodată în intimităţi cu un bărbat de pe o treaptă socială cu mult inferioară ei, ori cu un bărbat pentru care nu are cel puţin afecţiune. Pentru bărbaţi asemenea incompatibilităţi de obicei nu există. Această deosebire se poate exprima pe scurt astfel: este indiferent la urma urmei pe cine supui, dar nu este indiferent cui te supui.

Dacă n-ai în tine destulă politeţe pentru toată lumea, fii mai politicos cu inferiorii decât cu egalii, mai politicos cu egalii decât cu superiorii. Lipsa de politeţe faţă cu egalii şi cu superiorii este numai o necuviinţă, care îţi poate atrage represalii, pe când faţă cu inferiorii este o cruzime şi o laşitate, căci provoacă o durere care nu poate riposta.

Când triumful este aproape şi, pentru a face ultimul pas, ţi se cere o ticăloşie, nu-i aşa că-ţi vine greu să nu o faci?

O nenorocire venită din propriile noastre greşeli e tot atât de fatală ca şi una venită din senin, dar iluzia liberului arbitru ne face să suferim cu atrocitate de cea dintâi, pentru că ni se pare că am fi putut-o evita.

Când un prieten te părăseşte în nenorocirea lui, îţi dă tot atâta dovadă că nu ţi-a fost prieten adevărat, ca şi când te părăseşte în nenorocirea ta.

Deosebirea dintre dominarea femeii de către bărbat şi dominarea bărbatului de către femeie este deosebirea dintre tiranie şi dictatura sclavilor. Când nu domină nici unul, nici altul, e război civil.

Dacă ai îndoieli asupra ta, nu le da pe faţă, ca să nu dai prostiei dreptul de a-şi permite cu tine aceeaşi atitudine, împrumutând-o de la tine.

Când un bărbat pasionat face curte unei femei, el are aerul umilit, pentru că atunci el îngenunche înaintea sclaviei şi pentru că atunci el îi propune maternitatea, adică un şir lung de chinuri şi un eventual asasinat.

În infinitul timpului şi spaţiului, ne-am întâlnit în aceeaşi nebuloasă, în acelaşi sistem solar, în aceeaşi planetă, în acelaşi secol, în aceeaşi generaţie, în aceeaşi ţară, în acelaşi loc, sub acelaşi acoperămînt, şi totuşi ne urâm, ori cel puţin ne suntem indiferenţi, în loc să ne aruncăm unii în braţele altora, inteligenţi şi proşti, buni şi răi, înmărmuriţi de spaima naturii infinite şi ostile.

În viaţă, de foarte puţine ori ştii mai dinainte ce ai să faci şi ce ai să vorbeşti, şi mai niciodată ce ai să simţi şi ce ai să gândeşti. Încolo, tot ce ai să faci şi ai să vorbeşti, tot ce ai să simţi şi ai să gândeşti *afli* atunci când ai făptuit, când ai vorbit, când ai simţit, când ai gândit. Ai în faţa ta, începând chiar din clipa care urmează, viitorul, ca un neant în care înaintezi orbecăind în întuneric, *căzând* peste faptele şi vorbele tale, peste gândirile şi simţirile tale. Viaţa este această izvorâre de fapte, de gândiri şi de simţiri, peste care te îmbrânceşte etern nu se ştie cine.

De-a lungul evoluţiei, nu se observă creşterea niciunui alt organ al omului, afară de creier, condiţia materială a conştiinţei. Ar fi interesant de ştiut dacă mai există un alt animal care să fi suferit în cursul vremii o asemenea nenorocire.

Cu cât eşti mai politicos, cu atâta ridici tot mai multe ziduri şi forturi împotriva cordialităţii inoportune, care dă năvală în incinta vieţii tale.

Omul găseşte întotdeauna inconştient motive înalte pentru acţiunile sale egoiste. Antropofagul, care-şi mănâncă părinţii din lipsă de altă carne, e convins că face un act moral, că-şi îndeplineşte o datorie religioasă. Aceasta dovedeşte idealismul omului, adică neputinţa lui de a-şi recunoaşte mobile egoiste şi josnice.

Sunt oameni care trag toate învăţămintele posibile din experienţele vieţii, numai cât, pe toate, le trag cu un moment mai târziu decât le trebuie. Aceştia sunt mai nenorociţi decât acei care nu învaţă nimic din viaţă şi care, astfel, n-au mustrări zadarnice.

Când o femeie şi un bărbat se întâlnesc să se cultive reciproc prin lecturi, prin învăţare de limbi ş.c.l., să ştii că întâlnirile lor sunt convocate şi prezidate de Geniul speciei şi să le-o spui şi lor, dacă ei n-o ştiu.

Cei care au sufletul grosolan spun „tu“ şi intimilor şi slugilor, arătând prin aceasta că pentru dânşii intimitatea înseamnă lipsă de stimă şi de respect.

Poţi să schimbi cunoştinţele cuiva, dar nu şi ideile. Ideile sunt flori crescute pe tulpina sentimentului, care-şi are rădăcina în instinct. Numai vremea sau o criză puternică sufletească, slăbind, întărind ori modificând instinctul şi sentimentul pot schimba ideile.

Cine nu e gelos de bărbatul amantei sale arată că amorul lui e alcătuit mai cu seamă din vanitate şi din simţul de proprietate asupra femeii.

O femeie de rasă şi de lux este un produs rafinat în salon şi un animal primitiv în iatac. O femeie comună e gospodină şi într-un caz şi în altul.

De cele mai multe ori n-o iubeşti pentru că are calităţi, ci are calităţi pentru că o iubeşti.

Atenţiile arătate şi serviciile făcute indistinct prietenilor şi străinilor ofensează prietenia şi o dezobligă de sentimentul recunoştinţei.

Nimic nu este mai deosebit de bărbat decât femeia, fiindcă tot ce este în natură e numai altfel decât bărbatul, pe când femeia e contrariul lui.

Sunt oameni pentru care viaţa e insuportabilă, iar acceptarea morţii imposibilă.

Nu-ţi sunt scumpe încreţiturile de pe fruntea şi de la ochii femeii tale? Gândeşte-te bine că încreţiturile astea s-au făcut în lunga voastră tovărăşie de griji şi de nevoi. Gândeşte-te bine că ele sunt semnul că se apropie

vremea când tu şi tovarăşa ta aveţi să vă despărţiţi pentru totdeauna. Gândeşte-te că asta e fata râzătoare pe care o aşteptai cu pieptul înfrigurat în nopţile de vară.

De-a lungul vremii, patru evenimente hotărâtoare în viaţa sufletească a omenirii: apariţia ideii de moarte în conştiinţă, pierderea credinţei în Dumnezeu, însumarea noastră în zoologie şi reducerea planetei la un vremelnic fir de ţărână în infinit.

Unii concep viaţa ca un râu, în voia căruia nu ai decât să te laşi, ca să ajungi la ţărmuri înflorite. Alţii o concep ca un curent, în susul căruia trebuie să înoţi voiniceşte, cu speranţa îndoielnică de a ajunge la un mal aspru, unde să-ţi odihneşti capul obosit.

Amintirile – o muzică ce ne vine de undeva de dincolo de orizont.

Cele mai multe judecăţi false în privinţa lucrurilor omeneşti se datoresc infirmităţii morale, şi nu slăbiciunii intelectuale, pentru că mai degrabă pierde omul simţul realităţii prin partea morală, decât prin cea intelectuală.

O implori să nu te mai facă să suferi, adică îi ceri ei ajutor contra ei, nenorocitule, iar ea te ascultă rece şi tăioasă ca o spadă de gheaţă şi ridică în suflet altare celuilalt.

Disimularea femeii faţă cu bărbatul e în ordinea lucrurilor, pe când a bărbatului faţă cu femeia e contra naturii, e o laşitate, e antipatică.

O femeie se simte măgulită când e iubită de orice bărbat pentru care nu are dezgust. Dar numai un *fat* nu se simte indispus, şi chiar nenorocit, când e iubit de o femeie pe care el nu o poate iubi.

La douăzeci de ani iubeşti amorul şi cauţi o femeie să-l întrupezi, şi femeia asta nu poate fi decât frumoasă. La treizeci de ani iubeşti o femeie, nu amorul, şi femeia asta poate fi frumoasă, poate fi urâtă, cum se întâmplă.

Bătrâneţea e carne veche, e inestetică, e impură. E o ruşine, căci este restul unui organism învins de natură. Boala, când nu-i acută şi trecătoare, e aceeaşi deteriorare, aceeaşi ruşine, o bătrâneţe prematură. Iar moartea, definitiva victorie a naturii asupra omului, este suprema ruşine.

Un bărbat de o anumită vârstă se apără cu moliciune când i se impută pe nedrept păcate juvenile.

Faţa unei femei trece într-o singură zi prin mai multe vârste. O femeie, care are treizeci şi cinci de ani când e liniştită, are patruzeci când e morocănoasă, treizeci când e veselă şi douăzeci când vibrează de iubire.

Oamenii în genere nu preferă minciuna adevărului. Le utilizează pe amândouă fără nicio preferinţă, după nevoie.

De obicei o femeie ştie că e iubită mai înainte ca bărbatul să-şi dea seama ce se petrece cu dânsul. Femeia însă, mai tîrziu, îi spune că n-a

bănuit nimic şi că a fost foarte surprinsă când el i-a mărturisit iubirea. Prin aceasta, ea înlătură orice suspiciune asupra cochetăriilor, manejelor şi provocărilor ei de mai înainte.

Te împilă toată lumea, şi nu decretezi infamia universală şi iremediabilă a omenirii. A fost cu tine puţin mai indiferentă ea, şi universul întreg devine „un episod trist, care tulbură liniştea neantului“.

Amorul, ca şi soarele, e un singur moment la zenit: în momentul primului „da“.

Predici necontenit morala, zvârli în toate părţile precepte. Înţeleg: te ispiteşte viaţa şi simţi nevoia să alungi tentaţiile din toate puterile, în fiecare moment al vieţii.

Dacă, apucând pe un drum, ţi-ai rupt un picior, nu regreta că n-ai apucat pe un altul, căci nu ştii dacă nu ţi le rupeai pe amândouă.

Gelozia pricinuită de o femeie e mai chinuitoare în absenţa ei, decât în prezenţa ei, pentru că torturile geloziei sunt produse de imaginaţie, şi când femeia e de faţă, imaginea ei absorbantă îţi paralizează imaginaţia.

Homo homini lupus. Filosoful nu ştia că lupii nu se mănâncă între dânşii decât la ultima extremitate.

Un bărbat nu e rudă cu nevasta sa, dar e rudă cu surorile nevestei sale.

A *flirta*, adică, în ultimă analiză, a face şi a asculta propuneri învăluite, pe departe, lipsite de seriozitate, este, din partea bărbatului, un semn de grosolănie sufletească şi de lipsă de patosul virilităţii; este, din partea femeii care primeşte manejul, dovada unui suflet de cocotă ori de servitoare. Numai iubirea, rămânând în marginile decenţei şi ale respectului, poate forma subiectul unor anumite convorbiri între un bărbat şi o femeie cu instinctele sănătoase şi simţul estetic nepervertit.

Tot ce nu este etern, este zadarnic. Nimic nu este etern.

De ce cruzime atroce dă dovadă acela care se apropie de o femeie când nu se gîndeşte sau când se gândeşte că creează o fiinţă supusă fatal la boală, la agonie şi la moarte.

Recunoştinţa exagerată pentru atenţiile pe care ni le arată cineva este de cele mai multe ori răspunsul amorului nostru propriu măgulit şi al vanităţii noastre satisfăcute.

În societate, nu te ridica împotriva niciunui păcat, ca să nu comiţi, din neştiinţă, vreo nedelicateţe.

Inteligenţii se împart în două: buni şi răi. Proştii se împart în una: răi.

Atitudinea ironică în faţa vieţii este consolarea ipocrită pe care ne-o dăm, depreciind ceea ce ne refuză viaţa.

În amor omul se mulţumeşte cu un nimic, şi nu se mulţumeşte cu nimic.

Amorul este o febră a sufletului. Acelaşi început, aceeaşi criză, acelaşi sfîrşit şi aceeaşi imunitate – căci nimeni nu iubeşte a doua oară pe femeia de care a scăpat.

Când nu mai iubeşti pe o femeie, nu poţi înţelege deloc pentru ce ai iubit-o, oricâte sforţări de memorie ai face.

Un bărbat simte o jenă, o ezitare faţă cu bărbatul căruia i-a răpit inima unei femei. O femeie, faţă cu rivala învinsă, are conştiinţa calmă, senină şi un aer de triumfală sfidare.

Când un bărbat iubitor de confort moral îşi părăseşte femeia şi iubeşte pe alta, e foarte iritat că-i mai lipseşte o condiţie ca să fie complet fericit: aprobarea femeii părăsite.

Un bărbat de treabă, când iubeşte pe cine nu-i este perm is, se dedă la cele mai neînchipuite ipocrizii faţă cu el însuşi, ca să-şi ascundă că iubeşte, şi crede cu sinceritate că sentimentul lui pentru femeia adorată e simpatie, prietenie, admiraţie...

În amorul pasionat nu e, nu poate fi prietenie. Într-o femeie pe care o iubeşti pasionat, totu-i femeie, şi prietenia nu-şi găseşte niciun loc unde să

se plaseze.

Este această mizerie în lume; cu cât un bărbat şi o femeie se iubesc mai mult, cu atâta se tot împuţinează între ei secretele corpului şi, din cauza suspiciunilor, se tot înmulţesc secretele sufletului.

În iubirile, ca a lui Balzac, dintre un bărbat de douăzeci de ani şi o femeie de patruzeci, întinereşte corpul cel bătrân şi îmbătrâneşte sufletul cel tânăr.

Sunt bărbaţi care nu pot cuceri o femeie decât dacă se prezintă singuri la concurs şi nu o pot păstra decât dacă nu se iveşte un concurent. Asemenea bărbaţi în realitate sunt interimari, niciodată titulari.

Amorul şi crima sunt invazia naturii în mijlocul civilizaţiei.

Bărbaţii se tem mai mult de moarte decât femeile, pentru că au sentimentul trecutului mai puternic, pentru că au inteligenţa şi imaginaţia mai vii şi pentru că ei sunt elementul activ în crearea vieţii. Viaţa, cu cât e mai intensă şi mai conştientă, cu atâta are mai mult oroare de neant.

Crima fundamentală a naturii împotriva omului e că a pus conştiinţa unui Kant într-un corp de mamifer supus legilor stupide ale materiei care, cu un curent imperceptibil de aer ori cu o infimă bacterie, poate stinge pentru eternitate conştiinţa în care se aprinsese un univers.

Gândeşte-te că şi tu şi acela care te insultă, într-o zi sau alta, aveţi să staţi cu mâinile pe piept şi cu lumânările la cap.

Dacă generosul şi obiectivul elefant, şi nu isterica şi libidinoasa maimuţă, ar fi avut creierul mai dezvoltat, ce admirabil ar fi omul.

Un om care s-ar hotărî şi ar reuşi să fie sincer în orice împrejurare ar fi o apariţie odioasă, ar fi o calamitate publică, ar ofensa în dreapta şi în stânga, ar arunca scandalul în familii, ar grăbi dizolvarea Societăţii – ar trebui ucis ca un câine turbat.

Dacă într-o bună dimineaţă oamenii ar începe să-şi poată citi gândurile unul altuia, toţi ar umplea pădurile şi văgăunile neumblate, pitindu-se fiecare în câte o ascunzătoare nebănuită, Societatea s-ar desfiinţa şi rasa omenească ar pieri în curând.

Femeile caste, din lipsă de temperament, au mai puţin dezvoltată pudoarea corpului, din cauza ecoului slab pe care-l trimite în conştiinţa lor feminitatea lor redusă.

Se poate spune că literatura, care aproape în întregime nu-i decât zugrăvirea afacerilor amoroase, nu este altceva decât epifenomenologia ştiinţei numită embriologie.

Un prost nu spune lucruri inteligente, dar un inteligent spune multe prostii. O sută de mii de proşti nu fac un inteligent, dar o sută de mii de inteligenţi fac un prost. În lume, prioritatea o are prostia.

Un prost care tace nu va plictisi niciodată ca un inteligent care-şi debitează întreaga gândire. Faţă cu o femeie, va învinge întotdeauna pe un inteligent, care spune mereu tot ce gândeşte. Tăcerea provoacă curiozitatea, care aţâţă iubirea, şi dă impresia de forţă, de virilitate.

Imaginaţia şi inteligenţa sunt izvoare de frică. Şi cum marea problemă a vieţii este moartea, inteligenţii sunt în inferioritate şi în privinţa acestei probleme capitale a existenţei noastre.

Tu nu bănuieşti câtă însemnătate dai acelora pe care îi dispreţuieşti, condescinzând să-ţi angajezi faţă cu ei sensibilitatea ta într-o anumită formă.

În scrisul tău destinat publicului pune ideile tale, dar niciodată sentimentele tale, adică partea intimă a personalităţii tale, niciodată imaginaţia ta, adică produsul imediat al personalităţii tale.

Dacă ai prietenii strânse, participi la un suflet comun, nu mai ai sufletul tău personal, adică un suflet delimitat, propriu pentru observaţie. Şi, neputând cunoaşte un suflet, al tău, nu poţi cunoaşte nici pe al altora. De aici faptul paradoxal că numai izolaţii cunosc bine sufletul omenesc.

Femeia are mai mare putere de penetraţie în sufletele altora decât bărbatul, dar, mai săracă în idei generale, este inferioară bărbatului când vrea să reconstituie tipuri din observaţiile izolate.

Prin sentimente, oricare: bune sau rele, atârni de oameni. Prin inteligenţă îi domini.

Tu faci o acţiune, şi eu îi presupun motivele pentru care aş fi făcut-o eu. Tu spui o frază, şi eu îi dau înţelesul pe care l-aş fi pus eu în fraza ta. Atunci cum vrei să te înţeleg? Să ne înţelegem unii pe alţii?

Ori de câte ori în societate, în loc de a-ţi da pe faţă ideile şi sentimentele, ai reuşit să spui o vorbă banală, lipsită de orice culoare personală, ai cîştigat o victorie împotriva vulgarităţii.

Sublimul vieţii – ascensiunea pe piscurile înalte ale existenţei – exclude sentimentalitatea, care supune pe om micilor nevoi ale celor din jurul lui.

O opinie contrară este o ofensă, îndeosebi faţă de femei, mai subiective prin natura lor. De aceea, extrema politeţe, pe care le-o datorăm mai ales lor, ne impune să ne ascundem opiniile faţă de ele şi să abundăm în sensul lor.

Amorul alungă prietenia dintre un bărbat şi o femeie, pentru că încrederea şi simpatia nu pot ţine piept pasiunii arzătoare de primitiv, dorinţei de acaparare, suspiciunilor şi celorlalte porniri egoiste ale amorului, care otrăvesc mai ales sufletul bărbatului, aşa de inferior femeii în această privinţă.

Când poţi reuşi să spui pentru ce iubeşti o femeie, n-o iubeşti cu adevărat.

Când un amant începe să ia alură de soţ, femeia se simte nenorocită, oricât de ideal s-ar purta el, căci ea nu-şi luase un amant pentru ca să aibă doi soţi.

Când o femeie vinovată are conştiinţa sensibilă, nu-i ajung niciodată prosternările amantului ei, pentru că dovezile lui de supunere şi de adoraţie sunt necontenite scuze şi justificări ale greşelii ei.

Puţini oameni ar prefera ca femeia pe care ei o iubesc pasionat să iubească pe altul decât să moară.

Prietenia, rară şi între bărbaţi, este cu mult mai rară între femei, pentru că meseria lor de a plăcea le face pe toate concurente între dânsele; pentru că prietenia e un sentiment de esenţă mai mult spirituală, iar femeia este, prin definiţie, o fiinţă mai aproape de natură; pentru că prietenia ţine de categoria sublimului, iar femeia e născută numai pentru frumos.

Adesea, acelaşi amor nu iartă cel mai mic lucru şi nu rupe pentru cea mai mare vină.

Se zice că Alfred de Vigny a scris *La Colère de Samson*, catehismul lapidar al misoginismului, pentru că avea îndoieli serioase asupra actriţei Dorval, cu care se avea bine.

Cineva spunea: Corpul meu nu sunt eu, e *el*. Uneori el nu mă lasă să gândesc, să lucrez. Alteori el mă lasă.

Când ceri cuiva indulgenţă, îi ceri dispreţ îndulcit ori, după împrejurări, agravat prin bunăvoinţă.

Dintr-un anumit punct de vedere, cam de alăturea de viaţă, toate lucrurile omeneşti pot părea comice, afară de unele acte naturale, care sunt odioase ori ridicole.

Cât e de trist sfârşitul vieţii normale, care se încheie cu bine. Fiinţa încântătoare de acum treizeci de ani, fata cu cozile pe spate, plină de visuri şi de iluzii, astăzi şi-a întors privirile de la stele, şi-a plecat capul spre pământ, apăsată de greutatea vieţii.

Nu-ţi chinui inima că în anumite momente din trecut nu ai luat alte hotărâri, nu ai făcut alţi paşi, care te-ar fi dus în viaţă pe un drum mai bun. Orice pas făcut, orice hotărâre luată nu puteau să fie altfel, pentru că orice vorbă a ta, orice act al tău stau faţă cu întreaga ta fiinţă fizică şi morală ca rezultatul unei operaţii de cifre faţă de cifrele operate, ca un compus chimic faţă cu elementele care-l alcătuiesc. A regreta că n-ai făptuit altfel este ca şi cum rezultatul hidrogenului şi oxigenului ar regreta că nu-i aur, suma lui doi plus doi că nu-i zece.

Dacă încă nu ţi-e ruşine de nebuniile pe care le făceai pentru ea, să ştii că iubirea ta n-a murit cu totul.

Ambiţia de a străluci este goana după sufragiile proştilor. Ambiţia de a nu fi desconsiderat este frica de a nu te oglindi defavorabil în mintea celor inteligenţi.

Unele femei îşi iubesc mai mult copiii, altele mai mult bărbatul ori amantul; cu alte cuvinte, unele mai mult copiii actuali, altele mai mult pe cel viitor. Aşa toţi creatorii: unii artişti îşi iubesc mai mult operele isprăvite, alţii mai mult pe cele proiectate.

În fiecare moment sunt în lume milioane de discuţii ori de neînţelegeri între doi sau între mai mulţi oameni, şi fiecare rămâne convins că dreptatea e de partea lui, deşi este evident că din toate aceste milioane de antagonişti numai jumătate au dreptate în cazul cel mai bun, şi niciunul în cazul cel mai rău. E amuzant.

De obicei, o femeie care iubeşte de mai multe ori dă bărbaţilor aceleaşi nume drăgălaşe, fără niciun scrupul de delicateţe, pentru că în amor femeia nu are trecut. Ea trăieşte în prezent.

Delicateţea este calitatea supremă şi cea mai rară a sufletului omenesc. Ea le presupune pe toate celelalte: inteligenţa, bunătatea, altruismul, generozitatea, discreţia, mărinimia ş.c.l. Un om lipsit de o singură calitate a sufletului nu mai are delicateţea completă. Atunci ea este cu lacune şi cu eclipse.

Gelozia retrospectivă e cea mai chinuitoare, pentru că ştie că nu are motive să învinuiască, să calomnieze, să lovească, şi totuşi învinuieşte, calomniază şi loveşte.

Femeia are gelozia retrospectivă în grad mult mai mic decât bărbatul, pentru că femeia trăieşte mai mult în prezent, pentru că în amorul ei imaginaţia are un rol mult mai slab şi pentru că în amorul ei simţul de proprietate e mult mai mic.

Rănile amorului propriu sunt din cele mai dureroase, dar de cele mai multe ori provoacă râsul.

Dacă am face toate combinaţiile posibile între cuvintele unui dicţionar de buzunar, am construi o infinitate de opere ştiinţifice care ar răsturna, ca pe nişte încercări puerile, toate teoriile ştiinţei de azi; am construi o infinitate de opere literare, faţă cu care *Divina Comedia* ar fi o simplă încercare juvenilă; am construi tragediile pierdute ale lui Euripide şi tratatele lui Epicur, am învia din morţi Biblioteca de la Alexandria...

Cât progres şi câtă civilizaţie presupune instituţia femeilor galante. Ce distanţă de la pitecantropul care, în pădurile primitive, năvălea asupra femelei, până la urmaşul lui modern care negociază, pe bună învoială, ceea ce-i trebuie.

Uneori, din exces de discreţie, subliniem prin rezerva noastră ceea ce celălalt credea că trece neobservat, şi devenim indiscreţi. În unele cazuri, reuşind să ne jucăm rolul perfect, excesul de discreţie ne face să apărem insensibili.

E naiv să te miri. E cinic să nu te indignezi.

Tu crezi că, dacă ai vrea, ai putea să începi chiar de azi să fii mincinos, linguşitor şi crud, ca să poţi triumfa în viaţă. Credinţa că poţi reuşi să ai defectele pe care nu le ai este o iluzie tot atât de vană ca şi aceea că numai dacă ai vrea ai putea să cânţi ca Tamagno[1].

Însuşirile date integral de natură, ca inteligenţa sau talentul, conferă meritele cele mai mari, deşi omul nu are niciun merit că le posedă; pe când însuşirile pentru care omul are un merit că le posedă, ca virtutea sau bunătatea, conferă merite mult mai mici.

Cât timp pasiunea ei este puternică, femeia îţi spune că, dacă n-o înconjuri toată ziua cu atenţii, rişti s-o îndepărtezi prin dezobişnuinţă. Când pasiunea ei începe să scadă, ea îţi spune că prin prezenţa ta necontenită rişti s-o îndepărtezi din cauza oboselii.

Un cortegiu mortuar, agonia unui vecin de peste sală exasperează pasiunea a doi amanţi, pentru că imaginile care evocă distrugerea vieţii provoacă paroxismul instinctului creator.

Ceea ce provoacă amorul unui bărbat e temperamentul femeii. Iar ştiinţa ne spune că temperamentul este fizionomia sensibilităţii organelor vieţii vegetative.

Dacă facem abstracţie de punctul de vedere moral, ipocrizia bine reuşită şi bine susţinută este victoria omului asupra animalului, a conştientului asupra inconştientului, a inteligenţei asupra sentimentelor, este suprema afirmare a acelei virtuţi care formează piatra angulară a caracterului şi care se numeşte stăpânire de sine.

Călugărul Ieronim de la Râşca spunea: un bărbat care nu se simte rudă cu nevasta lui trăieşte cu dânsa în concubinaj. Iar când se simte rudă, trăieşte în incest.

Stările sufleteşti superioare fiind dezvoltate în cursul evoluţiei din stări inferioare, analiza descoperă întotdeauna în aliajul celor dintâi pe cele din urmă. Iată pentru ce analiştii sufletului omenesc apar pesimişti şi mizantropi.

Descoperirile ştiinţifice cele mai geniale sunt faţă cu adevărul total despre lume mai puţin decât săriturile unei broaşte care ar avea de gând să facă înconjurul pământului.

Îţi părăseşti prietenii şi alergi după sufletul, atît de deosebit de al tău, al unei femei, tocmai în momentul când spui că vrei un suflet care să te înţeleagă. Ipocritule, tu vrei să îmbogăţeşti registrele stării civile.

Citiţi în şir un anumit capitol din *Descendenţa omului* de Darwin – şi manejele rafinate dintr-un roman de Bourget, care duc tot acolo... E divertisant, e comic, e hilariant.

Bărbaţii au infinit mai puţin dispreţ pentru fricoşi decât femeile, pentru că bărbaţilor curajul masculin nu le făgăduieşte nicio felicitate.

Când te gîndeşti că cele mai sublime strigăte ale poeziei sunt exprimarea ritmată a chinurilor provocate de o celulă, în rîvna ei nesatisfăcută de a se întâlni cu o anumită altă celulă, nu poţi să nu admiri fantastica feerie clădită de sufletul omenesc pe instinctul cel ,,atât de van“.

În deosebire de geniile artistice, care sunt nişte explozii ale naturii exuberante, geniile pur intelectuale nu simt, de obicei, nimic pentru femei, pentru că geniile intelectuale, suprema debrutalizare a vieţii, fiind punctele luminoase în care materia capătă în sfârşit deplină conştiinţă de ea însăşi, natura a avut grijă să nu le întindă acea cursă numită amor, care este duşmanul cel mai neîmpăcat al liberei dezvoltări a inteligenţei pure. Femeile, la rândul lor, nu simt nici ele nimic pentru aceste fiinţe abstracte.

Limba română are nepreţuitul avantaj de a poseda cuvintele iubire şi amor pentru două lucruri cu totul deosebite, denumite în alte limbi cu un singur cuvînt.

Când s-a stins amorul între soţi, poate să rămână iubire, chiar dacă în amorul lor n-a fost iubire. Când s-a stins amorul între amanţi, nu rămâne iubire, chiar dacă în amorul lor a fost iubire.

De obicei, femeile îşi înşală bărbaţii şi bărbaţii femeile cu simţurile şi cu imaginaţia, nu cu inima.

În timpurile din urmă, lipsite de orice prejudecăţi, un bărbat de treabă poate să aibă mai multe iubite deodată, pe când o femeie de treabă nu are niciodată doi amanţi în acelaşi timp, ci, cel mult, unul cu care e pe isprăvite şi altul cu care a început. Starea asta de tranziţie poate ţine mai multă vreme...

Când prin sforţările memoriei reuşeşti să-ţi aminteşti ce simţeai pentru o femeie, să ştii că iubirea ta n-a murit încă. Dacă continui cu exerciţiile astea de memorie, poţi cădea din nou în prăpastie.

Ipocrizia ajunge uneori a doua natură, şi atunci ea devine sinceritate. În cazul acesta sinceritatea devine ipocrizie – când ipocritul, în vederea calculelor sale, îşi permite accese de sinceritate.

Dacă vrei să mistifici şi să reduci la neputinţă şi ridicol pe însuşi Geniul Răului care domneşte în lume, întrebuinţează această simplă stratagemă: aşteaptă-te oricând şi în orice privinţă numai la rău, şi anume la cel mai mare rău. Atunci, orice nenorocire ţi se va părea normală, pe când binele, dacă-ţi va ieşi vreodată în cale îl vei simţi ca pe însăşi mâna lui Dumnezeu pusă asupra capului tău.

Când între doi oameni există o controversă aprinsă şi când vine un eveniment care dă dreptate completă unuia dintre ei, acesta, dacă are sufletul de elită, caută să treacă fără a sublinia victoria, simţindu-se oarecum jenat şi parcă vinovat de atâta triumf. Sufletele de rând fac contrariul.

Plăcere divină: să te arăţi mic şi umilit, cu sentimentul distanţei dintre tine şi ceilalţi.

Nimic mai nivelator decât prezenţa femeii iubite cu pasiune. De obicei, ea dă inteligenţă prostului şi tâmpeşte pe cel inteligent.

Timpul nu iartă. Cu fiecare clipă în copilul acesta candid se tot aprinde conştiinţa, flacără palidă şi rece, dar care veştejeşte şi usucă.

Orice femeie măritată se simte sclavă bărbatului ei, sclavă supusă sau revoltată, credincioasă sau infidelă, în funcţiune sau evadată ori părăsită.

Asasinarea unei femei din cauza geloziei este crima cea mai monstruoasă, vrednică de torturile Inchiziţiei, fiindcă are ca motiv arogarea dreptului abominabil de a monopoliza o anatomie şi o fiziologie umană, şi suferinţa, cu atât mai ridicolă, cu cât mai atroce, că ţi s-a nesocotit acest drept.

Nu-i aşa că un fapt josnic al rivalului, povestit în faţa femeii care formează obiectul litigiului vostru, este o briză răcoroasă pentru inima ta? Tu însă, cuprins subit de un spirit obiectiv de circumstanţă, dar cu cele mai slabe argumente de care eşti capabil, iei apărarea rivalului, ca să-i dovedeşti ei cât eşti tu de generos şi de superior celuilalt.

Pesimismul este iubirea arzătoare de viaţă şi tânguirea că ea nu dă destule plăceri ori că nu i le poţi stoarce îndestul şi că se isprăveşte odată. Un pesimist, faţă cu viaţa, e ca un bărbat care ar cere celei mai iubite femei mai mult decât ea poate da sau decât poate el lua, ori care ar iubi o femeie inaccesibilă. Pesimiştii însă pretind că nu iubesc – femeia.

Arătarea recunoştinţei, oricât ar fi de discretă, importunează şi impacientează pe binefăcătorul delicat şi, în loc să-l răsplătească pentru faptele lui bune, îl pedepseşte.

Copilul tău are să aibă spaimele agoniei, are să moară şi are să fie îngropat. Şi toate astea le-ai creat tu.

În orice bibliotecă, scriitorii în viaţă alcătuind o minoritate infimă, marii cetitori stau toată viaţa de vorbă cu morţii.

Învăţaţii au reconstituit cu imaginaţia pitecantropul. Dar numai femeile au ocazia să-l vadă, în anumite momente.

Dacă femeia nu se deosebeşte ca mentalitate de bărbat, trebuie egalizată politiceşte, pentru că poate aduce aceeaşi contribuţie în dezbaterea lucrului public. Dacă se deosebeşte de bărbat, trebuie egalizată, pentru că aduce puncte noi de vedere în dezbaterea lucrului public.

Magnanimitatea şi generozitatea se nasc din raportul de la puternic la slab, de la stăpân la supus, de la conducător la condus. De aceea plebeii şi femeile au mai puţin dezvoltate aceste însuşiri.

Dacă nu-i poţi cuceri inima prin propriile tale mijloace, nu te poate ajuta întreaga omenire cu toată ştiinţa ei, cu toată arta ei, cu toată diplomaţia şi cu toate armatele ei.

Unii se înduioşează când cugetă la pitecantrop, strămoşul omului. Alţii îşi stăpânesc dezgustul când cugetă la om, strănepotul pitecantropului.

În pădurile primitive – ciomagul; în societate – sarcasmul. Expresia fizică a sentimentului, aceeaşi: arătarea caninilor.

Pesimistul mizantrop spune oamenilor; „Gorile, cât sunteţi de stupide!“ Pesimistul idealist le spune: „Fraţilor, cât suntem de nenorociţi!“.

Natura îşi urmează cursul cu aceeaşi fatalitate şi nepăsare în piatră, în arbore, în om, în toată materia. A trăi este a te strecura prin legile naturii ca printre nişte curse complicate şi nevăzute, spre a-ţi păstra, în forma dată ţie, cele câteva zeci de kilograme de materie, pe care ţi le împrumută vremelnic natura şi care sunt tu.

Sistemele de gândire şi curentele artistice atârnă de momentul istoric. Momentul istoric atârnă de structura socială. Structura socială atârnă de rezultatul luptelor dintre clase. Luptele dintre clase se reduc la goana eternă a indivizilor după mai bine, adică după condiţiile cele mai favorabile pentru păstrarea acelei infime cantităţi de materie în forma dată de natură fiecăruia.

Se poate dovedi că toate preceptele morale, având în vedere ori conservarea individului, ori a societăţii, adică a cadrului pentru conservarea individuală, sunt tot atâtea reguli de observat pentru a întârzia ceasul morţii.

Nu te certa cu viaţa. Nu fi o fiinţă abstractă! Frecventează societatea, petrece, glumeşte, joacă cărţi, bea, ia-ţi o amică, ori, dacă nu se mai poate, fă ceea ce se zice că făcea Sainte-Beuve prin coridoare cu personalul de serviciu de sex. Nu te certa cu viaţa, nu face pe cimpanzeul abstract!

1 Francesco Tamagno (1851-1905), tenor de operă italian. S-a ilustrat în *Othello* de Verdi (Milano, 1887, Londra, 1889, New York, 1891).

Adela

Fragmente din jurnalul lui Emil Codrescu
(iulie–august 189...)

LĂMURIRE[2]

În clipa când, în sfârşit, domnul G. Ibrăileanu ne-a încredinţat manuscrisul acestei opere, cunoscută până atunci numai de un restrâns număr de prietini intimi ai domniei sale – presa literară, greşit informată sau deliberat născocitoare, a şi anunţat apariţia unui roman autobiografic al „cunoscutului critic ieşan“.

Puţinii care cunoştem şi conţinutul romanului şi viaţa autorului s-au mirat. Domnul Ibrăileanu nu s-a încruntat, cum s-ar fi cuvenit, ci a zâmbit numai: zâmbetul, poate caustic, fiind reacţia sa obişnuită faţă de moravurile şi năravurile literare de la noi.

Acel zâmbet l-am descoperit în scrisoarea imediat următoare manuscrisului, scrisoare în care se anunţa, pe de o parte, o prefaţă în care criticul Ibrăileanu ar fi explicat atmosfera socială evocată de acţiunea romanului; iar pe de altă parte, ne înştiinţa că domnia sa aparţine categoriei de scriitori pentru care corectura în zaţ e ultima a textului liberat de autor prin însuşi grafismul obiectiv al literei de tipar.

Între timp, domnul Ibrăileanu s-a îmbolnăvit, medicii interzicându-i riguros orişice efort.

Aşadar romanul apare neîntovărăşit de prefaţa pe care autorul, critic şi în această ipostază, o socotea indispensabilă. Cum însă, din scrisoarea mai sus pomenită, cunoaştem schematic intenţiile autorului, ne permitem să dăm în locul şi în numele lui următoarele lămuriri:

Adela *nu e un roman autobiografic al domnului G. Ibrăileanu, ci o succesiune de fragmente ale jurnalului lui Emil Codrescu, grupate în jurul personajului feminin al cărui nume e şi titlul romanului.*

Acţiunea romanului e situată cu mai bine de treizeci de ani în urmă. Aşadar, faptele, comportările personajelor, ideile lor, modul lor de a se exprima, gluma, ironia, visările lor aparţin unei alte generaţii, substanţial diferenţiată de cele actuale şi chiar şi de cele recente în amintirea lectorului de azi.

Din acest punct de vedere, romanul e prezentat de autor ca un document al sensibilităţii unui intelectual din acea vreme.

Iar textul romanului, care e şi numele eroinei, înadins ales uşor desuet sau demodat, dacă vreţi, faţă de exigenţele urechii contemporane – e ca o mătase veche care-a fost odinioară rochia unei fete de pe vremea valsului.

EDITORUL

Bălţăteşti!... O improvizare de bâlci, pe şoseaua care vine de la Piatra, trece prin mijlocul satului, strâmbă, şerpuind printre râpi, şi se duce la Târgu-Neamţului, înconjurată de singurătăţi.

Lume multă, care vrea să petreacă şi nu ştie cum. Doamnele, ostentativ fără treabă, umblă în rochii de casă şi cu capul gol... Domnii, cu jambiere şi şepci impermeabile, trec la poştă, peste drum de hotel, înarmaţi cu alpenstock-uri, strânse energic în pumn la nivelul bărbiilor înţepenite şi importante. Peisaj meschin. O colină întinsă, tristă, pătată de câţiva arbori schilozi, ascunde munţii dinspre apus.

Nicio „cunoştinţă“. Sistem infailibil: în genere, atitudini nesociabile; în specie, evitarea parcului. Pe drumul, inevitabil, din „centru“ – cufundat în lectura unui ziar. (Am un număr din „Voinţa naţională“ încă din Bucureşti.)

Plictis odihnitor. Lectură plăcută, reconfortantă: cataloagele câtorva librării străine şi un dicţionar portativ, cărţile de căpătâi care, împreună cu Diogen Laerţiul, repertoriu de cancanuri şi idei antice (amintit adesea de

Coco Dimitrescu în „prelegerile“ lui nocturne de la Cosman şi găsit din întâmplare la un anticar), alcătuiesc biblioteca mea estivală.

Cataloagele – pentru momentele de lirism intelectual. Unele cărţi le-ai cetit. Ţi-aduci aminte şi împrejurările. (Era pe vremea...) Câteva... stai la îndoială. Iată una pe care vrei s-o ceteşti de zece ani şi nu ştii pentru ce n-ai reuşit încă, cu toate că o ai în bibliotecă. Pe aceasta, deşi ilustră, ai ocolit-o necontenit. De ce?... Câteva, mai interesante, ai să le comanzi cu siguranţă. Le însemni cu o cruce. Pe cele mai importante, cu două. De la o vreme observi că ţi-ai pierdut forţa de inhibiţie, şi crucile duble devin tot mai dese. Atunci, pe cele „câteva mai importante“ le însemni cu trei cruci, care, în curând, încep să-şi piardă şi ele valoarea selectivă... Iată tratatul dispărut din bibliotecă de mult: cine ţi l-a confiscat sub formă de împrumut? Treci în revistă pe împrumutătorii probabili cu un sentiment neplăcut. Iată şi volumul (fireşte, de poezii) în care ai trimis Elizei declaraţia de dragoste... Eliza...

Trei perne sub cap şi ţigările pe măsuţa de alături, ca să-ţi rămână spiritul absolut liber de corp şi de griji, şi lectura catalogului, cu toată atenţia, ca să nu treci cu vederea nicio carte – se poate imagina voluptate mai esenţială?

Dicţionarul – pentru momentele când spiritul vrea să ia contact mai concret cu lumea realităţilor în sine. După un instrument de teslărie, o pasăre (uneori ai şi figura alături; păsările din dicţionare au întotdeauna mutra mirată şi comică), apoi o prepoziţie cu înţelesurile ei subtile, demonstrate prin exemple naive. Şi tot aşa, în partea a doua, la numele proprii – un rege merovingian, un promontoriu, o primadonă italiană. Visezi la regele pletos, la promontoriul care împinge departe în mare un oraş cu nume ciudat, şi mai cu seamă la diva care a debutat la Neapole şi a fost pe rând (sau aproape) metresa unui duce, a unui conte, a unui tenor şi apoi nevasta unui bancher. Nu mai e dicţionar. E un roman în notaţii sugestive.

Dar azi am recetit paginile lui Diogen Laerţiul despre Epicur. Ataraxie. „Apatie“... Frica de acţiune a omului lipsit de energie impulsivă... Teroarea de răspundere a intelectualului prea lucid şi prea mult preocupat de urmările faptelor lui. Decadenţa Greciei. Antipodul „bestiei blonde“. *L’homme, ivre*

d’une ombre qui passe, porte toujours le châtiment d’avoir voulu changer de place[3]...Mulţumit cu puţin, ca să poată suporta viaţa... Indulgent cu alţii, sever cu el însuşi. Inspiratorul tuturor eudemonologiilor amabil-pesimiste. Neînţelese de proşti şi de porci, care traduc „plăcerea“ lui subtilă şi detaşată în plăcerea lor trivială şi-l stropesc cu noroiul indignării lor ipocrite.

Sunt interesante aerele aristocratice pe care şi le ia în micile staţiuni „balneare“ şi „climaterice“ toată lumea asta, şi mai cu seamă femeile. Neavând nicio ocupaţie şi lipsind aici clasa de sus care să-i comprime şi să-i pună la locul lor – ca păpuşile cu resort când închizi capacul – aceşti mici burghezi se simt în adevăr boieri. Senzaţia de clasă nu-i o stare de suflet absolută. Rezultă dintr-un raport. (Admirabilă tautologie!) Un militar de un grad inferior trece în fiecare zi printr-un sistem ecosez de senzaţii: aci sclav, aci rege asirian.

Peste câteva zile, singur, prin munţi, sau (mai liric) prin munţii tinereţii. Stabilirea „itinerariului“ scoate din umbră atâtea imagini de altădată... O noapte albastră deasupra Durăului, în septembrie... Luna, izbutind în sfârşit să urce Ceahlăul dinspre Buhalniţa, apăru candidă şi sinistră între două stânci, apoi dispăru în dosul Panaghiei şi pe urmă, după ce stătu o vreme nehotărâtă de-asupra prăpastiei, veni pe biserica schitului. A doua zi, pe Ceahlău... Bolta imensă de azur, acoperind priveliştile scânteietoare... Monştrii pietrificaţi de pe munte, culcaţi, ori în picioare, unii binevoitori, alţii agresivi sau bizari. (Era şi unul amical şi hilar, în mijlocul platoului.) Culmile negre din vale târându-se spre piciorul muntelui colosal, ori alergând speriate în toate părţile şi oprindu-se brusc, halucinate. Când vineţi, când roşii, munţii înalţi de pe Bistricioara, strălucind în soare cu toate stâncile lor... Departe, în singurătăţi adânci, munţii cei din urmă – aproape nori, albi-translucizi – încremeniţi în gloria infinitului, impresionând mai mult sufletul decât ochiul, înfiorând „voinţa“, ca şi muzica, răscolind în adâncurile ancestrale spaime, nostalgii, mitologii defuncte... Şi-n fundul prăpastiei, la utrenie, aiurând, sunetul clopotului de la schitul invizibil...

Încă şi mai din adâncul vremii, Borca, cu dimineţile care sunau cristalin, cu zilele înalte şi luminoase, cu nopţile care veneau din pădure ude, cu miros de ferigă... Şi imagini răzleţe dintr-o vară sau alta, unele greu de localizat în timp: un curcubeu la depărtare de câţiva stânjeni, văzut din vârful Hălăucii: un cerc care abia îşi înscria statuia proiectată în el, rupt în partea de jos de umbra picioarelor mele. Un nor de smoală, de-asupra Călimanilor, biciuit în fiecare clipă de două trăsnete ca două fire uriaşe de magneziu aprins. Un pârâu secret, într-un peisaj de la începutul vremurilor, încercând, înainte de Beethoven, andantele din *Simfonia a VI-a*. Un cer violet, departe, într-o dimineaţă aspră de august. Un şipot minuscul, închis într-o încăpere de zid, ţârâind obosit într-o noapte târzie şi de care doamnei Voinescu i-a fost milă să-l lăsăm singur în foşnetul de cimitir al celor patru plopi...

Şi imagini, fulgurante, o clipă, din istoria – din preistoria? – vieţii. Într-o trăsură mică, în mijlocul unui platou gol; de jur împrejur, până-n zare, dealuri pleşuve, cenuşii, sinilii, roşietice... Altă dată, într-o trăsură mică (aceeaşi?), într-o după-amiază de vară; la marginea unei păduri negre, pe vârful unui copac înalt, o găină salbatică... Eram copil? Eram cu tata? Sunt imaginile unor realităţi? Sunt imagini de vis? Crâmpeie din delirul frigurilor din copilărie? Fragmente din viaţa unui înaintaş înscrise în nervii ascendenţei şi luptând să iasă în lumina conştiinţei?

Azi se împlinesc treizeci şi şase de ani de la moartea mamei... Timpul vine din viitor, trece în urmă, se dărâmă peste ea, o acoperă, o face tot mai inexistentă, căci morţii mor şi ei, mereu. Când voi dispărea şi eu, va fi murit şi ea complet din univers.

Prea mic, când a murit, ca s-o ţin minte, imaginea ei mi-am creat-o mai târziu, în copilărie, după o fotografie rea şi ştearsă, pe care am înviat-o şi am colorat-o cu tot ce am auzit de la alţii şi cu propria mea fantezie: o fată tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui. Amintire a unei imagini arbitrare de altădată, aceasta şi atâta *este* mama.

În cursul vieţii, imaginea rămânând aceeaşi, a variat, totuşi, odată cu punctul de privire în care mă mutau anii. În copilărie, fata cu părul castaniu îmi era mamă. La douăzeci de ani, soră. Astăzi, o simt fiică. Dar aceste sentimente sui-generis, aceste ipoteze afective, fără substratul vreunei realităţi experimentate în viaţa de familie, au fost nostalgii de amor pentru o fată frumoasă, moartă de mult.

Ca şi furtunile, care răscolesc numai faţa oceanului, pasiunile tinereţii au venit şi au trecut, dar în adâncurile cele din urmă ale sufletului dragostea pentru imaginea fetei moarte a rămas intactă, neamestecată, de o esenţă unică, şi în nopţile senine, în prima tinereţe şi uneori şi astăzi, când mă simt singur, nedreptăţit, nefericit, mi se pare că mă priveşte cu grijă şi duioşie, aplecată peste o balustradă ideală din spaţiile interplanetare.

Timotin... Nu l-am mai văzut din Universitate. M-a recunoscut şi a oprit trăsura. Se ducea la Mănăstirea Neamţului. Avea lângă el o femeie şi patru fete. Oricât ai fi de spiritual şi demonic, ceea ce nu-i cazul cu Timotin, nu poţi fi decât ridicol înghesuit, într-o trăsură închiriată, de o consoartă şi patru reproduceri în miniatură ale figurii doamnei şi domnului, combinate indiscret. Cloşca asta slabă şi măruntă stătea îmbufnată şi ostilă, parcă ar fi simţit o ameninţare pentru numeroasa ei progenitură. Timotin m-a invitat la el, la mănăstire. Doamna a tăcut ca un mormânt.

Matematicianul ăsta nu îmbătrâneşte. Dar nici nu are ce îmbătrâni în el. Subţire, uscat, abstract ca şi cifrele lui, pulsaţia vieţii este aproape inexistentă într-însul. Cu nasul ascuţit peste mustăţile subţiri – două linii negre, drepte, îmbinate deasupra buzelor inexpresive – cu părul lui sărac şi lins pe tidvă, a rămas ca la douăzeci de ani. De altfel, şi ştiinţa lui este eternă, ca şi obiectul ei – şi-l conservă.

Plimbare până aproape de Valea-Seacă. Lună plină. Răsărea când am ieşit din sat. Era greoaie şi roşie ca şi în noaptea aceea îndepărtată, când se îmbulzea pe poarta jităriei, gata să dea peste noi, şi atât de neaşteptată era apariţia ei abia răsărită acolo în poartă, încât femeia cu care – strecurându-

ne prin întunericul de lângă garduri – căutam singurătatea câmpiei făcu un gest de apărare cu amândouă mâinile şi scoase un strigăt uşor de surpriză.

...Luna transfigurează totul. Gardurile strâmbe, şandramalele dărăpănate, bălăriile din maidan, atât de urâte în lumina soarelui analist şi veridic, adinioarea în bătaia lunii erau frumoase, dădeau satului „balnear“ o poezie nemeritată; iar mai departe, în câmp, freamătul abia perceptibil al nopţii părea însăşi căderea luminii de lună pe copaci şi pe iarbă.

Dar lumina lunii impresionează şi simţurile inferioare: o noapte cu lună pare mai rece. Lumina albă, fiind asociată poate cu zăpada, dă senzaţia de frig. Iar când simţurile amorţite colaborează cu lumina înşelătoare, minciuna ia proporţii de fantasmagorie. Obosit de insomnia nopţii precedente şi de treizeci de kilometri făcuţi pe jos în timpul zilei prin munţi, călătoream într-o noapte cu lună plină pe capra unei trăsuri. În toropeala luptei cu somnul, vedeam în copacii izolaţi de pe marginea drumului femei uriaşe, care veneau întru întâmpinarea trăsurii, şi în pereţii albi ai caselor singuratice – stânci de calcar abrupte. Surprins şi alarmat, îmi trebuiau câteva secunde ca să-mi corectez iluzia, pentru ca apoi, din nou, conştiinţa amorţită să-mi dea aceleaşi năluciri, aceleaşi femei cât clopotniţele şi aceleaşi stânci albe de var.

...Iluzionară, luna este „amica“ visătorilor, a deficitarilor nervoşi, a romanticilor, a „lunaticilor“ – şi a femeilor. Femeile nu simt poezia soarelui, realist şi unul, ca şi adevărul. *Midi, roi des étés*[4] – obiectul şi expresia – nu există pentru ele.

...E târziu. Pe fereastra deschisă intră răcoarea sfârşitului de noapte. Luna în asfinţit stă pe culme cu faţa mare întoarsă spre noaptea pe care o părăseşte.

Azi-dimineaţă am întâlnit pe Adela!

E aici de două zile! E cu mama ei şi cu „coana Anica“.

N-am mai văzut-o de trei ani. În vremea asta s-a măritat şi s-a despărţit.

„Doamnă“! Întotdeauna mi-a venit greu să schimb apelativul „domnişoară“ în „doamnă“. Mi se pare o imixtiune în lucruri prea intime, mi se pare că iau act cu brutalitate de fapte care nu mă privesc şi nu-i decent să mă privească. (Psihologie de cvadragenar, intempestiv şi pervers de lucid!) Şi apoi, ori de câte ori se căsătoreşte o fată plăcută dintre cunoştinţele mele, mi se pare că sunt furat. Hotărât, nu cultiv o simpatie exagerată pentru domnii şi stăpânii lor. Adelei îi voi spune, cel puţin *in petto*[5], „domnişoară“. Pe domnul L..., cauza eficientă a transformării, îl ignor, îl neg. Negând cauza, neg efectul...

Dar Adela n-a fost o simplă cunoştinţă, a fost prietena mea, şi cuvântul „doamnă“ e legat de fapte şi sentimente neobişnuite.

Prietenia a început de când, cu mişcări în intenţia ei ascunse (ca să nu bag de seamă!), dar foarte laborioase, mi se suia pe genunchi, stătea un timp liniştită, apoi, sigură de locul cucerit cu o aşa dibace strategie, îmi scotea ceasornicul din buzunar, marea ei pasiune, îl remonta în toate felurile, îmi aranja cu o minuţioasă fantezie mustăţile, cravata şi părul. Alteori, tot pe genunchii mei îşi liniştea păpuşa, care „plângea“ cu desperare. Eu îi „mâncam“ unul după altul degetele, pe care le declaram „acadele“; lipeam fruntea de a ei, ca să-mi vadă în loc de doi ochi unul singur, lung de la o tâmplă la alta, ceea ce, când s-a deprins cu viziunea îngrozitoare, îi producea un acces de zgomotoasă ilaritate; îmi petreceam degetele prin câte un cârlionţ al părului ei blond şi, când uitam să mă ocup de floricelele ei de aur, îmi lua degetul, îl ducea la capul ei şi aştepta rezultatul cu ochii în ochii mei. Păpuşile trebuia să i le văd, pe toate, în fiecare zi şi să le ştiu pe nume. Uneori, când „avea treabă“, îmi încredinţa câte una s-o „păzesc’’, ba chiar s-o hrănesc cu biberonul. Seara, mă ducea în toate odăile pe unde avea „copii“ culcaţi prin paturi liliputane, prin cutii de botine ori de tutun, iar cei mai oropsiţi de soartă, prin locuri mai puţin confortabile. Fireşte, unii copii plângeau, alţii nu voiau să adoarmă, fiindcă erau obraznici, alţii erau bolnavi – şi ea îi admonesta, le făcea morală, îi consola... pe fiecare după starea în care îi găsea. Când îi venea şi ei rândul să se culce, rolul meu devenea mai important. După ce o dezbrăca dădaca, trebuia să mă duc în odaia ei şi să-i ţin de urât „câteva minute“, care uneori se prelungeau atâta,

că doamna M... mă dădea pur şi simplu afară. Programul sindrofiei cu Adela la patul ei îngrădit cu o leasă verzuie era foarte puţin variat. De obicei îi spuneam o poveste comandată de ea, mereu aceeaşi, de care nu se sătura niciodată. Era vorba, se înţelege, de un moşneag, de o babă, de două fete. Bucuriile şi indignările ei erau exact aceleaşi în fiecare seară, deşi ştia micul roman atât de bine, că, de câte ori schimbam vreun amănunt ca s-o încerc, mă corecta cu toată candoarea. Alteori ne jucam de-a ascunsul. Aci tehnica era complicată. Stând „de vorbă“, la un moment oarecare băgam de seamă că e cuprinsă de o nelinişte. Înţelegeam: voia să se ascundă. Mă ridicam de pe scaun şi mă depărtam câţiva paşi. Când mă întorceam, o găseam cu plapuma peste cap: se ascunsese. Eu o căutam prin toată odaia: „Da unde-i oare Adela? Unde s-a ascuns Adela?“ Şi numai când nu se mai putea ţine de râs şi vedea că din vina ei s-a dat de gol, îndepărta plapuma de pe faţă şi se considera învinsă.

În iarna când a fost bolnavă de scarlatină şi am vegheat adesea la patul ei, în calitatea mea de student în medicină, o învăţasem în timpul convalescenţei un cântec, care a avut un rol însemnat în legăturile noastre de mai târziu. Pură recunoştinţă pentru învăţător, sau cabotină nevoie de a face efect, dar urmarea a fost că mai pe urmă, ori de câte ori veneam la ei, mă întâmpina regulat cu un subţire şi monoton: „La dàda madà!“ adăugând, invariabil, *envoi*[6]-ul: „Pent'u mata“. Adela, victimă a infamiei mele, îşi lua revanşa fără să ştie: „La dàda madà!“ era oarecum transfigurarea, foarte personală, a universalului *La donna è mobile*[7], pe care i-l cântasem – aluzie directă la unele inconstanţe ale ei. (Pasiunile fiind întotdeauna lacome, mi se părea mereu că sunt trădat.) Şi acum îmi plătea poliţa, sfidându-mă în fiecare zi cu profesia de credinţă a necredinţei femeieşti şi agravând sfidarea cu sublinierea ei personală. O bucată de vreme Adela completa primirea asta graţioasă cu o altă atenţie specială. Cum isprăvea cântecul, alerga în odaia ei şi-mi aducea o rochiţă nouă, roşie ca o creastă de cocoş, cu aplicaţii de fir aurit, pe care mi-o punea pe genunchi, trimiţându-mi din ochii ei albaştri priviri elocvente, care spuneau lămurit: „Admiră! Ai mai văzut aşa ceva?“ Dar rochiţa s-a învechit foarte repede...

Fericirea ei cea mare însă era s-o ridic „în pod“, fericire exprimată întâi cu râsete gâlgâitoare de hulubiţă mică, pe urmă cu ţipete ascuţite, la punctul culminant al ascensiunii. Uneori mă „ridica“ şi ea, strângându-mi tare genunchii în braţele ei mici şi ţipând ascuţit: „Tâta ma’e!“

Prietenia noastră era atât de mare, încât Adela, când avea nevoie de a înţelege universul, deocamdată parţial, eu eram acela pe care-l consulta cu preferinţă. Odată, auzind că o să vie un medic veterinar pentru un cal al domnului M..., m-a luat oarecum deoparte şi m-a întrebat dacă: „Doctorul care a’e să vie e un cal mare?’’ Era de patru ani. Pentru logica asta perfectă am ridicat-o în pod cât a voit, mi-am petrecut degetul prin toţi cârlionţii ei, i-am pus la dispoziţie ceasornicul, mustăţile şi nasul şi am petrecut amândoi o după-amiază de fericiri.

Eram, bineînţeles, şi confidentul ei *en titre*[8]. Într-o după-amiază, când m-a văzut intrând (mă aştepta!), a venit la mine obidită, furioasă, indignată, ca să-mi facă cunoscută ofensa sângeroasă pe care i-o adusese o domnişoară, fiica unui vecin: „Madadeta m-a făcut *dumneta*!“ Era ceva teribil, în adevăr. *Adjectivul* acesta mica moldoveancă îl cunoştea până acum spus numai slugilor... Ofensa nemaiauzită o ţinuse secretă. Ceilalţi luau adesea în glumă nefericirile ei, ceea ce o supăra şi o făcea prudentă.

Purtam şi corespondenţă. În scrisorile de afaceri sau de invitaţii ale domnului M..., trimise printr-un fecior boieresc, găseam mai întotdeauna şi un adaus „scris“ de Adela, nişte arabescuri extraordinare, păinjeni complicaţi, heroglife, prin care îmi dădea ştire despre păpuşi, ori mă chema la ea, ori îmi vestea vreo nenorocire – şi era convinsă că am înţeles. Când, în sfârşit, pe la cinci ani, a început să înveţe şi un alfabet mai simplu, cel latin, copia mereu litere pe toate hârtiile din casă şi, pe măsură ce le copia, mi le aducea să le admir. Uneori mă punea la lecţie să scriu şi eu litere şi se purta cu mine exact ca doamna M... cu ea.

Din cauza marii noastre prietenii, doamna M... îmi spunea, în glumă, că am „întors“ capul fetei. Dar şi fetiţa îmi întorsese mie capul. Ajunsesem gelos de doamna M... şi de domnul M..., şi când mi se părea că Adela ţine mai mult la mine decât la ei, simţeam o fericire pe care o cultivam cu avariţie, în secret. Şi cum doamna şi domnul M..., din motive pedagogice,

erau siliţi să se poarte mai rezervat cu ea, eu exploatam cu neruşinare situaţia mea, lipsită de responsabilitate, ca să-i cuceresc inima. Dar doamna M... nici nu-şi putea da seama de măsura pasiunii noastre. Jenat să dezmierd fetiţa în faţa tuturora – întotdeauna mi-a fost cu neputinţă să sărut copiii în public – îi devoram ochii, năsucul, obrajii, cârlionţii, ceafa când eram numai noi singuri. În aceste *tête-à-tête*-uri nu lipseau nici dialogurile pasionate:

– Adelă, mă iubeşti?

– Te iube’c!

– Tare?

– Ta’e!

Este drept că răspunsurile n-aveau temperatura şi culoarea întrebărilor. La vârsta aceea, între cuvintele acestea abstracte şi conţinutul lor nu exista încă o perfectă corespondenţă. Adela le spunea conştiincios şi grav.

Secretul pasiunii noastre reciproce era simplu. Ea îmi „întorsese capul“, pentru că orice om, din cauza unui instinct atavic, are tandreţi pentru puii de om (şi, prin derivaţie, de animal, de plantă şi chiar pentru miniaturile de obiecte); pentru că Adela era o jucărie vie şi plină de surprize; şi apoi pentru că omul fără surori şi mamă îşi concentrase asupra fetiţei blonde toate posibilităţile de afecţiuni familiale. Eu îi întorsesem capul pentru că eram în mintea copiilor, adică a ei, şi pentru că desigur, cu instinctul ei de animal mic, simţea că o ador. Dar Adela nu era numai un pui de animal egoist. Era capabilă şi de acţiuni altruiste, uneori foarte costisitoare pentru ea. Adesea, ca să împartă cu mine cauza fericirii ei, când cronţăia pe genunchii mei un măr, de obicei crud, păstra un rest, sculptat de dinţii ei mici ca o bijuterie din care ar fi fost scoase pietrele scumpe, şi, cu mâna ei de păpuşă mică, mi-l împingea în gură. Şi apoi mă ţinea de mustaţă, atentă la rezultat. Nu se poate închipui un fruct mai savuros şi o idilă mai încântătoare... Dar altruismul ei o făcea să-şi pună chiar viaţa în primejdie pentru mine. Dacă cineva se prefăcea că vrea să mă bată, fetiţa îmi lua

apărarea cu o îndrăzneală de cloşcă mică şi ageră, care mergea până la temeritate oarbă când agresorii erau în număr mare.

O singură dată prietenia noastră a fost puţin umbrită, câteva ceasuri, din cauza stupidei mele insensibilităţi la avansurile ei delicate. Domnul M... întâmpinându-mă la sosire cu nişte veşti rele pentru el, n-am dat Adelei atenţia cuvenită, am fost distrat şi rece. Atunci ea şi-a lungit buzele, şi albastrul ochilor i s-a întunecat. Apoi m-a ignorat complet, dar n-a părăsit odaia, şi mi-a trebuit o întreagă strategie, alcătuită din linguşiri, laşităţi şi – mizerabil corupător de suflete! – mai ales ispite, ca s-o pot recâştiga. În sfârşit, i-am cucerit un zâmbet, apoi, printr-o genială comicărie, un acces de râs. Şi pe urmă am fost şi mai amici, toată ziua.

Prietenia noastră a durat până la vârsta de opt ani, luând diverse forme, în măsura în care animalul devenea om, şi temperată puţin din cauză că, la urmă, nu mai stăteam vacanţele întregi la moşie, în vecinătatea ei.

Când, după o lipsă de şapte ani, am petrecut iarăşi două veri la ţară, n-am mai găsit pe Deluţa, Coca, Cucoana mică, Puica, Răţuşca, Copalaia (aşa pronunţa ea cuvântul „portocală“) – cum îi ziceau unii şi alţii –, ci o domnişoară de cincisprezece ani, o fată înaltă, subţire, prea înaltă pentru vârsta ei, prea subţire pentru înălţimea ei, cu o coadă groasă de aur pe spate, legată cu un fiong albastru, cu faţa tot copilărească şi totuşi de o frumuseţe mândră, semeaţă, aproape orgolioasă, amestec unic, care-i dădea ceva matur şi în acelaşi timp îi accentua copilărescul figurii.

Prietenia renăscută a crescut repede pe amintirile copilăriei şi pe precocitatea ei intelectuală şi tardivitatea mea afectivă.

Ca şi altădată, făceam călare aproape în fiecare zi cei cinci kilometri până la casa lor. Eram acum mentorul ei (de atunci am devenit *mon cher maître*[9]. Îi dădeam cărţi, îi recomandam anumite pasaje şi ne plimbam ceasuri întregi prin parc, discutând lecturile, descriindu-i şi povestindu-i viaţa din oraşele mari şi iniţiind-o practic, pe viu, în ştiinţele naturii, pentru care avea o predilecţie deosebită. Dar „recreaţiile“ erau mult mai lungi decât orele noastre „ştiinţifice şi literare“, cum le numea ea.

N-am fost grav niciodată, şi mai ales în conduită, n-am reuşit niciodată să am *l’esprit de mon âge*[10]. Aşadar: la vârsta de treizeci şi cinci de ani, şi

încă de pe atunci cu părul sur, construiam prinzători pentru păsări (Adela avea colivii, seminţe, cunoştea obiceiurile şi gusturile tuturor zburătoarelor); făceam zmeie mari că abia le putea ţine, cărora le trimiteam pe sfoară inele cu „scrisori“ sau batiste şi, noaptea, lampioane veneţiene, confecţionate de ea; mă urcam în copaci să-i aduc fructele cele mai frumoase, retrase parcă anume, ca-n poveste, pe vârful crengilor greu de ajuns; ne plimbam cu barca pe iaz, „ancorând“ pe la adâncuri, în umbra verde a sălciilor pletoase, ea în nişte chioşcuri vii, care ne izolau de lume, ca să citim, să conversăm şi să ne admirăm mutrele în oglinda apei, ori ca să prindem peşte cu undiţa, aşteptând în zadar ceasuri întregi să se mişte pluta, în hazul peştilor sceptici la ispite; făceam praştii ca să vânăm vrăbii şi piţigoi, şi uneori reuşeam! Ne duceam la mure, unde Adela întâlnea adesea prietene din copilărie. Buzele ei, înroşite de sucul rubiniu, dădeau o expresie provocantă frumuseţii ei blonde. În sfârşit, căzând, din treaptă în treaptă, în cel mai autentic rousseauism şi contribuind şi influenţa lui Fenimore Cooper[11], ne-am fabricat, în ascuns, arcuri de răchită şi săgeţi de corn şi ne-am dus în pădure la vânat! Bineînţeles că niciodată n-am vânat nimic.

Dar fata blondă cu arcul întins, cu corpul încordat ca şi arcul, mi-a rămas în amintire ca o splendidă viziune de artă sau de vis.

Deşi vizitele mele nu erau zilnice, totuşi, când veneam, pe la ceasurile trei, o găseam totdeauna în balcon sau chiar afară din ogradă, pe drum, aşteptându-mă. Uneori venea ea la mine (însoţită de domnul M...), călare pe calul ei negru, cu bustul înalt în rochia lungă, a cărei trenă – după ce se cobora de pe cal – o ţinea ridicată cu un gest de *grande-dame*[12] plin de graţie şi comic pentru cei cincisprezece ani ai ei.

Omul aproape cărunt şi fetiţa cu păr de aur formau grupul cel mai original din lume. La masă stătea lângă mine şi mă boscorodea mereu că nu mănânc. („Fiindcă fumezi toată ziua!“) Când jucam şah cu domnul M..., ea era întotdeauna personajul al treilea în jurul măsuţei. Chiar şi la adunările unde erau invitate familii de prin împrejurimi, fetiţa înaltă stătea tot cu mine, cât îi permitea stricta politeţe datorită altora. Odată, ca s-o necăjesc, i-am spus că m-a părăsit pentru un tânăr care părea că o admiră mult. „Vrei

să-i spun că nu-l pot suferi? Vrei? Spune!“ N-am mai glumit. Cu temperamentul ei excesiv, era în stare să dea şi acest spectacol. Seara, la masa dată invitaţilor, cu mişcări intenţionat încete, ca să nu treacă neobservate, a luat o prăjitură, a tăiat-o în două şi mi-a dat o jumătate mie. Când am întrebat-o pe urmă pentru ce a făcut „în public“ un gest atât de neobişnuit: „Ca să arăt proştilor că eşti prietenul meu“.

Dar am avut cu ea şi altercaţii. Îi vorbeam adesea de viitor şi, fireşte, şi de vremea când o să aibă o familie. Ea tăcea. Dar într-o zi mi-a răspuns, supărată, părăsind respectul pe care mi-l arăta întotdeauna:

– De ce vrei mereu să mă măriţi?

– Nu vreau eu, dar toate fetele se mărită.

– Ei! exclamă ea scurt, făcând un gest de impacienţă cu capul, cu nasul şi cu buzele.

Altă dată – era în vacanţa a doua – rugându-mă să mai stau, şi eu răspunzându-i că nu pot, mi-a spus cu ochii aspri:

– Desigur, ce importanţă am eu pentru mata?

– Ce importanţă? Nu mai suntem prieteni?

Şi, renunţând la plecare, am îmbunat-o şi am împăcat-o complet. Cu o zi înainte de a pleca, spunându-i în cursul unei convorbiri cuvintele: „Când o să fii mare“, ea mă întrerupse bătăios:

– Sunt mare. Nu mai sunt copil. Crezi că dacă n-am avut noroc să mă nasc cu părul brumat...

– Nu m-am născut cu părul sur. Întreabă pe doamna M.... Dar nu-i vorba de asta. Eşti minoră încă. Mai ai de crescut.

– N-am să mai cresc! Nu vezi ce înaltă sunt? Crezi că eşti mai înalt decât mine?

– Cred.

– Hai la oglindă... Ei, vezi?

– Da, văd, eşti foarte frumoasă, dar eşti mică. Abia îmi ajungi la umăr.

– Nu-i adevărat! Sunt cât mata... în sfârşit, aproape. O femeie nici nu trebuie să fie înaltă ca un bărbat.

Apoi dispăru o clipă în altă odaie şi se întoarse cu părul pudrat.

– Ei, acuma ce mai zici?

– Zic că eşti mică. Dar să ştii că-ţi şade bine, tot atât de bine ca şi cu beteala de sub pudră. (cu părul nins, stropit de aurul de sub pudră, era în adevăr de o frumuseţe rară – portretul ei realizat de fantezia preţioasă a unui pictor înamorat.) Vai de prinţul care o să cadă fulgerat...

– Prinţii nu cad fulgeraţi de „copii“!

Adela avea dreptate. Mă contraziceam. Am schimbat vorba.

Dacă nu i-aş fi cunoscut firea destul de orgolioasă ca să justifice ambiţia ei de egalitate; dacă nu mi-aş fi dat seama că strânsa noastră camaraderie (adică tocmai „egalitatea“ între un om matur şi un copil) i-a pus problema egalităţii; dacă nu aş fi înţeles că şi viaţa ei printre oameni în vârstă a contribuit la această dorinţă de a fi „mare“; şi dacă, mai ales, actul de naştere, incoruptibila oglindă şi „introspecţia“ nu mi-ar fi spus clar că sunt un om matur şi cărunt, aş fi luat purtarea ei ca explozia prea timpurie a unui sentiment de altă natură, de care ea nu-şi da seama, şi cât de ridicol şi vinovat m-aş fi simţit, deşi fără vină reală!

Dar viaţa m-a îndepărtat de unica mea prietenă. Vacanţa următoare n-am mai petrecut-o la ţară. Devenisem un personaj oficial. Toamna trebuia să plec în străinătate, ataşat la o legaţie pentru vagi studii comparative – sinecură aproape suficient justificată. Înainte de plecare m-am dus la Iaşi.

Domnul M... murise de câteva luni. Am găsit pe Adela în doliu, mai înaltă, mai puţin expansivă şi mai frumoasă. Frumuseţea ei creştea cu fatalitatea evoluţiilor naturale.

Cele câteva zile cât am stat acolo pentru afaceri, i-am dat toate orele libere. Voia să ştie numaidecât dacă vara viitoare am să stau la ţară.

– Eşti sigură că o să te mai găsesc acolo, la mama matale?

– Sunt absolut sigură.

– Nimic nu-i sigur pe lume.

– Dacă vii, ai să mă găseşti la Vorniceni, la mama.

Ştiam că n-o să pot veni, dar n-am îndrăznit să-i spun acum, când, rămasă numai cu doamna M..., avea nevoie de cât mai mult sprijin sufletesc în jurul ei.

Ce scrisori lungi i-am scris din străinătate! Uneori nu aveam ce să-i scriu, şi totuşi nu puteam să nu-i scriu. Scrisoarea, indiferent de

sentimentele de moment pentru ea, devenise o obişnuinţă, căreia nu-i puteam rezista.

Dar afaceri şi preocupări excepţionale m-au împiedicat câteva săptămâni să-i scriu, ca de obicei, mult, şi prin urmare nu i-am scris deloc. Pe urmă faptul că nu i-am scris, complicat cu ideea că acum trebuie să-i scriu lung şi circumstanţiat, m-a împiedicat să mai pot relua firul.

Întâi, după ce am isprăvit afacerile, mi-am îngăduit o amânare până la momentul cel mai potrivit pentru redactarea unei misive atât de complicate: explicaţii, scuze etc. Momentul l-am amânat; mai exact: s-a amânat mereu.

De fapt, era neputinţa de a trece de la o stare la alta. După cum înainte nu puteam să nu-i scriu mereu fiindcă îmi făcusem obişnuinţa, acum nu-i puteam scrie fiindcă îmi făcusem obişnuinţa de a nu-i scrie. Starea asta de suflet o cunoşteam din toată experienţa vieţii. Ori citesc zi şi noapte, ori nu citesc nimic. Ori vizitez pe cineva mereu până la saţietatea lui şi a mea, ori nu-l vizitez deloc, compromiţând şi chiar rupând legături vechi. Explicaţia psihologică nu-mi ajuta însă deloc. Explicaţiile nu modifică niciodată realităţile. Dar starea de suflet era agravată şi de conştiinţa vinei. Iar toate acestea împreună constituiau un bloc greu, care apăsa viaţa, amorţind-o. De la o vreme se adăugă şi convingerea (inteligenţa este un avocat, şi nu un consilier al firii individului!) că prin scris e imposibil să explici o stare de suflet atât de anormală. Peste un an, chiar dacă vraja s-ar fi rupt (şi nu se rupsese: abulia, hrănită mereu din ea însăşi, se instalase definitiv, tiranică), mi-ar fi fost în adevăr cu neputinţă să-i explic în scris tăcerea mea, aşa ca să o înţeleagă şi să mă absolve.

După câteva scrisori fără răspuns, nu mi-a mai scris nici ea. Scrisorile ei nu conţineau reproşuri. Dar deveneau tot mai scurte şi mai reci. În ultima îmi spunea: „Dacă nu-mi scrii, nu-ţi pot scrie nici eu. Am impresia curioasă că vorbesc singură“. Nu i-am putut răspunde nici la acest ultimatum. Acum scrisoarea trebuia să fie şi mai complicată, iar starea anormală, cu trecerea timpului vinovat, ajunsese la perfecţia ei psihologică.

Când, peste un an, un *faire-part*[13] mi-a făcut cunoscut că s-a căsătorit (un simplu *faire-part*, ca oricăreia dintre cunoştinţele ei mai îndepărtate!), am avut un sentiment de chinuitoare durere (Adela făcuse pasul cel mai

important din viaţa ei, fără măcar să mă poată preveni!) şi cel mai insuportabil sentiment de ruşine din viaţa mea. Am răspuns printr-o telegramă de scurtă felicitare banală. Căldura ar fi fost insensibilitate cinică! Pe urmă am auzit că s-a despărţit, imediat după căsătorie.

Între noi stau acum, izolante: purtarea mea incalificabilă şi căsătoria ei neizbutită. Ea poate păstra tăcerea (o femeie are dreptul să tacă asupra vieţii ei intime). Mai ales în urma înstrăinării dintre noi. Eu însă nu pot să nu-i vorbesc de purtarea mea vinovată şi ofensatoare şi de durerea că am rupt orice legătură cu dânsa. Ea o să înţeleagă.

Am depus omagiile cuvenite la locuinţa familiei M... Sunt instalaţi seniorial. Au adus de la Vorniceni mult mai mult decât necesarul. Au transportat şi un pian. Indispus de accidentele drumului, stă posac într-un colţ şi cere neapărat un acordor.

Doamna M..., anemică şi reumatică, a îmbătrânit mult în anii din urmă. Era atât de frumoasă când am cunoscut-o! Ca orice adolescent, iubeam pe toate doamnele tinere pe care le cunoşteam mai de aproape. Am iubit-o şi pe ea. Ceasurile de visare cu ochii deschişi după stinsul lumânării din vremea adolescenţei i le-am consacrat o vacanţă întreagă de Paşti numai ei.

Adela seamănă cu mama ei cum era atunci, numai ochii sunt alţii. Doamna M... are ochii căprui, acum uscaţi şi decoloraţi. Niciodată nu m-a lovit ori nu m-a interesat ca astăzi asemănarea dintre ele. În primele momente figura doamnei M... mi s-a părut o imagine dezavantajoasă pentru Adela. Un *memento* sinistru: Adela, peste treizeci de ani... Dar după o jumătate de ceas am avut impresia că doamna M... e acolo anume ca să scoată în evidenţă tinereţea şi frumuseţea triumfătoare a fetei sale.

Adela e aceeaşi, ca şi acum trei ani. Înaltă – puţin mai înaltă decât atunci: „a crescut!“ – cu umerii largi, cu o licărire de zâmbet în ochii albaştri, cu nasul de o uşoară şi spirituală acvilinitate, cu fruntea acoperită pe jumătatea stângă de o pală de păr blond, acum puţin bronzat. Nu i s-a schimbat nici expresia copilărească a feţei, nici mişcările naive şi repezi, nici glasul încet şi voalat, cu care parcă destăinuieşte secrete. Numai trupul i s-a împlinit. (Tinereţea beneficiază de toate, chiar şi de trecerea anilor.)

Femeia asta, care invită cu farmece copilăreşti la mistere tulburătoare, va face nefericirea multor imbecili...

La plecare, m-a condus până în ogradă. Fără niciun preambul, am atacat problema care simţeam că nu poate fi amânată. Ne-am plimbat prin ogradă un ceas. Am vorbit aproape numai eu. La sfârşit, mi-a spus hotărât: „Am înţeles“. Apoi, cu ochii în sus şi respirând puternic aerul: „Nu-i asta principalul...“ Pe urmă, revenindu-şi: „Dar nu pot ascunde şi nici nu vreau să ascund că-mi pare bine că ai suferit. Măcar atâta... Dar să nu mai vorbim. Să punem cruce.“

„Nu-i principalul...“ Atunci ce este principalul? Căsătoria? Dar căsătoria ei nu face parte din psihopatia mea epistolară. Şi de ce „măcar“, dacă m-a înţeles şi m-a absolvit? Ori poate nu m-a absolvit din inimă? Dar contrazicerea dintre cele două cuvinte din fraza ei scurtă rămâne totuşi. Şi prea doza cu grijă ceea ce-mi spunea, ca să se fi contrazis şi în fond.

Când mi-a dat mâna, mi-a lăsat-o atât de inertă într-a mea, încât nu ştiam ce-i mai puţin nedelicat: să i-o ţin mai departe, ori să i-o las. În sfârşit, şi-a retras-o, cu un „la revedere“ încet, aton.

În curând voi avea patruzeci de ani! Nu mai sunt un început, o cauză. Devin tot mai mult o prelungire, un efect. Mă simt complet determinat. Patruzeci de ani! Vârsta amintirilor şi recapitulărilor... A rechema bucăţi de trecut, a le retrăi în închipuire – singura compensare a vieţii pierdute, procent slab la un capital nerambursabil.

Tinereţea – plutire pe un râu de munte cu mlădieri capricioase, sub jocurile de lumini şi umbre ale pădurilor, cu întârzieri neprevăzute şi binevenite, cu gândul la bucuria drumului de mâine. Şi după câţiva ani, care trec ca un fulger, alunecarea vertiginoasă, fără putinţă de oprire, între maluri uniforme, într-o lumină sură şi rece de toamnă, spre apropiata prăpastie...

Patruzeci de ani! Ce urât, ce vulgar sună cuvintele astea! Ce dospit!

O firmă proaspătă, scrisă cu cerneală pe o hârtie cenuşie, lipită de geamul unei căsuţe, vesteşte că staţia balneară adăposteşte între zidurile ei un ceasornicar. Am intrat să-mi schimb sticla de la ceas, plesnită acum câteva zile.

Haim Duvid, ceasornicar din Paşcani, şi-a adus nevasta la băi şi, ca să nu stea degeaba, îşi exercită meseria, dar cu intermitenţe mari, serviciile lui fiind cerute rar de cele vreo sută de ornice câte a socotit el în Bălţăteşti.

Haim Duvid e un gânditor. Poate filosoful târgului său. (Fiecare târg din Moldova are un filosof evreu.) Îl arată şi înfăţişarea: mic, slab, palid, cu barba neagră mătăsoasă, chel până la jumătatea capului, cu fruntea înaltă, acoperită de o piele galbenă subţire, brăzdată de încreţituri fine.

De altfel, toţi ceasornicarii sunt mai mult sau mai puţin filosofi. (Îşi aleg meseria din cauza firii lor? Ori devin filosofi din cauza meseriei?) Ceasornicul, angrenaj de forţe, „lecţie“ de determinism – cu sistemul lui de sori strălucitori, cu palpitul spiralei nelămurit şi sur închipuind o nebuloasă, cu pretenţia coardei de *perpetuum movens*[14] al rotaţiei dintre cele două capace – e un univers în miniatură, pe care maistrul îl descompune prin analiză şi-l reconstituie prin sinteză. Iar răbdarea, supunerea la obiect, fineţea mâinii, cerute de meserie, adaugă virtuţi morale şi talente artistice la calităţile lui de gânditor.

Nevasta lui Haim Duvid, doamna Sabina (de unde acest nume în mahalaua evreiască din Paşcani?), e antipodul lui. Pe cât este el de abstract, pe atât de concretă este ea: blondă, mare, grasă, invadată de cărnuri pe obraz, sub bărbie, pe omoplaţi şi pe rest, cu pântecele proeminent al unor femei mature din rasa ei, complexiune care, agravată de portul complet neglijat, ofensează unul câte unul fiecare canon al esteticii. În schimb, doamna Sabina Duvid are sufletul delicat şi inimă bună, vădită chiar şi în ochii ei albaştri, lăcrimoşi. Dar doamna Sabina Duvid prezintă şi un alt contrast interesant. Tip desăvârşit de ceea ce cu un cuvânt inestetic – peiorativ şi trivial în intenţia cu care e întrebuinţat – se numeşte o balabustă,

ea vorbeşte cea mai neaoşă limbă moldovenească, cu atât mai moldovenească şi mai neaoşă, cu cât doamna Sabina Duvid, emotivă şi înzestrată cu o înflorită imaginaţie plastică, are un talent înnăscut de a-şi exprima ideile colorat, în contrast radical cu filosoful Haim Duvid, care vorbeşte abstract, incorect şi cântat. Probabil că el e născut în *ghetto*, şi ea, la ţară.

Haim Duvid nu avea astăzi nimic de reparat. După ce mi-a pus sticla la ceasornic, am continuat conversaţia începută.

Doamna Sabina are reumatism, ca şi tatăl ei, şi e convinsă că o să moară, ca şi el, după câţiva ani de suferinţe. „Ferice de morţi, că nu mai simt dureri“, a încheiat ea povestirea şi prevederile triste.

„Prostie!“ a subliniat Haim Duvid şi a dovedit, cu răceala intelectualului care urmăreşte adevărul, că „tată“ n-a scăpat de niciun chin.

Argumentarea lui Haim Duvid era, în fond şi-n expresie, aproximativ aceasta: „A scăpa de chinuri înseamnă că simţi că nu te mai doare. Tată nu simte că a scăpat de chinuri. Tată nu-i nici fericit, nici nefericit, pentru că acu nu-i nimic. Cel care nu simte chinuri e cadaverul tatei. Mai degrabă poţi să zici despre un lemn că nu simte chinuri, pentru că lemn este. A spune orice lucru despre om care a murit este prostie mare.“

Doamna Sabina Duvid, neînţelegând nimic, a combătut totul. Dar Haim Duvid avea dreptate: numele celui care a fost odată nu poate forma subiectul niciunei propoziţii cu verbul la prezent, şi, gândind bine, nici la trecut. „Hanibal a învins la Cannae“ e necorect; afirmă minciunos o existenţă, aceea a lui Hanibal. Căci, pentru a fi operant cândva, ceea ce e denumit de subiectul propoziţiei trebuie să existe, să fie o realitate. O inexistenţă nu poate avea un atribut, nu poate produce o realitate nici ieri, nici azi, nici mâine; şi despre nimic nu se poate afirma nimic.

Am crezut că-l pot pune pe Haim Duvid în încurcătură:

– Domnule Duvid, cel care moare trăieşte pe lumea cealaltă şi ştie că a scăpat de chinuiri.

– Cine poate să ştie dacă este lume cealaltă?

– Dumneata nu crezi în Dumnezeu?

– Prostie să crezi, prostie să nu crezi. Cine poate să ştie dacă este? Numai... Dumnezeu ştie.

Haim Duvid şi-a permis să fie frivol. A făcut spirit. Vai! nu există om fără slăbiciuni. Mai curios e că Haim Duvid, meseriaş din Paşcani şi filosof de *ghetto,* e sceptic şi poate chiar ateu.

Muzica militară cânta adinioarea în parc un vals de altădată. La o modulaţie a valsului vechi, *am văzut* zâmbetul Elizei când a apărut într-o seară pe poarta grădinii publice şi a dat cu ochii de mine – un zâmbet necunoscut încă, abia schiţat, un zâmbet de provocare, un zâmbet de femeie, al femeii care abia începea să apară în cei şaisprezece ani ai ei...

Aproape în fiecare seară stau de vorbă cu Adela în cerdac. Doamnele se retrag devreme. Adela arată o simpatie atentă, aproape supusă „maestrului“. E mai personală însă în opinii decât altădată. Dar ce se petrece în ea? Când vorbeşte, totdeauna parcă ar mai avea ceva de spus. Are reticenţe subite şi curioase. Dacă i-ai transcrie vorbele, ar trebui să pui mereu câteva puncte de suspensie la sfârşitul frazelor. Când se emoţionează, şi se emoţionează adesea fără cauză vădită, are sufocări graţioase, de pasăre care bea. Şi rar participă normal la duetul nostru. De obicei distrată ori animată. Uneori îşi întrerupe momentele de distracţie printr-o întoarcere bruscă şi cordială spre mine, însoţită de un „da“ rostit încet şi repede, confirmând fără necesitate cuvintele mele.

Femeia asta tânără şi curioasă de viaţă şi de stări sufleteşti mă scrutează necontenit, fără să aibă aerul. Eu îmi îngroş cât se poate epiderma sufletului, s-o fac impermeabilă. Dar cu femeile jocul e pierdut întotdeauna. Ele privesc în sufletul bărbatului ca într-o vitrină. Manejul e interesant. Dar, în definitiv, n-am ce ascunde.

Raporturile mele cu familia M... sunt de natură specială. Mai tânăr numai cu zece ani decât doamna M..., fac parte mai curând din generaţia ei. Cu toate acestea, în chipul cel mai natural, Adela şi cu mine formăm un

grup, o „societate“ aparte, pentru că o femeie de cincizeci de ani e fără îndoială bătrână; pentru că doamna M... era măritată pe vremea adolescenţei mele, şi raporturile dintre adolescent şi femeia măritată au persistat; pentru că boala îi dă zece ani pe deasupra şi pentru că – şi asta cred că e cauza principală – concepţia ei de viaţă, moştenită de la părinţi, o face şi mai bătrână.

Cât despre coana Anica, mătuşa prin alianţă, prin mezalianţă, cum zice Adela, ea nu există, sau există preistoric. Trecută mult de şaizeci de ani. Fiică a unui vechil, ajuns proprietar mare. Măritată acum o jumătate de secol cu un frate al doamnei M..., iubitor de arginţi. Văduvă din timpuri imemorabile. Păstrează, indelebilă, marca familiei de origine. La masă, îşi ajută furculiţa cu mâna stângă. (Adela îşi muşcă buzele, să nu izbucnească!...) Când cască, zgomotos şi în trei etape, face o cruce cu degetele în dreptul gurii. (Idem!) Vorbeşte cu „tăţi“, cu „să vezi mata“. (Tema unică: „băietul“. Băietul e fiul ei, colonel de roşiori.) Face mereu pasienţe şi dă în cărţi. Se zice că după moartea mamei, tata a cunoscut-o foarte de aproape. Erau vecini de moşie. Versiunea asta îmi displace profund. Fiii au curioase pretenţii faţă de părinţi... (Fetele sunt mai lucide şi mai comprehensive.)

Aseară, nu ştiu pentru ce, am început să-i fac Adelei declaraţii că sunt bătrân. (În adevăr, părul meu brumat, cum spunea ea odată, dacă atunci era un paradox şi o cochetărie involuntară, acuma începe să capete justificare cronologică.) Adela asculta zâmbind. Apoi m-a combătut cu graţie. (Mi-ar plăcea să nu fie pură complezenţă.) Şi mi-a spus că are să-mi dovedească altă dată că n-am dreptate. Cum are să-mi dovedească, şi de ce altă dată? Ca argument suprem, căci ţineam mult să-i probez că sunt bătrân – Dumnezeu ştie pentru ce! – i-am spus, forţând puţin autobiografia, că peste zece ani am să fiu moşneag. „Şi eu am să fiu bătrână atunci“, şi tonul ei parcă ar fi stabilit o complicitate. (Peste zece ani, ea are să aibă treizeci de ani!...) „Şi eu!“ Pentru ce „şi“? Şi pentru ce vrea să-mi probeze că nu sunt bătrân? (O

femeie are un singur mijloc de a dovedi unui bărbat acest important adevăr!) Pentru ce? Consolare? Delicateţe de sentiment? Zădăreală?

Continui să-i amintesc de tinereţea pierdută. Pentru ce fac acest lucru, nedelicat, între altele, şi fiindcă vorbesc mereu despre mine? Ce se petrece sub conştiinţa mea? E mândria de a-i arăta că nu sunt un imbecil, care crede că mai e încă tânăr? E dorinţa de a o asigura că nu pot avea gânduri lăturalnice, fiindcă tocmai poate încep să le am? E regretul că sunt prea bătrân pentru ea şi nevoia de a mă lamenta, fie chiar ei, poate mai ales ei? E dorinţa de a fi din nou combătut de ea? (Până acum încă nu mi-a „dovedit" că sunt tânăr.) Azi m-a întrebat cu asprime pentru ce ţin atât de mult s-o conving că sunt bătrân. Mi-a plăcut tonul ei. Aşa se bucură bolnavii închipuiţi când medicii strigă la ei şi-i dau afară, ca să-i convingă mai bine că sunt sănătoşi. Şi apoi tonul ei de mustrare dovedeşte că nu mă mai respectă atâta, ceea ce e încântător, şi că şi-a luat drepturi asupra mea, ceea ce e şi mai încântător. Dar bag de seamă că filele jurnalului au ajuns nişte adevărate „foi de observaţie". Îmi iau pulsul şi temperatura de câteva ori pe zi. E cel mai bun mijloc de a deveni bolnav, ori de a agrava o afecţiune contractată.

...Pentru ce s-a *supărat* când îi spuneam că sunt bătrân? O contrariez în ceva? Crede că vreau să-i zădărnicesc un gând? Dar iată-mă alunecând în cea mai ridicolă fatuitate.

Un acordor din Piatra a adus, în sfârşit, pianul în stare normală. Adela mi-a cântat azi o bucată care ştie că-mi place cu deosebire. Muzica corpului ei m-a impresionat însă mai mult decât muzica însăşi. Mişcările braţelor, ale bustului la dreapta şi la stânga, viforul dibaci al mâinii când întorcea pagina, mişcarea piciorului pe pedală, laitmotiv discret al muzicii de imagini, făceau pentru mine cea mai tulburătoare simfonie.

Valsul lui Chopin acompania muzica corpului ei... (Cam emfatic, iubitul meu!) La sfârşit, după o linie trasă cu degetul cel mare, parcă

mânios, peste toate clapele de la stânga la dreapta, ca o parafă energică a unei iscălituri sub un text, care făcu pianul să strige cu toate vocile lui alarmate, Adela se ridică aproape cu violenţă de pe scaun, întrebându-mă: „Îţi place ca şi atunci?“ I-am sărutat mâna şi pentru „atunci“, şi pentru acum. Am văzut pe faţa ei o nedumerire, căci nu e obişnuită din partea mea cu expansiuni de natura asta. Dar n-a spus nimic şi, trecându-şi mâna pe frunte ca pentru a se dezmetici, m-a întrebat ce vreau să mai cânte. I-am răspuns, fireşte, că acum e rândul ei să aleagă.

Rapsodia tumultoasă a lui Liszt îi acompania şi ea, pătimaş, mişcările vii ale corpului.

...Ipocrizia e inutilă. Nu am temperatura normală. Dar sper că e un accident trecător. Efectul muzicii...

Fânaţul, seră imensă de flori sub clopotul cerului sprijinit pe orizont, aşteaptă coasa. Sub atingerea fină a unei uşoare şi eterne adieri, simţită numai de ele, florile se clatină încet, pe tulpinile lor subţiri şi înalte, în străfulgerări de roş, de violet, de galben şi de toate culorile din lume. Pe alocurea, cicoarea domină puternic, iradiind un abur albastru ca un voal împotriva soarelui arzător.

O femeie tânără nu poate face o plimbare pe câmp fără să culeagă flori. Adela le alege metodic, cu ochiul atent, cu gesturi de preciziune, parcă ar urmări vietăţi iuţi şi viclene.

Cu părul auriu, cu faţa albă şi roză, cu ochii albaştri, Adela, printre flori, e o floare mare, strălucitoare, mai vie decât toate, irezistibil atrăgătoare. Comparaţia, banală de adevărată ce e, între femeie şi floare este mai mult decât constatarea unei asemănări exterioare. E intuiţia unei identităţi profund naturale.

Spectator neocupat (nu pot să culeg şi eu flori; îmi lipseşte cu desăvârşire convingerea!), mişcându-mă fără rost încolo şi încoace (în faţa unei femei nu pot să mă întind pe iarbă, singura soluţie onorabilă a problemei), situaţia mea e dificilă. Dar Adela, concentrată în vânătoarea ei, nu observă nimic.

Pentru ea, florile au personalitate: unele sunt „sentimentale“, altele „impertinente“, altele „copii“ ori „cucoane mici“, şi aşa mai departe. Observaţiile astea le face cu umor, cu o comică dezmierdare. Cu sentimentul distanţei în acelaşi timp, parcă ar fi vorba de nişte copii pe care-i alintă, dar nu vrea să-i scoată la obraz. (Viziunea comică şi uşor dezmierdătoare este de altfel atitudinea ei obişnuită în viaţă.)

...După ce culege florile, vine la drum cu braţul încărcat, se aşază pe dâmbul şanţului, le clasifică în grupuri după criterii subiective şi fanteziste, le întocmeşte într-un buchet mare, îşi pune una în păr (la plimbările afară din sat iese aproape întotdeauna cu capul gol), alta în butoniera mea. („Să n-o zvârli! S-o ţii toată ziua!“)

Toate acestea se repetă exact, afară de floarea de la butonieră, care variază la fiecare dată, dar o alege mică întotdeauna, concesie teroarei mele de a mă da în spectacol cu floare în piept.

Floarea asta mică se adaugă la celelalte din alte zile, mărind colecţia presată în paginile lui Diogen Laerţiul, între venerabilii Crates[15] şi Metrocle[16]!...

Adela s-a dus la Piatra pentru o zi. Am refuzat să mă duc cu dânşii, ca să-i arăt (şi probabil să-mi arăt) că viaţa mea e independentă de a ei, alături de a ei.

Ar fi lamentabil, chiar dacă aş avea zece ani mai puţin. Experienţa trecutului este concludentă (*Pathemata – mathemata*[17], zice un filosof al lui Diogen Laerţiul!...)

...Emilica, cu coada pe spate, cu breton galben pe frunte şi cu şorţul negru pe rochiţa cenuşie. Era de zece ani, ca şi tine. (N-ai fost deloc tardiv!) Treceai pe la poarta şcolii primare, de două ori pe zi, înfrigurat de emoţie. Credeai că te priveşte tot universul! Ea îşi făcea semne din coate cu prietena ei, căci înţelegea. Şi treceau amândouă înţepate, vorbindu-şi foarte serios, ca două doamne în vârstă.

Într-o zi de iarnă, Emilica a murit de anghină ori de scarlatină, cum mor iubitele la vârsta aceea. E singurul tău amor curat, pentru că n-a fost amor, pentru că n-ai fost niciodată pe punctul de a muri de pofta celor câteva

kilograme de materie organică pe care fata cu părul pe spate le extrăgea din elementele brute ale naturii.

Dar la şaisprezece ani a fost altfel. Leonora, de nouăsprezece, brunetă, subţire, suferind de un uşor strabism, care-i dădea veşnic un aer de îngândurare, de concentrare, de înfrânare a unui elan, cu zâmbetul ei trist, precoce, şi cu mersul de regină exilată, în plimbările nesfârşite prin parcul imens şi neîngrijit al casei boiereşti, despărţit de drum printr-un gard de fier ruginit. Visai s-o smulgi din vâlvătaia unui incendiu (în generozitatea ta, casa incendiată era, fireşte, a ei!), visai s-o salvezi din ghearele unor bandiţi, prin codri. Dar n-o iubeai ca pe fata de altădată. Nu-ţi mai erau de ajuns glasul şi privirile ei. Tu-i iubeai, fără să ştii, şi ceea ce era inferior în ea şi ascundea bietul ei corp supus legilor ofensatoare ale materiei. Simţeai o sincopă în inimă când mersul îi învăluia haina pe picioare. Şi când într-o zi a izbucnit năprasnic o furtună, care i-a învălmăşit rochia şi i-a scos la iveală pentru o clipă ciorapii negri şi o margine de dantelă, ai început să visezi la ea arzător şi să ţi se pară şi mai nesuferit individul pe care-l bănuiai că iubeşte şi el pe Leonora. Şi de atunci imaginea ei s-a tulburat în capul tău: silueta ei s-a sfărmat. Rochia nu-i mai cădea armonios şi oblu pe pantofii mici.

Când te-ai întors toamna la liceu, te considerai omul cel mai nefericit din lume şi foarte fericit că eşti atât de nefericit şi de interesant pentru amici, cărora le povestiseşi „romanul“, înflorindu-l cu fapte posibile, în care începeai să crezi şi tu. Dar Leonora a fugit peste două luni cu bărbatul surorii ei, deznodământ pe care nu l-ai mai făcut cunoscut amicilor.

La nouăsprezece ani, Eliza... Grădina publică. Fata necunoscută, venită de aiurea la rude, înaltă, fragilă, cu părul galben, cu gene lungi peste ochii negri, muşcând nervos petalele unei roze înflăcărate... Un cântec umil de grădină publică, astăzi mort... Casa cu două rânduri din Uliţa Mare... Plimbările pe sub geamurile ei din două-n două ceasuri, de dimineaţă până la douăsprezece noaptea... Apariţiile ei la geamuri şi în cele două balcoane de pe două străzi. Infinita interpretare a figurii şi a privirilor ei („S-a înroşit?“ „Mi s-a părut?“ ,,S-a perindat prin balcoane pentru mine?“). Hotărârea supremă: scrisoarea – patru pagini de adoraţie în stil poetic,

exagerat, stilul vârstei când candoarea, pierdută mai târziu, se traduce prin emfază. Buchetul de trandafiri aruncat din balcon la miezul nopţii. Întâlnirea în semiîntunericul scărilor dintre etaje. (Stătea cu faţa întoarsă, cu o mână sprijinită de perete; avea mâinile reci, pleoapele reci, buzele reci, părul rece, talia subţire, care-i vibra de bătăile inimii.) Întâlnirile la geamul din grădină, sub copacul vechi, care ascundea stelele. Aceleaşi planuri de viitor, aceleaşi întrebări de zece, de o sută de ori, şi acelaşi răspuns al ei: „Da, şi pentru totdeauna...“ Răstimpuri de tăcere, cu obrajii lipiţi... Graţia cu care consimţea să-mi clipească pe faţă, ca să mă dezmierde cu genele ei lungi... Respirarea pură, fină, pe care o simţeam pe obraz ca o şoaptă caldă a pieptului ei mic... Despletirea părului, care îmi cădea pe faţă şi pe mâini, înspre ziuă, cu mişcări de înger – semnul că vrea să se culce şi trebuie să ne despărţim. Plecarea în străinătate la studii. Scrisorile ei: „Iubitul meu...“ „...Eliza“ – raport de fiecare zi al vieţii ei fără evenimente, din oraşul de provincie. Moartea ei...

E cu neputinţă să fi existat cândva pe planetă o apariţie mai încântătoare. Fata de şaisprezece ani cu părul galben şi ochii negri avea în figură ceva de copil şi de floare. Iar corpul ei, încă în dezvoltare, avea mlădieri ca tulpinile subţiri şi înalte la adierea vântului. Şi vocea înceată, nesigură, cu graseieri ca nişte sfiiciuni ale inimii, al cărei ton răsună încă şi astăzi în mine! Niciodată cuvântul „înger“ nu s-a potrivit unei trecătoare apariţii umane ca acestei fiinţe în adevăr angelice.

...Era într-o după-amiază de vară când i-am văzut mormântul... Pământul negru, cu o tablă de marmură deasupra, îi strivea pieptul mort! În jurul marmurii grele, câteva fire de iarbă...

De atunci, senzaţia de funebru pe care mi-o dă, în momente de o stranie luciditate, pământul, lutul, piatra, toată materia asta inertă, idioată, inamică, şi mila pentru tot ce trăieşte şi încearcă în zadar să ascundă moartea sinistră a planetei, vietăţi şi plante, şubrede, nesigure, trecătoare.

După epoca romantică – epoca realistă, serioasă, la Viena, cu femeia aceea subţire şi înaltă, cu formele adolescente încă la vârsta de douăzeci şi cinci de ani, oprite parcă în desăvârşirea materializării lor de flacăra mistuitoare a vieţii ei.

Un păr arămiu, cu luciri de foc, parcă reflexe ale temperamentului ei arzător. Ochii de o culoare nehotărâtă, cafea şi aur, schimbătoare după dispoziţie, după culoarea timpului, în care se aprindea necontenit sufletul ei neliniştit, sau uneori ficşi, reci, privind în gol, când gândul era concentrat ori patima adâncă. O gură mobilă, nesigură. Braţele albe, fine. Piciorul, ca o mână de mic, neliniştit. Mâna – nervoasă, şovăitoare. Mersul unduit, cu capul aplecat uşor în dreapta, ca într-o figură de cadril, când îmi ieşea întru întâmpinare.

O cunoşteam de doi ani. Nu ne spusesem nicio vorbă de iubire. Nicio aluzie. Dar discuţiile noastre, alimentate de lecturi de romane, de piese de teatru, de ştirile zilei, se învârteau, teoretic, toate în jurul iubirii. Îmi făceam un punct de onoare să fiu obiectiv, „ştiinţific“, căci mi se părea o supremă inelegenţă să beneficiez de aceste discuţii spre a-i face declaraţii învăluite.

De câtva timp, însă, aveam intuiţia obscură că vine ceva. Într-o zi, înainte de aprinsul lumânărilor (stăteam amândoi de multă vreme de o parte şi de alta a unei măsuţe, fără să ne mai putem vorbi nimic), i-am spus, simplu şi calm – simţeam că acum nu pot să nu-i spun:

– *Tu* nu vezi că te iubesc?

Întâi a tăcut. Apoi mi-a răspuns cu glas ostenit:

– Da, nu mai putem trăi unul fără altul.

Şi-a lăsat fruntea grea pe mâinile puse pe masă şi abia am putut desluşi vorbele ei înăbuşite:

– Lasă-mă singură acuma... te rog...

La o mişcare a mea, a ridicat capul. Era albă, parcă fără viaţă, şi numai ochii îi ardeau, imenşi.

– Cum? Poţi pleca? Da, da, du-te. Vino mâine. Nu-mi dai mâna?

Îmi învălui mâna în palmele ei amândouă. M-am aplecat spre ea, fără voie, aproape s-o ating.

– Nu! Lasă-mă, du-te. Mâine.

Luni de zile a luptat cu ea însăşi.

Dar într-o seară, la despărţire, m-a înăbuşit şi, la ureche:

– Mâine sunt femeia ta. Aşteaptă-mă la patru în faţa Operei.

Femeia aceasta ştia să iubească. Cu instinctele puternice şi sănătoase, cu inteligenţa lucidă, ea iubea fără lună, fără fraze, cu toate fibrele corpului ei, cu căldura ei exasperată.

Dar ea aparţinea de drept altuia, unui om mult mai în vârstă, un bolnav, un paralitic, şi drepturile lui conferite de legi, consfinţite de societate, sfinţite de popi, acceptate de ea altă dată, deşi acum platonice, erau, în momentele de luciditate morală, suferinţa lancinantă[18] a ei şi a mea. Drepturile acestea deveniseră imprescriptibile. Iar dezarmarea lui totală îl apăra şi de divorţ, şi de adulter.

Întoarcerea în ţară, amânată mereu – provocată de boala mortală a tatei –, aduse soluţia problemei. Sau un început de soluţie, căci dacă afacerile tatei n-ar fi fost atât de încurcate, încât să-l ameninţe cu o dezonoare postumă, m-aş fi întors la ea. Cuvintele ei „Sunt femeia ta“ îmi ardeau creierul.

Şi, în sfârşit, târziu, în epoca cinică, culminând spre amiaza vieţii, accesul de stupidă demenţă pentru femeia mare, cu părul roş, cu ochii mici şi verzi, cu nasul turtit şi cărnos, cu buzele strivite, arse, cu braţele groase şi dure, eşantioane ale întregii ei fiinţe, cu talia şi şoldurile asortate în formă de liră, femeia-femelă şi nimic altceva, femeia cu maximum de iritabilitate protoplasmatică. Aproape goală sub rochia elegantă, începea să se dezbrace de la uşă, crispată, rea, fără nici un cuvânt, şi, peste treizeci de secunde, dădea replica, întregită, a Venerii Callipyge de la Siracuza – atât de albă, că părea mai goală decât o femeie goală.

Dar într-o zi apăru omul de doi metri! În preajma lui i se zburlea puful de pe buze, i se congestionau nările, i se dilata abdomenul spre el, ca într-o mişcare de maree.

Şi, de-a lungul întregii tinereţi, colega de universitate, fina şi delicata Elviră, cu frumuseţea ei abstractă, model schematic pentru realizări mai concrete, care te-a torturat cu suferinţa ei tăcută şi discretă.

Experienţa e săracă, dar concludentă.

Pe urmă ai pus ordine în amor: femei cu tarif pentru păstrarea echilibrului organic sau (mai elegant) a libertăţii de spirit – singurul amor în adevăr omenesc, fiind singurul supus raţiunii.

Nu, nu! Nu iubesc şi nu vreau să iubesc pe Adela. Nimeni nu iubeşte când nu speră măcar inconştient să fie iubit. (De aceea numai „omul de pe stradă“, nebun, se înamorează de regine.) Nu sper şi nu doresc... Dar existenţa ei a început să-mi neliniştească inima... Şi ea ştie. Zâmbetul ei din unele momente, amestec încântător de duioşie şi ironie, nu-mi lasă nicio îndoială. Din cauza asta nu m-am dus la Piatra.

Adela vine deseară. A plecat desigur din Piatra. E cald. E zăpuşeală. Şi mi-e urât. Cataloagele le ştiu pe de rost. Dicţionarele nu-mi inspiră nimic. Filosoful Diogen[19] (tizul lui Diogen Laerţiul), care speram că o să mă distreze cu „cinismul“ lui, m-a indignat profund. *Bel-esprit*[20] şi totuşi *cuistre*[21]. Filosof de mahala. *Pique assiette*[22]. Cerşetor care insultă când nu-i miluit. „Cinic“, într-adevăr, în sens modern. Nesociabil şi rău. Ironie greoaie şi aproape de mintea omului. Infatuat. Inelegant la aspect şi la suflet. Niciun orizont. Utilitarist mărginit. Obtuz la ştiinţă şi la arte – „inutile“, pentru el, „dăunătoare“. Insensibil la orice frumuseţe. Instincte canibalice. („Era de părere că e permis să mănânci carne de om.“) Falsificator de monede, în tinereţe. Trata, nenorocitul, de sus pe Platon.

Deseară Adela e aici...

Adela s-a întors la şase şi treizeci şi cinci de minute. I-am ieşit înainte din întâmplare, sau ca din întâmplare, nu ştiu sigur. A oprit trăsura, a sărit jos, uşor, ridicând puţin rochia deasupra pantofului, atentă la gest, şi a venit spre mine dezmierdând aerul cu umerii. (E atât de femeie şi de copilăresc suavă!) I-am ţinut mâna într-a mea poate mai mult decât trebuie. M-a luat acasă la ea. M-au oprit la masă. (Aceasta se întâmplă mereu.) Seara, am stat în cerdac, cu două lumânări în globuri de sticlă, ca întotdeauna.

Mi-a povestit drumul ei la Piatra, cu impresii, stil şi înţepături femeieşti: „Ai văzut vreodată Ceahlăul din Dealul Balaurului? O colosală miniatură a lui însuşi, un bibelou uriaş cu subiectul Ceahlău. Am fost şi la

mănăstirea Bistriţa de lângă Piatra. Stareţul ne-a făcut o primire foarte bună. Nevasta lui n-a ieşit. Am văzut-o numai, când a trecut prin antreu. Intra şi ea pe altă uşă. Era în *néglijé*, jupon, camizol şi părul în papiote. O brunetă foarte picantă. Când a dat cu ochii de noi, a trecut glonţ de la o uşă la alta... Cum slujnică? Ce idee! Femei în serviciu la mănăstire? Şi încă tinere, cu jupon şi papiote! Ori îţi baţi joc de călugări fiindcă eşti ateu? Dacă ai vreo afacere la Piatra, îţi recomand hotel «Bucureşti». Confort englezesc, chelneri în haine naţionale, orchestră până la patru dimineaţa sub geamuri, în grădină... Nedeprinsă să dorm la concert, am profitat de ocazie şi m-am cultivat. Am cetit toate articolele, toate telegramele, toate informaţiile, toate foiletoanele şi toate anunţurile din jurnalele în care erau împachetate cumpărăturile. Să te pun în curent: prinţesa de Meklenburg s-a logodit cu ducele de Hessa, sau poate el e prinţ şi ea ducesă; Radivon vinde ceasornice de aur cu doi lei bucata şi mai dă pe deasupra ca premiu un ac de cravată tot de aur; împărăteasa Germaniei a făcut cadou împăratului doi prinţi gemeni; preţul rapiţei s-a urcat; Pepita Ximenez[23] s-a înamorat de cumnatul ei, don Diego. Vezi că nu ştiai? După marş, a cântat un ofiţer de două ori *Luna doarme*. Şi pe urmă am adormit şi eu“.

Masa era acum inundată şi peretele tapetat de gângănii de o sută de specii, bijuterii cu forme curioase, imitând animale cunoscute şi necunoscute – ca o reducţiune a lumii mari – de diferite culori, pe care Adela le definea, comparându-le cu pietre preţioase, cu metale, cu stofe... „Petpedecul“ se auzea la răstimpuri, în grădină. „Steaua nebună“ înainta alarmant de repede spre plop. „Petpedecul“... poreclă dată de Adela unei prepeliţe, care spune mereu, conştiincios, în fiecare noapte, aceleaşi trei silabe, singurele pe care le ştie: „Petpedec!“; „steaua nebună“... luceafărul albastru, care ne anunţă unsprezece ceasuri şi sfârşitul sindrofiei când ajunge deasupra unui plop, al treilea, dintre cei cinci din ograda vecină. Numele i l-a dat tot ea, într-o seară, când ni s-a părut că a luat-o prea repede spre plop, înfrângând legile naturii.

– Ai isprăvit itinerarul? m-a întrebat ea. Ai să-mi povesteşti pe urmă tot, tot, nu-i aşa?... Cum? Nu eşti sigur că ai să faci excursia?

Şi zâmbetul ironic şi afectuos i se stingea şi i se aprindea mereu în ochi, ca şi lucirea stelei de pe cer.

După ce a dezbătut cu perfidie problema excursiei mele, a sărit din una în alta, şi apoi, cu un aer speriat:

– Iar fumezi? Ştii câte ţigări ai fumat în seara asta? Zece. Le-am numărat. Vezi că nu te ţii de cuvânt? Pune ţigările aici, lângă mine... Desigur că tot aşa te ţii de cuvânt şi cu somnul. Dacă continui, să ştii că am să mă culc şi eu în ziuă, am să mănânc alămâi şi înainte de masă am să-mi stric foamea cu bomboane şi cu mere crude.

Vorbea acum pasionat şi-i luceau ochii ca într-o boare de lacrimi. Semăna cu fata de cincisprezece ani când protesta că nu-i copil.

După asigurările mele că o să mă ţin de cuvânt, „pe cât posibil“, s-a îmbunat, apoi a consultat „steaua nebună“, care trecuse de plopul al treilea, a pus la îndoială corectitudinea astrului, mi-a adus pardesiul, mi-a dat pălăria şi bastonul, m-a însoţit până la poartă, mi-a întins mâna să i-o sărut, mi-a cerut făgăduiala că am să mă culc imediat, mi-a acordat o amânare de o oră, a admonestat încă o dată „steaua nebună“ şi a fugit spre casă cu un „bru!“ de frigul care devenise simţitor.

N-am ţinut pas cu vioiciunea spiritului ei. Un fel de paralizie a inteligenţei şi mai cu seamă a imaginaţiei. Am început să devin stângaci şi banal. Şi mi se pare că nu-i displace idiotizarea mea...

„Am fost elevă ascultătoare, am încercat, dar n-am putut reuşi să mă intereseze.“ Răspuns clar şi drastic la întrebarea mea dacă cunoaşte literatura română. În sfârşit, la toate încercările de a afla impresia ei specială produsă de o carte sau alta din cele „încercate“, acelaşi răspuns invariabil: „Iartă-mă, nu mă interesează“. Apoi, dezarmând şi cu graţia celor douăzeci de ani ai ei: „Ai să mă dispreţuieşti tare?“

Adela are dreptate. În literatura română există câteva talente remarcabile, dar nicio operă de observaţie cu destulă substanţă sufletească.

Femeile însă nu citesc pentru expresie, ci pentru observaţiile despre viaţă, adică despre ele.

De altfel, ea nu este o amatoare pasionată de literatură (interesul ei e îndreptat spre muzică, spre broderie şi întrucâtva spre pictură), şi cu atât mai puţin de poezie. Pentru spiritul ei realist de femeie, poezia este „exagerare şi falsificare“, incomprehensiune pe care ea o declară, dar pe care cele mai multe femei o ascund. Din cauza rolului lor de răspundere, de lungă răbdare în conservarea speciei, femeile sunt mai serioase şi mai pozitive. (Totul se reduce, coborând din etaj în etaj, la instinctul creator.)

Mai puţin sensibile la arta literară, ele citesc mai ales romane, care nu au a da senzaţia artei, ci pe aceea a vieţii. Pentru Adela, *Anna Karenina* nu e „stil şi compoziţie“, ci Kitty, Dolly, Anna, Levin, Vronski, coliziunile dintre ei şi progresul logic şi psihologic al acţiunii.

I-am recomandat, ca şi altă dată, pe Turgheniev. Zâmbind şi jucându-se cu marginea voalului lung, trecut pe după gât:

– Cineva mi-a spus odată că Turgheniev se apropie de femeie ca de un sanctuar. (Vai! i-am spus, în adevăr, genialitatea asta...) Dar femeilor nu le place să fie tratate ca nişte sanctuare, cu genuflexiuni şi cădelniţări, chiar când tămâia e de cea mai bună calitate. Nu suntem sanctuare!

Cuvintele astea ultime, accentuate în chip deosebit, erau numai pentru romancier, ori şi pentru avocatul lui? Ori numai pentru avocat? (Pe unele femei, admiraţia excesivă a celor înamoraţi de ele le incomodează. În faza culminantă a legăturii cu ea, Otilia mi-a mărturisit, într-o zi când eu eram mai ditirambic şi ea mai cuminte, că dându-şi bine seama de ceea ce e în realitate, nu poate să-şi înăbuşe jena pentru ea şi un uşor dispreţ pentru mine când îi supraestimez calităţile pe care le-o fi având sau inventez altele, pe care nu le are.)

Apoi, râzând, adăugă:

– Am voit să te necăjesc. N-am cetit nimic din Turgheniev. Nu l-am găsit nicăieri. Dar am să-l citesc.

Să mă necăjească numai?...

Cunoscând slăbiciunea femeilor pentru Paul Bourget[24], i l-am amintit mai mult ca un mijloc să-mi dau seama de psihologia ei.

– Aista se apropie, în adevăr, ca de nişte sanctuare nu numai de femei, bineînţeles dacă bărbaţii lor sunt bogaţi, dar şi de mobilele din saloanele lor. Şi nici la rochii nu se pricepe, cum pretinde el. Se pricepe mai bine cusătoreasa mea.

O carte pe care o citeşte mereu e *Tartarin*:

– Mă linişteşte când sunt supărată, când am griji, când e bolnavă mama. În cartea asta nu-s necazuri, toţi sunt fericiţi. Dar numai volumul întâi. Celelalte-s exagerate, cu farse şi ghiduşii.

Scriitorul însă pe care îl gustă mai mult este institutorul Creangă! Cu alte cuvinte, viaţa şi limba pe care le cunoaşte ea din copilărie (ca toate persoanele din clasa ei, ea nu ştie bine decât ţărăneşte şi franţuzeşte) şi observaţia luătoare în râs, atât de naturală ei.

Ea ştie pe de rost bucăţi întregi din opera povestitorului, mai cu seamă dialogurile, şi îndeosebi vorbirea femeilor. Când harabagiul întreabă pe maica Evlampia Desăgăriţa de la Văratic pentru ce-şi leagă întotdeauna la drum vaca dinapoia căruţei, răspunsul călugăriţei – că părinţii pustnici din Sfânta Agură i-au dat canon să mănânce lapte numai de la o vacă, pentru ca să nu îmbătrânească degrabă –, Adela îl spune ca o perfectă actriţă de comedie. Iar la cuvintele „părinţii pustnici din Sfânta Agură“, bisericeşte repezite, ea completează textul luându-şi o figură sastisită şi făcându-şi o cruce mare, cu o grăbită aplecare a bustului înainte – închinăciune adâncă în faţa schivnicilor plini de solicitudine pentru tinereţea călugăriţei de la Văratic.

Problema e simplă. Cu tot intermezzoul stupid, de care nu vorbeşte niciodată, ea a păstrat, încă din adolescenţă, simpatie şi admiraţie pentru „maestrul“ ei. Acum, de când e femeie, e curioasă să ştie cum mă port în atitudinea de *soupirant*[25] şi câtă putere are asupra mea. Dacă divorţul nu i-ar fi dezorientat şi poate revoltat sufletul, desigur că sportul sentimental nu ar fi avut loc. În mine e plăcerea de a aspira feminitatea, candidă încă, a sufletului ei şi curiozitatea ascuţită a unei experienţe de psihologie pe sufletul ei şi mai cu seamă pe al meu. Dar jocul acesta Dumnezeu ştie unde poate duce. (Fii sincer! Ştii unde „poate“ duce!)

Adela are sânul mic şi predilecţie pentru haine cenuşii, albas–tre, liliachii, ca toate femeile care mi-au atins sufletul. (Afară de femeia cu ochii verzi şi braţele de piatră, care avea sânul ca o cupolă şi purta culorile dinspre marginea roşie a curcubeului şi care, neavând suflet, mi l-a angajat foarte puţin pe al meu.) Există, fără îndoială, la orice bărbat o afinitate pentru un anumit temperament femeiesc, şi la orice femeie, o legătură între temperamentul ei, conformaţia ei fizică şi predilecţia pentru unele culori.

Doamna M... şi Adela au venit astăzi la mine să-mi vadă casa.

Le-am primit în odaia de la intrare: antreu, birou şi salon.

După o repede privire scrutătoare, Adela a făcut critica completă a încăperii, înşirând toate lipsurile unui confort relativ, stăruind mai cu seamă asupra greşitei distribuţii a mobilierului sumar. Pe când concludea, ca toate femeile în astfel de împrejurări, că bărbaţii etc. ... şi-mi propunea să vie cu Safta să-mi facă odaia mai plăcută, exclamă deodată, sărind de pe scaun:

– Uite şi coana Anica!

Coana Anica era portretul lui Arthur Schopenhauer, adus de mine şi atârnat pe perete în dosul mesei-birou.

M-am simţit puţin vexat de frivola ei ireverenţă faţă de maestru. Dar asemănarea lui cu coana Anica mi se păru atât de izbitoare, şi însufleţirea Adelei de descoperirea ei o făcea atât de frumoasă, încât am trădat pe maestru fără nicio remuşcare.

Şi l-am trădat chiar şi atunci când, aflând al cui e portretul, Adela a uitat de coana Anica şi a luat ofensiva împotriva filosofului:

– A!... Domnul despre care mi-ai spus odată la Vorniceni că ne face proaste, minciunoase, pocite, cu bustul mai lung decât picioarele, şi n-avem altă treabă decât să prindem bărbaţii în capcană? Acum înţeleg de ce avea ciudă pe femei... Nu cred să-i fi pregătit niciuna vreo capcană!

Neputând susţine că Adela e proastă şi cu bustul mai lung decât picioarele, şi cunoştinţele ei asupra lui Schopenhauer mărginindu-se, destul de modest, numai la opiniile lui asupra femeilor, discuţia a fost imposibilă şi victoria Adelei asupra mea, definitivă.

Schopenhauer rânjea diabolic la Adela, la doamna M... şi mai cu seamă la mine.

Dar Adela, făcând o altă descoperire, părăsi şi pe Schopenhauer:

– Ai şi bibliotecă? Îmi dai voie să văd cărţile?

Când a aflat că „biblioteca“ e proprietatea domnului Tăpşulea, gazda mea, a fost încă şi mai curioasă s-o cerceteze.

– Oare nu-i nedelicat să umblăm în cărţile lui?

Liniştindu-i scrupulele, a luat de pe poliţă întreaga bibliotecă a învăţătorului pensionar, alcătuită din câteva gramatici şi aritmetici, şi a pus-o pe masă.

– Gramatica de... Aritmetica de... Uite şi poezii!

Eu nu descoperisem nicio carte de poezii. Poeziile erau legate la un loc cu o aritmetică.

– Poezii de Carol Scrob[26]... Scrob, poet?

– Trebuie să fie feciorul doctorului Scrob de la Roman, lămuri doamna M...

– Staţi, că-i serios... Scrisoare de Alecsandri... „Poezii elegante undite – adică pescuite? – în comoara inimii, şi de aceea cântă cu înduioşire“ – înduioşire! – „A fi ca dumneavoastră, militar şi poet, este o dublă calitate, de care vă puteţi mândri“ – Safta se mulţumeşte cu prima calitate – Prefaţă de G. Sion... „Curagiu, iubite Scrob“ – „iubite Scrob“ e admirabil! – „Când vei vedea că câteodată îţi slăbesc puterile, nu te descuragia, ci aleargă, ia pana, scrie, scrie şi iar scrie“... Acu să vedem ce scrie.

Adela se aşeză pe scaun şi începu să răsfoiască:

– Ascultă, mămucă: *Dă-mi pace*, *La Coralia mea*, *De ce m-ai deşteptat?* – cântecele colonelului coanei Anicăi... El spune „desceptat“, din farfurie, cum ar zice coana Anica.

– Cum „din farfurie“?

– Aşa zice ea când vrea să spuie că ceva e distins. N-ai auzit vorba asta? Se vede că vătafii s-au speriat tare când au schimbat strachina cu farfuria.

– Ce gură rea ai tu, Adelă!

– Ce să fac, mămucă...

În acest moment, ceasornicul meu de masă începu să carilloneze[27] *La Paimpolaise*[28]. Erau ceasurile patru. Copilul din Adela a fost atât de fericit,

încât am pus minutarul, pe rând, la toate cele douăsprezece semne ale cadranului. Apoi am rugat-o să-mi facă graţia să primească în dar jucăria miraculoasă. După refuzuri din ce în ce mai atenuate:

– Dar dacă are să-ţi pară rău pe urmă?

Să-mi pară rău... Ea nu ştie ce voluptate este a dărui unei femei, a-i da, a o face, prin actul acesta simbolic, puţin a ta.

Adinioarea, când rătăceam în dreptul casei ei ca să fiu mai aproape de dânsa, a închis geamurile şi a dat storul în jos, ca să se culce...

Există în univers imagine mai încântătoare decât o femeie înaltă şi zveltă, frumoasă şi elegantă, care se dezbracă încet, alene, cu gândul aiurea, zâmbind unei amintiri, unei aşteptări?

Adela era în cerdac cu doamna M... Treceam la poştă. Am salutat. Ea, cu o înclinare din cap abia perceptibilă, mi-a zâmbit toată. E o spontaneitate, uneori, o uitare de sine în femeia asta, stăpână pe faptele ei până la calcul, care îmi dezarmează „psihologia“.

Muzica militară cânta *Lucia de Lammermoor*. Sextetul, armonizat de ecoul lui trimis de dealuri, plutea în aerul cald şi umplea valea. Cerul albastru-închis, aproape siniliu, era înalt şi adânc. Îmi trebuia acum prezenţa Adelei...

De la poştă m-am dus la ea. M-a întâmpinat în mijlocul ogrăzii. În haina albă, încinsă cu o panglică albastră, era tot ce e o femeie încântătoare, dar mai cu seamă era tinereţea.

– Unde ai trecut aşa de misterios adinioarea?

I-am dezvelit misterul peregrinărilor mele:

– La poştă.

– Da! confirmă ea imediat, ca de obicei, fără strictă necesitate, un „da“ scurt, de o copilărească graţie, pronunţat aproape „ta“ ...Apropo de poştă, azi am primit de-acasă un caiet de note... Am să-ţi fac întâi o cafea, eu... Dă ţigara la mine, s-o zvârl: iar fumezi teribil... Pe urmă am să-ţi cânt câteva

bucăţi, după aceea ne plimbăm pe deal!... Şi seara, la masă la noi... Ba da, ba da! Eşti invitat de mama. Să văd, ai să refuzi pe mama?!

...Menuetul din *Sonata a VII-a* îi interpreta eleganţa zveltă a bustului, şi coroana ei de păr galben, scânteind în razele soarelui, reflectate de sticla geamului deschis, stropea cu fire de aur sonorităţile difuze în atmosfera calmă a odăii.

Mi-a cântat apoi andantele din *Sonata I-a*, supremă debrutalizare a vieţii, ritmuri de eter, rătăcite pe pământ din muzica de sfere, şi apoi, acompaniind pianul cu vocea ei gingaşă, şi atât de dulce, un cântec franţuzesc din alt secol, cuvinte de iubire naive şi delicate (*blanche comme lait..., douce comme un agnelet..., fraîche comme rose...*[29]). Niciodată n-am simţit, ca astăzi, că toată poezia vieţii, până la infinitezimal, emoţia pe care o dă o floare de câmp, răsăritul unei stele, o adiere de vânt, are ca principiu gândul morţii, fiindcă vorbeşte de iubire, şi că preţul integral al vieţii îl dă numai moartea.

Blanche comme lait...

După prima din cele trei părţi ale programului, am pus imediat în aplicare pe a doua. Ca să scurtăm un kilometru, am sărit gardul prin fundul grădinii, operaţie delicată şi chiar riscantă, de care Adela s-a achitat perfect graţie scărilor formate de nuielele gardului învechit, unei binevoitoare crengi, de care s-a ţinut cu mâinile, şi concomitenţei aceleiaşi operaţii executate de mine puţin mai departe.

Adela a petrecut de minune. Şi-a făcut un *alpenstock* din creanga jupoiată a primului copac întâlnit, apoi, nemulţumită, a devastat mai departe un alt copac, şi pe urmă a renunţat la ajutorul *alpenstock*-ului... A cercetat totul în dreapta şi-n stânga, încât am făcut drumul de două ori mai lung. A făcut ecou cu un deal dimpotrivă, înregistrând recordul de două silabe: un „Cucu!“ subţire şi misterios, venit din fundul pădurii, încercând apoi în zadar, cu toată repejunea debitului, să obţie ecoul întreg al unui şi mai ascuţit „Cucule!“

Când am ajuns pe culmea dealului, o catapeteasmă cenuşie din cer până-n pământ se mişca venind din munte.

– Ne-apucă ploaia! Să fugim!

Am pornit repede la vale.

Dar ploaia trecu cotropitoare peste Târgu-Neamţului, înaintând triumfal înspre Moldova şi trimiţând până la noi frânturi umede de vânt, ca nişte şfichiuri nevăzute.

Doamna M... era în cerdac.

– Am o foame de lup! strigă Adela de pe scări şi se repezi cu gura deschisă la doamna M... s-o mănânce... în sărutări.

– Ce-i cu voalul tău, Adela? Şi de unde ai găsit tu atâţia scai? Ai făcut nebunii destule?

– Destule!

Am intrat cu Adela la Haim Duvid, pretextând că ceasornicul ei rămâne în urmă. Voia să vadă numaidecât pe filosof şi pe nevasta lui.

Haim Duvid – o extrem de ceremonioasă politeţe profesională, dar impasibil. În schimb, doamna Sabina s-a întrecut pe sine. Se topea. Ochii îi înotau în lacrimi ca într-un ocean. A oferit Adelei un scaun, l-a acoperit cu o rochie păturită, a înconjurat-o cu politeţi excesive şi naive, a copleşit-o direct şi indirect cu complimente intempestive şi stângace: „Domnişoara cea mai frumoasă din Bălţăteşti“ – „Surioara matale trebuie să-ţi fie dragă tare şi seamănă aşa de bine cu mata“. Bine că n-a spus fiică! (Acum zece ani, în tovărăşia unei femei ca Adela, ipoteza doamnei Sabina ar fi fost alta!) Cât despre asemănare! Sunt înalt ca şi Adela, încolo... Eu sunt „brun, ochii negri, nasul potrivit“, întocmai ca în paşaport. Un singur lucru n-a greşit doamna Sabina: „dragă tare“. Deducţie, intuiţie, observaţie directă?...

Adela era stânjenită. Haim Duvid, imperturbabil, îndrepta ceasornicul. Dar doamna Sabina revărsa atâta suflet cald, că eu, cel puţin, nu aveam nevoia nici celei mai mici sforţări ca s-o tolerez.

Când am ieşit, Adela zâmbea cu înţeles: „Am să-i pun venin la inimă coanei Anicăi. Am să laud evreica asta tot timpul mesei.“

Dar n-a fost nevoie să aştepte masa. Coana Anica era în cerdac. Adela şi-a jucat rolul perfect, căci, de la doamna Sabina a trecut la neamul evreiesc întreg, profesând în pofida coanei Anicăi un filosemitism absolut,

agravat cu declaraţia că toate prietenele ei din şcoală erau evreice, Betty Goldenberg, Raşela Weissmann, Suzana Haimsohn. Şi vorbea în limba coanei Anicăi cu *tăţi*, cu *vai de mine,* cu *să vezi mata*, cu *să mă bată Dumnezeu dacă spun minciuni*. Când a căscat, făcându-şi trei cruci mici în dreptul gurii, doamna M..., cu toată seriozitatea ei tristă, nu s-a mai putut ţine de râs şi s-a dus în casă. Coana Anica, botoasă, se uita rău pe sub gene. Limba şi gesturile ei, imitate de Adela, fireşti pentru coana Anica, n-o supărau, i se păreau fireşti şi la Adela, care, de altfel, nu ni le servea decât nouă. Coanei Anicăi îi servea numai fondul.

Adela rămânând fără auditor, căci se prefăcea că vorbeşte numai doamnei M..., îmi luă braţul, să mergem în grădină:

– O urăsc, izbucni ea, după ce făcurăm câţiva paşi, fiindcă-i rea. Ieri a dat un ghiont Saftei pe ascuns. A trebuit să-i dăruiesc Saftei o bluză ca s-o consolez. Mereu i se pare că slugile mănâncă prea mult. Şi doar nu-i pe socoteala ei. E invitata noastră, o aduce mama pe la noi fiindcă a fost nevasta fratelui ei.

– Duduie, mata poţi urî?

– Pot! Mie nu mi-i indiferent nimeni, eu nu-s filosoafă – *ca alţii*. Eu urăsc, iubesc, dispreţuiesc... Sunt o ţărancă proastă.

– De ce mi-ai spus că-s filosof? Crezi că eu nu pot urî?

– Cred. Mata dispreţuieşti, nu urăşti, te cunosc eu bine. Dispreţuieşti pe toată lumea, şi n-ai dreptate... dar îmi pare bine că eşti aşa.

– Să zicem că-i adevărat. De ce-ţi pare bine?

– Pentru că omul care dispreţuieşte pe toţi mă preţuieşte totuşi pe mine. Vezi ce egoistă sunt?

– Văd. Dar eşti sigură că te preţuiesc?

– Sunt! Pe mine şi pe mama.

– Duduie, să ştii că de asta te admir eu, pentru că urăşti, iubeşti, dispreţuieşti, eşti vie şi limpede. (Şi dacă mai adăugam că „mi-i dragă tare“, cum zicea doamna Sabina, fiindcă, pe lângă toate astea, e şi frumoasă, spovedania era completă.) Şi să ştii că nu dispreţuiesc pe nimeni şi preţuiesc pe foarte puţini. Dar e adevărat că toate prietenele matale din şcoală erau evreice?

– Nu-i adevărat. N-am avut nicio colegă evreică. Am spus aşa pentru coana Anica. Ai văzut cum fierbea ca un rac, fără apă, antisemita asta care şi-a arendat moşia lui Moriţ Felţ? Acu hai să-ţi cânt, ca răsplată pentru că... mă admiri... parcă aşa ai spus. Eşti foarte galant... Dar ce să-ţi cânt? Desigur că toate sonatele, valsul, preludiile şi mazurca. Mata eşti foarte constant.

– Dar mata?

– Şi eu. La Tuffi mănânc întotdeauna o indiană şi o savarină.

Mergând spre casă, şi-a schimbat gândul. M-a rugat s-o însoţesc la plimbare şi să amânăm muzica până la întoarcere:

– Să mergem repede, în faţa vântului, să-l luăm în răspăr, „să cucerim universul“, cum a spus odată cineva la Vorniceni... Ia uite la coana Anica cât îi de urâtă! I-a ieşit tot sufletul în faţă.

În antipatia reciprocă dintre Adela şi coana Anica se rezumă nimic mai puţin decât o pagină importantă din istoria ţării: Adela e fiica unui bonjurist, coana Anica – a unui vătaf îmbogăţit.

Dar când exclamă: „O urăsc!“, Adela se înşală. O dezminte însăşi pornirea ei violentă. Adela ia drept ură indignarea ei generoasă. Şi ce adorabil e acest „O urăsc!“ prin vioiciunea lui pasionată şi prin contrastul dintre figura ei agresivă şi uşoara graseiere, care îi revine, temperată, din copilărie (mai fermecătoare la vârsta asta decât atunci), ca întotdeauna când e stăpânită puternic de un afect.

Faptele – *statu quo*[30]. În piept, însă, încep să se zvârcolească vipere. Nu sunt decât cincisprezece zile de atunci... Aveam spiritul liber. Azi... A fost fatal, predestinat. Dacă, spre a înnoda o intrigă, un scrib ar fi imaginat o întâlnire atât de *întâmplătoare* ca aceea de aici dintre mine şi Adela, toată lumea ar fi spus că bietul om are imaginaţia nevoiaşă.

Acum trei ani Adela nu-ţi inspira nimic. Când ai văzut-o aici, ideea că între timp a devenit femeie a stârnit totul. În urmă, zi cu zi, ideea a fost confirmată mereu, inconştient, de fapte: de aspectul nou, mai bogat, al frumuseţii ei, de temperatura urcată a feminităţii ei şi de cei patruzeci de ani ai tăi, care se agaţă de viaţă...

Şi recunoaşte că toate amintirile curate despre fata de altădată măresc, şi ele, tumultul tău din suflet, ca apele cristaline din munte, care alimentează râul tulbure din şes. Nicio femeie, când începea să-ţi apară ca unică dispensatoare de viaţă, n-a avut pentru tine atâta realitate acumulată, şi atât de intensă, ca dânsa.

...Singura salvare, încă posibilă, ar fi absenţa. Napoleon, un om destul de priceput în strategie şi care nu obişnuia să fugă nici în faţa coaliţiei lumii întregi, spunea că victoria cea mai sigură în amor este fuga. Dar n-o să fugi!... O să-ţi inventezi un milion de argumente, unul mai ipocrit decât altul şi mai sofistic.

Azi-dimineaţă scutura nişte cuverturi la geamul odăii ei de culcare, îmbrăcată cu o polcuţă albastră şi cu o digrimea[31] pe cap.

Ocupaţia ei pur femeiască şi îmbrăcămintea de gospodină îi dădeau un farmec atât de ispititor!...

Dar tot ce face mi-i scump, pentru că tot ce face e o realizare necontenită a fiinţei ei şi e, totuşi, o altă descoperire emoţionantă.

Cum m-a văzut, mi-a spus încă de departe:

– A murit „petpedecul“ nostru. L-a mâncat o mâţă. În grădina asta se adună toate mâţele din Bălţăteşti! şi mi-a arătat două pene delicate din aripa bietului pitpalac.

Ochii Adelei erau plini de durere şi de ură.

„Nostru“ – cuvânt emoţionant, însumare într-un singur tot a existenţei ei şi a mea... Dar afară de pasărea moartă şi de steaua din alte lumi, nimic nu mai este *al nostru*... Nici universul, care este al tuturora!

Mi-a dat o pană mie şi una a păstrat-o ea, încă o dovadă că nimic în viaţa noastră nu poate fi al nostru, al amândurora.

Azi am fost cu ea la Târgu-Neamţului. Avea de făcut nişte cumpărături.

În trăsura îngustă (toate trăsurile de pe aici, carcase mizerabile de foste trăsuri, cumpărate pe nimic de ţăranii-birjari şi proporţionate cu caii lor mici şi goniţi întruna, sunt strâmte şi hârbuite), oricum ai face, nu poţi să nu te atingi de tovarăşul de alături. De la o vreme, recunoscând, fără să ne-o

spunem, cazul de forţă majoră, ne-am resemnat şi ne-am acomodat cum am putut mai bine. Intimitatea asta totuşi ne stânjenea (cu atât mai mult cu cât în timpul din urmă raporturile noastre au devenit tot mai tulburi), dar făceam ca şi cum n-am fi observat nimic.

Făcându-mi o datorie de a-i devia atenţia în altă parte, fără ca să pot reuşi, nici voi cu tot dinadinsul să o deviez şi pe a mea, am fost de o locvacitate copioasă şi susţinută. I-am arătat Văraticul, răzleţit sub soare, faldul munţilor în care se ascunde Agapia, Ciungii, cu runcurile ca nişte sâni formidabili, misteriosul Pleş, exilat în marginea zării.

În faţa noastră, Cetatea Neamţului, molar sfărmat al unui leviatan de coşmar, strălucea ivoriu în soarele arzător al amiezii şi creştea cu cât ne apropiam de târg. Prin valea ei largă, Ozana îşi mişca strălucirea în curbele graţioase ca nişte şolduri de femei adormite ale meandrelor ei. În fund, cu aspect de nour, Halăuca, nemăsurată şi obeză... Ne-am oprit, conform tradiţiei venerabile, la ilustra băcănie „Tomovici“, veche de peste jumătate de secol, condusă acum de un subaltern. La o masă de crâşmă dintr-un colţ, pe care un băiat a curăţit-o, cu un şorţ murdar, de resturile unei gustări anterioare, am consumat fără furculiţe, mezelurile obişnuite – tradiţionale şi reglementare – însoţite de obligatoriile pahare de vin cu borviz. Ca să ne conformăm complet locului şi împrejurării, am ciocnit paharele pline. Adela oficia cu o delicată stângăcie acest ritual, în care era cu totul novice.

În jumătatea de oră petrecută acolo, prin băcănia istorică s-a perindat o mulţime de lume, cea mai mare parte vilegiaturişti de la Văratic, Agapia şi Neamţ, cercând, gustând, întrebând de preţ, bărbaţii – calm, femeile – agitat, mirându-se ori indignându-se de preţuri, afirmând la fiecare articol că „la Iaşi“ ori „la Botoşani“ toate sunt pe jumătate mai ieftine, plătind la urmă preţul cerut.

Când ne pregăteam să plecăm, îşi făcu apariţia o nimfă cu păr castaniu, de optsprezece ani la faţă, de douăzeci şi cinci la trup, cu o floare roşie în păr, cu un şorţ alb care o cuprindea pe după gât cu bretelele, îi strângea talia accentuându-i cei douăzeci şi cinci de ani şi-i acoperea rochia vişinie – o slujnică frumoasă şi mai cu seamă picantă, care ceru încă de la uşă, cu un fel de impertinentă dezinvoltură, „o chilă de zahar“. Negustorul, rubicond şi

stacojiu de ani şi de „comestibile“, îşi pierdu cumpătul, începu să joace pe cele două picioare groase în dosul tejghelei ca un curcan apoplectic, repetând aiurit, cu glasul alterat: „Zahar...fetiţă?... zahar?... zahar?“ Adela se îneca, „murea“ de râs, cu batista pe faţă. Eu cugetam că pretenţiile omului de cincizeci de ani, exagerate faţă cu cei optsprezece, erau încă şi mai exagerate faţă cu cei douăzeci şi cinci ai nimfei cu rochia vişinie.

Slujnica aştepta cu aerul impertinent cu care intrase. (Desigur că nu venea în magazin pentru întâia oară.) După ce negustorul înţelese, în sfârşit, sensul cuvântului „zahar“, îşi îndeplini oficiul prozaic de a cântări marfa, şi slujnica îi întoarse partea rochiei fără şorţ şi plecă dreaptă, străpunsă de razele X ţâşnite din ochii, deveniţi saşii, ai comerciantului muncit de tiranul zeilor şi al oamenilor.

Am însoţit pe Adela în câteva magazine, din care a selectat metodic tot ce însemnase pe o listă încă de acasă. Fiecare articol cumpărat era şters din listă cu micul ei creion şi, când programul fu epuizat, ne suirăm în trăsura noastră îngustă şi hârbuită, spre a ne întoarce acasă. Dar după o scurtă chibzuire, am hotărât să ne urcăm la Cetatea Neamţului şi am îndreptat birjarul într-acolo.

Am lăsat trăsura jos, pe malul Nemţişorului, şi, pe cărarea de sub mesteceni, ne-am suit încet la deal. Amintirile istorice, deşi banale, care se insinuează în suflet, foşnetul mărunt al frunzelor, etern în aceste locuri, predispun la tăcere şi reculegere. Cărarea suie-n piept: Adela mi se atârnă de braţ. Greutatea ei îmi făcea urcuşul mai uşor.

Dar zidurile înalte, pustii, către care urcam, ne apăsau cu severitatea lor tristă. Intimitatea dintre noi, aici, în singurătate şi în infinit, mă făcu să simt cu o claritate şi mai dureroasă că am trecut de „mijlocul drumului vieţii“.

Suiţi pe un zid năruit, lat cât un trotuar, aveam în faţă una din cele mai melodioase privelişti din Moldova, clasică prin frumuseţea fină a peisajului, cu „cerul italian“ deasupra – aşa cum l-a numit un călător străin care a trecut acum o jumătate de veac prin locurile acestea. Adela însă şi-a exprimat cu hotărâre preferinţa pentru zările nelămurite dinspre apus, de unde izvorăsc apele multe, pe care le aduce în câmpie Ozana. Am fost surprins de preferinţa ei pentru sublim, stare de suflet eminent masculină.

Sensibilitatea ei... Dar văd că despic în mai mult de patru firul de păr (blond şi puţin bronzat) al Adelei.

După un ceas de izolare cu Ea în albastru (simt bine că lucrurile au ajuns la majusculă, ca la optsprezece ani!), ne-am luat adio cu ezitări şi cu păreri de rău de la priveliştile care ne dăduseră puţin senzaţia şi a eternităţii, şi a vremelniciei. Pe aceeaşi cărare, mai repede decât la urcuş, ne-am coborât la trăsură.

Dar n-aveam niciun zor să reintegrăm prozaicii noştri penaţi. Şi, de comun acord, ne oprirăm asupra unui plan îndrăzneţ şi grandios. Să cinăm în târg şi să ne întoarcem acasă la lumina stelelor. Adela, de bucurie, îşi juca umerii pe rând, repede, cum făcea în copilărie când căpăta o jucărie de mult dorită.

În vremea cât m-am dus la telegraf să anunţ la Bălţăteşti că ne întoarcem după masă, Adela, invitată de nevasta negustorului de la băcănie, s-a dus în locuinţa ei să se scuture de colb.

Când m-am întors, am găsit-o cu o mâţă albă în braţe. Erau în tandreţe. Adela îi făcea declaraţii de amor, numind-o „miţulică, hoaţă mică şi prostuţă“. Mâţa o ţinea fin cu o labă de pânza rochiei şi i se uita în ochi. Una avea ochii albaştri, ceilaltă verzi. „Ia uite ce nas blănit are!“ În adevăr, mâţa avea un nas mititel, păros şi comic. Şi-a lipit apoi obrazul de capul mâţei în semn de adio, a pus-o pe pat, ne-am luat rămas bun de la gazdă şi am plecat.

Dar până la ora când se poate lua masa mai era vreme multă. Am petrecut-o vizitând „curiozităţile“ târgului, care, cum am constatat imediat, se reduc, şi încă punând multă bunăvoinţă, la una singură – grădina publică, cu două ieşiri pe două străzi, mare cât o livadă mică boierească, dar îmbietoare prin umbra copacilor, bătrâni, crescuţi în neregulă. Grădina era aproape pustie. Numai câţiva derbedei dormitau ici şi colo, pe capete de bănci.

Lunga tovărăşie din ziua asta, singuri printre oameni necunoscuţi şi pe drumurile deşarte, ca şi senzaţiile neobişnuite simţite în comun acolo pe munte, îşi produceau acum efectul. Bariera dintre noi slăbi. Discuţia deveni mai liberă, mai intimă, cu un caracter mai personal. Singurul subiect care

mă interesa era ea. Cu aere de psiholog dezinteresat, îi detaliam calităţile, stăruind mai cu seamă asupra inteligenţei. „Mă linguşeşti... Pentru ce mă linguşeşti?“ adăugă ea, subliniind şi adnotând fraza scurtă cu lumini ascuţite în ochi şi dându-i o melodie gingaşă. Era zâmbetul ei obişnuit, acum mai complicat şi disociat: uşoară ironie în ochi, simpatie caldă în glas.

Am ignorat acompaniamentul logic şi muzical şi am rămas ferm cantonat în psihologia descriptivă. Altfel, aş fi căzut în quasideclaraţii, fireşti poate, dar nejustificate, atât de insidioase erau replicile şi atitudinea acestei femei, pe care acum trei ani o credeam un fel de Gretchen în eternitate. Dar fetele sunt crisalide care provoacă surprize când se transformă. De altfel, quasideclaraţiile mele ar fi devenit declaraţii, un bărbat înnodând funii groase acolo unde femeia, subtilă şi strategă din natură, împleteşte fire de painjen.

Elogiile mele având rolul să justifice prietenia pe care i-o arăt, ea mă întrebă în chipul cel mai natural – simplu şi serios – la cine „ţin“ mai mult, la prietenul meu X ori la ea. Sentimentele mele prea deosebite pentru X erau o invenţie a ei, de circumstanţă. Mi-au trebuit câteva momente spre a mă pune în starea de suflet necesară ca să pot face faţă cum trebuie la situaţia nouă, creată între noi de cuvântul care atingea problema delicată.

Am asigurat-o, cu tonul cel mai expozitiv posibil, că nu ţin la nimeni atât de mult ca la dânsa, subestimând cu exces şi pe X şi importanţa lui pentru mine. Era vorba de simpatie, de prietenie, dar... Cuvântul „a ţinea“ ni-l aruncam ca o minge primejdioasă. Şi-n azurul ochilor ei, eternul ascuţiş de lumină...

Dumnezeule mare! acum zece ani lucrurile s-ar fi petrecut altfel, şi repede. Dar acum zece ani, o femeie de douăzeci de ani n-ar fi vagabondat cu mine prin văi şi pe dealuri şi s-ar fi ferit să mă întrebe dacă ţin la ea mai mult ori mai puţin decât la X sau Y. Iar dacă totuşi m-ar fi întrebat, aş fi ştiut sigur cum să traduc întrebarea şi i-aş fi răspuns înlocuind pe anemicul „ţin“ cu un cuvânt mult mai robust.

După ce am asigurat-o în termeni precişi şi gravi de prietenia mea nestrămutată – ochii ei spuneau: „Nu e nevoie de atâta argumentare...“ – i-am sărutat amândouă mâinile. O lucire scurtă în ochi, apoi o uşoară

încreţitură între sprâncene, pe urmă o fugitivă expresie de concentrare sufletească, comună tuturor oamenilor când vor să-şi lămurească o problemă impusă de împrejurări neaşteptate... şi imediat masca ei obişnuită de înger care te persiflează pentru că ţi-i scump.

Fireşte, am continuat vorba cu fraze cât mai lungi şi mai susţinute, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, ca şi cum gestul meu intempestiv ar fi fost foarte la locul lui şi prea obişnuit ca să mai merite vreo atenţie.

Dar acest gest, provocat oarecum de vorbele ei, mi se părea că-mi dă drepturi noi, că o făcuse puţin a mea. Şi eram singuri acum, în grădină, şi nu ne despărţea nimic decât doar câţiva centimetri de spaţiu binevoitor şi – implacabila cronologie.

Ne-am dus la restaurant. Ne-am aşezat la o masă mică, luminată de o lampă prinsă în perete.

Bustul Adelei, înalt, elegant, era uşor aplecat asupra mesei. Ochii ei răspândeau o lumină viorie şi potirul de dantelă al mânecilor scurte îi punea flori de umbră pe albul rotund al braţelor.

Ce graţios mănâncă o femeie când e graţioasă!

Dar graţia nu răpea actului semnificaţia lui de apetenţă profund organică. Din contra, o făcea şi mai tulburătoare. Adela mănâncă puţin şi pe alese, dar cu poftă. Are senzualitatea fină.

În restaurant erau o mulţime de cavaleri, probabil funcţionari ai urbei, care făceau spirit, toţi, cu atâta emulaţie, de parcă ar fi concurat la un premiu.

În sfârşit, am plecat.

Înnopta. Apele Ozanei erau acum ca dosul de cositor al sticlelor de oglindă. Din sus, de pe valea largă a râului, venea un vânt perfid, abia simţit, dar tăios. Adela era în pardesiul ei de *soie écrue* peste bluza de vară şi, împotriva oricărei intemperii, nu avea altă pavăză decât un şal subţire, împletit. I-am propus pardesiul meu, dar l-a refuzat cu indignare. Din cauza asta nu l-am pus nici eu. Dar hainele mele sunt serioase, ca toate hainele bărbăteşti. I-am propus pardesiul din două în două minute, dar n-a voit să-l ia cu niciun preţ. (Psihologie de femeie; femeilor „nu li-i frig“ niciodată!) Pe urmă m-am resemnat. În Humuleşti, la crâşma de peste drum de biserică,

beţia luase proporţii epice. Un ţăran prea de tot vesel ne-a petrecut trăsura cu un chiot sălbatic.

Dealul cel lung l-am suit la pas. Mergeam cu Adela pe jos. Cosaşii de sub ierburi îi imitau fâşâitul aspru al fustei de mătasă. Noaptea era nemişcată. Numai stelele tremurau deasupra capetelor noastre. Munţii, pe care ziua îi văzusem glorioşi ameninţând cerul, acum erau nişte ipotetice blocuri de întuneric masiv, profilate pe întunericul universal diluat în puţina lucoare a stelelor. Departe, la picioarele munţilor, ici şi colo, se stingea şi se aprindea mereu câte un foc singuratic. Iar deasupra Văraticului, în tristeţea imensităţii, punctul strălucitor al unui luceafăr stătea să cadă dincolo de munte. Când căzu, în curând, tristeţea nopţii crescu deodată. Dar Adela era lângă mine, cu viaţa ei tânără, concentrată în glasul ei încet, fierbinte parcă în singurătatea tot mai rece a nopţii.

Drumul era gol. În deal ne-am urcat în trăsură. Acum era şi mai întuneric. Abia bănuiam faţa Adelei. Stătea sprijinită cu umărul în colţul ei, cu picioarele pe scăunaşul dinainte. Simţeam cum îi radiază viaţa prin uşoara-i îmbrăcăminte.

Când coboram valea spre Bălţăteşti cu hârşcâituri de piedică primitivă, un landau bine încărcat cu trupuri omeneşti, unul dintre acele care culeg la întâmplare tot felul de pasageri, trecu spre Târgu-Neamţului, cu zgomot mare de clopote. Dar peste mai puţin de un minut, rămaserăm iarăşi singuri în tăcerea nopţii enorme. Simţeam pe Adela supusă şi vibrantă. Probabil că-i era puţin frică. Ca să-i dau sentimentul siguranţei, am luat un ton aproape vesel. Apoi, abuzând de toate împrejurările astea, i-am pus pardesiul pe umeri, fără s-o întreb. Ea m-a ajutat s-o învelesc bine. Degetele ei amestecate printr-ale mele – erau o senzaţie nouă – mai tulburătoare decât a mâinii ei pe buzele mele. Atingerile de acum, ale mâinilor noastre, repetate şi neprevăzute, erau ca un joc, ca o făgăduinţă, ca un preludiu. Atingerea mâinii celor mai mulţi oameni mi-ar produce o displăcere vie. A câtorva mi-ar fi indiferentă, o simplă senzaţie tactilă. Atingerea mâinii Adelei îmi răspândeşte în sânge şi în suflet otravă.

Trăsura mergea acum repede la vale, zvârlind pietrele în lături. Am început să-i ţin Adelei o prelegere de astronomie sentimentală şi cât am

putut mai elocventă, ţesând expunerea cu melancolii după anii de altădată. Dar în momentele acele cochetam, ori exprimam, din inerţie, stări de suflet inactuale. În realitate, nu mă mai simţeam omul cu părul brumat. Problema încetase, pentru că întunericul mă oprea să văd faţa Adelei, oglindă în care, prin contrast, îmi număr anii, şi pentru că inconştient ştiam că acelaşi întuneric o oprea şi pe ea să-mi vadă argintul care mă aureolează. Dar prima casă din Bălţăteşti rupse farmecul. Case, maghernițe... De unde răsăriseră toate acestea?

La lumina felinarului de peste drum de poarta ei, am văzut-o. N-o mai văzusem de mult, din restaurantul de la Târgu-Neamţului. Acum era obosită. Îi era somn, avea înfăţişarea dezarmată, ca orice om când îi e somn... Când îi sărutam mâna, mi-a spus, cu glasul ei şoptitor:

– Pe mâine.

„Pe mâine..."

Cum dezmiardă ea totul cu glasul, cu mişcările, cu existenţa ei! Şi înfăţişarea pasivă de adinioarea, când îi era somn... Părea că-i expiră voinţa... Acum doarme în căldura propriului ei corp tânăr, cu umerii largi, cu sânul delicat...

I-am scris să-mi răspundă dacă n-a răcit. (Aseară, când am ajuns aici, termometrul din cerdacul meu arăta zece grade.) „Cum puteam răci, când temperatura era atât de ridicată? – Adela." Ridicată? Temperatura mea? Atunci mă persiflează. A ei? Atunci mă persiflează şi mai crud. Iar dacă nu mă persiflează...

Imposibil!...

Dimineaţa asta s-au petrecut mici evenimente extraordinare. Erau abia zece ceasuri când m-am dus la ea. Niciodată încă n-o vizitasem înainte de prânz. Am găsit în cerdac pe cele două doamne. Doamna M..., mai bine dispusă în ultimele zile, îmi vorbea de Văratic. Adela, în odaie, îşi isprăvea de aranjat părul la oglindă, care-i încadra bustul în rama ei cafenie. Vedeam două femei, din fiecare o jumătate, jumătatea din oglindă completându-se exact cu jumătatea din odaie: părul greu adunat în cunună – cu figura; ceafa

dezmierdată de şuviţele de aur – cu decolteul mic; delta trunchiată a spatelui – cu pieptul uşor bombat. Doamna M... îmi spunea că în copilărie şi-a petrecut două veri la Văratic, la ruda ei, maica Evghenia N... Adela, profund serioasă (în faţa oglinzii orice femeie are aerul că oficiază), îmi zâmbea totuşi uneori, din oglindă, cu înţeles. Cu ce înţeles? De câteva ori şi-a întors faţa spre mine, lăsând zălog oglinzii cununa de aur, ca să-mi dea zâmbetul direct, fără ajutorul sticlei, şi atunci zâmbetul era intim şi supus – poate puţin stânjenit că asist la ultimele ei dibăcii savante de a-şi realiza toată frumuseţea? Doamna M... îmi propunea să mergem în una din zilele acestea la Văratic. Rochia Adelei, simplă, strânsă pe bust, îi accentua, rotund, toate liniile. Dădeam doamnei M... câteva explicaţii asupra regimului pe care îl urmează. Mişcările mâinilor, ridicate în diversele operaţiuni ale toaletei, descopereau braţele Adelei până mai sus de cot. Acest incident, probabil cu totul neînsemnat în univers, îmi paraliză inteligenţa. Doamna M... abuzează de regimul vegetal. Îi recomandai, cred, o alimentaţie mai substanţială. Adela îşi isprăvea toaleta. Pe faţa femeii din oglindă se zugrăvea interesul intens cu care o scruta femeia din odaie.

Când veni, în sfârşit, în balcon, cu o pelerină mică pe umeri, cele două puncte de lumină din ochi se jucau cu impresia pe care ea bănuia că mi-a făcut-o pe când dădeam consultaţia medicală doamnei M....

Am întrebat-o din nou dacă, în adevăr, n-a răcit noaptea trecută pe drum. „Deloc. Nu ştii că «femeilor nu li-i frig niciodată»? Cum era să răcesc?“ Pe urmă s-a izolat oarecum de noi, sorbind rar dintr-un ceai, potrivindu-şi mereu pelerina, încercând nişte mănuşi, deschizând în răstimpuri ochii mari – ca în faţa unor surprize – gândurilor ce i se perindau prin cap, într-o solilocvie mută... La un moment, privindu-mă serios şi fix, plecă uşor capul, schiţând gestul care înseamnă „da“!

La plecare, m-a condus până la poartă. Când eram destul de departe, ca să nu audă cei din cerdac, am întrebat-o, afectând un interes pur intelectual, de informaţie, ce a voit să-mi spună cu semnul ei afirmativ.

– Nu ştiu despre ce vorbeşti, a spus ea prea repede. Apoi, atingându-mi în treacăt cu degetul pălăria, pe care o ţineam în mână, şi trimiţându-mi în inimă luminile ei albastre: Ştiam c-ai să vii dimineaţa asta la mine!

Şi cum ajunsesem la poartă, mi-a dat mâna şi a fugit spre casă.

Adela mi-a *spus* că o iubesc: „Ştiam că ai să vii dimineaţa asta la mine“ nu poate avea alt înţeles. Tot ce s-a petrecut azi e clar: Adela mă încurajează – în niciun caz nu se apără... E cu putinţă oare?

Şi totuşi... Şi totuşi, căci altfel ceea ce face ea nu ar mai fi cochetărie, ci simplă perversitate. Dar Adela e atât de pură şi, cu toate aerele ei de sfidare, e atât de bună! Şi apoi – ştiu bine – mă preţuieşte atât de mult, mai mult decât oricine şi decât pe oricine. „Ştiam că ai să vii la mine.“ Până acum spunea „la noi“. Acest „mine“ nu poate fi şi el calculat. Pe lângă perversitate, ar trebui să-i acord geniu literar. Acest suav şi arzător *la mine*... Dar...

Am înţeles întotdeauna ce se petrece în jurul meu, în sufletele altora. Am ghicit, fără să vreau, intrigi bine ascunse – jenat, nemulţumit chiar că le-am descoperit. Uneori am înţeles mai înainte de cei doi nenorociţi că între ei începe romanul banal şi veşnic nou. Dar când am fost eu în joc – interesat prea tare şi cu sufletul nesigur şi tulbure – m-am pierdut întotdeauna în conjecturi. Şi n-am mai priceput nimic sigur... Braţele Adelei când îşi netezea părul! atât de albe, că în odaia cu geamurile mici, întunecoasă, luminau real în mişcările lor încete, de o graţioasă preciziune.

...Dar ce a însemnat mişcarea aceea din cap?... A fost pentru mine? A fost numai un gest al gândurilor ei? A însemnat ceea ce ar fi putut însemna altădată? Ori a fost, în adevăr, numai o părere a mea?

Adela râde rar – un râs intern, copilăresc, cu participarea pieptului, ca o huruială de hulub, cum râdea la şapte ani. În schimb, zâmbeşte mereu. Expresie a gândurilor, aprecierilor, a reacţiei ei intelectuale (fapt pentru care am devenit un colector şi un cetitor de zâmbete!), zâmbetul ei e când fin, când ironic, când interogativ ori mirat, când, vai, indeterminabil. Râsul este expresia sufletului ei bun, zâmbetul – a inteligenţei ei rele sau, mai exact, lucide, ceea ce e acelaşi lucru.

După prânz, ploaie măruntă şi rece. Tăcere pretutindeni. Parcă n-a fost niciodată lume şi zgomot.

Adela m-a însoţit până acasă. Înteţindu-se ploaia, a intrat la mine. Am stat, fireşte, în cerdac. A fost serioasă şi simplă. A fost fata de altădată. Cu faţa ei copilărească şi cu talia acum ascunsă în pelerină, iluzia era totală. Eu m-am conformat instinctiv. Am fost „maestrul“. N-am îndrăznit s-o întreb din nou despre misterele de dimineaţă. (Ar fi însemnat să abuzez de împrejurare.) De altfel, era şi inutil, cu talentul ei de a aluneca printre nuanţe până la marginea obiectului în discuţie şi de a sări apoi alături în chipul cel mai natural.

Anume, sau cedând întâmplător unei asociaţii de idei, mi-a vorbit, învăluit şi scurt, despre divorţul ei. Mi-a spus că a ştiut încă de la început că are să se despartă. Nu a intrat în niciun amănunt şi, se înţelege, n-am întrebat-o nimic. Patern şi grav, am sfătuit-o să se căsătorească, sprijinind îndemnul cu argumente burgheze insipide. Întâi a tăcut. La insistenţele mele stupide şi nedelicat repetate, a răspuns: „Poate“. Sfatul acesta dezinteresat făcea nule şi neavenite toate câte se întâmplase între noi până acum.

Eterna ipocrizie! Eram aproape sincer când vorbeam, poate cu totul sincer. Dar sunt sigur acum că am sfătuit-o să se mărite ca s-o derutez, căci mă simţeam ridicol la gândul că *fata* asta mă priveşte ca pe un bărbat care suspină după ea şi poate gata să-i facă declaraţii, acum când, prin accentuarea contrastului cu dânsa, simţeam şi mai mult nepotrivirea anilor. Dacă pelerina n-ar fi schimbat-o în fata de altădată şi dacă nu era în cerdacul casei mele, oarecum în puterea mea, desigur că nu i-aş fi spus să se căsătorească. Dar strategia mea fu pedepsită. Acel „poate“ îmi duce gândul până la ipoteza unui bărbat cu care s-a şi înţeles. Poate chiar să-şi fi dat şi cuvântul...

Am condus-o până acasă. *L’homme ivre d’une ombre...*[32]

Un amant?! Cum de nu mi-a venit până acum întrebarea asta? Un bărbat care face cu ea tot ce vrea! Îmi strâng ochii, îi apăs cu pumnul – să nu văd imaginea odioasă! Molestarea ochilor până la strivire mă orbeşte intern. Dar nu pot sta mereu cu globurile ochilor comprimate.

Ipoteza unui logodnic, sfâşietoare adinioarea, îmi apare acum benignă. Un logodnic este o virtualitate. Un amant este o realitate teribilă. Incomparabil mai îngrozitoare decât un soţ. În căsătorie, semnificaţia socială o maschează pe cealaltă. O femeie se poate mărita pentru zece motive, din care să lipsească acela pentru care se dă unui amant: selecţia pasionată!

Imposibil! O femeie care iubeşte pe un bărbat absent nu e în dispoziţiile sufleteşti ale Adelei. Iar promisă fără iubire este o ipoteză absurdă pentru o femeie liberă, bogată şi cu concepţia ei de viaţă. Acel „poate“ era unicul răspuns serios şi sincer pe care putea să-l dea.

Din vorbele ei, important peste măsură e amănuntul că ştia c-o să se despartă când s-a măritat. *Atunci de ce s-a măritat?* Ori mi-a spus un neadevăr? Dar ce interes avea să-mi spună un astfel de neadevăr, care nici nu o pune în lumina cea mai favorabilă? Şi, în sfârşit, adevăr ori neadevăr, ce nevoie avea să-mi spună acest lucru?

Problemele în care înot abia ţinându-mă la suprafaţă (dacă nu e o iluzie că valurile nu mi-au trecut peste cap) se complică în fiecare zi.

Plouă mereu. E frig tare. Coşurile fumegă aproape la toate casele. Stau mai toată ziua la ei, adică la ea. Adela cântă mult la pian. (În zilele frumoase cântă rar şi mai mult seara, pentru că se adună lumea la gard, şi ideea că „dă concert“ o plictiseşte, mai ales că doamnele şi domnii aceştia de aici o aplaudă uneori din drum, din ce în ce mai puţin discret.) Începe o bucată, o lasă, se-ntoarce spre noi, râde, începe alta, şi tot aşa, până ce se opreşte asupra uneia. Şi atunci, uneori parcă alintă pianul, de cele mai multe ori parcă vrea să-l strivească.

Azi, rugată, a venit la pian doamna M... A cântat sentimental serenada lui Schubert. Când a isprăvit, Adela a sărit, a îmbrăţişat-o, a sărutat-o pe amândoi obrajii cu o afectuoasă indulgenţă pentru sentimentalismul mamei sale.

Uneori jucăm cărţi, în zilele astea cenuşii, când trebuie să punem măsuţa la geam, ca să avem puţină lumină – verde din cauza copacilor de afară. Când câştigă, când învinge, căci nu jucăm pe nimic, Adela e fericită. Sunt aproape întotdeauna adversarul ei. A observat că trişez ca să câştige şi s-a supărat. E foarte serioasă la joc. De altfel, acum suntem foarte serioşi în toate raporturile noastre. Raporturi de soră şi frate – mai mic! Mă urmăreşte tot timpul să nu umblu fără pardesiu, şi puţin a lipsit să-mi smulgă făgăduinţa de a face foc în sobă. Seara se îngrijeşte că are să-mi fie „urât“ până acasă! Azi mi-a cusut un nasture de la pardesiu, care ameninţa să cadă. Pardesiul meu pe genunchii ei... Acasă mi-am făcut siesta învelit cu el pe piept şi pe faţă...

Adela are o rochie groasă de postav cenuşiu, care-i strânge trupul, reliefându-i umerii largi şi şoldurile fine. Frigul o face mai rumenă şi mai fragedă. Ieri ne-am plimbat puţin, cu pelerine de cauciuc, cu glugile pe cap, până aproape peste ochi. Trebuia să ne întoarcem cu totul ca să ne vedem. Îmi părea o şcolăriţă îndrăzneaţă şi cochetă. Ce fragedă e faţa unei femei tinere încadrată de gluga neagră a pelerinei!

Am găsit-o plimbându-se în cerdac. M-a invitat să stau şi a continuat să se plimbe. Mi s-a părut puţin agitată şi puţin izolată sufleteşte de mine.

E pentru prima oară când ea se plimbă şi eu stau jos. Orice om care umblă are ascendent asupra celui care stă şi care se simte pasiv, dar mersul femeii iubite e copleşitor, pentru că dă tot relieful şi maximum de viaţă plasticii şi feminităţii ei. La senzaţia ascuţită contribuia şi nervozitatea ei, şi aerul ei distrat, care punea distanţă.

Cum stam cu pălăria pe genunchi, voind să mă scap de ea, a venit să mi-o ia din mână. În clipa când politeţea şi greutatea de a accepta, dar şi de a refuza serviciul unei femei m-au silit să mă împotrivesc, atingerea cu ea, prin uşoara smucitură a pălăriei, şocul fizic dintre noi m-a făcut să-i simt în mine fiinţa, să am voluptatea voinţei ei impusă voinţei mele. De altfel, de mult s-a schimbat raportul de forţe dintre noi. De când nu mai pot avea nicio îndoială că ştie – şi ştie că eu ştiu că „ştie“ – mi-am pierdut toată libertatea de spirit, pe care ea o are mai completă decât înainte. În fiecare zi devin tot mai mic faţă de dânsa. Astăzi diminuarea a făcut progrese mari

din cauză că eu stăteam jos şi ea se plimba! Mi s-a impus şi m-a supus în toate felurile. Păcat că mic nu este echivalent şi în cazul acesta cu tânăr... Dar de o bucată de vreme, probabil din prudenţă inconştientă, am încetat să mai atac cu ea problema. S-ar zice că acum îmi ascund vârsta. În realitate, nici eu nu ştiu bine ce simt, căci Adela mă întinereşte şi mă îmbătrâneşte. Mă întinereşte prin ceea ce simt pentru ea şi pentru univers, devenit decorul ei. Mă îmbătrâneşte prin comparaţia cu ea, impusă de tinereţea ei – mereu crescândă, fiindcă o descopăr mereu. Senzaţia este absolut inedită. Până acum nu îmbătrâneam, pentru că îmbătrâneam fără să ştiu, ca arborii. Problema mi s-a pus întâia oară în viaţă când am revăzut pe Adela aici, pentru că probabil am început s-o iubesc chiar de-atunci. Dar ea ştie desigur mai bine de când am început s-o iubesc. În privinţa asta, femeile, care merită acest nume, au divinaţia promptă şi infailibilă. Şi cum punctul de ironie i-a apărut în ochi din primele zile, desigur că am început s-o iubesc îndată ce am revăzut-o.

Plouă năprasnic zi şi noapte. Când încetează puţin, începe din nou, cu o şi mai mare furie, cu un fel de entuziasm prostesc. O ploaie torenţială, care se înverşunează atât de inutil şi de contrar obişnuinţelor naturii a treia zi după începutul ei, are ceva comic. Şi a venit aşa de discret şi de modest – o uşoară picurare pe frunzele copacului de la geam, într-o seară, pe la aprinsul lumânărilor. Dar aerul modest era – furişare.

Am găsit pe Adela în cerdac, îmbrobodită şi cu o haină scurtă, blănită. Faţa ei ieşea atât de mică şi de spirituală din broboada neagră de lână împletită! Şi gândul că haina groasă îi păstrează căldura...

Citea *Război şi pace*. E abia la volumul al doilea. Am rugat-o să nu întrerupă lectura, să continue până unde se isprăveşte capitolul, căci altfel plec. Şi, ca să-i arăt că hotărârea mea e serioasă, am luat un album de pe masă şi am început să-l răsfoiesc. Ea a râs şi a declarat că se supune:

– Dar cum ai să mă controlezi dacă am cetit până la sfârşitul capitolului? Ai să mă crezi pe cuvânt?

Convenţia stabilită, ea îşi reluă lectura întreruptă.

Eu, se înţelege, ţineam albumul în mână numai de formă. E atât de plăcut să priveşti o femeie când nu ştie că o priveşti, şi mai cu seamă când

citeşte.

Rămăsese cu zâmbetul provocat de insistenţa mea şi de tranzacţia noastră, dar mai pe urmă faţa ei deveni gravă de atenţie şi concentrare. Cu toate acestea, îşi trăgea mereu rochia în jos, fără nicio nevoie, căci abia i se zărea vârful botinelor. Mişcarea asta, foarte obişnuită ei, i-a devenit irezistibilă, ca un tic nervos, căci e vădit că o face fără să vrea şi poate fără să ştie. (Gestul acesta, observat şi la alte femei, e semnul unei pudori excesive, datorită unei excesive feminităţi, care trimite mereu în conştiinţă ecoul ei puternic, dar, în acelaşi timp – şi în contra instinctului de apărare care-l dictează – el solicită şi pune problema.) Cerându-mi apoi voie cu un ton perfid de rugător să închidă cartea – căci „s-a isprăvit capitolul“ – mă întrebă dacă îmi place prinţul Andrei, adăugând că din toate tipurile romanului, ea preferă pe acest prinţ.

Nu sufăr de mania contradicţiei, mai ales faţă de ea. Din contra, abundez întotdeauna în sensul ei, nu numai ca să-i fac plăcere, dar şi pentru că împărtăşesc părerile ei – chiar când înainte aveam altele – probabil din nevoia de a fi, măcar în chipul acesta, cu totul platonic, cât mai alături de dânsa. De data asta, însă, am pus deodată distanţă între mine şi ea, am fost aproape cu vehemenţă de altă părere, deşi acum îmi dau bine seama că, din toate tipurile romanului, apreciez şi eu mai mult tot pe nefericitul prinţ.

Ea m-a privit tot timpul cu atenţie şi pe urmă mi-a spus că prinţul Andrei, rece şi ironic în aparenţă, sensibil şi chiar sentimental în realitate, seamănă cu mine. Apoi:

– Scumpul meu mentor (întâia oară îmi spunea acest cuvânt), prinţul e gelos de Anatol? Mata pricepi mai bine lucrurile astea.

– Cred că nu.

– Mie mi s-a părut că-i gelos, cu toate că n-are motiv.

Gelos de prinţul Andrei... Are dreptate... Din cauza asta l-am combătut! Acum îmi dau seama şi de cauza altor sentimente. De impacienţa mea când ea dezmiardă pe Azor (sentiment care s-a transformat într-o teorie: câinii sunt animale degenerate, devenite lichele), când găseşte „bine“ mutra vreunui actor din *L'Illustration* (mie mi se par cu toţii mutre de bărbieri), când scrie – prea des! – celei mai bune prietene a ei. O singură afecţiune nu

mă irită: pentru mama ei. E primordială: *n-a început* să i-o dea niciodată. Nu are ca principiu selecţia.

...Semăn cu prinţul Andrei? Nu ştiu. Şi pentru ce mi-a spus-o? Ca un argument ca să-mi placă prinţul, ori ca motiv pentru care prinţul îi place ei? Oricum, nu-mi convine să împart simpatiile ei cu nimeni, nici chiar cu un *alter ego* al meu! Şi nici chiar cu mine însumi... Nu vreau să ţină la calităţile mele, ci, fără niciun discernământ, la mine! Te iubesc fiindcă eşti bun; Te iubesc fiindcă eşti inteligent; Te iubesc fiindcă eşti frumos; *Te iubesc* fiindcă... înseamnă că *Te* este iubit nu pentru el, ci condiţionat, din anumite cauze. O iubire provocată de cauze conştiente, de calităţi pentru care dicţionarul are cuvinte, de însuşiri *externe*; o iubire acordată ca un premiu pentru calităţi estetice, morale şi intelectuale, o iubire pe care o poţi justifica nu este iubire. Şi apoi bun, inteligent, frumos poate fi şi unul şi altul, dar *Te* sunt numai eu... Şi, totuşi, ştiu că nu vreau nimic de la ea, că nu urmăresc nimic, că nu trebuie să urmăresc. *Că nu se poate*...

A încetat ploaia. E primăvară. Totul luceşte verde. E ceva subtil în aerul limpede. Natura învinge urâţenia de aici. Razele soarelui, curate şi încă reci, pun pe toate, pe casele strâmbe şi pe gardurile neegale, o poleială care le dă un prestigiu nou, surprinzător. Glasurile trecătorilor de pe stradă, sonore şi clare, vin parcă din depărtări. Tălăngile sună sacadat pe dealuri. Pe drum trec mereu trăsuri, în amândouă direcţiile, încărcate mai ales cu femei, îmbrăcate în culori deschise şi vesele.

Din ce adâncuri scânteiază în noaptea asta cerul, cu toate stelele lui şi cu pulberea nebuloaselor lui?!

...În infinitul acesta etern există oare loc şi timp pentru repetarea planetei în toate vârstele ei? Îmi cere Adela acum, la depărtări de ani de lumină, să-i hrănesc păpuşa cu biberonul? Îmi pune ea, aiurea în univers, o floare mică în piept? Îmi zâmbeşte în altă Cale Lactee, netezindu-şi părul la

oglindă? Îmi „dovedeşte“ poate, pe un Pământ mai vechi cu o lună, că sunt tânăr?...

Am găsit-o lucrând la o rochiţă mică, de trei palme, pentru Ilenuţa, fata bucătăresei.

Ilenuţa e una din pasiunile ei. Şi merită! În vârstă de patru ani, îmbrăcată ca şi mama ei, miniatura de ţărancă are ochii negri, strălucitori ca două mărgele de cocs, şi se lipeşte de oameni ca o pisică.

Iubirea de copii, la Adela, este în adevăr o pasiune. Prin sat îi pândeşte, parcă ar voi să-i fure, se aruncă asupra lor, îi ia în braţe, îi sperie uneori cu dezmierdările ei vijelioase, le dă bani, le dă bomboane, care nu lipsesc pentru acest scop niciodată din săcuşorul ei... Mutra mea, cu oricâtă ipocrizie m-aş sili s-o compun favorabilă, rămâne puţin cam sceptică. (E uimitor cu câtă preciziune simţul muscular transmite creierului cele mai fine nuanţe ale expresiei figurii noastre.) Adela observă şi-mi cere iertare, mai serios sau mai în glumă, că mă plictiseşte. Ultima dată, însă, mi-a spus răspicat: „Eşti egoist, *mon cher maître*, ca toţi bărbaţii!“ şi apoi mi-a luat braţul cu un gest care continua încă, despotic, impetuozitatea mişcărilor ei cu copiii. (O fi înţeles ea complet egoismul meu? O fi înţeles că opririle ei cu copiii mă impacientează pentru că-mi răpesc atenţia şi timpul ei? Şi pentru că-mi dau ocazia să măsor posibilităţile ei pasionale, care nu vor fi niciodată pentru mine?)

Când m-a văzut astăzi intrând, a încetat cusutul, pentru a-l relua peste câteva momente.

Cusutul ei, cu capul plecat pe lucru, mă deplasează sufleteşte. Fără ochii ei, am impresia că monologhez, oricâtă atenţie ar arăta vorbelor mele, confirmată prin participarea ei normală la discuţie şi prin promptitudinea răspunsurilor.

Numai când se însufleţeşte în chip deosebit lasă un moment lucrul, ceea ce înseamnă – concluzia se impune nemiloasă – că restul timpului prezenţa mea nu-i angajează îndestul existenţa.

Mă despăgubeam însă cu libertatea întreagă de a-i privi fără ştirea ei, oarecum în absenţa ei, braţele goale până aproape de cot, de un alb luminos, geometric rotunde, crescând în amploare de la încheietura mâinii în sus; ochii lungi, cu încarnatul pleoapelor mat, ca la copii, şi genele stufoase umbrindu-i albastrul privirilor; bărbia îngustă, fină, de rasă evoluată, care-i dă o gingăşie emoţionantă; linia corpului frântă, ascunsă pe alocurea, ca să reapară în toată puritatea ei.

În sfârşit, confecţiunea rochiei-jucărie ajungând la un stadiu care necesita intervenţia maşinii de cusut, Adela mi-a dăruit privirile, amânând croitoria pentru altă dată.

I-am arătat o fotografie de când aveam douăzeci de ani, pe care o port în portofoliu la un loc cu alte fotografii de familie. Ţineam de câteva zile să i-o arăt – să mă vadă într-un ipostas favorabil – chiar cu primejdia de a suferi de comparaţia cu mine însumi, să vadă că tinereţea nu este un atribut care se exclude cu ideea de *son maître*, că...

După ce a privit fotografia ca un expert (aveam sentimentul curios că am delegat pe cineva să mă reprezinte într-o afacere importantă), Adela spuse cu toată hotărârea: „E mai bine acum, da, e mai bine".

E mai bine că nu sunt un tinerel insignifiant, ori figura mea e mai „bine" acum? (Problema psihologică pune o problemă gramaticală: „Bine" adverb ori adjectiv?) În cazul al doilea, observaţia ei nu are nicio importanţă, chiar dacă „mai bine" ar fi egal cu mai frumos. Poţi fi mai frumos decât în tinereţe chiar când ai şapte- zeci de ani. În cazul întâi, are o importanţă capitală! Pentru a construi atât de repede fraza echivocă, unui bărbat i-ar trebui reflexiune şi calcul. Dar femeilor le ajunge instinctul.

Nu i-am cerut nicio explicaţie. A cere astfel de explicaţii unei femei este o prostie. Reacţiunea – şi ea tăcută – a Adelei ar fi fost, ca a oricărei femei în asemenea împrejurări: „Ori înţelegi singur ce-ţi spun, ori lasă-mă în pace cu atenţiile dumitale sentimentale!"

În loc să-mi dea fotografia în mână, mi-a pus-o, ţinând-o cu două degete şi fără să mă atingă, în buzunarul de sus al surtucului.

Mirosea ca o floare.

Mi-a luat apoi braţul şi m-a dus în ogradă să-mi arate nişte picheri[33] aduse de curând de proprietarul casei: „Să vezi cât sunt de elegante şi de proaste“.

Nu m-au interesat picherile. (Probabil că nu ţinea nici ea cu tot dinadinsul să le admir.) Spiritul îmi era angajat în întregime de duritatea elastică şi caldă a braţului ei rotund, care o realiza întreagă.

M-am dus în câmp, în aer mult, să mă împrăştii în natură. Marginile gândirii îmi erau prea înguste pentru imaginea, schimbător detailată şi totuşi mereu aceeaşi a Adelei, şi tensiunea nervilor, ajunsă până la rupere.

La întoarcere, când am trecut prin dreptul casei ei, repeta fără sfârşit, ca într-o obsesie, câteva măsuri dintr-o mazurcă. Îşi acompania un gând? O imagine stăruitoare din trecut? De acum?

A hotărât, fără să mă consulte, că nu mai am voie să fumez când suntem împreună decât două ţigări pe ceas, făcute de dânsa. Avea ţigările gata. A învăţat să le facă de la bucătăreasă.

– Deocamdată-s cam noduroase, dar am să mă perfecţionez. Ai să vezi...

Cât îmi pare de bine că nu sunt reuşite, că-i simt în fiecare defect mişcările, degetele, gândul ei, urma vieţii ei misterioase... Perfect reuşite, ar fi impersonale!

Cutia de ţigări o administrează ea. Când i-am cerut una peste număr, mi-a refuzat-o şi mi-a interzis să mă „tocmesc“ (dar mai pe urmă, văzându-mă prea „nenorocit“, mi-a acordat o ţigară de favoare).

Regimul la care m-a supus e aspru, dar îl suport cu voluptate: îmi satisface (măcar în parte!) apetitul de sclavie, nevoia imperioasă de a-i pune la picioare întreaga mea libertate!

Azi i-am dat o consultaţie medicală...

Se lovise la un picior, şi doamna M..., pentru care lumea e o posibilitate neîntreruptă de nenorociri, m-a rugat să văd dacă fiica ei nu e ameninţată de... osteită!

Cu toate protestele ei, Adela a trebuit să se ducă în casă şi să-şi elibereze piciorul.

Când am fost chemat înăuntru, am găsit-o într-un fotoliu, cu piciorul gol atârnându-i sub poala rochiei negre. Stătea încruntat de serioasă, cu mâinile părăsite pe braţele fotoliului. Dar când am îngenuncheat, ca un paj, să-mi exercit meseria, nu şi-a putut stăpâni un zâmbet – concordant cu atitudinea mea, involuntar galantă.

Nu avea nimic. Niciun simptom îngrijitor. Nici măcar un semn exterior. Albul era imaculat. Numai călcâiul mic, de copil, îi era trandafiriu.

La peau, le cerveau, les nerfs – zice Charcot[34], maestrul nostru al tuturora – *tout ça va ensemble*.[35] Epiderma ei fină ilustra, în adevăr eclatant, generalizarea maestrului. Şi cunosc destul de bine anatomia ca să ştiu că de la vârful degetelor piciorului şi de la vârful degetelor mâinii pielea se afinează treptat, izolând tot mai puţin pulsaţia vieţii.

Când a venit în cerdac, mi s-a părut curios că-i simplă şi naturală, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic... Dar de unde putea să ştie, ba încă să şi realizeze, ceea ce se întâmplase, că de azi înainte demenţa mea a intrat într-o altă fază? Pentru femei, piciorul bărbatului este indiferent. Pentru ele, a spus-o un alt maestru, nu există tentaţia şi tortura imaginilor.

Corpul unei femei tinere – elasticitatea lui, rotunjimile calde, fineţea şi luminozitatea epidermei – este realizarea formală şi structurală cea mai desăvârşită a materiei vii, este miracolul suprem înfăptuit de natură după miliarde de dibuiri şi încercări neizbutite, este termenul ultim al evoluţiei cosmice.

A devenit unică. (Credeam că am pierdut pentru totdeauna facultatea de a uniciza o femeie.) Începe să-mi fie scump tot ce e al ei şi, mai scump decât totul, uşoara asimetrie a gurii, când zâmbeşte, care multiplică farmecele zâmbetului ei. Dar mi-e scump nu numai tot ce este ea şi tot ce face ea, ci şi rochiile ei (mai ales rochiile ei!), mantila ei, galoşii ei mici, adorabili, şi săculeţul ei, din care am scos într-un moment, când era în altă odaie, batista mototolită de mâinile ei şi am respirat-o!

De câtăva vreme, pe lângă vocea ei obişnuită, înceată şi uneori parcă înăbuşită, Adela are în unele momente o altă voce, tare, sonoră, categorică, o voce de *grande-dame*, pe care nu ai recunoaşte-o că e a ei dacă ar vorbi fără s-o vezi. Glasul ei încet, cald parcă de căldura pieptului ei, e glasul femeii emotive, care exprimă frazele abrupt, al femeii cu tulburătoarea asimetrie a gurii când zâmbeşte. Glasul celălalt, sonor şi categoric, e al femeii cu umerii largi, cu uşoara şi uşor impertinenta acvilinitate a nasului. (Şi al femeii care simte că e stăpână?)

Îi vorbesc necontenit de prietenia mea. În realitate mint ori, mai exact, îmi fac iluzii. Prietenia e încredere reciprocă, e comuniune între suflete, dar ceea ce e gândul meu de fiecare moment şi interesul capital al vieţii, tocmai aceea ascund de ea. Iar interesele şi soarta ei îmi sunt atât de scumpe, încât dacă ea ar fi fericită cu oricine altul afară de mine, i-aş urî fericirea cu sălbăticie, atât de mult suntem prieteni! Şi dacă mi s-ar impune alternativa de a o vedea înăbuşită de patimă în braţele altuia ori neînsufleţită pe catafalc, nu ştiu ce aş abhora[36] mai puţin, aşa de mult îi sunt prieten...

Prietenia noastră a murit odată cu cea dintâi bătaie de inimă pentru ea, fiindcă foamea selectivă de femeie, numită impropriu şi aproape în derâdere iubire, este întoarcere la animalitate, este, gândind bine, o impulsie sinistră. (În momentul suprem al iubirii, femeia are în braţele ei un pitecantrop!) Şi tot atunci a murit şi prietenia ei, când, conştient sau inconştient, a simţit că a încetat de a fi pentru tine fiinţa pur spirituală, că-i vrei fiinţa fizică, orice declaraţie de amor, oricum ar fi exprimată, tacit sau prin cuvinte, fiind, în esenţa ei, o cerşire a corpului, considerată de femeie, fie că consimte sau nu, ca o „propunere ruşinoasă“! Admiraţia, unicizarea, idealizarea – *mitul* creat de inteligenţă şi imaginaţie pe instinctul brut – acoperă realitatea cu maldăre de flori, şi atâta tot!

Sufletul i-l iubesc sau, mai exact (fiindcă cuvântul este pe de o parte debil şi pe de alta impropriu), i-l ador numai întrucât este expresia fiinţei ei intime: senzaţii, emoţii, imaginaţie, turnura spiritului – femeia din ea. Opiniile, ideile ei, dacă n-au timbrul vieţii ei, mi-s absolut indiferente, deşi tot ce spune mi se pare inteligent (şi desigur este, căci acum trei ani, când n-o iubeam, era inteligentă). Mai mult. Cealaltă femeie interesându-mă total, aceasta, care-i ia locul, mă impacientează. Îi simt doar farmecul ochilor, glasului, gesturilor, care sunt şi ale celeilalte, îi simt prezenţa, victorioasa ei prezenţă, care anihilează tot ce nu-i ea şi al ei (aşadar, şi ideile ei nepersonale). Dar ea respiră numai viaţă, candoarea vieţii, căldura vieţii, spontaneitatea vieţii; şi palpitarea asta intensă şi necontenită a existenţei ei o împiedică de a stărui în ipostasul de fiinţă pur gânditoare...

...Adoraţia egoistă, amestec de dorinţă şi idealizare extremă, nu cedează decât în rarele momente când văd în ea fiinţa umană, fragilă, vremelnică, supusă la nenorociri posibile: mizerie şi boală, şi la catastrofe sigure: moartea doamnei M... şi a ei. Dar, odată cu izbucnirea în conştiinţă a imaginii femeii tinere cu braţele albe şi talia rotundă, egoismul pasionat ia locul sentimentelor altruiste sau (pentru că acestea nu dispar fără să lase o urmă, ca notele armonice ale unui sunet) le absoarbe în propria-i substanţă, devenind şi mai devastator, atât e de adevărat că totul concură la exasperarea pasiunii pentru ea.

Lăudându-i excesiv – „tipuri de animale superbe“ – două evreice tinere pe care le-am văzut în crâşma din Oşlobeni, când veneam aici, Adela a hotărât că trebuie să le „admire“ numaidecât şi ea:

– Cu ocazia asta facem şi o plimbare mai lungă cu trăsura.

La Târgu-Neamţului am putut merge singuri: târgul fiind piaţa şi bazarul localităţilor climaterice ale regiunii, şi drumul nostru având un scop practic, aveam conştiinţa (în care se reflectau şi imperativele opiniei publice) că totul era în regulă. Dar astăzi, în plimbare de agrement cu caracter romantic, a trebuit să cerem doamnei M... (fără să ne spunem unul altuia motivul) sacrificiul prezenţei ei.

Am pornit după prânz. Căldura merita din plin calificativul pompos de „caniculară“. O uşoară abureală de vânt, în aceeaşi direcţie cu trăsura, nu ne dădea niciun pic de răcoare, dar ne ţinea într-un nimb de praf şi ne făcea tot mai cenuşii şi mai spectrali. Câteva muşte, cine ştie după ce combinaţii de legi ale naturii, în loc să rămână în urmă, mergeau cu noi chiar când zburau în direcţia contrară trăsurii, afecţionând, ca puncte de intermitentă odihnă, nasul doamnei M..., al Adelei şi cu preferinţă pe al meu, ca mai proeminent şi mai spaţios. Dar pentru mine problema capitală era alta, destul de complicată. Pe scăunaşul de dinainte, într-o trăsură şi mai strâmtă decât a lui badea Vasile, trebuia să fiu mereu cu ochii în patru ca să nu ating picioarele tovarăşelor mele şi să nu le trimit fumul ţigărilor în faţă. Fumul acesta, cu stupida nătângie a lucrurilor neînsufleţite, m-a chinuit tot drumul mai rău decât o fiinţă vie şi rea: cu oricâtă putere i-aş fi imprimat direcţia iniţială spre dreapta sau spre stânga, el rămânea în trăsură, sau, cu o încăpăţânare exasperantă şi, parcă, voită, se întorcea înapoi, mergând drept în ochii obosiţi ai doamnei M... şi în ochii aşa de albaştri ai Adelei. În cele din urmă a trebuit să renunţ la fumat.

Trăsura veche zdrăngănea din toate fiarele ei. Obiectele din privelişte alergau în urma noastră, cele de aproape mai repede, cele de departe tot mai încet, până la dealuri, care stăteau pe loc, dar după o bucată de vreme rămâneau şi ele în urmă.

Când birjarul opri să dreagă un ştreang, se opri dintr-o dată totul. În locul zgomotului – tăcere ţiuitoare. În locul mişcării – totală încremenire. Iar când m-am coborât din trăsură să mă dezmorţesc, raportul dintre mine şi realitate s-a schimbat complet. Mişcându-mă, la rândul meu, în faţa peisajului oprit în loc, acum elementul activ eram eu, şi el, cel pasiv.

Se coborâră şi doamnele. Doamna M... păşea încet, metodic. Adela se mişca încoace şi încolo plină de graţiile ei şi ale vârstei ei, rupând o buruiană, privind nerăbdătoare la seidecăria empirică a birjarului, dezmierdând caii, împletind într-o codiţă moţul unuia, lăudându-le ochii „buni“ şi fruntea „cuminte“.

Eu mă dezdăunam de temperanţa silită din trăsură fumând cu deliciul fericirilor oprite, ca în liceu în recreaţie, două ţigări deodată, spre mirarea şi indignarea Adelei:

– Asta, fiindcă mi-ai promis că ai să fumezi mai puţin?

Am primit cu cinism admonestarea. Nu-i puteam spune că mă despăgubesc de jertfa făcută ochilor ei frumoşi, nici renunţa la voluptatea nicotinei.

Când am plecat, realitatea şi-a luat revanşa cu zgomotele trăsurii hârbuite şi cu iureşul universal al priveliştii.

La crâşma din Oşlobeni n-am găsit decât una din cele două evreice tinere. Dar mai gravă decât lipsa unei jumătăţi a obiectului excursiei noastre a fost surpriza de a descoperi că acum două săptămâni facultatea mea de iluzionare fiind disponibilă, convertisem eminente însuşiri biologice în atribute estetice. „Animalul“ era în adevăr „superb“ – de carnaţie şi de tinereţe. Sculptura era reuşită. Pictura, însă, ratată. Femela, fără îndoială, era de primul rang, femeia era oricare. Dar situaţia mi se păru cu totul îngrijitoare când mi s-a pus problema dacă, frapată de construcţia fetei de la tejghea, Adela nu ghiceşte cumva cauza entuziasmului meu, acum perimat, pentru ceea ce avea „animalul“ în adevăr „superb“.

Doamna M..., lipsită de orice interes pentru ancheta noastră estetică, stătea cu o mână pe tejghea, resemnată. Adela ne privea pe rând, pe negustoriţă şi pe mine, zâmbind subţire. Fata de după tejghea arăta elocvent

prin toată atitudinea ei că nu înţelege deloc pentru ce stăm acolo în faţa ei, spectatori imobili şi muţi.

Trebuia să ne justificăm prezenţa. Dar nu puteam cere trei rachiuri – pentru cele două doamne şi pentru mine... Şi nici o garafă de vin cu trei pahare, să cinstim la tejghea ori la masa din fund, ocupată în parte de câţiva ţărani, care trăgeau cu coada ochiului la noi, ironici.

– Domnişoară, dă-mi un kilo de măsline şi testeaua asta de covrigi! (Era singura marfă acceptabilă pe care o vedeam în dugheană.)

Neputându-mă opri la timp pe povârnişul apucat, cerui superbei domnişoare şi restul mărfii din dugheană: o jumătate de cracatiţă atârnată strâmb într-un cui.

Negustoriţa îmi servea comenzile cu îndoială, cu un fel de spaimă.

Adela fugi pe uşă, lăsându-mă cu doamna M..., care o urmă imediat, decentă.

– Ai cumpărat şi cracatiţa?! putu abia să articuleze Adela, acum în trăsură, tamponându-şi cu batista faţa plânsă de râs.

Cracatiţa mirosea, fireşte, a cracatiţă, dar mirosea grozav. Am ascuns pachetul sub capra trăsurii. Degeaba. Mireasma – ca orice emanaţie subtilă, de roze şi de cracatiţă – nu cunoştea bariere şi continua cu entuziasm să îmbălsămeze împrejurimile.

– Cucoane, da-mi spurcă trăsura, să iertaţi! răsuflă birjarul, nemaiputând să rabde.

M-am hotărât să arunc stârvul. Dar unde? Pe drum? În păpuşoi? Oriunde l-aş fi aruncat, îl putea găsi un ţăran. Şi o cracatiţă în păpuşoi fiind, fără nicio îndoială, un eveniment unic pe întreaga planetă, zvonul ar fi ajuns în sat şi aş fi jignit de moarte pe negustoriţa din Oşlobeni, depreciindu-i comerţul pe toată Valea Cracăului.

Şi parfumul de cracatiţă plutea pătrunzător şi fără sfârşit în aerul răcoros al înserării.

– S-o îngropăm! hotărî Adela într-o fulgerare genială.

Am înhumat cadavrul într-un mormânt adânc, săpat cu bărdiţa birjarului. Deasupra mormântului am aşezat un bolovan – modest monument funerar – şi, împăcaţi în suflet de isprava făcută, am plecat.

Umbrele serii ne învăluiră repede. În curând mantia cerului fu bătută de toate pietrele preţioase cu care se împodobeşte de la începutul timpului. Dar poalele mantiei se mişcau. Cea din stânga cobora cu toate diamantele ei sub dealul dinspre apus, iar cea din dreapta se înălţa peste dealul din răsărit, ridicând alte diamante sclipitoare, în mijlocul cărora, ca un motiv stilizat de broderie, strălucea constelaţia Andromedei.

Când am ajuns acasă, glasul Adelei mă chemă cu o duioasă ironie:

– *Cher maître*, mâine mergem iar să admirăm pe Venera din Oşlobeni?...

În ogradă, asistată de o servitoare, făcea dulceaţă de zmeură pentru doamna M...

A trebuit să stau cu doamnele în cerdac. Adela privea cu zâmbete complicate cursa în care căzusem. În sfârşit, mă chemă la ea, „să-i ţin de urât“. Înfierbântată de căldură, avea câteva perle fine pe decolteul mic, de un alb secret şi tulburător. Se mişca la dreapta şi la stânga, şi şorţul încheiat la spate îi strângea talia, accentuându-i rotunjimile. Eram comic în laboratorul acesta improvizat şi între femei, dar ce importanţă are mai mult ori mai puţin comic? Cu orgoliu de autor, mi-a dat să gust dulceaţa dintr-o farfurioară. Era opera ei! I-am adus elogii, minţind, căci conştiinţa n-a putut lua act de nimic: Adela era prea aproape de mine, încălzită, cu câteva perle fine pe albul secret de forma unei inimi.

După ce a isprăvit dulceaţa, s-a dus să se dea în scrânciob, ca să se răcorească – un scrânciob făcut pentru Ilenuţa – o frânghie dublă cu capetele legate de o creangă groasă şi dreaptă, cu o scândurică în loc de scaun.

– Fii cavaler şi ajută-mă să zbor sus, sus de tot, ca la Vorniceni. Ţi-aduci aminte?

Cu mâinile strânse pe frânghie în dreptul capului, cu mânecile căzute până la coate, trecea pe lângă mine repede, singură cu fericirea ei, trimiţând din fluturarea îmbrăcămintei uşoare o adiere suavă, pe care o simţeam pe obraz, pe pleoape, pe buze. Când se ridica în sus, desenându-se întreagă pe

albastrul cerului, zborul se încetinea, dar când trecea prin dreptul meu, repejunea devenea, simbolic, vertiginoasă. La un moment dat, aducându-şi aminte de mine, cum se cobora de sub crengi, mi-a arătat copilăros-ştrengăreşte, într-o clipă de fulger, vârful ascuţit şi trandafiriu al limbii.

Când s-a săturat de zbor:

– Acu lasă-mă în voie.

Pendularea s-a micşorat. Fustele s-au liniştit.

În sfârşit, ne-am regăsit, întâlniţi, alăturea. Era înaltă, rumenită în obraz, cu ochii scânteietori, cu buzele subţiri şi roşii.

– Eşti palid. Te-ai obosit. Acum sunt mai grea decât la Vorniceni. Am crescut.

Da, greutatea ei a crescut, tulburătoare. E femeie. O simţeam în braţ la fiecare încordare. Toată greutatea ei... Toată femeia...

Rebeliune şi laşitate.

La Mănăstirea Neamţului, singur.

Pretextând însă, faţă cu Adela, o afacere, făcând, aşadar, concesie fricii ca gestul să nu aibă întreg efectul pe care teoretic tocmai voiam să i-l dau (afirmarea independenţei şi libertăţii mele faţă de ea!), am stricat ceea ce construiam în momentul când construiam.

Dimineaţa era clară. Drumul aproape neumblat. Badea Vasile mâna încet. Când îşi sucea ţigara, lăsa caii la pas. Mişcările ca şi rarele lui cuvinte late erau în acord cu liniştea din natură.

La stânga străluceau munţii, aduşi mai aproape de limpezimea rece a dimineţii. Îndoituri, depresiuni, pete de altă culoare decât a bradului, de obicei invizibile, acum se detaliau în transparenţa desăvârşită a aerului. Departe, la orizont, spre Fălticeni, nouri cenuşii argintaţi păreau alţi munţi, nemaivăzuţi pe lume, înalţi până la cer, spintecându-l cu vârfuri de gheaţă, realizând, tocmai prin neverosimilul lor, ideea pură de munte. În dreapta, spre Moldova îndepărtată, într-o minimă boare alburie – câmpia multicoloră, semănată cu sate văzute de ani şi ani în pâlcurile lor de arbori, niciodată vizitate şi de aceea mereu mai misterioase, din care se înalţă,

cercetând depărtările, turnurile bisericilor, albe. Şi, deasupra ariei pământului, cu mine şi cu badea Vasile în centrul ei, cerul, minunea supremă a naturii, de un albastru dens, dur – concret.

Munţii Văraticului, din stânga, creşteau în măsura în care suiam dealul, ca să descrească din nou când coboram spre Târgu-Neamţului. Căldura se înteţea. Aerul începea să joace deasupra câmpiei, încercând miraje abia conturate.

... Adela! La ora asta era desigur în cerdac, pe scaunul ei pliant, cu şalul împletit pe umerii largi, pe braţele rotunde, pe bustul înalt, cu ochii pe jumătate închişi de lumina soarelui, filtrându-şi azurul printre genele lungi... Ochii ei albaştri... Culoarea cerului pentru un detaliu organic!... Abandonarea extatică a unei femei cu privirile albastre... În locul licăririi ironice, aiurare!...

O schimbare în lumea din afară m-a deşteptat din semihalucinaţia tulburătoare. Clinchetele zurgălăilor deveniseră mai tari, mai metalice, mai apropiate – mai categorice: intrasem în Humuleşti. Badea Vasile opri la prima crâşmă ca să-şi odihnească, zicea el, caii. Crâşmarul, mic, pipernicit, creţ, stătea pe prispă, în vestă, cu picioarele goale în papuci, silabisind *Universul* cu o voce mai tare decât era nevoie ca să-şi ajute înţelegerea prin auz. Din casă veneau valuri de melodie. Cineva, probabil crâşmăriţa, cânta: „Suspine crude pieptu-mi zdrobeşte". Desigur că acela care o făcea să suspine atât de crud nu era crâşmarul, impropriu pentru rol chiar şi prin natura lui de intelectual, probată (şi fortificată) de cetirea ziarului enciclopedic.

Când apăru şi ea, monumentală, brună şi albă, grasă şi răscoaptă, cu cârlionţi pe frunte, cu nasul în vânt (nasul clasic al crâşmăriţei amoroase din toate nuvelele indigene), cu o alunică asasină, naturală ori meşteşugită de ea, de strajă lângă narea stângă, cu o umbră fină de cotleţi[37] albăstrui lângă urechile cu cercei roşii, am înţeles că avea în adevăr nevoie de toată forţa suspinelor ei ca să poată zdrobi un piept atât de oceanic, care lupta triumfător pentru întâietate cu alte farmece ale persoanei ei.

Badea Vasile şi caii îşi împrospătaseră forţele. El în crâşmă, ei la fântână. Acum şi el, şi caii erau mai bine dispuşi.

Din Humuleşti, am intrat peste câteva minute în Vânători – sat lung, cu case noi, fără un copac pe lângă ele, cu aspectul unei mahalale de barieră, plin de copii murdari, aproape goi, pântecoşi de friguri şi alimentaţie herbivoree, cu părul decolorat de soare. Şi apoi, fără tranziţie, în singurătăţile severe ale peisajului de munte.

Dar astăzi Eros plutea în atmosfera din valea Ozanei: cu o încordare de pasăre răpitoare, sigură de pradă, cu un zâmbet rău pe dinţii mici, aspri de dorinţe şi făgăduinţe, înainta din lan spre un flăcău tomnatic (care stătea lângă o colibă de frunzar), o ţărancă tânără, cu un tulpan verde răzvrătit pe cap, o femeie subţire, cu părul cânepiu, cu coapsele fine în rochia de cit, cu sânii mici, desculţă, cu gleznele goale. Flăcăul stătea nemişcat, zâmbind. Femeia încordată îl sidera cu ochii ei scânteietori, împlântaţi în ochii lui nesiguri. Dar flăcăul scund nu era o altă ediţie a crâşmarului din Humuleşti. Fatalitatea cu care era mânată femeia spre el, zâmbetul lui şi mustaţa leneşă de om pasionat se opuneau oricărei apropieri între cei doi bărbaţi de pe valea Ozanei.

Trăsura noastră zgomotoasă a trecut inexistentă pentru femeia teribilă cu sânii mici, cu coapsele fine, cu gleznele goale.

Lipsit de orice estetică, înconjurat de un peisaj monoton şi trist, cu cele două biserici dinlăuntrul „zidului“ una lângă alta (ceea ce dă, nu ştiu pentru ce, o impresie sinistră şi funebră), cu aghezmătarul din faţă, cupolă enormă, dizgraţioasă, pe jumătate îngropată în pământ, a unei catedrale urieşeşti scufundate, cu chiliile izolate, supărate una pe alta, Neamţu este călugăr, tot aşa cum Agapia, cu căsuţele mici, dese şi curate, cu biserica gătită, spilcuită – casă cu două sute de gospodine! –, cu miniaturile ei de munţi ai căror brazi i-ai putea număra (doamna V... susţinea că sunt 518...), este călugăriţă.

În timpul verii, caracterul acestor mănăstiri este accentuat de genul vilegiaturiştilor. La Neamţ tonul îl dă corpul didactic. (Haine negre, pas măsurat, ochelari...) La Agapia – aristocraţia mai mult sau mai puţin autentică şi snobii eleganţei. (Crochet, dezinvoltură, dialect franco-român...)

Am vizitat pe părintele Palamon, gazda mea dintr-o vară şi amicul meu. Părintele Palamon e întotdeauna bolnav: „afacerea“ pentru care am venit

aici – cel puţin pretext pentru conştiinţa mea că n-am minţit-o complet pe Adela.

Părintele Palamon, tip desăvârşit de călugăr aşa cum s-a format de-a lungul vremurilor, seamănă cu sfinţii de pe pereţii din biserica mănăstirii, dar e mai bine hrănit decât ei. El aduce puţin şi cu poetul Costache Conachi, mutră de egumen grec.

În materie de pictură, am revăzut cu plăcerea de totdeauna tablourile de pe pereţii părintelui Palamon, dintre care se impun atenţiei mai cu seamă două: un *Infern*, care vrea să fie o gură de balaur, în realitate o gură de cal fantastic, deschisă larg, ca să poată aspira şi înghiţi pe cei osândiţi pentru păcatele lor. (E interesant mai ales că-i poţi vedea cum trec unul după altul prin gâtul, transparent pentru ocazie, al balaurului-cal); şi un Athos compus din treizeci de conuri verzi, perfect egale, orânduite în fronturi suprapuse: sunt piscurile care alcătuiesc masivul sfânt, acoperite cu arbori, închipuiţi printr-o lână creaţă verde, fiecare pisc cu numele lui scris ca o etichetă pe corpul conului, şi totul lipit, ca pe un perete, pe o mare sinilie care se ridică vertical în dosul „muntelui". Imposibil de conceput o pictură mai prerafaelită şi o transfigurare mai completă a realităţii...

Dejunul, pregătit călugăreşte, după vechi şi nedezminţite canoane – untdelemnuri, zglăvoace, chitici, mirodenii – l-am luat la părintele Palamon.

O curiozitate maliţioasă m-a hotărât să vizitez pe Timotin. Decepţiile încântătoare sunt rare. Am avut una aici: doamna „Jeny" Timotin nu e femeia care a trecut acum douăzeci de zile pe la Bălţăteşti.

După ce m-a primit, cu gesturi unghiulare şi cu o bucurie rece de matematician, deşi reală, Timotin m-a lăsat singur şi am înţeles că a reuşit cu greu să determine pe doamna să vină în odaia de primire.

A apărut emoţionată şi stângace. Ceea ce mi se păruse ostilitate îmbufnată, era timiditate. Subţire, zveltă, formele ei nu poartă mărturia celor patru maternităţi. Într-o rochie neagră, din care apar numai, şi încă cu destulă zgârcenie, mâinile, gâtul şi vârful botinelor, pieptănată simplu, cu părul supus, simţi că e într-o veşnică vibrare, care nu se dă pe faţă decât în neastâmpărul nervos al piciorului şi în gesturile repetate, maşinale, de a nu lăsa ca fusta să-i deseneze cât de puţin formele. (...Dar degetele ei, subţiate

spre vârf, îi trădează arhitectura generală, eminent feminină, compusă din zvelte conuri trunchiate.)

Nimic frumos în figura ei, nici măcar ochii, deşi neînchipuit de vii. Dar femeia aceasta e dintre acele pentru care problema frumuseţii nu se pune.

Mi-am exprimat dorinţa să-i văd copiii. Nu simţeam nicio nevoie şi n-am cerut această favoare nici din politeţe. Voiam s-o văd cum se comportă cu ei. Este pentru mine un examen probant al psihologiei unei femei. I-a adus, i-a ţinut un moment în cameră şi i-a trimis apoi cu dădaca să se joace. Copiii, foarte îngrijiţi, arătau solicitudinea ei maternă. Dar din chipul cum i-a prezentat şi i-a concediat se vedea bine că această mamă ştie că nu trebuie să importuneze lumea cu odraslele ei şi că nu e numai mamă.

Atenţia, rezerva, uşoara cochetărie pe care o pune în purtarea ei cu Timotin arată că această soţie e înamorată încă de bărbatul ei.

Femeia asta măruntă desigur că nu poate inspira capricii, nu poate provoca emulaţie între amatorii de flituri, dar prin temperamentul ei cred că poate dezlănţui pasiuni arzătoare.

Feminitatea *agit molem*[38]. Fiinţa neutră, improblematică, inofensivă, fata mică de zece ani, în unghiuri drepte ori ascuţite, cu două beţe în loc de picioare, dizgraţioasă la figură, poate deveni adesea la cincisprezece ani izvor de seducţii roind din formele rotunjite, din reliefurile ce se anunţă, din enigmaticul „da şi nu“ inconştient încă al figurii, din încreţiturile rochiei, din atitudini pasive şi cu atât mai imperative – seducţii care lipsesc adesea femeilor frumoase, „reci“, cum spunem noi, lipsite de „vino-n-coace“, cum spune poporul, expresii care indică deficitul acelui principiu vital nou, care a operat la pubertate mai puternic în fata mică, dizgraţioasă decât în cea frumoasă, supraîncărcând-o de electricitate feminină. Amorurile inspirate de aceste femei – de obicei pasiuni tiranice, până la degradarea bărbatului, fiindcă nu sunt provocate şi de impresii estetice, ci numai de cauze biologice – sunt privite ca nişte nebunii, iar poporul le crede datorate farmecelor şi vrăjilor.

Aş fi curios să cunosc viaţa doamnei Timotin, să văd dacă diagnoza mea, pusă dezinteresat, este adevărată. Dezinteresat, pentru că Adela mă imobilizează în atitudinea de observaţie pură faţă cu toate femeile din

univers. De altfel, doamna Timotin nu e genul meu, al acelora care au concepţia plastică, picturală şi statuară a femeii, mai ales când a ajuns la patruzeci de ani!

...Ori despre ce vorbeam, lucruri banale sau interesante, mai mult banale, doamna Timotin punea în toate, în ochi, în tonul vocii, în gesturi, în neastâmpăr, aceeaşi căldură a sufletului.

Dar trebuia să plec. Când m-am ridicat de pe scaun şi am anunţat hotărârea, doamna Timotin adresă bărbatului ei un: „Nicule!“ speriat. Timotin îmi traduse foarte discursiv alarma ei. Era hotărât între dânşii, probabil de când venisem, să mă oprească seara la masă.

„Nu se poate să nu ne faci plăcerea asta“, completă doamna Jeny expunerea lui Timotin şi, fără să mai aştepte sfârşitul argumentării mele, lipsită de trăinicie (căci nu aveam ce obiecta serios), se îndreptă spre mine şi-mi luă pălăria din mână. Gestul simplu, de un cochet şi cordial autoritarism, cu care mi-a confiscat obiectul ce simboliza hotărârea mea, m-a împrietenit cu ea dintr-o dată, simţind-o mult mai aproape sufleteşte decât pe vechiul meu cunoscut, Timotin.

Sentimentul unui mai lung timp disponibil şi calmul după-amiezii pe sfârşite erau condiţii prielnice pentru divagări sentimentale. Un incident din liceu, amintit de Timotin, deschise capitolul amintirilor din viaţa de şcoală.

Profesorul de greceşte, tip original şi întotdeauna băut, care, imperturbabil şi nedezminţit o singură dată, striga la catalog „Bolohan“ în loc de Balaban, „Dihanie“ în loc de Divani, „Rus oof! viţiu“ în loc de Rusovici, şi aşa de la A până la Z, afară de unul cu breton pomădat pe frunte, pe care-l numea Mariţa de la Morile de vânt (cartierul galant al târgului): ori profesorul de chimie, care exploda un „uaşcă“ (va să zică) după fiecare trei cuvinte, nu aveau pentru doamna Timotin realitatea pe care le-o cunoşteam noi şi pe care ne-o evocau acum aceste puţine note. Şi nici incidentul celebru, când am văzut o clipă din antreu, pentru întâia şi ultima oară, instrumentele lucitoare din laboratorul de fizică, graţie unei uşi întredeschise de servitor, care ne-a alungat, indignat peste măsură de obraznica noastră indiscreţie („Ce vă zgâiţi?“)... Cu toate acestea, din cauza imaginaţiei vii şi a simţului pentru comic, ea se amuza mai mult decât noi,

neastâmpărată pe scaunul ei, râzând cu lacrimi, dar fără glas, cu ochii strălucitori, sufocată parcă de o pasiune, cu capul pe spate, cu gura închisă, aspirând aerul pe nările dilatate. (Temperamentul fundamental se vădeşte în toate reacţiile unui om: diagnoza mea este justă!)

Pe când ne aminteam cu Timotin de profesorul de matematici, „dascălul de răcan“, care explica trei luni în şir la tablă, fără să se întoarcă spre noi o singură dată, adunând, scăzând, înmulţind şi împărţind *aţe plus beţe* (ac+bc), în timp ce noi jucam cărţi, citeam romane proaste şi redactam scrisori în proză şi în versuri către duducile de prin vecini, un glas de violină anunţă din cerdac: „V-am adus poşta!“ şi în uşa deschisă apăru o fetiţă cu ten cald, simpatic, de ţigancă, cu capul aproape prea mare, care o făcea şi mai simpatică, cu ochii veseli, timizi, rugători, şi cu nasul coroiat, care o făceau încă şi mai simpatică. „Domnule doctor Codrescu, dă-mi voie să te recomand verei mele, doamna Matilda Ioan“.

Doamnă! O secundă mi s-a părut o glumă, o farsă. Dar doamna Timotin nu putea face astfel de glume.

Dacă cuvântul „doamnă“ nu semăna cu fetiţa brună, în schimb „Matilda Ioan“ era definiţia ei reuşită. Femeiuşca mică, timidă şi afectuoasă, cu părul bogat şi greu, nu putea fi decât Matilda, iar ceea ce avea băieţesc în ea, elasticitatea vânjoasă a taliei, a braţelor şi a picioarelor ei lungi, era Ioan, nume aproape comun, echivalent cu bărbat.

Subţire în rochia cafenie cu platcă de catifea de aceeaşi culoare mai închisă, se mişca uşor, puţin aplecată înainte, căutând parcă mereu ceva prin odaie, întreba naiv, povestea ceva şi mai naiv, cu glasul ei de violină, prietenoasă, mică, cu priviri de adoraţie reţinută pentru doamna Timotin.

Doamna Matilda Ioan se grăbea să plece. Era neliniştită. Băiatul ei rămăsese numai cu servitoarea. „Doamna Matilda Ioan“ avea şi un băiat, de opt ani, cum am aflat mai pe urmă!

Doamna Matilda Ioan ne dădu mâna, se lipi de doamna Timotin, îi sărută amândoi obrajii, şi pe urmă, cu frică, o mână. Apoi, cu picioarele ei lungi de pasăre alergătoare, parcă pornite a drum întins, şi cu un ultim acord de violină: „La revedere“, se îndreptă spre uşă, trecu pragul fără să-l atingă, şi odaia în care eram deveni mai rece şi mai largă.

Existenţa Adelei, dispărută din conştiinţă de câtva timp, îmi reveni, copleşitoare şi dureroasă, cu toată forţa compensatorie pentru timpul pierdut, ca şi dimineaţa, după cele câteva clipe de libertate anterioare completei trezii. Senzaţii de natura asta, după soluţiile de continuitate ale ideii fixe, datorite deviaţiei atenţiei ori somnului, le-am mai avut numai o singură dată, când, bănuind că m-am infectat din greşeală cu un preparat de bacili, trăiam cele cincisprezece zile ale perioadei de incubaţie. S-ar părea că dorinţa de femeia unică şi spaima de moarte sunt forţe de sine stătătoare, care, căzute în inconştient, se odihnesc şi se fortifică, în timp ce şi conştiinţa, odihnită de ele, devine mai sensibilă la incitaţiile lor.

Acum, readus la Adela, vorbeam şi auzeam tot ce se vorbeşte, dar ideea, imaginea, senzaţia existenţei ei lumina din umbră cu azurul ochilor săi tot câmpul conştiinţei.

În timpul mesei, un artist al ciocanului a tocat un sfert de ceas (a doua zi era sărbătoare), scoţând din lemnul uscat cascade de sunete, care mureau şi reînviau. Apoi, în dangătele clopotelor mari, călugării din veacurile moarte începură să-şi plângă viaţa lor pierdută.

Când mă pregăteam de plecare, a venit din nou doamna Matilda Ioan („Am venit să vă iau la plimbare!“), cu ochii ei buni, sfioşi şi rugători, însoţită de o fată brună, înaltă, care avea pe faţă un rest de râs imobilizat şi nu se hotăra să se aşeze pe scaunul pe care îl ţinea de spetează. Era sora doamnei Matilda Ioan.

Peste câteva minute a intrat şi un domn tânăr, bărbatul doamnei Ioan, care mi-a confirmat încă o dată diagnoza. O privea pe doamna Timotin cu frică, supus – obiectul ei. Am înţeles imediat că ea ştie (numai ea şi cu mine!) şi se vedea că era deprinsă cu omagiile astea pasionate şi tăcute şi că le accepta fără să le răspundă, dar – sacrificiu imposibil unei femei adevărate – fără să le reprime. Păcat de Timotin că, în opacitatea lui, nu-i sensibil la astfel de complicaţii din jurul său, ca să-şi preţuiască viaţa.

Doamna Timotin a ţinut să mă înzestreze cu tot ce trebuie şi nu trebuie unei călătorii de trei ceasuri. S-a interesat dacă am chibrituri, a voit să-mi împrumute un pled, pentru că se făcuse frig, mi-a dat o sticlă de apă şi – se vedea că i-a trebuit un efort ca să-şi consolideze curajul– câteva prăjituri

rămase de la masă pentru un eventual supeu pe drum, pe care nu le-am putut refuza, deşi ştiam că n-o să am nevoie de ele.

Când mi-a dat mâna şi am vrut să i-o sărut: „Nu! Acum suntem prieteni, îţi pot cere o favoare: să renunţi cu mine la moda asta. Cu străinii n-am ce face.“ Mi-am adus aminte că la sosire mi-a lăsat mâna cu o împotrivire reprimată, pe care am atribuit-o timidităţii. Desigur că pentru ea sărutatul mâinii este un gest din altă ordine de afecţiuni. Doamna Timotin are dreptate. Într-o femeie nu e nimic care să nu fie femeie, şi mai ales într-o femeie ca dânsa. Mi-a scuturat mâna bărbăteşte şi atât de prietenos, şi a pus atâta însufleţire în ochi şi în glas, încât m-am împrietenit cu ea şi mai tare. E aşa de încântătoare femeia asta urâtă, că începe să mi se pară frumoasă! Şi ce odihnă pentru suflet, ce eliberare e farmecul unei femei care te încântă fără să-ţi inspire nicio umbră de dorinţă.

Când am plecat, era noapte. Noapte fără imixtiunea importună, laică şi heretică a vreunui felinar. (Aici felinarele sunt ambulante, fiecare călugăr umblând cu „fanarul“ lui.) Vilegiaturiştii dibuiau prin întuneric să nu cadă în şanţuri: erau la plimbarea de după masă.

Imaginea Adelei îmi oprima inima: acum era ora când aş fi putut să fiu cu ea şi lângă ea. Dar o idee, comică în naivitatea ei, îmi dădu starea de euforie a omului care visează că zboară: fiecare învârtitură de roată şi fiecare copac care rămânea în urma trăsurii mă apropia de ea şi mă îndepărta de familia Timotin. Aveam, acum, impresia că am trădat pe Adela cu Timotin, cu doamna Jeny, cu Matilda Ioan şi cu sora ei, care uitase să nu mai râdă.

Înainte de Branişte, în bătaia unui foc mare, un ţăran – un cosaş, ori un pândar al ogorului şi al tradiţiei – îşi făcea toaleta de noapte. În pielea goală, cu capul în gura cămăşii pe care o dezbrăcase, zvârlea în foc, la intervale egale, cu gesturi mari, liniştite, aproape auguste, de om echilibrat al pământului, obiectul mărunt al cercetărilor sale entomologice.

Prin pădure, zurgălăii cântau în toţi copacii şi felinarul trăsurii (unul, din economie, deşi badea Vasile pretexta că celălalt s-a stricat...) scotea

mereu din întuneric, ca din neant, picioarele stejarilor, şi din când în când, o movilă de prund, care trecea pe lângă trăsură ca o dihanie informă şi misterioasă.

Când am ieşit la câmp, s-a deschis o noapte înaltă, o noapte a cerului şi a stelelor. (Nopţile cu lună sunt ale pământului.) La podul Ozanei, badea Vasile a oprit pentru motive variate: să-şi odihnească şi să-şi adape caii (şi să-i suduie că vor să bea amândoi odată din găleată), să le dea puţin fân furat de peste şanţ şi să-şi facă mai uşor o ţigară, să caşte în linişte, să şuiere la cai şi să se dea şi el puţin la spatele trăsurii etc... Dinspre Hălăuca curgea o răceală care nu era încă vânt. Ozana freca aspru prundişul albiei, cu un şuiet fatal, fără început şi fără sfârşit, şi nu era vizibilă decât prin câteva pete de argint fără forme fixe, tremurătoare, plutitoare – imaginea stelelor diluată în apă. Prin creştetul brazilor de pe muntele scund din faţă, apăreau câteva puncte de aur, clătinate de vânt.

– De-acu ne-a hi, cucoane! Să plecăm. (Primul plural era abuziv!)

Prin Vânători, nicio lumină la case. La crâşma din Humuleşti – „Despărţirea III a urbei T.-Neamţ“ – oamenii se antrenau pentru sărbătoarea de mâine. Crâşmăriţa nu mai cânta. Nu mai avea motiv. Peste mai puţin de un minut, am ieşit în singurătatea imensă a câmpiei. Noaptea era acum înaintată şi creştea cu fiecare stea ivită la orizont ca un ochi sinistru. Eternitatea cerului era funebră. Dar la Bălţăteşti era Adela, cu umerii largi, cu braţele albe, cu talia rotundă. Imaginea ei completă ţinea piept în conştiinţă imaginii funebre a nopţii. Când am ajuns, geamul Adelei era negru. Deasupra casei ei, în infinit, ardea o stea roşie, se înflăcăra şi se stingea de durere, palpita ca într-un răsuflet pasionat.

– A! te-ai întors? Te-ai amuzat bine? Şi apoi, fără să-mi dea timp să răspund: Închipuieşte-ţi că mi-ai lipsit, cu tonul care vrea să spună: „Închipuieşte-ţi ce curiozitate: ţi-am simţit lipsa“.

Muşcat de demonul ambiţiei şi, cred, voind să fac o experienţă de psihologie şi, poate din vechi deprinderi, acum fără scop, să încerc o manevră strategică, i-am lăudat în termeni excesivi pe doamna Timotin

(„sensibilitate“, „distincţie“, „discreţie“, „exemplar feminin de lux“ etc....), adăugând că bărbatul ei nu o merită îndestul, din lipsă de competenţă.

– Închipuieşte-ţi, biata femeie! Tonul acestui nou: „Închipuieşte-ţi“ era exact ca şi tonul celuilalt.

Apoi, amicală:

– Mi-a părut bine că ai avut o vreme aşa de frumoasă pe drum... Apropo, când ai să te duci la Agapia, să...

– La Agapia?... Ce să fac la Agapia?

– N-ai să vizitezi Agapia?

I-am atras atenţia că la Neamţ n-am fost în vizită, ci pentru o afacere.

– Credeam că în vizită... A! unde mi-e capul? Acum îmi aduc aminte. Aveai o afacere acolo. Uitasem. Credeam că ţi-ai inaugurat programul de excursii şi voiam să te rog să-mi faci un comision. Să mergem în casă. Mama este singură şi cam indispusă.

În casă am vorbit de Mănăstirea Neamţului cu doamna M..., care în adevăr nu se simţea tocmai bine. Adela lucra la o broderie cu capul plecat pe gherghef. Uneori îmi arunca o privire pe sub gene, de câteva ori s-a amestecat în vorbă.

La plecare, m-a condus ca de obicei până la poartă, vorbind cu însufleţire de vremea care „s-a făcut foarte frumoasă“.

Aşadar, a înţeles perfect strategia mea ratată şi m-a pedepsit. N-a uitat nici ,,programul de excursii“, părăsit din cauza ei.

Atitudinea ei de astăzi este îndreptăţită în orice caz: dacă nu-i sunt indiferent, purtarea mea este enervantă; dacă îi sunt indiferent, e o manevră ridicolă.

După amiază a plecat Haim Duvid. L-am întâlnit pe drum, într-o căruţă modestă, cu doamna Sabina şi cu un geamantan de pânză decolorată şi roasă, la picioare.

Mi-am permis să fac semn ţăranului de pe crucea căruţei să oprească. Haim Duvid – corect ca întotdeauna şi politicos. Doamna Sabina a început

să plângă. Plângea, fără îndoială, după casă, după gazdă, după Bălţăteşti şi probabil şi după mine.

– Respectele mele nepoatei matale! (Aflase desigur că nu stăm într-o casă şi trăsese concluzia.) Cea mai frumoasă domnişoară din toată ţara Moldovei! Să-i deie Dumnezeu noroc!

Ţăranul a dat bici cailor şi căruţa a pornit, disproporţionat de zgomotoasă pentru sărăcia ei umilă.

Am făgăduit doamnei Sabina c-am s-o văd, ca medic, când o să trec prin Paşcani. M-a răsplătit anticipativ cu un torent de mulţumiri şi cu privirea celor mai lăcrimoşi şi mai buni ochi din lume.

Soarele a inundat valea. E cald peste măsură şi o lumină orbitoare. Pe cerdacuri, la drum, domnii stau în cămaşă, fără nicio ruşine măcar de femeile care trec, dacă nu de cele din familia lor. Nevoia trupului a devenit la ei dreptul sacru al trupului. Bretelele, sprijinite pe umeri ca nişte hamuri, fac neglijeul acestor domni şi mai indecent.

Am găsit pe Adela în casă. Sta în picioare, rezemată de sobă. Era într-o rochie de batist alb, care o drapa statuar. Şi atât de albă era toată, şi figura ei atât de calmă, iluminată de albastrul ochilor, încât admiraţia a înăbuşit totul. Geniul speciei dăduse de data asta cursei pe care o întinde atâta perfecţie, încât îşi zădărnicise scopurile. Cu mania de a mă analiza, care nu mă părăseşte un moment, m-am felicitat că, pentru o dată cel puţin, am putut rămâne în atitudine contemplativă faţă de ea. Dar când s-a dus să-şi ia batista de pe masă, geniul nemilos şi-a luat revanşa. Estetica nu-l poate învinge durabil. Dacă ar reuşi, ea ar fi un antidot al amorului: frumuseţea ar deservi femeia.

La plecare m-a întovărăşit până în stradă. Îşi apăra capul de soare cu o umbrelă mică. Braţul care sprijinea umbrela era încovoiat ameţitor şi mâneca, puţin ridicată, îi descoperea începutul alb şi rotund. Lumina crudă, răsfrântă de praful alb al drumului, o făcu să închidă ochii pe jumătate. Genele apropiate deveniră mai lungi. Privirea îi pătrundea acum de departe, din adâncul vieţii ei.

...Şi doar, gândind bine, nu e decât un om!

Insomnie. Imaginaţie rebelă...

Au început să ciripească rândunelele, în secret: se face ziuă... Peste trei ceasuri o văd, tânără, înaltă. Plecăm la Văratic.

Dimineaţă am aşteptat-o în cerdacul ei să se îmbrace. Ştiam că e în dosul storului dat în jos, la un metru de mine. Zgomote, la răstimpuri, produse de sertarele scrinului, de uşa garderobei, anunţau etapele toaletei. O vedeam, prin auz, îmbrăcându-se. A apărut peste un sfert de oră.

– Ah, ce leneşă sunt! Aştepţi de mult?

– Da... Nu, de câteva minute.

Venită de-a dreptul din odaia de culcare şi cu faţa uşor boţită de somnul neîmplinit, părea că aduce cu dânsa ceva din viaţa ei intimă: i-am sărutat mâna cu sentimentul unui act prea îndrăzneţ.

În descumpănirea sufletului se încheagă o stare de conştiinţă mai organizată. Surpriza, noutatea de a vedea pe Adela în rochie roz.

Îi spusesem cândva că un costum roş se îmbină armonios cu negrul brazilor. Şi-a adus ea aminte şi – făcând un compromis între roşu şi nevoia ei de discreţie – a ales culoarea roz pentru excursia din munţii Văraticului? Şi, dacă s-a gândit la cuvintele mele, a pus acest costum ca să-mi facă plăcere, ori pentru ca să-mi placă ea?

În roz era mai înaltă, mai împlinită. Existenţa ei părea mai prezentă şi mai bogată.

A ţinut să se suie pe capră. Când a pus piciorul pe roata trăsurii, rochia, desfăşurată în evantai, i s-a ridicat puţin deasupra botinei înalte, şi rotunzimea de zăpadă i-a sidefat o clipă voalul negru al ciorapului.

Copilăreşte fudulă de locul înalt pe care şi l-a ales în trăsură, se detaşa roză pe albastrul mat al cerului de dimineaţă.

– Să plecăm, cucoane, că-i târziu.

Badea Vasile avea dreptate. Uitasem că trebuia să plecăm.

Am rămas singur cu doamnele, înghesuit modest pe scăunaşul de dinainte. Simţeam că am aerul unui câine de lux luat la plimbare. Dar postura asta, puţin glorioasă, n-a ţinut mult. Adela îmi cerea mereu lămuriri asupra locurilor pe unde treceam sau care se vedeau din trăsură, aşa încât, la urma urmei, găsind un pretext plauzibil să fiu cu ea, am cerut voie şi scuze doamnelor şi m-am ridicat în picioare, intercalându-mi figura între umărul ei drept şi cel stâng al vizitiului.

Culcată pe câmp, în stânga, până departe, mergea în aceeaşi direcţie cu noi, cu o exactitate fatală, o fantasmă apocaliptică, neagră, imaterială, în care se desluşea umbra trăsurii, a cailor, a vizitiului, a coanei Anicăi, şi una informă, mare, bizară: a mea şi a Adelei. Contopirea asta, în umbra de pe câmp, îmi era ascuţit preţioasă. Vântul se juca cu şuviţele de pe gâtul Adelei, înfiorându-le, şi-i fâlfâia impertinent voalul, care mă atingea pe ochi şi pe buze. Am înţeles că nu avea nimic de obiectat împotriva complicităţii vântului. Privirile ei consimţeau la acest joc şi mă sfidau. Dar timpul „fugace“ trecu repede şi Văraticul ne ieşi înainte cu pădurea lui de mesteceni.

Am constatat, cu acelaşi sentiment straniu, pe care-l am întotdeauna în faţa statorniciei fireşti a lucrurilor nemaivăzute de multă vreme, că toate sunt exact la locul lor: pădurea înainte de pârâu, pârâul înainte de mănăstire, şi aşa mai departe, până-n „poartă“, sub arhondaric. Şi tot la locul său, lângă sat, şi ca o dependenţă a lui, era şi Filiorul, muncel care vrea să închipuiască un colos împădurit şi abrupt.

Am ajutat doamnelor să se coboare din trăsură – oficiu cam ridicol în mijlocul lumii adunate în jurul nostru (şi aceste doamne aveau nişte mişcări atât de încete şi veştejit graţioase). Adela, venită în trăsură pe scăunaş încă de la intrarea în mănăstire, sărise sprintenă, fără ajutorul meu, şi doar numai acest ajutor m-ar fi putut reabilita în faţa gurilor căscate din jur, care mi se părea că zâmbesc. Adela, trădătoare, asista ca public la faptele mele cavalereşti, frumoasă şi unică sub umbrela mică, trandafirie.

Maica arhondară, pe care n-o mai văzusem de doi lustri[39], femeie de peste cincizeci de ani, dar zdravănă şi cu un veşnic aer de războire, isteaţă şi plină de duh, vestită pentru promptitudinea şi dibăcia cu care arunca săgeţi

în dreapta şi-n stânga, mă privi ascuţit şi mă întrebă cu glasul ei bărbătesc dacă nu sunt cumva... Îi luai cuvântul din gură şi-mi declinai numele. „Ei, bată-te să te bată, tot tânăr şi frumos!“. Am felicitat-o şi eu în acelaşi sens – slabă răzbunare! – şi apoi i-am recomandat pe ceilalţi.

Maica arhondară a luat de mână pe Adela şi, întorcând-o cu faţa spre noi, a complimentat-o în felul ei: „Ia uitaţi-vă la dânsa ce ochi are, să nu fie de deochi!“ Adela, împurpurată şi stânjenită, era acum fata de altădată.

Graţie ospitalităţii obişnuite la această mănăstire şi drepturilor mele câştigate de musafir vechi, dar desigur mai ales graţie ochilor Adelei, maica arhondară se purtă cu noi ca şi cu un revizor eparhial. Prânzul şi cina au fost adevărate banchete, prezidate de ea cu o însufleţire mai vie decât i-o cunoşteam: maica arhondară se înamorase de Adela.

Deocamdată, însă, după dulceaţa de zmeură şi cafelele cu rom (Adela trebui să bea cafeaua – cu rom, servită ei anume de maica înamorată), doamnele se duseră să vadă odoarele şi instituţiile mănăstireşti. Adela şi cu mine „făcurăm“ (cum se zice aici) Filiorul.

Printre chilii, apoi pe drumul din sat, pe la crâşma epică a lui Ichim, şi în urmă pe cărări întortocheate şi încrucişate, am ajuns la poalele muncelului şi a pădurii, care se scurge de pe el ca un şuvoi, şi, apoi, peste câteva minute, sus, sub pădure.

La picioarele noastre, valea Filioarei, ondulată şi presărată cu buchete de copaci de toate formele şi de toate mărimile. Departe, în stânga, şirul vânăt al munţilor de peste Ozana, cu Cetatea Neamţului, cenuşie şi mohorâtă, pe un piept ieşit în afară al muntelui. Mai înspre dreapta, plopii şi lucirile Târgului. Apoi dealul Boiştei, trăgănat, acoperit până aproape de vârf cu lanuri înguste ca nişte velinţe multicolore, şi în faţă, departe, peste Moldova invizibilă, dunga sinilie a dealului Paşcanilor, după care începe proza întinderilor arse şi a aşezărilor omeneşti sărace şi murdare. În dreapta, peste priveliştile strălucitoare, codrul albastru al Grumăzeştilor. Şi spre miazăzi, trişti în singurătatea înălţimilor, munţii mari ai Horaiţei.

Stăteam jos pe o pelerină întinsă, cu care biruisem iarba înaltă şi dârză. Nu se auzeau decât greierii şi cosaşii, ţârâind a secetă, cei de aproape stăruitor şi provocant, cei de departe discret şi tainic, ca fâşâitul trist al unor

beldii[40]. Câteva clipe se amestecă şi toaca măruntă a unei căruţe nevăzute de pe şoseaua din vale.

Ştiam un mijloc, descoperit altă dată în chiar acest loc, de a transfigura peisajul, dându-i o noutate fantastică. Lipirăm amândoi obrazul de pământ, şi ceea ce adinioarea era vertical deveni orizontal (şi invers), departe-n infinit, şi cu toate culorile alterate. Adela îşi făcu şi un stereoscop mic şi alb cu pâlnia mâinilor ei.

Dar în curând, ridicat în picioare, nu mai contemplam varietatea de culori. Nu mai vedeam, nu mai puteam privi decât pe Adela, care încă nu consimţea să se sature de priveliştea neverosimilă.

În rochia roz, cu capul gol, cu o mână pe sân, cu linia corpului ondulând şi accentuând depresiunea taliei, cu poala rochiei în evantai, era acolo jos, pe fondul negru al pelerinei, un bloc de frumuseţi vii şi calde...

În sfârşit, mi-a dat mâna s-o ajut şi a sărit în picioare elastic şi dintr-o singură mişcare, cu faţa lângă faţa mea, cu ochii în ochii mei, cu un zâmbet schiţat şi brusc întrerupt. Medită scurt cu privirea fixată o clipă în gol. Apoi:

– Acum să plecăm. Trebuie să fie târziu.

Am coborât în tăcere pe aiurea, când pe cărări, când de-a dreptul prin iarbă şi buruieni, care-i împiedicau mersul, îi striveau căderea elegantă a rochiei.

Aproape de sat ni s-a pus în cale un lan de păpuşoi. Ca să ne facem drum mai uşor prin el, ne-am răzleţit unul de altul. Bustul ei, pe deasupra păpuşoilor înalţi, înainta triumfal prin fluidul subtil, de aer şi de lumină, al amiezii de vară. Când se isprăvi lanul, aveam din nou pe Adela lângă mine, întreagă, cu mersul viu, cu coatele lipite de corp, cu braţele mişcându-se liber în ritmul paşilor grăbiţi, ca în adolescenţă.

Ajungând între case, Adela şi-a pus pălăria de paie şi de dantele trandafirii. În cerdacul unei chilii, o maică tânără servea la masă pe un ofiţer, care nu era deloc bătrân şi cu care se vedea a fi în termeni de perfectă camaraderie.

– Un ofiţer şi o maică! exclamă Adela.

Ea nu cunoştea obiceiurile locului. Nu există nicăieri, şi în nicio condiţie, femei mai libere decât călugăriţele, teoretic claustrate,

înmormântate de vii. Dacă „în lume“ o fată ori o văduvă tânără, care stă singură într-o casă, ar închiria o odaie unui militar, faptul ar produce scandal şi nenorocita ar fi ostracizată. La mănăstiri, acelaşi fapt trece drept foarte natural. Măicuţa îşi exercită un drept: „Are musafiri în gazdă“.

Consideraţiilor mele etico-sociologice, puţin cam acre, Adela le-a pus o concluzie de o indulgentă ironie: „Sărăcuţele!“

Eram aşteptaţi cu prânzul.

Am fost serviţi aparte, dar maica arhondară ne ceru învoirea să mai aducă, „dacă nu ne supără“, încă un „musafir“, un „prieten vechi“ al ei, domnul Dimitriu. Era un vestit excursionist, un bărbat de vreo şaizeci de ani, dar superb de sănătate şi veselie, tăiat în proporţii ciclopice, cu o faţă de satir bătrân, încadrată într-o barbă gălbuie, rară, şi găurită de doi ochi mici, verzi, pătrunzători, care râdeau parcă necontenit singuri, fără participarea feţei, cu o pălărie cât o roată de trăsură, cu o manta imensă şi cu ciorapii roşi peste pantalonii bogaţi în urme de noroi şi de oleiul diverselor conserve.

Ne-am simţit cu toţii ca nişte cunoscuţi vechi. Satirul era dezgheţat, onctuos, curtezan în stil şi maniere „48“, plin de umor şi de spirit, mai puţin reuşit din cauza unei note de pedanterie.

Originalul personaj a fost prevenitor şi galant cu doamnele. A făcut curte doamnei M..., coanei Anicăi, Adelei şi maicii şi, cu un instinct sigur, a ştiut să varieze tonul cu fiecare din ele. Abundenţa lui, eufemismul şi circumlocuţiunea în stil arhaic au fost admirabile. Cu maica a fost ascuţit şi echivoc pe tema renunţărilor monahale. Dar maica nu i-a rămas datoare cu nimic. Tema ei, învăluită şi în termeni sacerdotali, era lipsa de renunţare a „unora“.

Imediat după cafea, pe care maica i-a servit-o într-o ceaşcă dublă şi i-a umplut-o de câteva ori cu rom, cavalerul minunat sărută mâna doamnelor şi a călugăriţei cu graţii de mult învăţate, dar perfect armonizate cu fiinţa lui, apoi îmi scoase mâna din umăr şi ieşi din odaie, voluminos şi elastic, condus de maica arhondară. Era grăbit să ajungă la Secul.

Adela strigă că e înamorată de el, că are să-i facă portretul din memorie şi are să i-l trimită. Şi se opri numai când intră maica arhondară, care făcu bătrânului cavaler o scurtă biografie, mai mult morală, şi servindu-se abundent de schime cu multe înţelesuri şi subînţelesuri. Din biografia aceasta mimată reieşea că satirul nu şi-a dezminţit niciodată figura şi nu şi-o dezminţea nici azi.

Conversaţia se prelungi şi ajunse mai puţin interesantă. Dar Adela era nerăbdătoare să se urce la Poiana Ţigăncii, pe care i-o lăudasem fără măsură. (Acum mă îndoiam dacă poiana corespunde laudelor mele, căci începeam să-mi dau seama că-i exagerasem frumuseţile dintr-o necesitate mai mult stilistică.)

Mi-am pus pelerina pe braţ şi şalul Adelei peste pelerină şi am plecat. Şalul ei îl aveam cu mine... Ceva atât de apropiat de existenţa ei... Mi-l dăduse ea... Şalul care-i aspirase de atâtea ori căldura...

Îşi lăsase pălăria la arhondaric şi-şi pusese, ţărăneşte, o broboadă albastră de mătase. Dumnezeule! Ce seducător de frumoasă era în tulpanul albastru, legat cu o ispititoare neglijenţă pe frunte, pe care aveam impresia că şi-l pusese din cauza mea, pentru mine, semn al prieteniei noastre, ca o promisiune de intimitate.

Am dispreţuit drumul cel mare ca prea uşor şi banal şi am apucat pe cărarea de pe pârâu, îngustă, accidentată, suind şi coborând, sărind mereu pârâul, şi pe alocurea ruptă de ploi.

La vremea asta drumul era gol. Adela îmi lua braţul, mi-l lăsa – se juca, fără să ştie, cu nebunia mea – zvârlea cu pietre în pârâu, şi când nu vorbea, cânta, începând şi părăsind cântecele după capriciile asociaţiilor de sunete. Cânta încet, ca pentru ea (poate ca pentru noi?), cu o voce atât de slabă, că parcă nu făcea decât să respire melodios. Conducătorul nostru era ea. Semnalul popasurilor ea îl dădea, fugind înainte şi aşezându-se pe câte o bancă de pe malul pârâului, care bolborosea naiv la cascadele minuscule, formate de pietre mai mari. Şi tot ea dădea semnalul plecării, ridicându-se brusc. Îşi desfăşura viaţa intens. Îmi umplea ochii şi sufletul cu existenţa ei.

Într-un loc ferit din cărare, unde patru bănci alcătuiesc un pătrat, care închide la mijloc o masă şi pe care ea îl declară „salon“, mă înştiinţă că vom

sta mai mult. Cineva toca pe aproape. Îl descoperirăm: o ciocănitoare suia şi cobora pe trunchiul unui copac, preocupată adânc, fără să ne dea nicio atenţie. Vântul suna în brazi, ca o bură de ploaie. Iluzia era dezminţită de petele de lumină care, ca nişte frunze diafane de aur, jucau pe bănci, pe masă, pe broboada, pe rochia şi pe mâinile Adelei.

Aici, în intimitatea singurătăţii, cu bustul ei, în care palpita viaţa, sprijinit pe masă, cu tulpanul legat pe frunte, era atât de femeie! Proiectată pe zidul întunecat al bradului, cu rochia trandafirie, cu faţa înviorată de mers şi de plăcere sub broboada albastră, cu zâmbetul ei roş şi luminând din azurul ochilor, îmi părea, până la halucinaţie, o floare mare, una din acele flori tropicale care atrag irezistibil, ameţesc şi omoară.

– *Mon cher maître*, la ce visezi?

– La nimic. Mă gândeam la o floare strălucitoare despre care am cetit într-o carte că înfloreşte numai o dată la o sută de ani.

– Eşti sigur că există o astfel de floare?... Să mergem. Dă-mi braţul.

Mergând pe drumul stricat şi pavat cu rădăcinile aparente ale brazilor, ca nişte enorme cracatiţe pietrificate, uneori călcâiele ei „Louis Quinze“ o trădau, şi atunci, în panică, şi ca să se echilibreze, mă apuca de braţ, în care simţeam încordarea trupului ei întreg.

Eram sus de tot, aproape de poiană. Pârâul se auzea undeva, în fund. Îmi simţeam sufletul alarmat şi fericit. Impreciziunea raporturilor noastre, încordarea de a păstra nuanţa momentului unic făceau clipa mai rară şi pe femeia de alături mai preţioasă decât dacă aş fi mers cu braţul după talia iubitei. Dacă ea mi-ar fi spus acum cuvântul unic, mi-ar fi dat să sorb tot văzduhul albastru, dar aş fi regretat poate că farmecul ascuţit se rupe. Adela se conformase inconştient momentului. Atârnată de braţul meu, tot mai greu, tăcea, privindu-mă din când în când scurt, fără să întoarcă spre mine capul, numai cu coada ochiului ei albastru.

Dar drumul se lărgi deodată, într-o alee dreaptă, sub brazii înalţi, ca un tunel, la capătul căruia strălucea glorios lumina poienii. În poiană nu era nimeni decât vara, care plutea moale, aurie, şi se pierdea pe sub crengile brazilor ce împrejmuiau aria verde ca un zid neregulat. Partea din sus era aşternută cu umbra pădurii, care o domina, enormă şi neagră. Nimic, în

afară de noi, decât viaţa obscură a pământului, a pietrei, a vegetaţiei mărunte şi câţiva fluturi care se urmăreau, se întâlneau o clipă cu intenţii de hârjoană, se îndepărtau, disproporţionat de mici, în măreţia gravă. Printr-o deschizătură a copacilor scânteiau priveliştile din vale, mărginite departe tare de dealurile albastre, şterse ca nişte nouri gata să dispară sub orizont, care despart valea Moldovei de a îndepărtatului Siret.

În varietatea haotică de păduri, de dealuri şi de văi, identificarăm Bălţăteştii noştri, care, abia văzuţi şi răsărind din infinitatea de arbori, păreau de aici, cu cele câteva raze răsfrânte de acoperişurile lor, nişte aşezări din poveşti. Braţul Adelei stătea prietenos sub al meu, încredinţat parcă mie. Simţea şi ea poate, ca şi mine, nevoia de a ne întovărăşi în faţa singurătăţii infinite.

Ca altă dată la Târgu-Neamţului, întocmirăm şi acum un plan îndrăzneţ şi apucarăm în sus spre vârful muntelui.

Într-un loc ne-am oprit la un şipot, făcut din jumătatea de scoarţă a unui copac, şi cu paharul meu de inele de nichel am băut apă. Adela, după ce bău, cu ochii pe jumătate închişi, umplu paharul din nou, îl vărsă, îl umplu iarăşi şi mi-l întinse. Dacă n-ar fi vărsat întâiul pahar, ar fi dat dovadă de creştere rea, şi dacă ar fi pus şi vreo intenţie sentimentală, ar fi dat dovadă de vulgaritate. Şi, totuşi, m-am simţit profund jignit de procedarea ei, ca de un gest făcut anume să pună distanţă între noi, să ridice o barieră, spre a opri ostentativ orice atingere cât de indirectă cu ea, cu viaţa ei. Şi era atât de femeie gospodina cu tulpanul legat pe frunte...

După câtăva vreme apăru la o cotitură piscul Horăicelului, grandios şi comic, cu profilul acvilin al unei jumătăţi de cască normandă. Era vremea să ne odihnim. Am întins pelerina la piciorul unui mesteacăn, care a servit Adelei de spetează. Sprijinită de copac, botinele îi ieşeau de sub rochie, ca două fiinţe mici şi impertinente. Dar Adela îşi acoperi cu rochia până şi vârful botinelor.

I-am povestit excursia pe care o făcusem cu zece ani în urmă la mănăstirea Horaiţa şi pe muntele din faţa noastră. Ea admiră numele diminutiv atât de potrivit al Horăicelului şi regretă că n-a fost atunci cu mine. I-am atras atenţia că e prea tânără ca să fi putut lua parte la excursia

aceea. Şi cum veni vorba despre tinereţea care a trecut, ea se supără, ameninţă că se întoarce înapoi, mă invită în termeni aspri să nu mai cochetez, că „nu e frumos“. Apoi, ridicându-se, mă dezmierdă pe mână în treacăt, scurt, ca pe un copil, şi plecarăm.

La o altă cotitură se deschise adânc valea Cracăului. Deasupra, plutea luna, trecută de primul pătrar, ca o sfărmătură de nor. Acest fragment al astrului nostru, în plină lumină a zilei, avea aerul stingherit şi foarte nelalocul lui. Cu sufletul dezechilibrat încă de atingerea mâinii Adelei, i-am explicat cu dezasperare ceea ce ştia şi ea, că, din milioanele de corpuri cereşti, Pământul nu are în proprietatea lui decât hârbul ăsta de staniu, pe când alţii, ca Soarele şi chiar Jupiter... Dar ea mă întrerupse şi îşi bătu joc de mine că vreau să fiu de spirit cu orice preţ şi făcu declaraţii de iubire lunii, scoţându-şi, ca pedeapsă, braţul de sub al meu. (Simte preţul braţului ei pentru mine!)

După o bucată de vreme ajunserăm pe culmea înflorită, din care se înalţă ici-colo mesteceni tineri cu trunchiuri albe, cu crengi subţiri plecate în jos, cu frunzele blonde de toamna timpurie de pe înălţimi: apariţii graţioase, feciorelnice, fete neîmplinite, goale sub veşmântul părului despletit şi, mai departe, pe urma lor, brazi înalţi, silvani iscoditori, veniţi din pădurile negre – o lume de vis şi de basm, surprinsă şi încremenită locului la ivirea noastră în ţinuturile lor aeriene.

Îmi veni în minte şi declamai, galant şi glumind, versul antic, închinat Venerei: „Pământul aşterne flori suave sub paşii tăi“ şi-i spusei cui a dedicat poetul aceste cuvinte. Ea mă sfida cu frumuseţea ei. (Ştia bine că tonul glumeţ era o mască ipocrită!)

Dar deodată cerul asfinţitului se umplu, emoţionant, cu trupul Ceahlăului, mistreţ uriaş şi hidos, cu capul luminat de soarele care se-ndrepta spre fundul zării. Muntele nemăsurat şi diform, în tristeţea indescriptibilă a sfârşiturilor de zi pe munţi, inspira neîncredere şi nelinişte. Adela îmi luă braţul sub al ei şi stăturăm aşa multă vreme, în loc, privind tăcuţi cum fiara încremenită ca de spaimă îşi schimba culoarea în fiecare clipă, devenind tot mai închis albastră. Numai capul, prin contrast cu restul, mereu mai întunecat, se făcea tot mai luminos, de-o lumină stranie, de vis,

radiată într-o aureolă de vapori de aur. Adela strălucea şi ea de lumina piezişă a soarelui, şi acum întâia oară văzui, cu strângere de inimă, deasupra buzei ei o umbră ideală de puf auriu.

O simţii înfiorându-se. În adevăr, razele soarelui nu mai aduceau căldură. Trebuia să ne întoarcem. I-am pus şalul pe umeri. M-am despărţit de el. Dar aveam o compensare: gestul de a i-l pune pe umeri era aproape o îmbrăţişare – compensare cu atât mai preţioasă cu cât, din rezerva mişcărilor ei, dictate de nevoia de a simplifica operaţia, am simţit că şi pentru ea gestul meu împrumuta aceeaşi semnificaţie.

Lăsarăm drumul obişnuit şi ne coborârăm de-a dreptul. Dar ploile schimbaseră totul în atâţia ani, şi unde nu schimbaseră ele, era încă şi mai rău: copacii răsturnaţi şi tufărişul întins pe pământ prindeau picioarele cu laţuri ascunse. Era însă târziu să ne mai întoarcem după ce coborâsem atâta.

Adela îmi puse şalul pe braţ, fără să i-l mai cer, pe urmă îşi scoase şi tulpanul, care se prindea în penajul dur al cetinii, îl pături şi mi-l puse singură în buzunarul surtucului. Simplitatea şi naturalul, lipsa de ceremonie cu care mă împovăra cu obiectele ei erau dovezi scumpe că-mi face darul de a-şi lua drepturi asupra mea.

Cu un pas mai jos decât ea, o ţineam strâns de braţ să nu lunece cu tocurile ei înalte. Cu mâna cealaltă, cu o grijă atentă, îşi ţinea rochia adunată în jurul picioarelor. Gestul ei feminin şi braţul ei cald în mâna mea erau delaolaltă paradis şi infern. Spinii ne zgâriau; îi prindeau şi-i sfâşiau rochia. Într-un rând a alunecat peste mine cu toată greutatea ei, cu ea toată. Până acum o văzusem, o auzisem, uneori mă atinsese. Acum greutatea ei m-a făcut să-i percep existenţa sub altă categorie a sensibilităţii: aceea care dă senzaţia realităţii ultime, indubitabile.

M-am îndepărtat din nou de ea cu un pas mai jos şi, cu mâna ei într-a mea, am continuat drumul. În sfârşit, priporul se isprăvi, şi când eram aproape de poiană, Adela îşi refăcu toaleta cum putu mai bine. Rochia însă rămase cu importante avarii. Părul, care s-ar fi crezut că mărturiseşte urmările unei lupte, îl readusese la forma anterioară cu multă aproximaţie.

Dar în poiană era încă lume. Oamenii serioşi îşi isprăveau jocul de cărţi în chioşc. Ceilalţi erau pe bănci sau alăturea, în picioare.

Am tăiat repede colţul de poiană inevitabil pentru a ajunge la drumul mănăstirii. Când am intrat din nou în pădure, Adela a respirat fericită. Rochia ei şi coafura nu erau deloc compatibile cu o primblare în public. Ea îmi mărturisi că şi-a rupt şi botinele. În adevăr, când ne oprirăm pe o bancă, îmi dovedi *de visu*[41] acest nou dezastru. Dar toate o făceau fericită. Aşezându-şi din nou şi mai în răgaz părul, îmi mulţumea mie, ca unui regizor al naturii, pentru toată ziua aceasta şi, spunând că n-are să uite niciodată soarele de pe Ceahlău, îmi împlântă o săgeată ascuţită în inimă; în apelativul cu care mi se adresează întotdeauna făcu o uşoară schimbare: *cher maître* deveni *maître chéri*[42]. Apoi, fără comanda ei obişnuită, se ridică de lângă mine şi se duse până la o altă bancă, unde mă aşteptă, tăcută. Schiţă, după obicei, mişcarea de a-mi face loc lângă dânsa. Îi dădui tulpanul şi şalul.

Ce era în acest cuvânt? Recunoştinţă entuziastă, ori...? Dar rezerva mută de pe urmă? Remuşcare ori sfiala altui sentiment? Un lucru e cert: mi-a făcut loc pe bancă fără nevoie, instinctiv. Aşadar, în cazul cel mai rău, nu mi-a reproşat, în suflet, mie, cuvântul care i-a scăpat şi care mi s-a înfipt în inimă. Dar nu mi-a mai luat braţul. Şi, grăbiţi şi atenţi la mers prin întunericul care creştea în pădure, n-am mai vorbit nimic.

În mănăstire a dat un raport spiritual despre peregrinările noastre, omagiind pe „alpinistul încercat“ şi pe ghidul ei.

„Ghidul meu“... „Meu“...

După masă ne-am întors acasă pe lună. Am voit să stau pe capră, căci în trăsură nu puteam încăpea, relativ comod, decât trei. Adela a hotărât că trebuie să stau cu ea pe scăunaş, cum vom putea, ca să fim toţi la un loc, declarând că nu admite nicio împotrivire. Când a pornit trăsura, şi-a trecut braţul pe sub al meu, ca să câştigăm spaţiu şi să nu cădem jos.

În stil romantic curent, s-ar zice: un drum neuitat. De fapt, nimic romantic: eram intoxicat. Simţeam în sânge otrava. Şi mă lăsam în stăpânirea ei cu plăcerea de a nu putea rezista. Cealaltă realitate, restul universului vizibil, se încerca în zadar să-mi intre prin simţuri. Abia dacă

mai prindeam imaginile lunii, care, vindecată de cloroza din timpul zilei, se întorcea şi ea cu noi înapoi spre Bălţăteşti, după ce făcuse ziua drumul spre Văratic, şi, ţinându-se în preajma noastră, aci mai aproape, aci mai departe, alerga peste arbori, peste case, peste cumpene de fântâni, apoi, la deschizături mari, fugea deodată în fund, tocmai deasupra munţilor Horaiţei, spre a se întoarce într-o clipă din nou deasupra unei cumpene, a unei case, a unui pâlc de stejari. Jocul de imagini absurd de pe cer şi Adela, atât de ea, atât de lângă mine pe scăunaşul îngust, îmi alterau sensul propriei mele realităţi...

Am simţit ca o catastrofă oprirea trăsurii la poarta casei.

Când ne-am despărţit, mâna îi era fierbinte, avea temperatura corpului ei întreg... Mi-a rămas în palmă impresia mâinii ei. (Impresie reală, ori halucinaţie tactilă?) Ca să n-o pierd, am ţinut mâna închisă, am deschis poarta şi uşa casei cu mâna stângă... În odaie mi-am pus palma pe buze, ca să aspir parfumul vieţii ei. Şi am făcut toate astea serios, metodic! Am ţinut palma închisă pe gură, ca să nu pierd nimic din ipoteticul fluid al vieţii ei!...

...Sunt obosit. Mi-e capul gol şi sufletul greu... Premise fără concluzie... Peripeţii fără deznodământ... Dar ce fierbinte îi era respiraţia şi ce miros ameţitor de femeie tânără avea pieptul ei încălzit când a alunecat peste mine întreagă! Şi ce întreagă era lângă mine pe scăunaşul îngust! Şi ce dureros de femeie era cu rochia sfâşiată la poale şi cu părul în dezordine.

Când am ajuns în balcon, era în fundul grădinii. A venit imediat, cu paşi grăbiţi şi mărunţi, cu coatele lipite de talie, cu braţele pendulând repede înainte şi înapoi – compoziţia ritmică obişnuită ei când se grăbeşte. Suind scările aproape în fugă, rochia lua pe rând tiparul genunchilor ei rotunzi. Cu ochii râzători, cu o însufleţire de veselie, deloc în concordanţă cu grija pe care o punea în vorbe, m-a întrebat încă de pe scări, accentuând ultimul cuvânt: „Ţi-a fost urât singur?“ Şi doar nu putea să aibă nicio îndoială că eu ştiam că văzuse bine când am venit... „Ţi-a fost urât singur?“ Adică: „Aşa-i că mă doreşti mereu?“

Am luat cuvintele ei ca o expresie familiară de politeţe a gazdei şi – ca să răspund ceva – i-am spus aceste cuvinte înaripate (imaginea ei de pe scări îmi încremenise gândirea):

– Poate aveai treabă în grădină?

– Nu – scandă ea rar –, nu aveam nicio treabă – în grădină.

Şi, parcă dezmierdându-se, îşi aşează fără necesitate pala de păr pe jumătatea stângă a frunţii.

Învins mereu de imaginea ei de pe scări, mobilizând ultimele rezerve ale voinţei. Acum mă privea atentă. Expresia figurii ei avea ceva întrebător. Apoi ochii îi deveniră nesiguri. Părea că-şi înfrânge greu nevoia de a privi în lături. Îşi luă însă numaidecât şi din plin aerele de *grande-dame*, dar nu şi vocea sonoră, pe care o încerca fără să reuşească. Îşi aşează din nou pala de păr pe jumătatea stângă a frunţii.

Apariţia doamnei M... în cerdac m-a contrariat, dar a fost binevenită: atitudinea stânjenită a Adelei nu era de natură să-mi fortifice voinţa.

Urmă un schimb de vorbe neînsemnate cu doamna M..., la care Adela abia dacă luă parte. Intra mereu în casă, într-o odaie sau alta, umblând repede cu mersul insistent, într-o necontenită ofensivă în contra realităţii.

– Cauţi ceva, Adelă? Ai nevoie de ceva?

– N-am nevoie de *nimic*, mămucă.

Apoi mişcările ei încoace şi încolo s-au liniştit treptat, până la imobilizare pe un scaun.

Când am plecat:

– Deseară, la masă la noi. O surpriză, pregătită de mine (şi-mi arătă palmele roze ridicate într-o clipă de fulger), după ultima ediţie a ilustrului tratat *La bonne cuisinière*[43]. Ţinuta de... promenadă, pentru după-masă, să ascultăm greierii şi cosaşii!

Criză. Paroxismul crizei. Simptomele nu lasă nicio îndoială: o lovitură ca de pumn în inimă când apare. Paralizia inteligenţei când mă atinge din nebăgare de seamă. Senzaţia căldurii ei fizice de la distanţă. Nevoia inexorabilă, care îmi oprimă respiraţia, de pulsaţia vieţii ei. Fetişizarea tuturor obiectelor ei şi a tot ce ţine de ea: mantila ei din cuier, când intru în antreu, mă înfioară; caligrafia ei are o feminitate tulburătoare în fiecare

literă, şi mai ales în cele care se înalţă ori se coboară din linie; numele moşiei unde locuieşte are ceva adânc emoţionant. Sentimentul că tot ce nu este ea, sau al ei, sau cadrul ei este fad. Convingerea că numai o femeie înaltă, cu părul galben, cu o uşoară asimetrie a gurii când zâmbeşte poate da fericirea. Fiorul pe care mi-l dă cuvântul „Adela“. (Când am găsit într-un catalog numele ei, m-am oprit ca în faţa unui eveniment rar.) Senzaţia de voluptate, provocată de cuvântul „Ea“, când o *numesc* astfel, oral sau mental, probabil pentru că, fiind contradictoriul lui „El“, şi atât de femeiesc prin fizionomia lui, dimorfismul gramatical proclamă cu putere dimorfismul sexual, concentrează întreaga conştiinţă asupra *femeii*, până la halucinaţie. Persistenţa imaginii ei în conştiinţă, luminată de albastrul ochilor – când citesc, când vorbesc cu cineva, când gândesc altceva –, ca o formă *a priori* a cugetării, aruncând un văl de azur peste paginile cărţilor, peste privelişti, aşa cum proiectezi, oriunde ţi-ai întoarce privirile, rotundul soarelui apunând, rămas câtva timp în ochi. Strângerea treptată a confienţei de altădată, a prieteniei afectuoase pentru ea. Dorinţa arzătoare de a-i sacrifica totul şi mai ales libertatea mea. Sentimentul de teroare faţă de fiinţa care singură poate da şi lua viaţa. Dispariţia totală a trecutului, anihilat de existenţa ei, şi, cum nu pot plasa în viitor niciun vis cu subiectul „Adela“ – singura substanţă a cugetării mele – dispariţia şi a viitorului, totul reducându-se la prezent, care mi se impune exhaustiv, dar care, alcătuit din acţiuni fără scop, fără corelaţie în timp, nu are decât consistenţa unei dibuiri în vis. Şi, mai presus de toate, uimirea, veşnic nouă, în faţa evenimentului extraordinar, incredibil, că ea *există*!

...„Experienţa“ a ajuns prea departe! Acum e prea târziu să te eliberezi. Dacă amorul ar fi provocat de frumuseţea femeii, de inteligenţa ei, cum profesează filosofii idealişti, mai mult sau mai puţin castraţi din natură; ori de „comuniunea dintre suflete“, cum susurează androginii şi ginandrii (traducere liberă: „Scumpă amică, sufletele noastre comuniază. Aşadar, dezbracă-te!“), salvarea ar fi posibilă. Dar amorul nu este entuziasm estetic şi moral. Sublimităţile astea clorotice n-ar putea explica tirania şi demenţa lui. El este cu totul altceva. Este faptul fundamental al existenţei, voinţa de

a trăi sau, mai bine, de a nu muri (ceea ce, deşi pare acelaşi lucru, e cu totul altceva).

În strigătul de iubire, bărbatul cere femeii ajutor împotriva morţii. De aceea „amorul e tare ca moartea“. De aceea nemilosul lui egoism în doi. De aceea senzaţia fără nicio analogie a realizării lui. De aceea posibilitatea imaginilor voluptuoase de a ţine piept în conştiinţă imaginii înfiorătoare a morţii. De aceea absolvirea minciunii, coruperii servitorilor, efracţiei, crimei, când au de scop posesiunea femeii iubite – conştiinţa umană recunoscând astfel că drepturile vieţii primează pe ale moralei şi ale societăţii. De aceea provocarea unuia prin altul a sentimentului pentru femeie şi a sentimentului pentru natură: eternitatea splendidă a universului exasperând în om conştiinţa obscură a vremelniciei lui. De aceea tragedia celor patruzeci de ani ai bărbatului, când moartea începând să-i trimită crainicii, el se agaţă încă şi mai cu spaimă de viaţă şi când femeia iubită, în voinţa ei de a nu muri, îşi întinde braţele către altul, către bărbatul tânăr, către acela care-i făgăduieşte mai sigur nemurirea.

Voinţa de a nu muri, exprimată în fiecare zâmbet, în fiecare inflexiune a vocii, în fiecare gest al celor doi, ştiinţa a identificat-o în elementul etern – plasma originară, *viaţa în sine* – pe care natura a reuşit s-o creeze cu sforţări de miliarde de ani, şi acum vrea s-o păstreze cu orice preţ. Individul – viscerele, creierul, nervii, muşchii; „viaţa vegetativă şi de relaţiune“ – e un simplu mijloc pentru un scop, e servitorul elementului etern, e destinat să-l păstreze şi să-l transmită din generaţie în generaţie până la stingerea soarelui... Şi atunci cum vrei să te eliberezi, nenorocitule? Cine de cine să se elibereze?... Ce tulburătoare sunt mişcările Adelei când umblă!

O femeie pudică ar trebui să nu umble. Dacă ar fi logică în rezerva ei, ar trebui nici să respire! Ar trebui să se suprime.

Mâine o să cocheteze ca şi azi, ca şi ieri, o să simuleze, o să „joace“ înclinarea de a consimţi la apelul tău pasionat şi mut. Jocul ei este reprezentaţie de beneficiu în favoarea ta. Cochetăriile ei sunt o ofrandă graţioasă pe altarul nebuniei tale. Dar generozitatea ei se opreşte aici, căci ea nu-ţi poate da şi ceea ce nu are: amorul.

Dar... Dar dacă te-ar „iubi“, ar putea să se poarte altfel decât acum? O femeie ireproşabilă ar putea face mai mulţi paşi spre un bărbat care nu vrea să-i spună că o iubeşte, nu vrea s-o iubească, şi ea îşi dă seama de toate acestea? Dacă n-ai avea conştiinţa vârstei, ai sta un singur moment la îndoială în privinţa sentimentelor ei? Căci ea îţi dă la maximum ceea ce poate da o femeie în astfel de împrejurări. (Purtarea ei nu e oare „dovada“ necontenită, pe care ţi-a anunţat-o de la început?)

Dar, amicul meu, dacă n-ar fi diferenţa de vârstă, şi-ar permite ea libertatea pe care şi-o ia cu tine? Cu un tânăr – indiferent dacă l-ar iubi sau nu, şi mai cu seamă dacă l-ar iubi – şi-ar îngădui ea purtarea asta? Cochetarea ei, concesiile ei nu sunt mai degrabă un semn că te consideră scos din circulaţie? Îţi dă prea mult pentru ca ceea ce-ţi dă să fie adevărat. (...Iar dacă ţi-ar da mai puţin, ai fi şi mai sigur că nu te iubeşte!)

O mică, o infimă corectură în nebuloasa primitivă, din care ar fi rezultat mai multă contemporaneitate între tine şi ea, ar fi remediat totul.

...Ipoteză vană şi asta! Căci acea corectură ar fi determinat altfel sistemul solar şi întreaga realitate a planetei, şi contemporaneitatea singură ar fi fost zadarnică. Iubirea Adelei pentru tine nu se poate concepe nici într-o ipoteză! Imposibilitatea ei a fost decretată de la începutul universului.

...Sunt numai zece ani de când eram la culmea cea mai înaltă a vieţii. Nu sunt un infatuat, dar... Dacă cel de altădată ar fi întâlnit-o pe ea, cea de acum! Dar poate că nici atunci... Ipoteza că nu m-ar fi iubit nici atunci ar trebui să mă consoleze. Şi totuşi mă înveninează. Simt bine că, dacă ea mi-ar spune acum că nu m-ar fi iubit nici atunci, durerea ar fi şi mai mare... Nu mi-ar mai rămâne nici gândul consolator că nu eu sunt ceea ce nu are priză asupra femeii din ea, ci numai o formă întâmplătoare a mea, cea actuală, condiţionată de timp, şi nu de esenţa fiinţei mele.

Şi dacă totuşi... Ce nu este posibil?...*Visul unei nopţi de vară*... Titania... Dar simbolul e prea ofensator. Şi, în acelaşi timp, prea măgulitor. Căci (modificând puţin pentru cauză dictonul cunoscut) mai bine un măgar tânăr decât un leu venerabil. În sfârşit, să-mi permit un acces de fatuitate acută şi să judec toate posibilităţile. (Sunt doar singur, cu mine, aici, în noaptea asta infinită...)

Dacă nu-i sunt indiferent, sentimentul ei este o simplă iluzie psihică. Adela ia drept iubire sentimentele ei bune pentru mine, din care a făcut un mănunchi legat în *voinţa* de a mă iubi. După realizare, s-ar deştepta şi, inconştient, mi-ar reproşa mie iluzionarea şi decepţia ei. Iar în ipoteza, obraznică şi absurdă, că Adela mă iubeşte cu adevărat, fericirea infinită, care ar sfida legile universului, ar fi trecătoare. În ipoteza asta extravagantă, ar trebui să-i cer mâna (din toate expresiile, aceasta e poate cea mai puţin ridicolă şi vulgară). Altfel, ar fi metresa mea, situaţie incomparabil mai ruşinoasă decât aceea de femeie adulteră, pentru că a cere unei femei libere iubirea fără a-i cere mâna pe care e liberă să o dea, fără a lua toate obligaţiile faţă de ea şi fără a masca şi înnobila legătura prin toate formele şi ritualele, cu atât mai potrivite scopului, cu cât mai nelogice şi mai ridicole din punct de vedere realist, este cea mai gravă ofensă pentru ea, numească-se această legătură amor liber, căsătorie liberă, ori alt cuvânt sonor, prestigios mai ales în ţările noi şi bun ca să justifice în chip ipocrit egoismul brutal al bărbatului. Dar pe o femeie pe care aş înjosi-o şi care s-ar înjosi n-aş mai putea s-o preţuiesc.

Iar legătura indisolubilă ar duce la nefericire, pentru că, după câţiva ani, voi fi în adevăr bătrân, tocmai atunci când ea va fi femeie în toată puterea cuvântului. Concret: cu capul pe genunchii ei, conştient că-mi vede părul sur, spunându-mi nume mici, pe care le-aş auzi paterne; spunându-mi nume mici, care ne-ar ridiculiza pe amândoi. Părul meu sur lângă capul ei blond; mâna ei mică în părul meu sur. Dezmierdări arzătoare cu un copil... Întrebarea de fiece moment: „Îi sunt ochii legaţi încă? Ori s-a deşteptat şi vede realitatea?“ Sentimentul de umilinţă că abuzez de înşelarea ei de sine ori de mila ei. Şi, la apariţia *lui*, durerea mea, şi durerea ei că mă ucide ori că renunţă la viaţa ei pentru mine.

Nefericirea mea, cauzată de mine, ar fi o catastrofă individuală, şi meritată. Dar nefericirea ei, provocată de mine, ar fi o crimă împotriva ei şi o crimă împotriva fericirii, pentru că oamenii înfrumuseţează ori urâţesc fericirea, şi Adela e dintre acei care o înfrumuseţează.

Imposibil! Şi e mai bine aşa. Chiar dacă aş avea zece ani mai puţin. Tot ce se realizează se împuţinează şi se trivializează. Relaţiile prieteneşti

trivializează prietenia; ritualul – religia; poemul – poezia; creaţia – gândul lui Dumnezeu, şi tot aşa realităţile amorului trivializează iubirea.

Cine a spus că, odată cu hainele, bărbatul şi femeia aruncă toată cultura şi civilizaţia şi se întorc la starea de natură?

O femeie spirituală, cu care schimbi idei fine ca nişte săgeţi de aur, într-o atmosferă de sensibilitate delicată, creată de amândoi... şi, la un moment dat, ca ultimă concluzie, ca încoronare supremă, violarea tuturor secretelor ei, a tot ceea ce ea ascunde, conştientă că e partea brutală a fiinţei ei, oficiile vieţii organice, care n-au altă justificare decât aceea că sunt suportul vieţii spirituale – ca subsolurile unde se fabrică forţa care în salon străluceşte în ghirlande de lumini.

Adela este o iluzie paradisiacă, şi nu trebuie să devie o realitate. Nu trebuie s-o asimilez întru nimic domnişoarei Niculina P..., artistă coregrafică (şi dramatică *in spe*), care, ca şi maestrul de scrimă, are un rol important în păstrarea echilibrului organic şi, probabil ca şi el, nu are numai un singur client.

Atunci? Atunci rămâne să fac o tranzacţie cu natura sau, mai exact, s-o mistific. Voinţa de a nu muri, geniul speciei sau elementul imperceptibil a creat în individ iluzii şi miraje. E amorul: arbust în primăvară, când frunzele şi florile, pe care cântă păsări şi se opresc fluturi, acoperă trunchiul inestetic, care hrăneşte coroana. Voi mistifica la rândul meu geniul speciei, elementul primordial, voinţa de a nu muri, voi păstra numai coroana arbustului. Voi iubi în Adela forma ei ideală şi sufletul, parfumul vieţii ei, îi voi da totul fără să-i cer nimic.

Hm! Amor platonic?... Trubaduresc? Comuniune între suflete? („Androgin şi ginandru“?) Autosofisticare! Ipocrizie! Struguri acri! Ori (sau: şi) perversitate de blazat, în care iubirea şi actul final (prea mizerabil asociat de domnişoara Niculina P... et comp.) s-au disociat. Ori pretenţii impertinente de supraom, care vrea să-şi deşurubeze creierul de corp, să-l pună deasupra vieţii, să joace un joc savant cu propriile lui sentimente, ca într-o partidă de şah jucată cu el însuşi. Platonism, oroare de materie, supraom? Dar mărturiseşte că te arde un fier roşu prin inimă acum, când ţi-o imaginezi dormind în dezordinea pânzelor albe! E cineva, încă inexistent,

care aspiră în tine la viaţă şi vrea să aibă încântătoarea şi tulburătoarea asimetrie a zâmbetului ei. Şi mărturiseşte că „fineţea“ ei, „distincţia“ ei, „unicitatea“ ei îţi sunt preţioase ca tot atâtea cauze care o fac mai intangibilă, mai inaccesibilă, aşadar mai dorită; ca tot atâtea văluri pe care să le arunce de pe ea pentru tine, ori să i le sfâşii tu, cu voluptatea sadică de a o dezbrăca de „civilizaţie“.

Dacă aceea care a fost Ana de Austria[44] n-ar fi fost drapată în inaccesibilitatea ei de regină, Georges Villiers de Buckingham[45] n-ar fi decretat blocusul Angliei, numai pentru siguranţa unei scrisori a ei, şi n-ar fi fost pe punctul de a dezlănţui un război european, numai spre a crea condiţii favorabile victoriei lui supreme: supremei ei impudicităţi.

Într-un album antropologic am văzut reconstituirea ipotetică a pitecantropului pe cale de a deveni om. Ieşită dintr-o peşteră cu un silex în gheară, bestia în două picioare aşteaptă gravă, să-i cadă prada.

Aceeaşi atenţie crudă o are bărbatul când a pus ochii pe o femeie. Scena se poate observa într-un bal, într-o grădină publică, într-o sală de teatru. Când nu are nimic din cruzimea asta tragică, individul e un farsor sau un emasculat. Şi femeile îl tratează în consecinţă.

Pânda de a acapara o femeie, consimţirea ori refuzul ei, nesiguranţa dacă-ţi dă sau îţi ia viaţa, ţipătul de bucurie când ţi-o dă, şi mai cu seamă de durere când ţi-o refuză... aceasta, şi nu altceva, constituie poezia amorului – când contribuie şi *omul*, care vine pe o altă linie, desfăcută cândva din pitecantrop.

O afacere destul de complicată...

Ieşisem la plimbare cu ea. În faţa ultimei crâşme din sat drumul era aproape închis de lumea îngrămădită în jurul unei căruţe. Cu incuriozitatea mea de om comod, organizată de-a lungul vremii conştient şi metodic, mi-aş fi făcut loc prin mulţime, fără să cercetez cauza îmbulzelii. Dar Adela n-a ajuns încă la indiferentismul meu filosofic.

Din vociferările lumii aţâţate, am reconstituit evenimentul în liniile lui generale: un ţăran – aducând şefului de post suprema insultă de a nu-i

recunoaşte dreptul de rechiziţie asupra unui purcel – zăcea galben, strivit, nemişcat, în căruţa care trebuia să-l ducă la spitalul din Târgu-Neamţului.

Trăgându-mă la o parte, Adela îmi spuse cu ochii în lacrimi:

– Are să moară pe drum! Trebuie să-l ajuţi aici.

Am convins-o cu greu că omul are nevoie grabnică de spital.

Complicaţia a început în acest moment.

După ce a dat femeii ţăranului toţi banii din săcuşor, mi-a cerut (mai propriu: mi-a poruncit) să telegrafiez doctorului de la spital, prefectului de Neamţ şi „cuiva de sus“ de la Bucureşti. (E foarte convinsă că sunt un „om mare“...)

Am dat femeii ţăranului un bilet pentru doctorul din târg, pe care nu-l cunosc. Am scris prefectului, pe care nu-l cunosc. Am convins-o că scrisoarea către ispravnic face de prisos telegrama la Bucureşti.

În toată vremea asta, ea a repetat cuvântul „mizerabil“ de o sută de ori.

Altă dată, în faţa crimei stupide aş fi avut şi eu sentimentele ei. Acuma, însă, făceam scrisori, denunţam infamii, îmi îndeplineam conştiincios rolul impus de dânsa, dar în ochi şi în suflet n-o aveam decât numai pe ea. Sentimentul de revoltă, trădat în glas, în mers, în gesturi, în respiraţie, potenţându-i şi exteriorizându-i viaţa, realizând la maximum femeia din ea, îmi înnebunea inima.

Adela bolnavă!...

Am găsit-o cu faţa aprinsă, cu ochii strălucitori, respirând scurt şi repede. Coloana de mercur a termometrului mi s-a părut cât Turnul Eiffel. La auscultare – nimic.

M-a consolat (ea pe mine!): „Nu te speria, are să-mi treacă“.

Nu găsisem nimic anormal, dar tocmai ignoranţa cauzei m-a alarmat peste măsură.

Indicând doamnei M... câteva măsuri, cunoscute şi de ea, m-am dus în cerdac.

Când mi s-a permis din nou să intru, Adela avea pala de păr aşezată exact la locul ei, pe jumătatea stângă a frunţii, şi un alt capoţel, mai bogat în

dantele şi panglici, iar pe pat şi la îndemâna ei, o oglindă ovală cu mâner. Făcea sforţări să pară veselă, să-mi zâmbească şi îmi cerea scuze că m-a „speriat“ şi că mă „plictiseşte“. La şase seara, termometrul înnebunise! Eram zăpăcit de spaimă, de inaniţie, de nicotină.

Redusă de boală (în fapt şi în conştiinţa mea) la un simplu organism în luptă cu germenii morţii, dispărând femeia, motivul de a vedea în ea adversarul temut, dispensator de viaţă, Adela devenise pentru mine ceea ce era în realitatea ei obiectivă – şi mai ales în realitatea ei relativă faţă cu mine – aproape un copil. Dar sentimentele pentru copilul bolnav erau exagerate de toată forţa pasiunii pentru femeia de până ieri.

Prima parte a nopţii am petrecut-o în cerdac, în dreptul geamului ei. Constelaţiile se mutau pe cer cu stupida lor indiferenţă. Comparam, cu sentimentul unui regret sfâşietor, zilele trecute, când viaţa triumfa în ea, cu ziua de azi, când natura o aruncase la pământ, aproape strivită, aproape inertă. Imaginaţia, scăpată din frânele voinţei, desfăşura vertiginos faptele posibile, şi care, din posibile, deveneau sigure. Vedeam la capăt pe Adela murind, mă înduioşam asupra vieţii ei stinse, mă înduioşam încă şi mai mult asupra mea. De la o vreme, am băgat în sfârşit de seamă că mă excit singur, că simt plăcerea să multiplic nenorocirile posibile din viitor şi să le simt întâmplate, concrete.

La douăsprezece, temperatura se coborâse cu două grade. Când îi luam pulsul, mi-a pus pe mână mâna ei liberă şi mi-a şoptit: „Eşti foarte bun, eşti prea bun“. Dacă eu nu ştiam să-i pun diagnoza, nici ea nu mi-o putea pune exact. Nu eram „prea bun“. Excesul de bunătate avea un principiu, acum înăbuşit în subconştient, dar totuşi activ, care se exclude cu bunătatea...

Întors din nou afară – şi după ce peste o oră doamna M... mi-a spus că Adela doarme liniştit şi respiră normal – am simţit fericirea unei speranţe robuste.

Era târziu. Constelaţiile se mutaseră în altă parte a cerului, erau buchete de lumini, scânteiau cordial. O stea măruntă şi vie din infinit se ivea mereu prin coroana unui plop de lângă cerdac, jucându-se cu frunzele copacului ca o fiinţă mică şi graţioasă. Mă simţeam pus acolo să păzesc somnul Adelei, să-i apăr viaţa pe lângă care trecuse moartea, schiţând gestul de a se opri.

...Dar scăderea temperaturii putea să indice curba normală a unei boli care abia începe!... Ideea asta îmi strecură în suflet o nelinişte mai chinuitoare decât spaima, goală de idei, de la început.

Se lumina de ziuă. Era frig. Chinul mă obosise. Se obosise şi el. Căzusem într-un fel de atonie morală. Un vânt, de aici, din sat, al nostru, fără direcţie hotărâtă, şoptea în frunzele copacilor.

La şapte am fost chemat la Adela, care se deşteptase. Era palidă şi cu ochii obosiţi, fără frăgezimea ei de altădată. Temperatura era sub normal.

Revenirea sănătăţii restabilise brusc situaţia şi stările de suflet obişnuite, şi Adela, în faţa unui bărbat – acum nu mai eram medicul – stătea tăcută, rezervată, cu plapuma sub bărbie. M-a întrebat numai, cu ochii aiurea, dacă am dormit bine. Am minţit-o: „Aproape ca întotdeauna“, şi, prescriindu-i regimul (ce ridicol e un medic cu prescrierea regimului, cu „ajutorul“ pe care îl dă naturii, ca musca din fabulă!), i-am permis să se îmbrace şi să stea liniştită.

După două ore, care au trecut greu, dar pe care mi le-am impus departe de ea, m-am întors. Stătea într-un jilţ de trestie în odaia de primire, cu un *empire* de culoarea liliacului, care-i accentua paloarea şi ofilirea. Acum era mai puţin frumoasă. Dar niciodată nu-mi fusese atât de scumpă femeia aceasta, pe care în alarma mea exagerată şi ridicolă crezusem că am pierdut-o.

Odată cu bucuria imensă că va trăi, izbucni, mai arzătoare decât oricând, durerea pasionată, comprimată un moment de compătimire şi de spaimă şi pe care acum o înăsprea insomnia, odaia ei de culcare, toaleta ei de intimitate, înfăţişarea ei pasivă şi senzaţia, abia acum conştientă, a corpului ei palpat în ziua trecută. Senzaţiile, care ieri erau simple semne informative pentru medic, astăzi, rememorate, erau percepute de omul înnebunit de fiinţa ei. Pielea ei – de mătase când era fierbinte, de catifea când s-a făcut rece – o aveam acum în degete, în creier, în inimă. La senzaţia teribilă contribuia şi relativa ei urâţire. Ofilirea ei semăna cu figura obosită de somnul neîmplinit, şi atât de tulburătoare, din dimineaţa când am plecat la Văratic; îmi solicita compătimirea, care, ca orice stare de suflet provocată de fiinţa ei, se rezolvă în pasiune dureroasă; mi-o înfăţişa

dezarmată, mai posibil a mea. Efect izbitor al uzurii corpului ei ars de fierbinţeală, ofilirea ei îmi ţinea pe primul plan al conştiinţei ideea arzătoare a vieţii ei fizice.

Aflase că am vegheat toată noaptea la geamul ei. Mi-a spus cu tristeţe, dezmierdându-mi uşor mâna: „Sunt încântată de grija matale, dar nu o merit“. Simplă politeţe? Dar ea nu obişnuieşte cuvinte goale. Modestie? Dar ea nu are prea dezvoltată virtutea aceasta. Atunci vorbele ei însemnau că ea nu are cu ce să-mi răspundă la *cauza* grijii mele? Oricum, mi-a arătat toată ziua atâta apropiere şi atâta supunere, încât aveam impresia că, dacă i-aş fi luat capul şi i l-aş fi culcat pe pieptul meu, ea n-ar fi protestat, nu s-ar fi supărat, nu şi l-ar fi retras.

Nu mai pot înţelege nimic... Întreaga logică mi-i viciată de conştiinţa celor câţiva ani peste cei care permit asemenea jocuri. Abuzul involuntar de analiză, boală veche şi incurabilă, complicat cu conştiinţa celor douăzeci de ani ai ei şi patruzeci ai mei, m-a aruncat într-o ţesătură inextricabilă, din care mi-i cu neputinţă să mă descurc.

Seara, Adela era atât de bine, încât a fost cu neputinţă s-o oprim să se plimbe pe şosea.

– Ai inventat boala... o simplă indispoziţie, şi acum, ca să nu te dezminţi, mă tratezi ca pe o convalescentă.

Mi-a făcut concesia să se îmbrace bine şi să nu respire niciodată pe gură. Pe drum mă întreba mereu: „Îmi dai voie să spun ceva?“ ori: „Nu-ţi mai place glasul meu?“ Iar când uitam consemnul, ori dădeam vorbelor mele o intonaţie interogativă, îmi răspundea printre dinţi: „Nu pot vorbi, n-am voie“, ori: „Îmi dai voie să-ţi răspund?“

Acasă, în cerdac, până unde am însoţit-o la întoarcere, ca să calce complet consemnul şi să-mi facă în ciudă bine, a scos un tril lung, imitând pe o celebră, dar bătrână primadonă, de care râsesem împreună la Iaşi, şi făcându-mi o reverenţă adâncă, a intrat în casă scoţând din nou trilul. Eu stătusem grav şi mut. Ce putea face „maestrul“? Să-i cadă la picioare şi să-şi dezmierde faţa cu marginea rochiei ei, singurul răspuns cu putinţă?

...Cu toată hipertrofia mea cerebrală, încep să simt limpede că voinţa are margini. Şi, la urma urmei, idealism, platonism, estetică – morală şi

moralină – ce are de făcut natura cu toate aceste halucinaţii şi fantome, pe care şi le creează omul, ca să le opună sie însuşi?!..

Dar fără aceste fantome, fără acest fum pe creier, ţi-ar fi ea atât de preţioasă? Intangibilitatea ei, mirajul în care o vezi, unicitatea ei, toate aceste „fantome“ ţi-o fac scumpă şi o deosebesc de toate femeile din lume!

A nega legitimitatea „fantomelor“ este un sofism grosolan. Tot ce există e real, s-a născut din necesităţile vieţii, şi viaţa nu mai poate ignora ceea ce a creat ea însăşi, ca să se adapteze fizic şi moral. Fără tot acest „fum“, fără toate aceste suprastructuri, care unei filosofii simple şi simpliste i se par excrescenţe prisoselnice, prejudecăţi înlăturabile, Adela nu ar fi pentru tine o femeie de o specie unică, reprezentată numai prin ea – nu ar fi *Adela*.

Dar, indiferent de toate acestea, e în joc fericirea ei, pe care tu, în cazul cel mai bun, nu i-o poţi face durabilă. Iar fericirea nu o consideră nimeni fum şi epifenomen.

Nu! Adela va rămâne pentru tine mereu stânca pe care creşte floarea-reginei, atât de apropiată că poţi distinge micile steluţe catifelate, şi totuşi inabordabilă ca o planetă, din cauza prăpastiei care te desparte de ea!

Adela e bine de tot. Dar e încă puţin palidă. Isprăvea *Război şi pace*.

– Romanul a început să devină trist. Nimic din ce făgăduia încântător nu se realizează. Aşa e şi viaţa?

I-am răspuns cu toată tăria zbuciumului meu de acuma:

– Da, aşa e viaţa! Pentru că vremea nu aduce de obicei decât tristeţi. Vremea face gol în jurul nostru, ne omoară fiinţele scumpe, ne îmbătrâneşte şi ne duce la moarte. Vremea a exilat din viaţă pe domnul M..., a ofilit pe doamna M..., are s-o îmbătrânească şi are s-o omoare. În ceea ce e esenţial, fundamental în viaţă, vremea este inamica noastră cea mare. Pentru rest, ea nu are niciun plan, aduce delaolaltă şi binele şi răul.

– Dar ziua aceea frumoasă pe munţii Văraticului n-a adus-o tot vremea?

Ar fi putut adăuga că vremea a adus-o şi pe dânsa în drumul vieţii mele...

– Sunt zile care vin prea târziu, ca o graţiere pe care ar afla-o un osândit abia în ultimele momente, când expiră.

Trecând peste răspunsul meu vag în formă, mai precis în fond decât aş fi voit, ea rămase în concret:

– Comparaţia nu e bună, fiindcă după aceea au venit alte zile frumoase... Şi... (Am aşteptat urmarea lui „Şi...“ în zadar.)

– Vremea stă la pândă şi nu pierde niciodată. Zilele bune se isprăvesc şi melancolia e cu atât mai amară cu cât zilele vor fi fost mai frumoase. Vremea nu obişnuieşte să fie mistificată.

Adela grefă pe generalităţile mele problema specială cu care începuse vorba:

– Dar în viaţă lucrurile nu se isprăvesc întotdeauna ca în *Război şi pace*. Uneori se isprăvesc ca în romanele care-i plac mamei, unde cei care se iubesc fug, îi cunună un preot în secret şi sunt fericiţi toată viaţa. Pentru ce scriitorii cei mari nu-i lasă niciodată pe bieţii oameni să fie fericiţi? Nu cumva pentru că sunt nefericiţi ei, din lipsă de simplicitate a sufletului, cum mi-ai spus mata odată?

Mi s-a părut că văd în ochii ei un interes mai mult decât teoretic, şi am sărit alături în consideraţii estetice. Grav şi doctoral (şi doară în stare normală nu sunt un om lipsit cu totul de bun-simţ), i-am ţinut o prelegere, la sfârşitul căreia a asistat şi doamna M...

– Operele de ficţiune – i-am spus Adelei, care începuse să zâmbească şi zâmbi toată vremea cât ţinu prelegerea –, operele de ficţiune care se isprăvesc cu triumful binelui şi cu fericirea sunt false, pentru că contrazic realitatea şi dezmint experienţa omenirii; sunt imorale, pentru că creează iluzii zadarnice; sunt lipsite de interes, pentru că *toate fericirile sunt la fel*, cum zice Tolstoi, aici de faţă.

– Şi încă pentru ce, *mon cher maître*? mă întrebă ea cu tonul celui mai docil ucenic şi cu toţi diavolii ei în ochi şi în asimetria dulce a zâmbetului. Apoi, imediat: Şi fericirea din viaţă e tot atât de urâtă ca şi cea din cărţi?

– Nu, pentru că cea din viaţă nu-i pentru alţii, e pentru cei doi.

– Pentru cei doi... repetă ea.

Şi, adresându-se doamnei M..., declară că i-i foame tare, tare de tot. Era ora mesei.

La despărţire, în ogradă, mi-a spus cu simplitate:

– Astăzi ţi-am spus multe prostii şi câteva obrăznicii. Sunt vinovată, dar nici măcar nu pot să-ţi cer iertare, căci ştiu că orice aş face, nu te superi pe mine.

Nu i-am putut răspunde nimic. Căci răspunsul unic posibil, dezmierdarea obrazului meu cu marginea rochiei ei, nu i-l pot da. Dar n-am putut stăpâni nevoia de prosternare din ochii mei, şi nici ea nesiguranţa din ai ei.

Muzica din parc cânta sfâşietor un cântec banal.

Acum nu mai am absolut nimic de ascuns. E sigură că o *ador* şi asistă (cu ce sentiment?) la chinul meu de a rezista. Poate mi-i recunoscătoare... Poate o ofensez...

Voinţa mea e posibilă numai pentru că prezenţa ei mă ţine cu ea şi îmi paralizează imaginaţia despre ea, care se aprinde în absenţa ei, şi mai ales aici acasă, unde nicio privelişte nu-mi solicită atenţia. La douăzeci de ani, când iubeşti amorul în femeia iubită, imaginaţia ornează poetic împrejurările şi pe femeie. La patruzeci, când nu mai iubeşti amorul, ci numai femeia, imaginaţia se concentrează asupra ei indiscret, realist şi precis, dizolvă, ca un reactiv izolator, tot ce nu face parte din fiinţa ei... Condiţia umană e teribilă! În ţeasta cimpanzeului copleşit de instincte telurice, la un moment dat al evoluţiei şi spre nenorocirea lui, apare o flacără rece, conştiinţa estetică şi morală, care aruncă o lumină crudă peste mizeria iremediabilă. E una din multele crime ale naturii împotriva materiei vii.

Ce simte ea? Îmi pare că astăzi mi-a vorbit de *noi* când îmi răspundea la indigestele mele pedanterii, în care toate cuvintele strigau: „Te ador!“ Mi-a spus că nu am sufletul simplu, că există în viaţă fericiri posibile... Pentru mine? Ori pentru mine cu ea? (Dar acel „Şi...“ început şi neterminat? Nu cumva însemna: „Şi ar fi putut urma şi alte zile frumoase?“)

Vibrează în ea ceva pentru mine în adevăr? Dar pentru ce glumeşte mereu? Iubirea nu glumeşte, e gravă.

...Întotdeauna dibuieşti ca un orb! Gravă e pasiunea, ori adoraţia pierdută. Dar femeile nu devin pasionate decât după ce se întâmplă ceea ce trebuie să se întâmple pentru ca un bărbat şi o femeie să-şi spună „tu“. Până atunci ele sunt în defensivă, au spiritul mai liber decât oricând, cochetează, în deosebire de bărbat, care e pasionat şi idiot întotdeauna înainte de acel eveniment capital şi ridicol, dar care după aceea îşi recapătă libertatea de spirit, pentru că, în stricta economie a speciei, şi-a îndeplinit tot rolul.

O experienţă involuntară de psihologie. (Măcar atâta!..)

În după-amiaza toridă, obosit de o noapte fără somn, stăteam întins pe canapea în umbra odăii, stăpânit ca întotdeauna de nevoia pulsaţiei vieţii ei. De la o vreme, gândurile începură să se îngreuie, să se materializeze, să se coloreze şi să se închege în imagini care, căpătând pe nesimţite consistenţă definitivă, se confundară cu florile de pe zugrăveala din perete în chipuri de femei, ca nişte picturi murale. În iluzia optică datorită slăbirii conştiinţei, fiecare floare din perete devenise o imagine în miniatură a ei: o femeie mică, în profil, cu nasul puţin acvilin, cu bustul înalt, cu pieptul uşor bombat. Apoi imaginile se decolorară şi muriră odată cu ultima licărire a conştiinţei: nu dormisem de treizeci de ceasuri.

...Nasul Cleopatrei a determinat istoria lumii. Adela, mai modestă, a înnebunit pe un blazat lucid cu dulcea asimetrie a zâmbetului ei.

Muzica militară cântă *Carmen*. E curioasă „mediteranizarea muzicii“, executată aici, între crâşme şi barăci, de aceşti ţărani şi mahalagii, care-şi fac stagiul militar. Totuşi, corectând mental micile „variaţii“, *Carmen*-ul din Bălţăteşti îmi face plăcere.

Sunetele se ţes cu razele soarelui, deja tomnatic. Unele inflexiuni au culoarea razelor, sunt fire sonore de aur, care zboară prin văzduh ca fosfenele[46].

Carmen geme de pasiune mortală, pe care în zadar ai căutat-o în acelaşi grad în nuvela din care a fost extras libretul.

Iubirea, nebunia fiziologiei, nu se poate spune, toată, decât prin muzică, fiindcă durerea se exprimă prin ţipete, şi muzica e ţipătul perfecţionat. Pictura şi sculptura sunt arte inferioare: ele pot reprezenta iubirea, dar nu o pot exprima. Poezia ţine mijlocul, pentru că abia o poate exprima. Pictura şi sculptura sunt frumoase pentru că se adresează, prin forme, creierului. Muzica se adresează, prin creier, fiziologiei. Muzică frumoasă nu există: ea nu este „reprezentare“. Muzica ori nu e nimic, ori ţine de sublim, ca tot ce zguduie adâncurile insondabile ale fiinţei noastre, ca tot ce exagerează durerea de a trăi. De aceea orice muzică, chiar şi un vals, dacă mişcă profund, e tristă... Dar asta e filosofia celor patruzeci de ani ai tăi, flămânzi de cei douăzeci ai ei!... Mă duc la Adela. Am venit de la ea adinioarea. Dar e imposibil să nu mă duc. Voi găsi pe drum un pretext. Imaginea ei îmi înăbuşă respiraţia. Mă duc să mă liniştesc de ea cu prezenţa ei.

Ultima zi. *Ultima*. O fi regretând? Mi-a spus noutatea ca un lucru neaşteptat şi contrariant: „Ştii, trebuie să plecăm mâine. Mama a primit o telegramă. Afacerile moşiei.“

Acum e încă aici! Noaptea care vine are să doarmă aici, aproape. Dar mâine, pe vremea asta, are să fie aiurea, departe, dincolo de Moldova, „la câmp“, cum zic ţăranii, în altă lume. De mâine nu vom mai avea nimic comun – nici spaţiul şi timpul, care nu ne vor mai încadra la fel viaţa.

A împachetat toată ziua.

Imediat după prânz m-a chemat cu câteva cuvinte clare, dar cu semnificaţie afectivă mai obscură, scrise pe un bilet de vizită parfumat (pentru ce?): „Iubitul meu prieten, te aşteaptă A...“

„Te aşteaptă A“, în loc de invariabilul şi protocolarul: „Te rog vino la noi“, cu specificarea motivului pentru care mă cheamă şi cu numele ei întreg.

Înainte, accentul cădea pe motivul invitaţiei, şi „Adela“ era numai o iscălitură... „Te aşteaptă A’’ nu este o simplă invitaţie, este o stare de suflet – este un vers liric! şi „A“ este semnul unei mai strânse apropieri decât „Adela“ de până acum. (Ea însăşi, mai cordial decât „Adela M...“.) O revoluţie tot atât de complicată este: „Iubitul meu prieten“. Oricât ar fi o formulă, „iubitul“, mai ales din partea unei femei, conţine încă în el căldura verbului din care provine, iar „prieten“ suprimă distanţa pusă de insipidul *maître*, care de altfel nu se mai potriveşte astăzi. Dar o diferenţă de douăzeci de ani între doi oameni exclude apelativul „prieten“, mai ales din partea celui mai tânăr. (Discipolul meu T... nu mi-ar putea spune niciodată: „Iubitul meu prieten“.) Îmi acordă *femeia*, prin acest cuvânt, dispensă de zece ani, ceilalţi zece fiind apanajul însuşirii mele de bărbat?...

Era în odaia de primire. Strângea obiectele mărunte şi le învelea în hârtie. Şi-a retras mâna când am voit să i-o sărut: „E plină de praf“. La protestările mele, a fugit în camera de-alături, am auzit-o spălându-se zgomotos şi, întorcându-se în odaie: „Uite, dacă vrei numaidecât să faci toate politeţile. Dar să ştii că le faci acum şi pentru sfârşitul vizitei“. I-am sărutat aşadar mâinile amândouă.

În zâmbetul cu care îmi spunea aceste cuvinte mi s-a părut că disting, stingându-se treptat, murind, o intenţie de ironie, şi zâmbetul era numai în ochi. Peste câteva clipe zâmbetul îi iradia, bun ca o lumină caldă, nu numai pe toată figura, dar parcă pe întreaga ei făptură.

– Ai să stai două ceasuri să-mi ţii de urât, dacă nu ai altceva mai bun de făcut. Vrei? Pe urmă am treburi care au să mă poarte prin toate odăile şi prin cămară... Dar deseară trebuie să facem o plimbare de adio, lungă, lungă, lungă... Nu te chem la masă, pentru că nu avem masă ca lumea. Împachetăm tot.

Cu decolteul în formă de inimă şi braţele, de gospodină, goale până la cot, plecându-se ici, ridicându-se în vârful picioarelor dincolo, era aceea care ar fi putut fi lângă mine totdeauna dacă m-aş fi născut cu zece ani mai târziu şi care acum pleca cu viaţa ei tot atât de departe de a mea, ca Sirius de Alfa din Centaur.

Fără calcul, fără şovăire, probabil pentru că începea de pe acum să fie departe, dar probabil şi pentru că mi-o apropiase: „Iubitul meu prieten, te aşteaptă A...“, şi fără să-mi dau seama de însemnătatea vorbelor, i-am spus la sfârşitul unor cuvinte de regret, de un caracter mai general, că mă lasă singur. Mi-a răspuns tot atât de simplu:

– Ce pot să fac? Dar n-ai să pleci şi mata în curând de aici?

– Nu-i vorba de locul unde o să fiu şi nici de singurătatea materială. (Prima mea „declaraţie’’!)

– Ce pot să fac? repetă ea.

În tonul ei era parcă conştiinţa unei culpe.

Am interpretat cum trebuie acest ton?

Orice femeie are ceva matern faţă de bărbatul pentru care are afecţiune când el suferă, chiar şi fata mică pentru un om în vârstă, şi o ţărancă pentru Napoleon I Bonaparte. Cuvântul Adelei a mângâiat pe omul normal, pitit undeva în fundul fiinţei mele, dar *celălalt* ar fi preferat altceva, fie şi punctul de-a dreptul ironic, care îi diabolizează uneori atât de sfâşietor zâmbetul şi creează oricum un fluid subtil între mine şi ea.

Dar Adela, care nu poate stărui multă vreme în atitudinea asta de suflet şi care toată vara asta (n-am nicio îndoială!) a avut o iritaţie surdă împotriva mea – din cauza trecutului? din cauza prezentului? din cauza amândurora? – îmi dădu această modestă satisfacţie:

– Cât ai să mai stai aici?

– Peste două zile plec la Bucureşti, şi peste cinci, la Viena.

– Eram convinsă că ai să-ţi execuţi, în sfârşit, programul de excursii prin munţi (îmi spunea aproape pe faţă că renunţasem la excursii din cauză că nu m-am putut despărţi de ea toată vara) şi-mi părea rău că nu pot să te însoţesc şi eu. Pentru prudenţă, m-aş fi dat drept sora matale. (Atingea, pentru întâia dată, fără nicio necesitate practică, problema raporturilor noastre prea libere şi prea strânse – şi atât de preţioase din cauza caracterului lor tulbure şi a piedicilor sfidate). De ce-ai renunţat la excursii?... Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei...

Cuvintele ei se raportau la părăsirea programului meu carpatin, dar fraza, cu tot caracterul ei general, severitatea, *maturitatea* cu care a rostit

ultimele cuvinte nu lăsau nicio îndoială că erau o aluzie (poate o mustrare?) la şovăielile mele faţă de dânsa.

Începuse cu înţepături şi isprăvea neliniştitor...

Am plictisit, ori am ofensat pe femeia aceasta cu tristul meu hamletism? Dacă ar fi fost crudă şi cu adevărat cochetă, aş fi amuzat-o şi ar fi fost mai bine, oricât ar fi suferit mândria mea. Dar pare că n-am amuzat-o. Dacă îi sunt indiferent, am plictisit-o; dacă nu, am ofensat-o. Supraom, care-i doreşte fericirea!...

Nu i-am răspuns nimic. I-am cerut adresa exactă ca să-i trimit cartoane cu vederi. Mi-a spus cu o tremurare necunoscută de lumini în albastrul ochilor şi cu glasul ei cel mai voalat, privind în lături: „Nu ştiu bine unde am să fiu săptămânile viitoare“. Dar cum nu putea sta la îndoială decât între două adrese, şi amândouă la locuinţele ei, la ţară şi la oraş, era limpede că nu vrea să se prindă în obligaţiile corespondenţei.

Pentru cine se teme ea? Probabil că numai pentru mine. Vrea să mă vindece, să curme jocul, pe care desigur l-a înţeles prea primejdios... Primejdios, pentru că ceea ce se petrece în mine ori nu are niciun ecou în ea, ori dacă are, ea vede lupta care se dă în mine şi imposibilitatea de a fi fericit orice ar simţi şi orice ar face?

Dar ceasornicul îmi arătă că cele două ore trecuseră. Trecuseră prea repede. Fără să-mi dau seama, avusesem iluzia că timpul stă şi el împreună cu noi, amical. Dar el îşi îndeplinea implacabil funcţia de a uza totul şi de a ucide viaţa. Trebuia să plec:

– Duduie, audienţa s-a isprăvit.

Cuvântul i-a plăcut şi, ca să răspundă glumei mele, mi-a întins mâna să i-o sărut, cu aere de regină, dar şi-a adus aminte că-i prăfuită şi a retras-o. Suntem atât de departe de acum o lună, când ea era încă ucenicul şi eu „maestrul“. Acum între noi s-a stabilit cu totul raportul etern dintre femeie şi bărbat. Raport care întotdeauna mi s-a părut acela dintre manejele subtile ale pisicii şi naivitatea ursuză a câinelui. Şi ce frumoasă era în clipele astea, cu o încordare de viaţă în toate liniile ei zvelte, cu mânecile suflecate şi cu pala ei de aur pe jumătatea stângă a frunţii!

Încă nu pot înţelege ce s-a întâmplat...

În seara asta ultimă, ne-am plimbat departe, pe şosea, „să ne luăm adio“ de la natură şi de la noi înşine, cei de până acum.

– Luna se ţine mereu după noi de câtva timp, aci, la Văratic, pe drum, acasă, chiar şi ziua. Nu mai suntem singuri.

La observaţia asta banală, Adela mi-a răspuns cu vocea ei înceată, dând frazei un ton confidenţial:

– Da, ne urmăreşte. Să fim prudenţi...

O glumă fără semnificaţie precisă? Un *noli me tangere*[47]? O zădăreală? Oricum, aceste cuvinte erau întâia ei recunoaştere explicită că acum nu mai eram cei de alătădată, ci o femeie şi un bărbat în defensivă şi ofensivă, delaolaltă amândouă.

Cuvintele ei îmi erau scumpe, şi pentru nimic în lume n-aş fi consimţit să nu fi fost rostite. Dar aceste cuvinte, care erau ca o punte invizibilă aruncată între noi, mă făceau să simt şi mai mult prăpastia dintre mine şi femeia de alături – atât de aproape şi atât de departe prin tot ce are necunoscut sufletul altui om, prin neştiinţa mea despre ceea ce se petrece în ea, prin şovăirile mele faţă de dânsa şi faţă de mine însumi şi prin frica mea de ea. Eu mergeam gândind toate acestea. Ea visa sfârşitul serenadei lui Schubert, atât de-ncet şi de distrat îl îngâna, fără să-l mai poată părăsi.

Era frig şi umed. Adela pusese haine groase şi mănuşi. Pe cap avea o beretă, de sub care se răzvrătea părul, umezit parcă de lumina lunii. Căutând să evităm prundul drumului, ne îndepărtam adesea unul de altul. Atunci ea mă chema lângă dânsa făcându-mi loc pe îngusta fâşie fără pietriş. Nu se auzea nimic în toată imensitatea decât nota misterioasă, naiv frântă, a buhailor-de-baltă de prin şanţurile drumului, geamăt al nopţii şi al pământului. Fusta de mătase suna aspru sub rochia groasă şi strânsă pe picioare a femeii de lângă mine. Dar când am ieşit în câmp... o, luna avea altceva de făcut decât să ne urmărească pe noi. Ea ţesea aburii care se târau pe câmpie în pânze destrămate de argint, până departe, cât vedeam cu ochii. Pe unele întinderi, ceaţa mai deasă şi mai aşezată forma lacuri, din care

răsăreau copaci singuratici, ale căror umbre păreau oglindirea lor în apă. Iar în fund, spre Văratic şi Agapia, înspre care se încovoia câmpia cu lacurile în pantă, munţii, ca nişte valuri de fum gros, izvorau parcă atunci din pământ, dându-ne iluzia că asistăm la originea lucrurilor. Iar peste toate, departe în adânc, dincolo de înălţimile Sihlei, clipea din secundă în secundă o pleoapă de foc colosală şi sinistră ca reflexul unui incendiu din altă lume.

Adela se opri, îmi luă braţul şi se strânse lângă mine, speriată. Ea nu ştia că pleoapa sinistră de foc erau lucorile unei furtuni îndepărtate.

Împrejurimile banale, cunoscute aşa de bine de noi – valea pe unde fusesem de atâtea ori, cu ogoare şi aşezări omeneşti, munţii Văraticului, pe care-i urcasem ca într-o promenadă – nu mai erau ele. În locul lor, şi la câteva minute de ultimele maghernițe ale uliţei noastre, apăruse o lume din altă epocă geologică, în care umblam acum singuri, Adela şi cu mine. Şi dacă eu mai văzusem cândva aceste secrete ale nopţilor de munte – dar niciodată pe toate la un loc ca acum –, pentru ea totul era nou.

Uimită la început şi entuziasmată mai pe urmă, pierzând probabil sentimentul realităţii şi deci şi al tacticii dictate de duelul dintre pasiunea mea mută şi instinctul ei defensiv, în mijlocul acestei lumi ireale, unde rătăceam ca pe o altă planetă, Adela (acum stăteam unul lângă altul pe trunchiul unui copac căzut de pe marginea drumului) îmi luă o mână între mâinile ei, pe care şi le puse pe genunchi. Gestul era anormal, străin raporturilor dintre noi... Dar în mediul acesta din alte lumi, gestul anormal era cel normal. Gândurile, simţirile şi faptele se ajustează mereu la împrejurări, inconştient. O mică schimbare în mediu provoacă o deviere a sufletului. (Lampa de pe masă, mutată pe un scaun din colţul camerei, modifică tot peisajul încăperii – alte umbre, alte proporţii – determină altă tonalitate a sensibilităţii, altă direcţie a gândirii şi alte reacţii...)

Un plop de alături palpita încet. Mai departe, se contura imprecis prima casă din Valea-Seacă. Dar toate erau într-un deficit de realitate. Spiritul nu le putea conferi întreaga existenţă... „Uite, lacul vine la noi. E şi o barcă pe el“, şi-mi strânse mâna într-ale ei, de fericire.

Când ne-am ridicat de pe trunchi, am luat pe Adela de mână, am păşit mai departe prin ceaţa de pe jos, care părea lumină de lună condensată.

Umblam tăcuţi, ţinând-o – nu; ţinându-ne – de mână, şi din ce în ce mai conştient că s-a întâmplat ceva neobişnuit, acum pentru întâia oară, c-am trecut în altă fază a vieţii. Dar toate se confundau în conştiinţă, erau tulburi şi fără concluzie. De la o vreme mi-am pus mâna în buzunarul pardesiului împreună cu mâna ei. Ea s-a întors un moment spre mine, copilăreşte. Toată viaţa ei şi toată viaţa mea o simţeam concentrată în micul ei pumn închis în palma mâinii mele. O mică mişcare a mâinii ei şi – prin voinţa ei? prin voinţa mea? prin a amândurora? prin a nimănui? – pumnul ei se eliberă şi mâinile noastre se întovărăşiră, mai strâns, prin degete. Aproape de Valea-Seacă ne-am întors înapoi. Mişcarea de a ne întoarce ne-a despărţit degetele. Dar Adela, conştiincioasă, a restabilit situaţia de mai înainte.

Când am intrat în Bălţăteşti, mâna ei era încă proprietatea mea, ca *dincolo*. Dar faptul rămânând acelaşi, semnificaţia acum devenea alta. Şi când ea îşi desfăcu mâna de a mea, deget cu deget, cu mişcări fine, parcă, din delicateţe, pe ascuns de mine, şi o scoase din buzunarul pardesiului încet, pe nesimţite, simţii că aşa trebuia să facă: lumea în care fusesem adinioarea, spectacolul unic, era demult, era departe, era ca amintirea, la deşteptare, a unui vis în vis.

Dar realitatea de fiecare zi năvălea toată, cu sentimentul că peste câteva minute se isprăveşte ultima seară şi cele din urmă momente petrecute cu Adela.

Aproape de casă am rugat-o să-mi scrie, măcar un cuvânt, la două-trei luni. Cochetând, cochetând altfel, cochetând şovăitor, cochetând supus, mi-a promis, dar trimiţându-mi cuvintele legate parcă de un fir elastic, ca să mi le ia înapoi, tocmai când credeam că mi le-a dat cu totul. „Ce să-ţi scriu?... În viaţa mea nu se petrece nimic... Bine, am să-ţi scriu...“ Apoi, fără tranziţie, m-a întrebat de ce natură e sentimentul meu pentru ea.

Mi-am dat bine seama că momentul e decisiv. Dar n-am avut nici slăbiciunea de caracter de a-i spune că o iubesc, nici tăria de a-i spune: prietenie. Alunecând pe panta sufletului, i-am răspuns, cu ezitările unui om care caută conştiincios, şi nu găseşte încă, formula exactă, că ceea ce simt pentru ea e „un sentiment foarte curios“.

Imediat mi-a replicat, aproape ofensată:

– Adică bun de pus la muzeu?

Strâns astfel de aproape şi puţin biciuit în mândria mea, dar înconjurând cuvântul teribil, i-am definit sentimentul meu „curios“: „O nesfârşită prietenie pasionată“. (Cuvântul „prietenie“ avea rolul să slăbească efectul celuilalt, ca eterul care insensibilizează şi face suportabilă înţepătura.)

N-am spus nimic. Ajunsesem la poarta casei ei. Eram, amândoi, în atitudinea care precede despărţirea. (Calculase locul şi momentul? Alesese ultima întâlnire, ca totul să rămână fără urmare? Ori aşteptase, şi acum, plecând, se împlinise termenul?) Şi-a trecut numai mâna pe ochi şi pe frunte. Îi simţeam respiraţia aproape, parfumul fierbinte al fiinţei ei. Stătea nemişcată, înaltă, ea toată, cu toată prezenţa ei, cu teribila ei prezenţă. Îi simţeam căldura trupului întreg, de la distanţă. I-am luat o mână, i-am scos mănuşa, dezbumbând-o inexpert. Aveam sentimentul că o dezbrac puţin. I-am sărutat mâna multă vreme, când pe o parte, când pe alta, apoi, cu o senzaţie şi mai otrăvitoare, între încheieturile degetelor şi, dându-i în sus mâneca îngustă a pardesiului, i-am sărutat braţul de la încheietura mâinii până la stofa răsfrântă. Braţul avea miros de ambră. Ea tăcea, cu faţa întoarsă acum. O rugam să meargă în casă, să nu răcească, dar îi ţineam mereu mâna, în care nu simţeam nicio intenţie de împotrivire sau de impacienţă şi pe care o sărutam mereu, în toate felurile. Stând cu faţa întoarsă, în întuneric şi sub copacul care ne adăpostea şi făcea întunecimea mai densă, nu puteam să-i văd bine faţa. Dar din atitudinea corpului, din reacţia mâinii, din inflexiunile braţului îmi pare (acum, căci atunci nu gândeam nimic) că era tulburată, încurcată, alarmată, moleşită, fără voinţă. În sfârşit, repurtând cea mai mare victorie asupra mea de când exist, am lăsat din mână mica pradă – ea şi-a trecut din nou mâna pe ochi şi pe frunte când îmi spunea, şoptit: „Bună seara“ – şi m-am despărţit de dânsa c-un sentiment de fericire, de durere, de ruşine, de triumf, de spaimă şi, cu o revărsare de tinereţe în piept, am apucat spre Văratic.

Dar m-am întors îndată, să stau aproape de ea, pe banca de la poartă. Se plimba prin cerdac. Îi auzeam paşii repezi. Sunetul, ritmul paşilor îmi dădeau halucinatoriu imaginea corpului ei în mişcare. Şi odată cu sunetul

paşilor, părea că vine de la ea, şi-mi ucide voinţa, un fior subtil al vieţii ei. Realitatea asta nouă, care începuse acum o jumătate de oră, mă uimea. Îi spusesem că o iubesc, mă lăsa s-o iubesc. Dacă aş fi vrut să-i sărut picioarele, care umblau acum neliniştite prin cerdac, sunt sigur că m-ar fi lăsat, atât de mult nu mai avea nicio voinţă în clipele acele. S-a împotrivit numai la un singur lucru. Cerându-i să-mi acorde o favoare, fără să i-o specific, şi acordându-mi-o cu un „da“ înăbuşit (ce-o fi crezut?), i-am şoptit: „Dă-mi voie să-ţi spun pe nume: Adelina“. Ea m-a corijat cu vocea puţin iritată: „Nu, nu! Spune-mi Adela!“ În adevăr, ceea ce se petrecea între noi nu era gingaş. Iar diminutivul era de un gust îndoielnic. (De unde izvorâse acest cuvânt, la care nu mă gândisem niciodată?)

Adela continua să se plimbe repede. Femeia înaltă se plimba agitată din cauza mea şi se gândea intens la mine. Întreagă viaţa ei lăuntrică era determinată în aceste momente de existenţa mea. Îmi era cu profunditate bine să stau aproape de ea şi s-o păzesc. Şi nu voiam să cuget nimic, pentru că simţeam că o idee inamică se încearcă să izbucnească în conştiinţă, ideea care mă chinuieşte acum şi se rezumă simplu de tot: I-am sărutat mâna şi braţul ca un amant... Cu ce drept? Cu dreptul învoirii ei postume? Dar ce putea să facă? Putea aduce ea un afront, cu atât mai dureros cu cât faptul era mai grav, „maestrului“ pentru care are stimă, admiraţie, simpatie, recunoştinţă? Şi căruia cochetăria şi rarele ei abandonări sufleteşti (poate simplă ofrandă graţioasă adusă omului matur, căruia voia să-i acorde tot ce-i putea acorda *en tout honneur*[48] îi dăduse pretextul să facă ce a făcut?

E ruşinos să înclin spre ipoteza că mă iubeşte. (Era adolescentă când treceam de amiaza vieţii!) Dar... nimic nu e adevărat şi totul e posibil. În cazul acesta, nu m-am purtat mai bine decât în celălalt. Nu i-am răspuns clar că o iubesc, deşi, cu deplină conştiinţă sau nu, ea a făcut tot ce putea ca să-mi provoace destăinuirea; m-am ferit în mod lamentabil: mi-am trădat voinţa de a nu-i spune că o iubesc; am cedat, silit parcă de provocarea ei, debitându-i ridicola mixtură „prietenie pasionată“, după şi mai ridicolul „sentiment curios“; nu am întrebat-o nimic, nu i-am cerut nimic, nu i-am propus nimic, nu i-am făgăduit nimic. Aşadar, din motive de înalt ordin moral şi sentimental – imposibilitatea de a crede că o femeie ca ea mă poate

iubi, frica de a nu o putea face fericită chiar dacă m-ar iubi, care deghizează poate o laşitate –, m-am comportat, mai rezervat doară, ca orice bărbat care prinde într-un colţ mai întunecat pe o femeie cu care flirtează şi pe care o crede destul de accesibilă!

Am *căzut* ca o femeie isterică, m-am dat pradă mâinii ei mici, care se dăduse şi ea pradă supusă şi pe care o simt şi acum pe buze şi în inimă...

Dar orice a simţit, atunci, orice simte acum, raportul dintre ea şi mine s-a schimbat radical, pentru totdeauna, până la moarte...

A plecat cu câteva minute înainte de ora zece. A făcut totul, ori s-a petrecut totul, ca să fiu sigur că n-am ofensat-o, ori că... cine ştie? – căci m-a întâmpinat cu o confientă simplitate şi cu o neascunsă pornire de ataşament, probat de la început prin întârzierea mâinii ei într-a mea, multă vreme încă după ce mi-o dăduse. (Şi mi-o dăduse – ori mi se pare? – cu gestul cu care încredinţezi cuiva un obiect, cu care i-l „dai“.) M-a dus la banca din cerdac, mi-a făcut loc lângă dânsa, a pus în voce – anume? instinctiv? – intonaţii neobişnuit de calde.

Când trebuia să plece, după ce şi-au luat adio cu toţii, s-a întors şi – crezând momentul potrivit, căci ceilalţi erau ocupaţi cu ultima aranjare a lucrurilor mărunte şi a persoanei lor în landau – mi-a pus încheietura mâinii pe gură (mâna şi braţul!), mi-a dat mănuşa pe care i-am scos-o aseară din mână, şi apoi, fulgerător, s-a aplecat cu buzele pe mâna mea, cu primejdia de a se da în spectacol întregii ogrăzi şi, fără niciun cuvânt, s-a întors la trăsură.

Cu mâna pe mânerul de la portiţa landaului, a şovăit un moment, apoi s-a urcat repede.

Birjarul a închis portiţa în urma ei şi, în clinchet de zurgălăi, Adela s-a dus. De pe canapeaua de dinainte, şi-a mai scos capul de câteva ori din landau, cu fluturări de voal – voalul care-mi dezmierdase buzele pe drumul spre Văratic şi pe care de atunci nu şi-l mai pusese niciodată – şi, la o cotitură a drumului, după o dugheană dărăpănată, dispăru într-o singură clipă cea din urmă fluturare a voalului roz.

În acest moment începu trecutul. Ca o muzică de pe alte tărâmuri, reflectată într-un ecou, erau toate câte se petrecuse în zilele fierbinţi ale verii, care trecuse şi ea... Cetatea Neamţului, Văraticul, Ceahlăul, drumurile pline de soare, nopţile cu lună îmi apăreau acum ca un cortegiu al verii, care defilase repede şi dispăruse după orizont, condus de Adela.

Mi-a sărutat mâna din prisosul inimii, în emoţia despărţirii de prietenul copilăriei şi adolescenţei ei şi de omul înnebunit de tinereţea ei? A pus în gest o intenţie de reciprocitate, dar l-a făcut tardiv, ca să nu-i dea o semnificaţie disproporţionată cu sentimentele ei, ori fiindcă ştie că nu vreau să-i cer ceea ce doresc cu sălbăticie?

Am impresia că a murit. Casa ei a stat toată ziua cu ferestrele deschise şi cu lucrurile întinse la soare în cerdac, pe frânghii. Iar acum noaptea, acolo unde altădată era lumină şi viaţă, e tăcere şi nemişcare. În odaia unde râdea şi cânta Adela, acum e întunecime şi dezolare, şi geamul ei, care strălucea în noapte, acum e o lespede de marmură neagră.

„Fost-a, n-a fost, ori a fost vis?“ Cuvintele astea simple, puţin cam ridicole, scrise cu litere chirilice într-o carte veche de stihuri, mă obsedează.

Mă duc sub copacul mare, unde i-am spus cândva, odinioară... Da, i-am spus... I-am spus stângaci, ofensator de stângaci, subliniind că nu vreau să-i spun, dar i-am spus! Atunci mi-a dat mâna ei mică şi rece şi puţin din braţul ei rotund cu miros de ambră, când i-am simţit inima în pulsul care bătea alarmat sub buzele mele.

Dacă i-aş fi cerşit fiinţa...

A trecut fericirea pe lângă mine, şi nu i-am pus mâna în piept?

Plouă tomnatic, mărunt şi rece. E mai bine aşa, acum, când ea nu mai există. Splendoarea lunii ar fi o sfruntare! Stau cu mănuşa ei mică, îngustă, cu degetele subţiri, cu nasturii descheiaţi *atunci* de mine pe începutul braţului ei rotund cu miros de ambră. Mi-a dat-o ca o amintire? Mi-a dat-o ca un zălog?

După amiază am rătăcit pe şosea, afară din sat. Acolo unde erau munţii, nu mai era nimic. Neguri grele, mortuare acopereau singurătăţile. Pe drumul

plin de apă, ţărani cu cojoace şi căciuli, femei cu saci în cap ieşeau din ceaţă şi intrau în ceaţă.

Am apucat drumul muntelui, pe unde fusesem de atâtea ori cu ea. Trunchiul răsturnat, pe care am stat în noaptea aceea de altădată cu mâna în mâinile ei, acum era ud, trist, părăsit... I-am chemat imaginea, dar imaginea n-a venit. Aveam în ochi, şi din ochi proiectată în suflet, expresia figurii ei, dar imaginea era rebelă. Impresiile, senzaţiile, dorinţele provocate de ea în totul şi de fiecare farmec al ei în parte îi întunecau claritatea imaginii. M-am dus s-o caut la ea. Am inventat un pretext ca să intru în casă. Era atât de gol! Lipsea nu numai ea, dar şi acele obiecte care ţin de om şi dau locuinţelor viaţă şi personalitate. Am umblat prin odăi, păşind încet, în secret. Mi se părea că tulbur supărător, că nu respect liniştea de moarte, eternă de acuma nainte, lăsată de ea. Mi se părea că ofensez cu zgomote vulgare muzica amintirilor. Am pus mâna pe toate câte ştiam că trebuia să le fi atins ea, am stat pe unde obişnuia să stea ea, pe jilţul de trestie, pe capătul canapelei din odaia de primire, cu fiorul că ocup în spaţiu locurile pe care le umpluse ea cu fiinţa ei. Apoi, conştient de îndrăzneala mea irespectuoasă, m-am dus în camera ei de culcare. Aş fi vrut să stau un moment pe patul ei, dar mi s-a părut că aş comite un abuz grosolan. (O, filosofule al „materiei şi forţei“!) În aer plutea încă – ori era o iluzie? – parfumul ei, pe care l-am simţit în inimă, amestecat cu viaţa ei, în munţii Văraticului şi în noaptea cea din urmă. Dacă aş fi putut capta această singură şi ultimă realitate, care mai rămăsese aici de la ea... Oglinda, prin care mi-a zâmbit în dimineaţa aceea îndepărtată şi care-i încadra capul şi bustul, acum reflecta stăruitor şi inutil o litografie din perete. Căutam ceva din ea, de la ea, dar afară de parfumul din aer, mai vag decât reminiscenţele în agonie, nu mai rămăsese nimic! Ori, dacă în vibraţiile de aer şi de eter din odaie stăruiau poate încă ecoul glasului ei şi imaginea figurii ei râzătoare, simţurile mele obtuze nu le puteau culege şi trimite sufletului. Am tras unul după altul două saltare ale scrinului, în care nu mai era nimic decât tristeţea mocnită a saltarelor goale, apoi pe al treilea, din care s-a răspândit, ca o adiere din trecut, acelaşi parfum al ei, şi apoi pe cel din urmă, unde am găsit un degetar stricat şi o bucăţică de dantelă albă. Am luat

obiectele scumpe şi le-am pus în portofoliu lângă mănuşă, lângă biletele ei, lângă pana pitpalacului şi lângă acul de siguranţă cu care mi-a prins pelerina în munţii Văraticului. Atâta rămăsese de la ea – şi florile presate, rest mort din strălucirile verii, dispărută odată cu ea. Şi în odaie, patul pe care dormise, scrinul unde-şi ţinuse pânzele subţiri şi oglinda care-i reflectase capul, şi pieptul, şi braţele, şi zâmbetul din dimineaţa de altădată.

Când am ieşit în cerdac, prin draperiile grele de pe deal s-a furişat o rază, răspândind peste plai un abur de aur, ca atunci pe Ceahlău. Dar în curând raza se stinse în negurile tomnatice de pe înălţimi.

2 Cu aceste rânduri Editura „Adevărul" „prefaţa" ediţia princeps a romanului *Adela*, în 1933 (n. red.).
3 *Omul, amăgit de-o umbră care trece, îşi poartă necontenit osânda de-a fi voit să-şi schimbe locul*... (Charles Baudelaire, *Les hiboux*) (*fr.*).
4 *Amiaza, regina verilor* (Leconte de Lisle, *Midi*) (fr.).
5 În şoaptă (it.).
6 Dedicaţie (fr.).
7 Femeia este schimbătoare (it.).
8 De drept; preferat (fr.).
9 Scumpe maestre (fr.).
10 Spiritul vârstei mele (fr.).
11 Romancier american (1789-1851), autor al unor povestiri de aventuri privind obiceiurile naive şi primitive ale triburilor indiene.
12 Mare doamnă (fr.).
13 Înştiinţare trimisă cunoştinţelor pentru a fi anunţate despre un anumit eveniment.
14 Mişcare perpetuă (lat.).
15 Filosof grec din şcoala cinică (secolul al IV-lea î.Hr.).
16 Filosof grec din şcoala cinică, discipol al lui Crates.
17 Suferinţă – ştiinţă (gr.).
18 De la *lancinant* – sfâşietor.
19 Diogene din Sinope (c. 404-323 î.Hr.), cel mai cunoscut reprezentant al cinicilor; aceştia considerau că baza fericirii şi virtuţii este maximum de independenţă faţă de condiţiile exterioare ale vieţii, dispreţul pentru regulile şi convenţiile sociale, limitarea nevoilor şi revenirea la „starea naturală".
20 Om deştept (fr.).
21 Grosolan (fr.).
22 Lingău (fr.).
23 Eroina care dă titlul romanului lui Juan Valera, apărut în 1874.
24 Critic şi romancier francez (1852-1935), adversar de idei al lui Émile Zola, reflectând reacţia politică de după Comuna din Paris.
25 Adorator (fr.).
26 Ofiţer, poet minor, autor de romanţe (1856-1913). În 1882 îi apare volumul *Poezii complete*, cu o prefaţă de G. Sion şi o scrisoare de la V. Alecsandri.

27 De la *carillonner* – a face zgomot, a scoate sunete ca de clopoţei (fr.).
28 *Cântecul pescarilor din Islanda*, de Théodore Botrel.
29 *Albă ca laptele..., dulce ca un mieluşel..., proaspătă ca un trandafir...* (fr.).
30 Cu sensul de *neschimbate* (lat.).
31 Basma.
32 Omul beat de o umbră... (fr.).
33 Bibilici.
34 Jean-Martin Charcot (1825-1893), medic francez, cunoscut prin lucrările sale asupra bolilor nervoase.
35 *Pielea, creierul, nervii... toate acestea merg laolaltă* (fr.).
36 De la *abhorrer* (fr.) – a detesta, a avea oroare de...
37 Aici: şuviţe de păr.
38 Tulbură nepăsarea (lat.).
39 Lustru – interval de cinci ani.
40 Beldie – tulpină uscată de buruieni înalte.
41 Cu sensul de *concret* (lat.).
42 Dragă maestre... Maestre drag... (fr.).
43 *Bucătăreasa pricepută* (fr.).
44 Soţia lui Ludovic al XIII-lea, regele Franţei, regentă în timpul minoratului lui Ludovic al XIV-lea (1601-1666).
45 Om politic englez, favorit al regelui Iacob I (1592-1628).
46 Funigeii.
47 Nu mă atinge (lat.).
48 Cu toată stima (fr.).

Amintiri din copilărie şi adolescenţă

„Adevărul literar şi artistic“, 1937, nr. 884 dă următoarea notă cu privire la publicarea *Amintirilor*:

Începem publicarea amintirilor de copilărie şi adolescenţă ale lui G. Ibrăileanu.

Aceste amintiri datează din 1911. Ele sunt redactate subt formă de scrisori către un prieten, în casa căruia au şi fost scrise. Manuscrisul scrisorilor stătea pe biroul prietenului, de unde Ibrăileanu îl lua şi îl complecta.

Cum scrisorile nu erau destinate apariţiei, ele se prezintă subt prima redactare – fără nicio corijare de formă.

Le publicăm atât pentru frumuseţea paginilor în sine, cât şi ca document pentru înţelegerea unei epoci şi a unui om – ale cărui fine resorturi sufleteşti pot fi descoperite numai din lectura acestor pagini, care cuprind fapte necunoscute chiar de mulţi dintre prietenii lui Ibrăileanu.

Duminică, 31 iulie 1911

Încep să-ţi scriu câteva lucruri de altădată, aşa cum mi-or veni sub condei, fără niciun plan şi fără nicio pretenţie.

Cele mai vechi lucruri, de care mi-aduc aminte, sunt casa de la Roman, unde am stat până la vârsta de 5 ani, şi familia câtă stătea în acea casă. S-a întâmplat să mă nasc într-o familie de mică burghezie, cu tradiţii, cu „viaţă de familie“, compusă din sentimentul datoriei, din iubire şi din solidaritate. Ce voi fi având bun în caracterul meu vine de acolo.

Dar această viaţă a ţinut puţină vreme, şi la o vârstă aproape inconştientă. După aceea, am trăit fără familie, aşa că m-am dezvoltat anarhic, ca un produs al multor şi variate împrejurări ale societăţii. Cu alte cuvinte, am rămas aproape fără creştere – afară de exemplul lui tatăl meu (când am început să stau cu el), care era un om de treabă şi, el însuşi, un produs al vechii vieţi de familie. Neavând „creştere“, a trebuit să o

înlocuiesc, mai târziu, cu mintea: să judec ce trebuie şi ce nu trebuie să fac. Dar mintea e o călăuză nesigură şi nu întotdeauna la slujba ei. Creşterea îţi *dă deprinderea*, aşa că te porţi cum trebuie în chipul cel mai natural, fără sforţare, şi în fiecare moment. Mintea, însă, uneori te părăseşte: nu poţi fi atent la infinit. Apoi sforţarea conştientă te oboseşte.

O comparaţie: un om care umblă drept prin natura lui nu face nicio sforţare; unul care umblă plecat trebuie să se gândească necontenit să stea drept. Îndată ce uită, umblă iar ghebos.

Ca să nu răspund cuiva cu vorbe aspre, trebuie să fac o sforţare; uneori uit să fac sforţarea. Dacă m-aş fi *obişnuit* de la 3 până la 18 ani, în viaţa de familie, să vorbesc cum se cade, acum acest lucru ar fi foarte uşor, mi-ar fi un lucru *natural*, fără nicio cheltuială de energie. Bineînţeles că e vorba şi de temperament. Acesta ar străbate prin educaţie, tot s-ar cunoaşte firea înnăscută violentă.

Din viaţa de la Roman, mi-aduc aminte puţine lucruri hotărâte. Am fost un copil precoce. Înainte de 5 ani, ştiam unele lucruri grele de înţeles şi pentru o vârstă mai înaintată. Ştiam, de pildă, oarecare lucruri din gramatică, pe care copiii de 10 ani le pricep greu. Am fost şi amorezat înainte de 5 ani: de o fată de vreo 7–8 ani, care trecea pe la geamul nostru. Nu-i vorbă, era şi un caz de sugestie, căci cei din casă mă tachinau cu ea. Dar ştiu că mă înroşeam când trecea pe la geam. Tot de la acel geam, vedeam şi Ceahlăul, care era pentru mine ceva ca din altă lume, ca dintr-o legendă frumoasă. Nu ştiam pozitiv ce e acel Ceahlău, nici ce este un munte – nimic!

Sărăcia se ţinea de noi. Dar eu n-aveam cum s-o simt. Dar sărăcia aceasta contribuia la „viaţa de familie“, căci nu era locul pentru o viaţă de plimbări, soarele şi celelalte. Toţi munceau – duceau o viaţă onestă – aveau datorii mici, dar grave, de îndeplinit.

Mi s-a spus că eram un copil aproape grav, deşi plin de toate naivităţile acelei vârste. Mama mea mă iubea cu toată puterea unei naturi concentrate şi a unei vieţi care fusese tristă. Mi s-a spus că era o femeie înaltă, tăcută şi frumoasă. Ea suferise mult, căci multă vreme luptase cu cea mai grozavă sărăcie, lucrând zile şi săptămâni la o cusutură, pentru care lua câţiva lei,

căci bunica mea rămăsese fără mijloace. Numai mai târziu începu să aducă acasă ceva un frate al ei. Eu n-o ţin minte cum era la faţă, decât foarte vag. Am mai mult o impresie nelămurită despre *fiinţa* ei. despre *esenţa* ei sufletească, despre ceva cald şi lipit cu patimă de copilul acela, care azi sunt eu. Dar această impresie nelămurită a mea, adăugată cu cele ce am auzit despre ea, au alcătuit în mintea mea o fiinţă vie, pe care o văd: o fată tânără. Ea a murit la vârsta de 31 de ani, şi o văd ca o fată. Mama mea, acum când eu am 40 de ani, când sunt mai bătrân decât ea, îmi apare într-un chip foarte curios, pe care e greu să-l exprim. Mama mea *este mai tânără decât mine.*

Dacă ar mai fi trăit, dacă ar trăi şi acuma, mi-ar fi rămas imaginea unei mame ca toate mamele. Dar mama mea este o fată. Nu ştiu dacă înţelegi sentimentul acesta. Sentimentele mele pentru dânsa au ceva deosebit şi din cauza aceasta e singura răsplată pe care mi-a dat-o natura pentru moartea ei timpurie.

La toamnă sunt 35 de ani de când a murit. Ea mai trăieşte în mintea câtorva oameni şi mai ales într-a mea. Când nu voi mai fi eu, urma pe care a lăsat-o ea în acest infinit se va şterge pentru totdeauna. Va fi fost ca o microscopică fiinţă, de acelea care mor cu milioanele, înghiţite în natura infinită fără urmă, ca şi cum n-ar fi fost. Astăzi ar avea 66 de ani, o femeie bătrână, fără frumuseţe, lovită de toate injuriile vremii. Un sentiment, mizerabil poate, mă face să simt că e mai bine c-a murit în floarea tinereţii. Ea a fost demult, foarte demult, şi sentimentele mele pentru ea sunt pentru mama mea, pentru o femeie frumoasă, pentru o femeie care a suferit mult de sărăcie, pentru o fiinţă care n-a avut când să guste viaţa, pentru cineva care are toată poezia lucrurilor din îndepărtatul trecut.

Femeia aceasta, fata aceasta cu ochii verzi, a fost singura fiinţă pentru care eu am fost totul; care în loc să spună *eu*, spunea *el* – „el“ eram eu. Şi ea niciodată n-a fost totul pentru mine. Când trăia, eram prea mic, prea inconştient, ca să am asemenea sentimente. După ce-a murit, mi-am împărţit sentimentele spre cele patru vânturi – păstrându-i ei numai un colţ adânc din fundul inimii. E drept, însă, că nu pot să mă gândesc mai mult la ea fără să simt lacrimi de duioşie şi uneori de un fel de durere – nu mare, dar care nu se poate compara cu nimic.

La 5 ani, într-o zi de mai, am părăsit casa noastră pentru totdeauna. Din cauza datoriilor, bunica mea a pierdut-o. I-a fost luată şi dărâmată. Azi locul unde a fost casa e o bucată din ograda unei biserici. Ne-am dus la ţară, unde tatăl meu în tovărăşie cu un frate al mamei şi cu altă rudă au luat în arendă o moşioară. Ţin minte această primă călătorie a mea (căci călătoria ce am făcut-o când eram de jumătate de an, într-o iarnă, de la Târgu-Frumos, unde m-am născut, la Roman, nu o pot pune la socoteală). Stăteam pe scăunaşul trăsurii, iar mama mea cu bunica mea în fund. Tatăl meu, nu ştiu: era pe capră, ori nu era cu noi. Era frumos, era soare. Întâiaşi dată am trecut prin păduri. Călătoream în altă planetă. Am ajuns la Poiana lui Iuraşcu, moşia *noastră*, pe la 5–6 seara. Acolo ploua. Într-o grădină mare, după ploaie, cântau zeci de cuci. Era casa proprietăresei, o cucoană bătrână, care fusese de multe ori cu trăsura la Paris. Am stat în casa aceea mai multă vreme. O puternică impresie mi-au făcut nişte pui de cucuveică care avea cuibul sub streaşina casei boiereşti. Cucoana aceasta avea o fiică, Eleonora, o femeie foarte frumoasă, care, la rândul ei, avea două fete de vreo 16–18 ani. „Eleonora“, cu numele ei sonor pentru mine, cu aerele ei de contesă, cu viaţa ei, când la Paris, când la ţară, mi-a lăsat impresia de ceva neînchipuit de frumos şi nobil – şi misterios.

Când a fost gata casa noastră, ne-am mutat în ea. Era o casă nouă, cu un balcon lung, care suna ca metalul, nu ştiu pentru ce, când mă plimbam pe el, mai ales când umblam bocănind cu călcâiele pe scânduri. Prin grădină trecea un pârău lat de-o palmă. Pe lângă grădină, trecea un pârău mai mare. Din dosul casei, peste pârău, un deal drept, care mi se părea că atinge cerul. În stânga, un deal lung, pe care umblau vitele, ca nişte gângănii pe un perete. În dreapta, câmpia, cu o pădure în fundul zării. În faţă, satul.

Aici, la Poiana lui Iuraşcu, am cunoscut întâi natura. Cea dintâi amintire de lună o am de aici. Veneam într-o seară cu mama mea şi cu alţii de la iaz spre casă. Era lună plină. Atunci am fost foarte lovit de faptul că luna merge şi ea pe cer spre casa noastră.

(Eu m-aş fi aşteptat ca ea să rămână deasupra morii de la iaz!)

Cel mai frumos lucru de-acolo pentru mine era poate iazul şi moara. Şi cred că, în adevăr, era un iaz foarte frumos. O bucată era lung şi trist,

singuratic. O altă bucată, cu malurile pline de verdeaţă şi de copaci. Iar moara avea ceva nemaiauzit de misterios.

În sat aveam câţiva amici ţărani, unul Petrea Petrişcanu mai ales. Alăturea stătea un personaj foarte important, un ţăran, Tancă, care avea pe casă un cuib de cocostârci, păsări pe care le vedeam întâia dată şi care produseseră asupra mea o mare impresie, şi anume de ceva măreţ şi (iarăşi) misterios. Ţin minte că în toate impresiile mele de-atunci intra în cea mai mare parte misterul. Fânaţul, unul dintre cele mai frumoase ce am văzut, cu iarba mai mare decât mine şi cu nenumăratele feluri de flori, era un ocean fără sfârşit – ori cu sfârşitul în necunoscut – care-mi dădea fiori pe care îi simt şi acuma, dacă-i rechem în suflet. Când umblam pe cărarea care ducea, prin fânaţ, la moară, numai pe unele locuri capul îmi ieşea peste iarbă. Încolo mergeam ca un om printr-o pădure pe o cărare între două ziduri de copaci. Cărarea era întortocheată, şi la o cotitură a ei am întâlnit odată un personaj din altă lume, înalt ca şi mine, foarte grav şi păşind măsurat – un cocostârc. Am stat un moment amândoi faţă în faţă, apoi el s-a ridicat şi s-a dus pe deasupra fânaţului. Ce-am simţit atunci e greu de spus. Eram de 5 ani, şi cocostârcul îmi părea ca o persoană foarte în vârstă, superioară mie şi, bineînţeles, purtând cu ea un mister infinit.

Dar cea mai mare impresie am avut-o cu altă ocazie, când am simţit pentru întâia dată moartea, când am avut întâia oară senzaţia lucrurilor funebre: era într-un loc, la poalele unui deal, un loc trist, o coastă a dealului ruptă, năruită, singuratică. Acolo am văzut un cal mort, din care mâncau doi corbi mari şi negri. Singurătatea locului, tristeţea lui, animalul mort, cu o parte din oase goale şi cele două păsări sinistre care scobeau cu ciocurile lor mi-au produs un sentiment de groază, dar şi de poezie.

Dacă aş fi fost un copil fricos, ori dacă nu m-ar fi lăsat să umblu singur, n-aş fi avut toate aceste senzaţii. Nu-mi pot explica cum mă lăsa mama mea să umblu singur, ea care mă păzea iarna să nu stau aproape de geam. Probabil că ea nu ştia pe unde mă duc. Credea că-s prin grădină, ori pe drum. Cred că eu ascundeam plimbările mele. O singură dată am fost pedepsit, când am venit acasă plin de colb pe mâini şi pe faţă, căci mă jucasem în colb cu băieţii de ţăran. Mama mea m-a ocărât atunci foarte tare.

(Mai târziu, când eram de vreo 8 ani, la altă moşie, tot pentru petrecerea mea în colb cu băieţi de ţărani, tatăl meu m-a bătut – singura dată când am fost bătut.)

Câte impresii şi amintiri îmi vin acuma în minte! Unde pot să le spun pe toate! Ce lucru mare a fost pentru mine când am descoperit, în grâu, un cuib de prepeliţă, ca o fântâniţă, mic, rotund, cât o farfurioară, înconjurat de un gărduleţ – şi când puii au dispărut parcă în pământ! Era peste iaz, în câmpie, aproape de o pădurice, care de-acasă de la noi se vedea ca o sprânceană la marginea orizontului. Toate mi se păreau foarte departe – în toate direcţiile mi se părea că se sfârşeşte o lume, după care începea regiunea basmelor.

Dar viaţa aceasta complet fericită n-a ţinut decât o vară. Toamna, ne-am dus la Roman cu mama mea, care avea să nască; cu moşul meu, care-şi tăiase două degete la un ferestrău mecanic. În acea toamnă, a murit mama mea. Mi-aduc aminte ca prin vis de dânsa bolnavă, dar ţin minte foarte bine cum era întinsă pe masă, moartă, cu lumânări la cap. În zilele cât a stat moartă acasă, uneori plângeam, dar uneori mă jucam de-a ascunsul cu nişte băieţi şi apoi iar plângeam. Fericită, dar crudă şi egoistă vârstă! Întotdeauna mi-aduc aminte cu displăcere, parcă cu un amar reproş pentru mine, că *atunci* m-am jucat! Niciodată, niciodată n-am dat mamei mele a mia parte din ce mi-a dat ea! Pentru ce s-a născut ea, pentru ce a trăit? Sunt milioane de fiinţe care au avut soarta ei şi pe care eu nu le ştiu. Dar ea, fiindcă mi-a fost mamă, în mintea mea are un loc unic şi întâmplarea ei e un lucru extraordinar pentru mine. Orice viaţă e un lucru extraordinar pentru cineva – şi nimic, absolut nimic, pentru alţii!

Sora mea a murit peste vreo doi ani. Semăna cu mama mea şi o chema tot Maria. Am trăit fără mamă, fără fraţi şi surori – nu târziu tare – şi fără tată. Cine a trăit înconjurat de familie nu poate înţelege un suflet ca al meu, această stare sufletească specială – după cum nici nu mă pot pune în sentimentalitatea unui om care a avut familie. Dar aceste lucruri au dat

sufletului meu un ton veşnic de nostalgie, de melancolie – o privire îndărăt – un sentiment de singurătate, de degajare de lumea reală.

Ce-a urmat după aceea, până la vârsta de 7 ani, nu ţin bine minte, e încâlcit în amintirea mea. Am stat la ţară cu bunică-mea, apoi la altă moşie, cu tatăl meu şi mama mea a doua, apoi iar la bunică-mea. Mi-aduc aminte de privelişti şi peisaje, care se numesc Sălăveştri, Berbencenii, sate în judeţul Bacău unde tatăl meu ţinea moşii în arendă cu rudele lui noi.

În această vreme moşul meu Teodor s-a înamorat de o fată a Eleonorei, tatăl meu a pierdut ce mai avea, bunica mea era tristă de moartea mamei mele – eu mă simţeam străin în lumea cea nouă a tatălui meu. Mamei mele a doua – o fiinţă bună supusă, roabă – nu i-am putut spune „mamă“ şi din greutatea mea de a deveni familiar şi a da numiri „artificial“ şi oficiale, şi din cauza amintirii adevăratei mele mame, pentru care începeam să am un cult şi o tandreţe alcătuită din tot felul de amintiri, căci deja aveam *amintiri* şi, cum se vede, amintiri scumpe şi duioase.

În aceşti ani cred că s-a închegat o mare parte din caracterul meu, aşa cum îl am şi acum. Cu altă copilărie, cu altă viaţă, fără aceste lucruri neobişnuite şi triste, aş fi fost poate altfel.

Dar ceea ce mă impresiona necontenit, ceea ce, *deci* se lega cu toate sentimentele mele, era natura. Am amintiri curioase, unele stranii, ca din altă planetă. Ţin minte o călătorie a mea cu tatăl meu într-o dimineaţă, pe un drum care mergea pe culmea unui deal – un peisaj de vis, albastru, siniliu, cu o ceaţă subţire, cu un orizont nemărginit şi străin. Dar nu ştiu când a fost asta, unde mergeam, pe unde eram – nimic! Ceva colorat, dar nereal!

O impresie extraordinară mi-a făcut un zmeu, fabricat pentru mine de un moş al meu. Era mare, albastru, cu o cruce albă pe un postament tot alb. Mărimea lui, zbârnâitul lui, înălţimea la care s-a ridicat, crucea lui ca cele de pe morminte, faptul că s-a dus departe, *peste o pădure neagră*, mi-a lăsat o mare impresie de tristeţe funebră – şi, iarăşi, de ceva misterios. La asta s-a adăugat şi faptul că ţăranii din acel sat, care nu mai văzuseră zmeul, au venit *toţi* la curte, ca la o întâmplare extravagantă şi necurată.

Multă poezie îmi aduce aminte grădina noastră, în care era o corlată (un chioşc făcut din haragi de fasole), bătută cu flori delicate de tot felul de

fasole, pârăul din grădină, pe care făceam mori, şi balconul casei, care suna a metal când umblam pe el cu paşi apăsaţi. De la moşiile celelalte îmi aduc aminte puţin, căci am stat puţin.

Îmi aduc aminte de o călătorie la Roman, când am trecut peste Siretul mare, cu un pod umblător, pe furtună. O ocupaţie mare a mea au fost hulubii, pe care-i creşteam în pod, îi ştiam pe toţi, ştiam când au să iasă pui. Nu-mi mai aduc aminte ce s-a făcut cu ei. Dar totul era trist, sau, mai bine zis, simţeam că ceva lipseşte: era mama mea, care murise, frumoasa şi tânăra mea mamă.

Pe a doua mea mamă, tatăl meu o luase din combinaţii gospodăreşti. El n-a iubit decât pe întâia lui nevastă, pe care a luat-o dintr-un amor plin de scrisori de dragoste şi de toate încântătoarele nebunii ale tinereţii. În familia noastră toţi s-au luat din amor. Unii au suferit mult din cauza acestui sentiment, alţii au şi murit din cauza lui.

Când am ajuns de 7 ani, m-au dat la şcoală la Bacău, unde stătea acuma tatăl meu. Am stat puţin acolo (nu ştiu pentru ce) şi apoi m-am dus la Roman. Din Bacău – puţine amintiri. Acolo a murit sora mea. Cele câteva luni sau poate un an la Bacău îmi par un vis îndoielnic.

Nu ştiu bine pentru ce, de la Bacău, tatăl meu m-a dus la Roman la şcoală. (În vremea asta tatăl meu probabil că pierdea cele din urmă parale.) La Roman m-a încredinţat unei rude a sa, deşi în acel oraş stătea mătuşa mea. Cauza – poate o răcire cu familia mamei mele, de care se cam îndepărtase, probabil prin însurătoarea lui a doua; dar mai degrabă pentru că ruda lui avea renumele de bună educatoare. Era o femeie uscată, urâtă teribil, cu un nas mare, aspră, rece probabil, nu proastă, care, la bătrâneţe, se gătea cu haine colorate şi pălării cu flori roşii şi albastre. N-am iubit-o niciodată şi din cauza asta n-a avut nicio influenţă asupra mea. Acolo am început să simt ce înseamnă sărăcia – căci erau oameni săraci şi, mai ales, sărăcia se simţea la mâncare, căci pedagoga asta avea principiul, pe care-l repeta adesea, că: „stomacul n-are fereastră“ – şi deci mânca cât de prost, pe când haina şi celelalte se văd, şi merită atenţie.

O mare suferinţă am avut de încercat în prima zi de şcoală. Pe atunci se învăţa altfel decât azi. Se dădea lecţie *deodată* acasă. Ni s-a dat, în lecţia întâi, o pagină, unde aveam de învăţat două litere *(i* şi *u).* Nu ni s-a spus numele acestor litere. Eu n-aveam de unde şti că acele două semne sunt *i* şi *u.* Trebuia să-mi spună cineva acasă. Era o fată a gazdei, care ar fi putut să mă ajute. Dar n-a voit, pentru că nu-i spuneam „ţaţă“ sau alt nume, căci eu, conform naturii mele, n-am putut să-i dau nume îndată ce m-am mutat acolo. Şi n-a voit să-mi spună decât cu preţul să-i spun cum voia ea. Şi nu i-am spus. Şi m-am dus la şcoală plin de groază, căci nu ştiam pe *i* şi pe *u* şi aveam profesor un popă mare, cârn, care zbiera grozav şi bătea. Nu ştiu cum a ieşit lecţia – dar ştiu că nu după mult popa acela m-a speriat aşa de tare răcnind la mine, că nu m-am mai dus la şcoală, când m-am şi îmbolnăvit grozav de friguri (în care vreme am stat la mătuşa mea), care m-au ţinut, mi se pare – căci e greu să-mi aduc aminte – luni întregi. Când mi-a trecut, nu puteam umbla de slăbiciune. Am început primul exerciţiu de umblat, ajutat de un baston. Pe lângă şcoala cu popa nu puteam trece de frică. (Dar acuma îmi vine o îndoială: nu cumva *după* aceasta am fost la şcoală la Bacău? Căci dacă aş fi fost la Bacău întâi, aş fi ştiut pe *i, u.)*

Atâtea schimbări, pe la atâtea moşii, prin Roman şi Bacău, pe la atâtea neamuri, cu atâtea feluri de sentimente, cu acea malarie teribilă – toate lucrurile acestea mi-au întunecat amintirile de-atunci, acele relative la vârsta de la 5 la 8–9 ani.

Acum îmi pare că-mi amintesc mai bine: tatăl meu n-a rămas la Bacău; s-a dus la *altă* moşie, Băieşti, dar acum ca administrator de moşie. Şi de acolo, apoi, când aveam vreo 10 ani (ori 9), a venit şi el la Roman, căpătând o mică slujbă. Iar când aveam vreo 11 ani, a venit şi nepoata lui şi am părăsit pe gazda mea pedagogă.

Din vremea cât am stat la acea gazdă, nu e nimic de amintit – nimic important. Învăţam foarte bine. În şcoala primară şi în gimnaziu am fost întotdeauna cel mai bun din şcoală. Apoi, în cursul superior de liceu, am rămas bun, dar nu cel mai bun, căci nu învăţam nimic, dispreţuind „ştiinţa burgheză“.

Gazda mea avea o grădină ca toate grădinile. Nu era mare, avea mulţi copaci. Mie mi se părea, prin ea, parcă aş fi străbătut o livadă nemărginită. Fiecare copac era cineva, avea fizionomia lui specială, rostul lui, mai ales doi nuci mari, în care îmi făcusem nişte case suspendate. Eram pasionat pentru oină, pentru care aveam şi talent. Dar ocupaţiile mele plăcute au fost mingea şi zmeul. Iar zmeie făceam toată ziua şi de toate felurile, pe care le suiam afară de oraş, le ţineam ridicate şi noaptea (le legam de ceva). Unul mi s-a prins de crucea unei biserici. Am asistat o vară întreagă cum a putrezit cu încetul, au rămas apoi numai şindrilele etc. Multă melancolie mi-a produs acel zmeu, prins acolo sus, departe, şi nimicit cu încetul de către vânturile şi ploile reci ale nopţilor de la sfârşitul verii şi începutul toamnei. Câte n-aş putea spune despre zmeie! Cred că e unul din cele mai splendide mijloace de educaţie fizică şi sufletească. Sunt luptele cu alţii care vor să-ţi prindă zmeul – şi unde dibăcia, repeziciunea şi curajul au un rol foarte mare. Ţin minte că în vacanţă venea un elev care învăţa la Iaşi şi care era un adevărat uliu al zmeielor. Cu acela aveam noi de luptat teribil. Când venea – se auzea pe toate uliţele: „A venit Cilibiu!“

Spuneam mai sus că nu prea am ce spune despre această epocă. Dar văd că-mi vin în minte multe lucruri. Aşa un lucru mare a fost pentru mine clădirea unei case mari în ograda şcolii – adică pregătirile clădirii: grămezi mari de scânduri, şanţuri, varniţe etc. Aveam „case“, locuri ascunse, locuri de siguranţă, în şoproanele pentru scânduri, în varniţe şi şanţuri. Tot în acea ogradă era şi biserică. Ce mai de nopţi frumoase la denii, când trăgeam clopotele, când stam în biserică la denia cea mare, în genunchi pe jos – ce sentimente atunci de ceva straniu şi intim!

Tot atunci eram un grozav explorator al Moldovei. Vara mă scăldam de 3-4 ori pe zi (uneori şi noaptea pe lună). Umblam kilometri întregi pe mal şi prin apă; ştiam toate adâncurile, toate locurile. Iarna, cu un topor, tăiam gheaţa şi pluteam pe o bucată de gheaţă, ca pe o plută. Odată era să mă înec. Eram foarte curajos pe-atunci. La 8 ani, în vacanţă, la tată-meu la ţară, umblam călare singur, câte 4–5 kilometri, trecând şi printr-o mare pădure. Ştiu că tatăl meu, care era omul cel mai îndrăzneţ, se mândrea cu curajul meu.

În clasele primare am fost amorezat de două ori! Întâi, de o fată tot cam de vârsta mea – cu care visam, vara când mă culcam, să fac tot felul de aventuri. De obicei, îmi închipuiam ce fericit aş fi dacă i s-ar întâmpla o primejdie, dacă ar fura-o, de pildă, cineva şi eu s-o scap. A doua oară am fost amorezat de o fată tot din şcoala primară – o chema Profira – care a murit, pe când o „iubeam“. Am fost foarte trist şi mai ales melancolic. Ţin minte că atunci au căpătat pentru mine un înţeles adânc cuvintele unui cântec care circula pe atunci:

Obosit de munca zilei
Priveam luna şi plângeam,
La trecut, la viaţa-mi de astăzi
Şi la tine mă gândeam.

Bineînţeles că aceste fete n-au ştiut nimic de sentimentele mele. Prima mea iubire, aceea de când eram mic de 4 ani, azi e o doamnă respectabilă. A doua (o chema Tinca) nu mai ştiu ce e cu dânsa. A treia a murit acum vreo 32 ani!

Dar am fost precoce şi în alt chip. Ţin minte că gazda mea avea servitoare o fată rotundă de la ţară, care odată mi-a spus că un văr al meu de vreo 20 de ani a prins-o în braţe, când se scobora din pod pe o scară, şi lucrul acesta, pe care l-am înţeles, deşi aveam vreo 8-9 ani, mi-a produs un sentiment de regret, un fel de gelozie.

Această precocitate m-a făcut să pricep multe lucruri. La 12 ani o rudă a mea, care cocheta şi făcea un fel de amor cu un domn, n-a putut scăpa să nu observ lucrul. Ea n-a ştiut niciodată că eu, din vorbele şi privirile lor, am înţeles pentru ce s-au retras în altă odaie. Şi „perversiunea“ mea a mers până acolo, încât am simţit perfect că trebuie să fiu delicat şi discret şi să-i las în pace, fără a mă purta aşa ca ei să vadă că vreau să-i las în pace.

După ce m-am mutat cu tatăl meu şi cu nevasta lui, s-a întâmplat o nenorocire. Tatăl meu s-a îmbolnăvit de o boală, care azi văd că a fost

pneumonie. Eram în clasa a IV-a primară. Am fost foarte nenorocit. Dar am avut o satisfacţie. Eu eram gospodarul. Am fost foarte mândru, când (aveam 11 ani) am cumpărat, la median, un car de lemne de la un ţăran. Dar emoţiile cauzate de grava boală a lui tată-meu mi-au produs o curioasă psihopatie: la şcoală nu puteam să încep lecţia. Deveneam mut. Ca să se încredinţeze de adevăr, profesorul mă punea să scriu lecţia pe tablă. O scriam, dar n-o puteam ceti. Profesorul m-a sfătuit, în zadar. Această infirmitate m-a ţinut multă vreme. Până şi în liceu. Ba chiar până şi azi, în anumite ocazii. Şi azi, când sunt mulţi într-o cameră, oameni mai străini, şi trebuie să spun un „bună ziua“ general, adesea nu pot, ori îl spun repezit, comic, exploziv, fiindcă îl spun printr-o mare sforţare făcută asupra mea. În fond este emoţia mare faţă cu o împrejurare mai deosebită – şi aceasta are ca bază timiditatea. De mic, am fost foarte religios. Când cineva vorbea nerespectuos de Dumnezeu, mă socoteam ofensat. Am cântat şi la biserică şi am cetit şi evanghelii, îmbrăcat în cămeşi bisericeşti. Aceasta, pentru că eram obligaţi. Împrejurul meu nu prea erau oameni religioşi. Religia mea era glasul temperamentului meu. Uneori am postit complet, fără să mănânc nimic toată ziua – şi asta de bună voia mea.

Când am trecut la gimnaziu, s-au schimbat multe lucruri.

În 1883 am intrat în gimnaziu. La început mi-a fost greu, pentru că profesorii nu ştiau de psihopatia de care sufeream în vorbă şi adesea n-am putut spune lecţia, ori o spuneam bâlbâit, cu opriri, care păreau efectul neştiinţei, dar mai apoi, mai ales din clasa a II-a, am devenit o mică celebritate. Aici, în gimnaziu, am avut pe cel mai bun profesor al meu, profesorul de limba latină, pe care îl iubeam (cu admiraţie) aşa de mult, încât odată, când s-a zvonit că are să fie permutat, m-am rugat seara, la Dumnezeu, săptămâni întregi – să nu-l permute!

Nu ştiu dacă am lipsit vreodată de la şcoală în cei patru ani de gimnaziu. Dar nu prea învăţam mult. Aveam memoria foarte bună, excepţional de bună şi, ajutat şi de înţelegere, n-aveam nevoie să cetesc mult. De obicei, îmi era de ajuns odată, ori de două ori.

Numele de băiat bun m-a făcut să am lecţii particulare foarte devreme. În clasa a II-a dădeam lecţii copilului unui franzelar, care, pe lângă 15 franci

pe lună, îmi dădea adesea, când isprăveam lecţia, câte două franzele. Cu cei 15 franci ajutam pe tatăl meu, care avea o leafă mică (vreo 100 de franci). Îmi opream mie ceva pentru halviţă şi alte luxuri de acestea.

Când am isprăvit clasa a III-a, în vacanţă, m-am dus la Târgu-Frumos, la o rudă a lui tată-meu. Atunci, într-o zi, am venit cu o căruţă la Iaşi, când am văzut întâi acest oraş, care mi s-a părut extraordinar. Str. Lăpuşneanu, cu casele nalte, mi se părea un drum tăiat într-un munte înalt – ceea ce se cheamă „chei“ în munţii noştri. Într-o zi însă am primit o telegramă de la tatăl meu, care mă chema la Roman. Am plecat îngrijit de telegramă. În gara din Roman (mi-aduc aminte că ploua) tatăl meu mi-a spus că trebuie să plec la ţară la un proprietar căruia directorul gimnaziului mă recomandase ca preparator pentru un băiat. M-am dus. Am suferit mult la început. Boieri, lume străină, obiceiuri necunoscute etc.

Dar ce frumos era acolo! O casă ca un palat, înconjurată de grădini de florării – cu un iaz colosal în mijlocul grădinilor, cu un pod frumos peste iaz, cu bănci şi chioşcuri prin grădini. La masă ne chema un clopot. Uneori la masă erau câte 40 de musafiri. Şi azi, parcă-mi aduc aminte de lucruri de pe altă lume. De-atunci n-am mai văzut aşa viaţă bogată şi lipsită de griji, *frumoasă* şi plină. Mi-aduc aminte de femeia proprietarului, care avea *empiruri* făcute numai din dantelă. Peste câtva timp familia aceea s-a dus la băi la Odessa, iar eu am rămas cu copiii şi cu o doamnă (rudă a lor) care avea două fete cam de 14–16 ani. Acum era linişte. De fete nu m-am amorezat – pentru că inima mi-era deja... dată! Voi spune pe urmă cum şi cui. După ce au venit de la Odessa, la sfârşitul lui august, mi-au dat 60 franci, un... caş mare şi m-au pus în trăsura lor boierească şi am intrat în Roman picior peste picior.

Până la vârsta de 15 ani câştigasem câteva sute de franci, câteva sute de franzele şi un caş!

Acolo, la ţară, mă amorezasem de fata unei rude a proprietarului – o fată brunetă, pe care o chema Eliza şi al cărei tată stătea la altă moşie, aproape. Dar eu (care tocmai în această vacanţă citisem *Monte Cristo* al lui Dumas) am visat atâtea aventuri, încât am ajuns să mă mint pe mine însumi şi [să] încep să le cred. Aşa că (aici voi mărturisi ceva urât) la Roman, mai

târziu, am mărturisit unui prieten *succesele* mele. Ţin minte că pusesem ziua de 3 august ca ziua când i-am făcut declaraţie Elizei – declaraţie bine primită de dânsa. Această minciună idealistă de-atunci mă face să pricep bine psihologia zugrăvită de Daudet în *Tartarin de Tarascon.* Curios: 3 august devenise sincer pentru mine o zi plină de amintiri fericite!

Dar acest ,,3 august“ nu m-a împiedicat să mă amorezez – primul „amor“ mai serios – de o altă fată din Roman, Estella. Era o fată cam de 17 ani, brunetă, cu nasul acvilin, şi care umbla cu rochii de culoare cenuşie sau albastră, ori cel puţin fionguri din familia acestor culori. Desigur, nu i-am spus nimic nici ei – nici n-o cunoşteam – , dar aceasta *ştia.* La grădina publică, la un rond din mijlocul oraşului (loc de muzică şi plimbare), eu eram veşnic prezent, melancolic, gânditor, cu ochii ţintă spre ea – uneori îmi luam curajul s-o privesc drept în ochi – veşnic unde era, veşnic pe o bancă în preajma ei. Apoi, cum mă sculam, treceam pe la ea. Avea o casă cu un cerdac lung spre drum. Treceam, mă uitam pe furiş oarecum – dar tocmai de asta destul de... suspect. Treceam înapoi. Apoi, după-amiază iar treceam spre casă. Toată vremea făceam analiză. Mă iubeşte ori nu? Interpretam toate privirile ei, toate faptele, locul unde stă în grădină, ce face la geamul ei când trec.

„Amorurile“ mele mi-au ascuţit mai mult decât orice simţul observaţiei.

Dar amorul nu merge fără gelozie. În primăvară (aveam 16 ani) au apărut în Roman nişte telegrafişti cu redingote şi jobenuri. Erau cei mai galanţi cavaleri din Roman. Căutau să facă furori. Am început să mă tem de ei: nişte tineri aşa de sclivisiţi mi se păreau irezistibili. Au început să ni se pară nişte zei – bieţii telegrafişti. Ce mic eram eu! Eu isprăvisem gimnaziul, şi ei, pe lângă 4 clase de gimnaziu, mai aveau şi un an de şcoală telegrafică – ba şi joben şi haine bune – şi mustăcioare. Dar nici ei nu se gândeau la Estella, nici ea la ei. Eu mă temeam de viitor!

Dar un lucru aproape extraordinar s-a întâmplat, nu din gelozie, ci dintr-un fel de invidie... Ba nu, aproape din nimic. Estella era prietenă cu o

altă fată, frumoasă şi asta, poate mai frumoasă, dar nu aşa de picantă. Era pe-atunci în Roman un tânăr grec, care, uneori, se plimba cu ele prin grădina publică. Şi nu gelozia, dar *fericirea* lui de a putea fi cu ea mă cam indispunea. Într-o seară eram cu un prieten, un băiat ţicnit, care a murit demult. În glumă, i-am spus: Ai putea tu să-i tragi o palmă acelui cavaler? Lucrul părea imposibil – imposibil adică să nu fie prins, bătut, dus la poliţie, în urma unui aşa scandal nemaiauzit. Prietenul meu, care era sub influenţa romanelor de senzaţie şi cam apucat, se simţi sfidat de vorbele mele. Era în joc acuma curajul lui. Deodată se repezi printre lume, dădu o palmă sonoră cavalerului, izbucni ca un fulger printre oameni şi fugi acasă. Fluierături de sergenţi, scandal... Dar lucrul nu s-a aflat niciodată. A doua zi gazeta locală spune la informaţii întâmplarea. Noi, cu aerul de conspiratori, ne socoteam lucru mare, tipuri din romanele de senzaţie. Azi, cavalerul pălmuit e un domn cărunt în Iaşi, un arendaş – Estella, femeia unui doctor din Bucureşti. Amorul s-a isprăvit cu plecarea mea la Bârlad. Ţin minte că simţeam că-mi lipseşte ceva strălucit, ca să o fac să moară de iubire pentru mine. Adesea mă gândeam: să pot eu scrie la gazeta locală! Să vadă ea că scriu tipărit! (Era o gazetă îngrozitor de proastă!) Dar era un vis numai, nici vorbă măcar să mă gândesc serios. Nicio posibilitate. Aşa ceva, cum acuma m-aş gândi: dacă aş fi general să cuceresc Rusia!

Pe fata aceasta, cu rochiile ei veşnic reflectând albastrul, parcă o văd şi acum. Avea ceva distins, ceva de simplicitate, ceva de şoltic – mult feminin.

De-atunci a început şi plăcerea mea pentru muzică. În Roman era o muzică militară admirabilă, care cânta toate operele, pe care le-am auzit apoi la teatru. Toate aşteptările mele, toate serile de grădină publică – toate cele erau ţesute cu muzică. Cântecele erau expresia sentimentelor mele şi erau dureroase. Ea, gesturile ei, mersul ei, melodiile muzicii, luna, stelele – toate se combinau în ceva, care nici nu poate fi priceput decât la 16 ani – când eşti precoce şi... romantic.

Romantic – este cuvântul în care se cuprind toate – 16 ani, libertate, amor, muzică, natura; temperament sensibil şi imaginativ – la un loc alcătuiesc cel mai romantic romantism.

Dar toate acestea erau ajutate de cetirea romanelor. Câteva romane cu subiecte veneţiene ne făcuseră pe trei (eu, prietenul de care vorbesc sus şi altul care, şi el, a murit), ne făcuseră să ne constituim într-o societate: „consiliul de trei“, după norma „consiliului de trei“ din vremurile de glorie ale Veneţiei. Fiindcă acel consiliu veneţian urmărea viaţa privată a cetăţenilor veneţieni, apoi am început şi noi să căutăm a descoperi ce se petrece prin familii. Începusem un adevărat „spionaj“. Şi, în avântul nostru, aveam un curaj nebunesc. Intram prin străzi, prin antreuri, pândeam la geamuri! Era un fel de nebunie – dar urmăream infamiile şi nedreptăţile, în numele justiţiei! Odată am făcut o adevărată descoperire. Am văzut, pe un geam, cum o doamnă, una din cele mai frumoase din Roman, a intrat plângând într-o odaie şi cum după ea a venit, ca s-o împace, un tânăr care a început s-o dezmierde. Am aflat atunci un secret din viaţa ei. Dar am tăcut şi nimeni n-a aflat vreodată. „Justiţia“ ar fi trebuit să ne facă să hotărâm ceva. Dar n-am făcut nimic. În realitate numai noi ne jucam de-a „consiliul de 3“. Din fericire ne mulţumeam să ne punem în primejdie. Asta era plăcerea noastră. Poate nici aflarea lucrurilor nu ne interesa. Primejdia – asta era totul.

Dar toate acestea presupun libertate. Şi o aveam. Cu toate acestea, tatăl meu nu se uita bine când veneam acasă noaptea târziu. Ba s-a şi supărat. A început să-mi încuie uşa. Dar l-am învins. Fără nopţi libere aş fi fost ca mort. Şi amorurile, şi „consiliul de 3“ – toate îmi cereau nopţi libere.

În vremea aceasta, pe lângă romantismul amorului, al muzicii şi al naturii; pe lângă romantismul istoric („consiliul de 3“) – mai eram robit şi de o altă apucătură cam de aceeaşi natură: de spirit revoluţionar.

Mai întâi, nu mai puteam crede în Dumnezeu. Prima lovitură mi-a dat-o un moş al meu, frate cu mama. Mi-a adus un argument care face impresie asupra oamenilor lipsiţi de filosofie şi de teologie. Mi-a spus că dacă Dumnezeu e tată şi bun, pentru ce atâţia oameni de treabă şi cu frica lui Dumnezeu sunt nenorociţi? Cu încetul am tot pierdut credinţa. Am trecut prin crize. Am ajuns să mă închin seara de mântuială. Mă închinam tot mai fără convingere. De la o vreme, mă închinam cu gândul că dacă poate *totuşi* există Dumnezeu, să-l... înşel. Adică nu să-l înşel. Să plasez rugăciunea –

poate tot este ceva, dacă mă rog şi e Dumnezeu. În sfârşit, e greu de exprimat ce simţeam.

Prin clasa a IV-a eram revoluţionar. Revoluţionar prin temperament. La Roman nu era nicio carte – şi nici n-aveam idee despre revoluţionarii din lume. Nici nu auzisem de numele partidelor revoluţionare. Dar eram revoluţionar. Când am auzit de generalul Boulanger[49], care voia războiul Franţei contra Germaniei spre a lua înapoi de la nemţi Alsacia şi Lorena, am devenit boulangist, republican, patriot francez. Simţeam clar că mi-aş fi dat cu *fericire* viaţa, atunci, la moment, dacă împuşcarea mea avea ca efect câştigarea Alsaciei şi Lorenei de către Franţa!

În ţară – eram cu „Opoziţia unită“, care făcea tărăboi teribil contra lui Ion Brătianu. Dar în curând *am aflat că* „Opoziţia unită“ era conservatoare! Atunci m-am sfârşit. Eu conservator?! Şi n-am mai fost cu „Opoziţia unită“. Şi am rămas revoluţionar înflăcărat, dar fără să ştiu unde să-mi pun revoluţionarismul. (Când m-am dus la Bârlad, în trei zile am devenit socialist, ateist fără milă, naturalist în artă, fonetist în ortografie!)

În gimnaziu am fost legat cu mulţi băieţi – mai ales evrei. Dar n-am avut adevăraţi prieteni (afară de ceilalţi doi din „consiliul de 3“ – prieteni *politici* mai mult).

Pe la sfârşitul gimnaziului mă simţeam om matur! În clasa a IV-a, ca şi în celelalte (afară de I) am fost premiant întâi. Dar mi-a fost ruşine să mă duc la premii. Premiile se dădeau la primărie. Coroana o punea pe cap episcopul în sunetul muzicii. Tot oraşul era acolo. Mie-mi era ruşine să fiu elev – mai ales că mă gândeam că poate să fie şi Estella. Cum? Să mă vadă ca *şcolar*, cu coroană pe cap, cu cărţi de premii subsuoară? Pe mine, cavalerul romantic, visător şi nocturn!

Dar sfârşitul şederii mele la Roman a fost întristat. Tatăl meu era cam bolnav. Simţeam o milă şi o tristeţe – şi întâia oară am simţit *lumea*. Cu ce fericire, înainte de a pleca la Bârlad, i-am dat două sticle de *cognac*, cumpărate din leafa mea de la o lecţie – căci i se spusese că *cognacul* îi va face bine.

Tatăl meu nu mai putea să-şi facă slujba. Situaţia era teribilă. Trebuia să mă duc la liceu. Eram aşa de bun elev, cunoscut în oraşul acela mic, încât au contribuit la o listă de subscripţie mulţi cetăţeni. Cavalerul medieval era umilit. Trist de boala grea a tatălui meu, umilit de lista aceea, îngrozit de lumea străină unde aveam să plec – acuma nu mai era vorba de amor – şi nici de vreunul din celelalte romantisme... Atunci am început viaţa.

În toamna anului 1887 m-am dus la Bârlad. Tatăl meu era foarte bolnav. Nu stătea în pat, dar abia umbla. Nu mai avea cu ce trăi. Ştiam toate, eram trist până la moarte, dar vârsta mă împiedica să văd toată gravitatea lucrului. Îmi închipuiam că poate se va face bine. În orice caz, optimismul, speranţa – mai bine zis inconştienţa vârstei – mă oprea să mă gândesc clar că poate n-am să-l mai văd niciodată. Şi-n adevăr, nu l-am mai văzut decât o singură dată, peste trei săptămâni, întins pe masă, indiferent pentru tot ceea ce fusese, pentru tot ce era.

La Bârlad m-a dus moşul meu, Teodor, într-o zi din cele din urmă ale lui august. Acolo, el a mai stat câteva zile şi apoi m-a părăsit. Având şi câţiva colegi evrei de la Roman, m-am aşezat la gazdă la un evreu, unde am mâncat în fiecare zi mâncări dulci – toate erau cu zahăr, imposibile pentru mine.

La şcoală mă simţeam foarte străin, în oraş nou, cu profesori şi colegi noi, impresionat de măreţia acelui mare liceu – şi cu gândul la lumea mea din Roman, de care mi se părea că sunt departe cu mii de kilometri. Întotdeauna, când m-am dus singur în locuri străine, am avut sentimentul...[50] acei pe care i-am avut de aproape şi că mă aflu într-un loc aşa de străin ca-ntr-o altă planetă. Grija de acasă, timiditatea, mediul cu totul nou, toţi oamenii străini şi indiferenţi, sărăcia (nu se ştia bine, era o problemă cum şi de unde am să am cu ce plăti gazda pe luna a doua), toate acestea mă făceau să chem în ajutor cu putere resemnarea, această putere sufletească tristă şi rece, care numai atunci e de preferat durerii când durerea e prea mare. Când mă gândeam la străzile *mele*, la felinarele mele de pe uliţele prietene din Roman, la figurile oamenilor din oraşul meu – mi se părea că acuma sunt într-o ţară cu oameni de altă rasă şi cu o limbă necunoscută. Viaţa normală şi veselă din jurul meu, de pe uliţele Bârladului,

mi se părea o *imposibilitate*, ceva foarte curios, aşa cum eram de departe şi de străin. Aş fi fost fericit peste măsură să văd pe cineva din Roman, oricine, un negustor, un birjar, o figură, în sfârşit, de-acolo.

Dar într-o zi din septembrie am primit o telegramă că tatăl meu e foarte rău şi trebuie să vin îndată. Am înţeles totul. L-am lăsat destul de rău şi, cum am plecat eu, el a intrat în spital, de unde mi-a scris câteva scrisori, pe care le păstrez. Ştiam bine că, in sărăcia noastră – care nu permitea sentimentalismul – nu m-ar fi chemat nimeni pentru gravitatea boalei. Ştiam c-a murit. Pe drum, în tren, căutam să mă apuc, să mă anin de vreun gând de speranţă. Făceam ipoteze ridicole. Dar nu mă puteam înşela. Şi-mi aduc aminte că mă sileam să caut o *justificare* a acestei mari nedreptăţi – moartea tatei – şi un fel de consolare.

Mă gândeam: câţi oameni mari (!) n-au fost pe lume, şi toţi au murit! „Toţi oamenii mor, oricât şi oricine ar fi ei!“. Căutam, cu alte cuvinte, să mă împac cu această mare nenorocire. La gara din Roman, mi-au ieşit înainte câteva rude, între care şi mătuşa mea, în doliu. Atunci am simţit ceva. care nu se poate exprima. Pot spune ce mi s-a întîmplat în organism: mi s-au răzvrătit, mi s-au cutremurat toate organele interne: plămânii, inima, stomacul. Parcă le-ar fi amestecat cineva cu o mână, băgată în mine. M-am dus la casa noastră, unde-l adusese mort de la spital. Era o mulţime de oameni – mai multe femei. Galben şi cu o expresie de durere şi tristeţe fără margini, stătea tatăl meu întins între luminări şi îmbrăcat în haine bune, cum nu mai purtase el de multă vreme. Răceala morţii şi eleganţa neobişnuită a hainei aveau ceva îngrozitor de funebru. Am aflat că în ultimele momente întreba necontenit de mine: „De ce nu-i aici băietul?“ Cuvântul acesta, „băietul“, spus în asemenea împrejurări – câtă durere, câtă suferinţă! El numai pe mine mă avea pe lume şi în cuvântul acesta se vedea toată legătura între el şi mine.

Tatăl meu m-a iubit foarte mult. Avea obiceiul să mă ia cu dânsul pe la treburile lui şi-mi aducea întotdeauna ceva când venea acasă. Rămaşi amândoi orfani oarecum, la moartea mamei mele, se făcuse între noi o legătură de prietenie, de *camaraderie.* Eu îl iubeam cu amor, cu o iubire

fizică. Îmi plăcea să-l sărut pe barbă... Parcă am şi acuma pe buze senzaţia bărbii lui.

Tatăl meu a fost un om voinic, curajos, bun şi de o inteligenţă mijlocie. Avea un caracter admirabil, din care puţin am moştenit. Am moştenit jovialitatea, pe care mi-a împuţinat-o boala şi altă parte a caracterului meu.

N-am moştenit egalitatea caracterului lui, răbdarea, optimismul. El, orice necaz cât de mare (pierderea averii, lipsa banului pentru ziua de mâine etc.) ar fi avut, rămânea tot vesel, parcă i-ar fi venit o mare bucurie. El nu se irita niciodată, orice i-ar fi făcut cineva, oricât de nedrept ar fi fost cu el, orice i-ar fi spus. Cel mult, scotea un oftat – de mirare mai mult, de mirare că cineva poate spune asemenea lucruri.

M-am întors la Bârlad. Eram orfan şi de tată. Acum se adunau în mintea mea toate lucrurile din trecut: copilăria, amintirea mamei, anii de la Poiana lui Iuraşcu, anii de la Roman. Aveam, acuma, un trecut bogat – un trecut alcătuit din lucruri scumpe şi frumoase, duse pentru totdeauna – un cimitir, în care zăceau mama, tata, sora mea şi eu cel fără grijă şi ocrotit de fiinţele mele cele de aproape. Acum rămăsesem *singur.* Şi... trebuiau banii pentru gazdă pe octombrie. Pe-o lună îmi plăti moşul meu, pe altă lună un văr al meu, pe a treia mătuşa mea.

În curând căpătai o lecţie de 15 franci (de la 6–7 jum. dimineaţa: preparam înainte de începerea clasului, pe un fel de *gorilla* de peste drum). Pe urmă îşi luă însărcinarea mătuşă-mea şi moşul meu Trancu. Fără ei, poate aş fi părăsit şcoala – şi azi aş fi cu totul altceva, în alt mediu – probabil un slujbaş de gară – poate sănătos, căci cursul vieţii fiind altul, alte lucruri mi s-ar fi întâmplat. Chiar înainte de a merge la Bârlad, s-a pus chestia căilor ferate. Dacă nu mergeam la Bârlad, intram la căile ferate. Dar mătuşa mea m-a ajutat să merg mai departe.

Mătuşă-mea, care era foarte frumoasă, foarte delicată, foarte poetică şi pentru noi „aristocrată“, căci numai ea trăia mai bine, mai „înalt“ – căci moşul meu era funcţionar la căile ferate –, mătuşă-mea era cineva foarte deosebit şi, când venea la Roman, era un eveniment. Eu o iubeam cu un fel de entuziasm, pentru căldura ei sufletească, pentru ochii ei frumoşi, pentru că mă iubea şi ea, pentru că-mi dădea lucruri bune. Când, după moartea

mamei, a venit în vizită de la Brăila, la Poiana lui Iuraşcu, *eu* o duceam prin fânaţ, pe la moară, îi recomandam florile de câmp care miroase etc.

Când am trecut din clasa a IV-a primară în liceu, în vacanţa de vară, m-am dus întâia oară la ea, la Putna Seacă, lângă Focşani. M-am dus cu trenul, singur, până la Mărăşeşti. În compartiment mai era o fată de vârsta mea, 12 ani, ori poate mai mare, cu o cucoană în vârstă. La Mărăşeşti, trenul a apucat spre Galaţi, lăsându-mă melancolic, căci... deja ajunsesem să mă amorezez de fata cea de 12 ani, ori ceva mai mare! (Rar om să fi fost mai dispus la amor decât mine! Amor care idealizează, care face scumpă pe fiinţa iubită, care lasă o melancolie intensă la despărţire!... Şi aceasta din cea mai îndepărtată copilărie!)

Dar la Mărăşeşti, în gară, mă aştepta mătuşă-mea, care avea o pălărie frumoasă, un pardesiu de voiaj, o geantă în mână şi care mă luă cu ea până la Putna Seacă, într-un vagon de clasa I cu catifea roşie. Mi s-a părut că încep o viaţă de marchiz şi de milionar. La Putna Seacă am stat vreo lună, veşnic pe vagoanele care stăteau în staţie, pe grămezile de saci de grâu aduşi pentru transport. Tot în vara aceea m-am dus şi la Focşani (era alăturea), în clasa I. La Putna Seacă, casă bună, mâncare „boierească“, servitori, contact cu „lumea bună“ – în sfârşit, mi se părea o viaţă elegantă, din romane – cum mi s-ar părea acuma viaţa pe care aş duce-o dacă aş fi oaspetele vreunui milionar englez. Ce mult e de atunci!

E din altă lume, din altă epocă istorică – ar putea fi de-atunci sute de ani! Dar încă de la casa noastră din Roman, când aveam 4 ani, ştiam genul substantivelor, vedeam Ceahlăul pe geam şi simţeam primul amor, acela pentru Otilia, fata de 7 ani, care trecea pe la geamul nostru, de 4 ori pe zi, când se ducea la şcoală!

Simt aşa de bine versul lui Baudelaire:

Am mai multe amintiri,
Decât dacă aş avea (vârsta de)
O mie de ani...

Dar să las digresia asta – şi să mă întorc la viaţa din Bârlad.

La Bârlad, după moartea tatălui meu, m-am mutat la cucoana Zoiţa, al cărei nume a devenit ilustru în mica societate ce am înjghebat noi acolo. Aici stăteam cu un elev din clasa a VI-a, N. Savin. Alăturea stătea un coleg de-al lui Savin, Moscu, iar a treia casă stătea Raicu Ionescu. Aceştia, împreună cu un altul, un prieten al lui Moscu, şi împreună cu mine, am format o tovărăşie bazată pe prietenie, pe tovărăşie de idei, pe comunitate de idealuri.

Dar înainte de a vorbi de această tovărăşie – înainte de a se înjgheba societatea noastră – am avut să mai trec printr-o durere. În ianuarie, am primit o scrisoare de la un prieten din Roman că moşul meu Teodor, acela care mă dusese la Bârlad, a murit. Murise de boală de inimă, boală datorită acelei întâmplări când şi-a rupt două degete şi agravată în vremea din urmă prin nişte neplăceri şi suferinţi cauzate de un sentiment puternic pentru o doamnă din Roman. Acest om a fost unul din cei mai inteligenţi oameni din câţi am cunoscut, poate cel mai inteligent. Fără nicio învăţătură (patru clase primare, cum se făceau acum 50 de ani), fără niciun mediu, căci nu cunoştea un singur om de cultură, el a reuşit să fie un om modern. În politică era absolut sceptic şi nu era cu nimeni. Dacă ar fi fost atunci un partid nou în Roman, un partid revoluţionar, *poate* ar fi fost cu dânsul, dacă nu i s-ar fi părut utopic, căci el era mai mult critic şi ironist – şi foarte puţin entuziast şi capabil să se iluzioneze. Pe de altă parte, era ateu. Nu avea prieteni, ci numai cunoştinţe de cafenea – la care nu se ducea acasă şi care nu veneau la el. Cu acea parte din familie (mai toată) care nu avea nimic distins nu era în legătură. Pricepea toate lucrurile şi l-am auzit explicând fenomene naturale, din *propria-i* sforţare intelectuală, aşa cum mai târziu le-am văzut explicate în cartea de fizică. În orice se amesteca, era perfect. Ştia să croiască rochii femeieşti, fiindcă s-a pus odată să croiască. Dregea perfect ceasornice. Colora fotografiile etc, etc. Avea o logică ca fierul de tare şi o ironie îngrozitoare. Avea o faţă luminată de inteligenţă – una din cele mai distinse figuri din câte am văzut. Era inteligent şi în viaţa practică

şi înzestrat cu o mare voinţă: trăia din câteva mii de franci, pe care le da cu dobândă, ştiind să manevreze mica lui sumă aşa ca să producă cel mai mare venit posibil. Umbla foarte bine îmbrăcat, corect de tot – şi avea o mare grijă să nu fie atins deloc de nimeni. Pe-atunci nu-l puteam aprecia bine, căci nu aveam termen de comparaţie. De-atunci am văzut mulţi oameni, am înţeles ce lucru era acel om, lipsit de orice cultură, care putea discuta orice cu oricine şi care, prin propria lui inteligenţă, găsea răspunsuri şi explicaţii la toate problemele ce şi le punea ori i le puneau alţii. Era singur, distins, foarte inteligent – o apariţie rară şi unică în felul său. Era foarte violent şi în acelaşi timp foarte bun. Cred că n-am văzut un om mai violent, pe care să-l exaspereze mai mult răspunsurile nelogice şi purtarea nepotrivită. Şi n-am văzut om care să sufere mai mult de suferinţa celor la care ţinea el. Cred că a fost omul cel mai bine înzestrat din toată familia noastră. Se zice că eu îi samăn. Se poate. Dar eu sunt el amestecat cu o mulţime de lucruri de o valoare mai inferioară. Aurul lui s-a amestecat la mine cu multe metale inferioare. E ceva greoi, e o stângăcie, e o lipsă de gust, e o slăbiciune de logică la mine, care nu erau la dânsul. Când era mic, a voit mult să înveţe mai departe. A plâns mult să-l trimită la Iaşi la şcoli mai înalte. Dar n-a avut cu ce. Şi sunt sigur că s-a pierdut un om de mare valoare. Acum ar avea 62 de ani. Cine ştie ce nume glorios ar fi fost! (Îmi dau foarte bine samă de ceea ce spun. Nu mă face să spun lucrurile acestea nici sentimentalismul, nici faptul că mi-a fost un om de aproape. Am sute de fapte şi idei de-ale lui, care-mi servesc ca material pentru aprecierea mea.)

Această mare inteligenţă o moştenise de la părinţii lui! Pe tatăl lui nu l-am cunoscut, dar am auzit că a fost un om foarte deştept. Pe mama lui (bunică-mea) am cunoscut-o bine. A murit când aveam 25 ani. Avea 70 de ani, când simţea o mare plăcere să-i spun tot ce ştiam despre lume. Nu era lucru despre care să nu-şi pună problemă. „Pentru ce“ era o întrebare care şi-o punea necontenit. Pentru ea lumea exista şi era veşnic nouă şi plină de mister. Stelele, cerul, viaţa plantelor, a animalelor, cauza tuturor lucrurilor – o interesau necontenit. Ea nu ştia nici să citească. Apoi avea sentimente rare pentru o femeie, mai ales pentru o femeie absolut incultă şi (când o ştiu eu) aşa de bătrână: melancolia lucrurilor duse, a lucrurilor de departe etc. Un

tren care se ducea departe pe câmpie îi producea melancolie. Era curios să vezi o babă incultă, de 70 ani, care simte poezia subtilă a unui tren (a unei adunături de oameni necunoscuţi) care a stat o clipă la staţie şi apoi s-a dus departe, tot mai departe – spre alte orizonturi! Sfârşitul vieţii i-a fost greu de tot. Îi murise fiinţa prea scumpă, şi câţiva ani nici n-a putut umbla – şi a murit departe de mătuşa mea, la Roman. Eu nu mi-am făcut datoria faţă de dânsa, nu i-am arătat atenţia pe care trebuia să i-o arăt. A fost şi fatal lucrul acesta: eram prea tânăr, prea preocupat de mii de lucruri serioase şi neserioase, lucruri ale unui tânăr de 20 de ani – şi ea era prea din altă lume. Ba, pe-atunci, plin de ideea „lumii noi“, pentru care... luptam, în bunică-mea nu puteam vedea decât urmele bine caracterizate ale lumii vechi. În rezumat, eu aveam lumea mea şi, din cauza egoismului natural omului şi, încă, din cauză că nu ne putem gândi clar, mai ales la 20–25 de ani, că moartea va răpi pentru totdeauna pe cei bătrâni – din aceste cauze am neglijat-o – n-am vorbit destul cu ea, n-am stat destul cu ea, m-am arătat grăbit să mă duc după ocupaţiile şi plăcerile mele – şi nu i-am explicat destul lucrurile pentru care avea acea mare curiozitate...

La Bârlad, în anul întâi (clasa a V-a), m-am împrietenit foarte de aproape cu aceia pe care i-am numit mai sus. Dar cel mai aproape mi-a fost Raicu Ionescu. Şi e curios că prima impresie ce mi-a produs-o a fost antipatia: când m-am dus la liceu în primele zile ale lui septembrie, am văzut un grup de băieţi mari (pe-atunci erau băieţi mai în vârstă, mulţi, decât acum – în liceu) şi, între ei, unul foarte tânăr, care stătea cu mâinile în buzunar şi vorbea cu ei de la egal la egal, ba încă făcea şi spirit pe socoteala lor. Acest băiat, cam de clasa a III-a, care trata aşa de „obraznic“ pe băieţii din clasa a VII-a, mi-a fost profund antipatic. Dar ce mirat am fost când am aflat, apoi, că toţi, şi cel „mic“, erau în aceeaşi clasă, a VI-a! În adevăr, Raicu Ionescu, pe lângă că era mult mai tânăr decât colegii lui, dar avea şi o faţă mai tânără decât vârsta lui. Avea 15 ani, dar părea de 12–13. Dar cunoştinţă cu el n-am făcut decât la coana Zoiţa, când m-am mutat în odaia în care stătea deja Savin. Imediat ne-au legat ideile – toate ideile înaintate. Raicu Ionescu şi cu mine eram cei mai fanatici şi, dintre amândoi, eu încă şi mai mult. Chiar în anul I am alcătuit o societate literară, „Orientul“ (după

numele străzii unde stăteam). Făceam conferinţe, între noi, „cei cinci membri“, conferinţele erau criticate, cele mai bune erau premiate. Iată cum: unul făcea o conferinţă, altul era însărcinat să-i facă ciritica, tot în serii. Cel criticat răspundea etc. Apoi făcea altul conferinţa, altul îl critica etc. Aşa că tuturor ne venea rândul să fim şi conferenţiari şi critici. Şi nu făceam numai conferinţe, ci şi literatură. Scriam, adică, orice. Mi-aduc aminte că am scris odată o conferinţă despre influenţa romanelor, arătând ce rău pot face romanele rele. În genere, eram cam duşman al romanelor.

Odată am scris o poezie în proză – era vorba de nişte săraci, care au îngheţat într-o iarnă, pe un drum. Savin mi-a făcut critică şi, la sfârşit, ca să mă laude, spunea: „Un cuvânt mai mult sau mai puţin şi totul ar fi fost stricat“. Deci mă lăuda, dar solemnitatea frazei lui m-a făcut să-l iau în râs, şi scump a plătit el această laudă! Odată, Moscu (care era cam poet şi era şi amorezat) a făcut o poezie în care vorbea de un trandafir la un geam. Eu i-am făcut critica. L-am combătut teribil că e „romantic“ (trandafirul). Romantic – însemna burghez, însemna trădător, căci socialiştii şi revista lor, „Contemporanul“, erau realişti! Raicu a scris o conferinţă despre Eliade Rădulescu, în care s-a văzut deodată că are stil. Altă dată a scris o poezie în versuri, din care ţin minte aceste versuri (se tânguia un ţăran):

Sărac lihnit de foame,
Muncind întreaga zi...

I-am acordat premiul II... Câte lucruri nu-mi aduc aminte de la acele şedinţe literare, pe care le ţineam la coana Zoiţa – dar uneori la o crâşmă, la Iordache Leu, unde era vin dulce toată iarna, 40 bani litrul – şi pe care adesea îl plătea tatăl lui Savin, când venea de la ţară, căci obişnuiam să rămânem datori, iar banii datoraţi Savin îi explica prin cine ştie ce nevoi serioase ale lui. Odată însă a fost admirabil. Eram în clasa a VI-a. Se alesese un deputat socialist. Ne-am dus la Iordache Leu să facem banchet. Savin era îmbrăcat caraghios: împrumutase nişte ciubote oribile, căci îşi dăduse

botinele la dres (era iarna). Pe când toastam teribil pentru socialism, băiatul de dugheană vine şi-i spune lui Savin că tatăl său e alăturea, în altă odaie. Ce mutră a făcut Savin, care s-a dus la tatăl său – şi, ca concluzie, tatăl său a plătit banchetul nostru socialist. Am uitat să spun că Savin era cel mai învăţat dintre noi.

Viaţa la Bârlad, în clasa a V-a şi a VI-a, a fost la fel, cu deosebire că, din clasa a VI-a, a mai intrat unul în grupul nostru, Dinerman, care a murit de vreo 20 de ani. Aceşti ani au fost dintre cei mai frumoşi. Acuma nu mai eram copii, eram adolescenţi. Şi, din multe cauze, eram, se poate spune oameni mari. Oameni mari, dar cu toată frăgezimea sufletească a adolescenţei. Eram oameni mari pentru că eram nu numai liberi, dar chiar lăsaţi de capul nostru. Eram oameni mari pentru că eram, unii, foarte săraci, alţii, dacă nu aşa săraci, cel puţin din clasele inculte, unde nu există creşterea în bumbac (bumbac material şi bumbac moral). Eram oameni mari, pentru că mai toţi trecusem prin multe. Eu, de pildă, trecusem prin atâtea faze: atâtea locuri, şcoli, nenorociri etc. Eram oameni mari, pentru că pe-atunci nu eram îmbrăcaţi în uniformă şi numerotaţi. Eram oameni mari, pentru că trebuia să administrăm noi, după capul nostru şi cu multă dibăcie, micile sume, de-acasă sau din lecţii, cu care trăiam. (Odată, cumpărându-mi o carte de 25 franci a lui Haeckel, despre originea omului, a trebuit să mă mut la altă gazdă şi să mănânc la casap, un fel de dejun şi unul seara, aşa că trei luni am suferit necontenit de foame, mai ales seara, când mă uitam cu jind la vitrinele băcăniilor şi cofetăriilor.) Şi, mai ales, eram oameni mari, pentru că aveam idei, un ideal, pentru care trăiam. În adevăr, nu trăiam decât pentru acele idei, care erau singurul lucru important în viaţa noastră. La şcoală, învăţam bine, pentru că nu eram proşti. Dar şcoala era a cincea roată la căruţă. O şi dispreţuiam, ca o instituţie burgheză, unde se predau obiecte de acelea şi în aşa fel ca să întoarcă mintea tinerimii de la „adevăratele“ probleme ale vieţii şi societăţii. De amor nici vorbă nu mai era. În acest timp nu mai existau fete nici chiar pentru mine. Numai unul, Moscu, era amorezat de o vecină, Afrodita Haritachi, al cărei nume azi îmi pare aşa de poetic, căci îmi aduce aminte mahalaua noastră, malul Bârladului, serile de iarnă cenuşii, când ea venea de la şcoală etc.

Noi, toată vremea discutam şi puneam omenirea la cale. Ceteam ca evanghelii cărţile puţine ce aveam. Puţine, pentru că pe vremea aceea în provincie nu erau cărţi şi noi ni le procuram cu cele mai mari sacrificii, săraci cum eram. Niciodată n-am mai dus o aşa viaţă de idei. Idei sărace poate, dar mare bogăţie de idei de acestea sărace! Şi cât era de bine pe atunci, când aveam răspuns şi dezlegare la toate problemele! Petrecerile noastre erau tot intelectuale. Aceste petreceri nu erau deloc variate. Era întâi crâşma, care ne atrăgea prin faptul că lucrul acesta ne dădea impresia că suntem oameni mari. Apoi prin faptul că făceam un lucru nepermis de şcoală. După aceea prin ceva „nou“, „străin“ – şi, în sfârşit, prin intimitatea şi ridicarea sufletului la un diapazon mai înalt, când ne găseam toţi, departe de lume, într-o odăiţă mobilată ca în vremea veche. Era o crâşmă cum nu mai sunt, ca hanurile de la drumul mare, ca acele hanuri pe care le-a idealizat Sadoveanu. Odată, când ne-am întors în Bârlad după Crăciun, am adus, unii dintre noi, nişte păsări gata curăţate, le-am dat la fript la o chitărie şi am petrecut la crâşma lui Iordache Leu toată ziua. Spre seară ne-am dus prin oraş, am cumpărat stafide etc, şi ne-am dus toţi la noi acasă, unde, lipsind coana Zoiţa, am turnat un foc enorm şi-am stat de vorbă şi de glume până după miezul nopţii. Ca fapt e un lucru banal, dar a fost unul din acele lucruri care nu se pot uita.

O altă petrecere erau plimbările în jurul Bârladului – şi iarna şi vara. Fugeam de la şcoală fără nicio mustrare de conştiinţă. Mi s-a întâmplat să lipsesc şi două săptămâni. Primăvara, când se topea omătul, mergeam pe câmp şi simţeam profunda melancolie a pârâiaşelor şi a nourilor albi subţiri de pe cerul înalt. Dar mai ales nopţile de martie când încă era omăt, dar venea o suflare de primăvară – acelea nu se pot uita! O altă fericire era grădina publică, mare ca o pădure, misterioasă, în care am auzit, într-o seară cu lună, după o zi de ploaie, un flaut, dintre nişte copaci. Iar în iunie, când preparam examenele, ne duceam să învăţăm la grădină pe la 4 dimineaţa.

Acasă la noi, la crâşmă, pe uliţi, în natură, discutam, ne entuziasmam, visam viitorul omenirii, făceam poezie – şi *niciodată* nu ne gândeam la noi, la viitorul nostru, la cariera noastră.

Totuşi o frică ne întuneca adesea fericirea: bacalaureatul. Era aşa de greu, auzeam, noi provincialii, atâtea legende, încât ne speria sfârşitul liceului. Unii începuseră a se prepara – sau cel puţin a socoti câte cărţi va trebui să ştim pe de rost. Le socoteam cu... metrul, adică puse una peste alta cărţile, se făcea o coloană-naltă de un metru şi ceva... Asta ne da mult de gândit!

În grupul acesta, se stabiliseră grade de prietenie. Între Raicu Ionescu, Savin şi mine se închegaseră legături mai strânse. Iar între mine şi Raicu Ionescu şi mai strânse. Noi eram mai intelectuali, mai idealişti şi mai dezinteresaţi. Raicu Ionescu era un băiat frumos – sămăna a fată – foarte inteligent şi foarte spiritual. El avea cuvinte minunate pentru a caracteriza şi o veselie care nu se dezminţea niciodată. Cetea frumos, şi eu, care ştiam pe Eminescu pe de rost, aşa de pe de rost, că ştiam unde anume, în ce versuri se găseşte cutare cuvânt – ca să am o plăcere *nouă* de Eminescu, îl puneam pe Raicu Ionescu să-mi reciteze la infinit versuri, şi uneori îl... plăteam cu o trataţie!... O mare plăcere a noastră, fizică, era să mâncăm fiecare câte 5 prăjituri proaste, ori o cutie de sardele pe care o mâncam pe uliţă. Alteori eram fericiţi cu colaci, de 5 bani unul.

Sărăcia noastră, mai ales a lui Raicu Ionescu şi a mea, era mare. El n-a avut niciodată foc iarna, în odaia lui de la un dascăl. Noi se cheamă că aveam foc, dar în casă era aşa, încât ne îngheţau urechile. Dar ce ne păsa! Nu ne păsa nici când ne erau botinele rupte şi umblam cu omăt în ele. Raicu, în asemenea caz punea o bucată de şindrilă unde talpa era spartă, şi numea „prezervative“ aceste bucăţi de şindrilă. Această sărăcie, sărăcie care începuse mai demult şi a continuat şi mai apoi, o socot ca un fel de titlu de nobleţe. Cu ea mă mândream faţă de cei ce n-au suferit de sărăcie, cum se mândreşte un marchiz cu titlul lui faţă de un burghez.

În clasa a VII-a, am rămas aproape singur, căci prietenii mei erau cu o clasă mai sus (afară de unul, cu care eram mai puţin legat, căci nu era nici cetitor, nici intelectual adevărat) şi se duseseră din Bârlad. În clasa aceasta, a VII-a, eram chiar „mare“ de tot. Mă duceam la şcoală când voiam – acuma eram şi publicist, scriam la ziarele socialiste, ba aveam şi o revistă la

Roman fondată de trei tineri, între care şi eu şi de care voi vorbi mai pe urmă.

La gazdă rămăsesem cu un elev din o clasă inferioară mie. Acesta era un fost soldat de la Roman, care, după trei ani de militărie, venise la liceu în clasa a V-a şi, fiindcă-l cunoşteam (era socialist), a venit şi el la noi, aşa că eram trei într-o odaie: el în clasa a V-a, eu în a VI-a şi Savin în a VII-a. Acest elev a urmat două luni îmbrăcat soldăţeşte: de aceea îl numeam noi „jandarmul". Era un tip inferior, şi adesea eram sfădiţi cu el. Atunci el ne făcea sânge rău, cumpărând cutii de tutun, pe care-l desfăcea umplând casa de miros şi fumând – iar Savin şi eu, veşnic fără niciun ban, miroseam tutunul şi înghiţeam în sec. Dar ne răzbunam teribil. Savin, eu şi Raicu începeam să vorbim cu aluzii la acel Ştefănescu – şi „aluziile" erau aşa de ale dracului – încât, în realitate, îl ironizam ceasuri întregi, iar el tăcea – căci n-avea ce face!

Rămas în clasa a VII-a cu acest coleg de gazdă, eram ca şi singur. De altfel el s-a şi mutat aiurea. Acest an l-am dus foarte curios. Parcă nu mai eram elev, deşi învăţam tot bine.

Dar înainte de asta, adică în vacanţa cea mare dintre clasa a VI-a şi a VII-a, mi s-au întâmplat lucruri de o mare însemnătate. Am devenit publicist, am scos o revistă, am scris poezii şi m-am amorezat mai serios decât oricând până acuma. *Atunci*, în vara anului 1889, la vârsta de 18 ani, am ieşit din adolescenţă şi am trecut în ceea ce se cheamă prima tinereţe.

Mă dusesem la Roman de vacanţă (acum era acolo mătuşă-mea). În Roman m-am legat de unul Muşoiu (fost funcţionar şi devenit propagandist socialist; azi e în Bucureşti, scoate o revistă anarhistă) şi cu un altul, Vaian (un tânăr nervos, isteric, nu lipsit de talent – care începuse a fi publicist de la 17 ani; a murit de mult: s-a sinucis).

Întâiul meu articol publicat a fost o critică a unei poezii tipărită într-un ziar din Roman de o domnişoară. Critica am publicat-o într-un ziar din Bucureşti. Era bine scrisă, plină de răutăţi, şi, oraşul fiind mic, domnişoara cunoscută, articolaşul a făcut zgomot. Defectul criticii era disproporţia între importanţa ce o dădeam eu lucrului şi între micimea acestui lucru. Aşadar, debutul meu literar a fost... critica literară agresivă!

În aceeaşi vară, împreună cu amicii mei Muşoiu şi Vaian şi cu colaborarea altor tineri, am scos o revistă bilunară. Revista era socialistă, ateistă, materialistă, realistă – în sfârşit, revoluţionară în toate direcţiile. Am scris cugetări, poezii în versuri şi în proză şi traduceri din Zola şi filosoful popular materialist Büchner. Cugetările erau relative la Dumnezeu, la materie, la spirit, la socialism, la amor, la prietenie etc. De obicei descopeream America, căci spuneam lucruri spuse de mult de alţii, dar eu le spuneam de la mine, nu le cetisem încă aiurea – şi acesta e un merit oarecare. Era în aceste cugetări pătrundere şi logică. Pentru vârsta de 18 ani însemnau ceva. Mai mult, erau un semn de o viitoare activitate intelectuală foarte remarcabilă, care însă nu s-a realizat cum trebuia. În scurt, dădeam semne că voi fi ceva mai mult decât am fost. Ceea ce era interesant în aceste cugetări tinereşti era îndrăzneala, lipsa de prejudecată, ruperea cu toate ideile căpătate din educaţie şi mediu şi, mai ales, dovada unui spirit inventiv, creator de idei. „Poeziile“, scrise atunci cu multă pasiune, erau influenţate de Eminescu şi, cetite acuma, îmi fac displăcere, căci, chiar pentru 18 ani, îmi par ridicole. Profund sentimental, n-am ştiut niciodată să-mi exprim sentimentele. Deşi vorbăreţ, dar am fost un om tăcut în privinţa sentimentelor. Şi când am voit să le exprim, fie prin vorbă, fie în scris – am bâlbâit, am fost stângaci. Groaza de sentimentalism, spiritul de analiză, jena de a-mi deschide saltarele cele mai din fund ale sufletului m-au paralizat. Numai o dată în viaţă, stăpânit de o nemăsurată pasiune, am putut s-o exprim în scris – atunci când toată fiinţa mea se târa în genunchi, sărutând urma paşilor unei femei adorate. E de mult de-atunci! Încă o dată, poeziile de la 18 ani, expresia sentimentelor mele de-atunci, expresie scrisă şi tipărită, este o pată pe *inteligenţa* mea, mă ofensează esteticeşte, este unul din acele lucruri care aş dori să fie şterse din trecut.

Dar, trecând peste aceasta şi luând în bloc activitatea de publicist din acea vară, ce semn de viaţă, de putere, de idealism a fost acea manifestare literară! Credeam cu tărie în bine, în adevăr, simţeam că fiinţa mea e un mijloc pentru realizarea fericirii omeneşti şi a triumfului adevărului. Cred că scepticismul ironic încă nu apăruse în mine. Eram mai naiv, dar mai puternic, mai bun şi, într-un fel, eram fericit.

Dar în acea vară am trăit şi întâiul meu amor adevărat, sau aproape adevărat – „aproape“, fiindcă în mare parte era un produs romantic al imaginaţiei mele înflorite. Am iubit cred, atunci, mai mult amorul decât pe fata de care eram înamorat. Mai târziu, altădată, poate am blestemat amorul, dar am iubit până la durere pe femeia iubită.

Venisem de curând din Bârlad. Eram la grădina publică. Era o noapte de iubire, caldă, poetică, infinită. Stelele pe cer erau departe, cum par ele vara, erau pline de foc şi muzica cânta o arie banală, dar care place oamenilor fără cultură muzicală: *Alla Stella confidente*. (Mai târziu am cetit o schiţă satirică de Caragiale, în care e vorba de o domnişoară de mahala care cânta logodnicului, din pian, această bucată[51]! Şi schiţa asta mi-a mânjit frumuseţea amintirii!) Deodată, îmi apare înainte, pe aleea grădinii, o fată necunoscută mie, subţire, înaltă, cu coada pe spate, cu părul galben şi cu ochii negri. Avea în mână un trandafir roş, pe care-l ţinea la gură parcă l-ar fi muşcat. Imaginaţia mea amoroasă, noaptea frumoasă de vară, muzica, surpriza de a vedea apariţia asta necunoscută mie şi atât de încântătoare, frumuseţea ei, mai ales mersul sigur, dar delicat şi, încă, mai mult decât toate cred, gestul de a muşca din trandafir m-au făcut, într-un moment, să fiu, *să mă simt*, al ei. În gestul ei de a muşca din trandafir, cred, am simţit, am văzut, inconştient, nervozitatea ei, impresionabilitatea ei, poate cruzimea ei, poate ceva de dominaţie, şi probabil simbolul sărutării pasionate. Ştiu însă că n-am putut să mi-o închipui, şi nici azi n-o văd altfel, decât muşcând nervos, *promiţător*, din acel trandafir roşu din vara anului 1889.

M-am pironit lângă un copac, aşteptând-o să treacă, la vale şi la deal şi, fireşte, am început să sufăr. Iubirea, chiar aceea romantică de la 18 ani, este suferinţă. Aspiraţia după sufletul, după corpul, după întreaga fiinţă a femeii iubite este dureroasă şi nu poate fi satisfăcută niciodată complet. Dar atunci suferinţa era mai mare, căci nu ştiam ce poate ieşi din sentimentul meu. Simţindu-mă urât, sărac, stângaci, fără putinţă de a avea trecere la femei – căci inteligenţa n-am considerat-o niciodată ca o armă faţă de femei – ,

exagerând, căci aşa e iubirea, exagerând *măreţia* fetei aceleia, socotind-o, ca-n orice amor, o fiinţă mai presus de lume – într-un cuvânt, imaginând-o pe ea regină şi pe mine ultimul dintre oameni, durerea mea de la început a luat proporţii mari. Şi cât am suferit apoi, în vara şi toamna aceea, chiar când faptele ar fi trebuit să mă facă să fiu fericit! Ceva ascuţit îmi intrase în inimă şi o nerăbdare mare, un sentiment că nu încap în mine, că aş vrea să fug din mine însumi.

Cine era această necunoscută? Nu ştiam. Pe urmă am aflat că era din Botoşani, venită vara la o soră a ei măritată.

În grădină, voiam să-i arăt că îmi place, că sufăr pentru ea; dar totodată îmi era ruşine de dânsa! Întotdeauna am avut naivitatea să cred că unei femei îi displace s-o iubeşti, când ea nu te iubeşte.

Când a cântat marşul şi s-a isprăvit „grădina“, m-am luat după grupul ei şi am văzut unde şade: în rândul de sus al unei casei mari de pe strada Principală... Câte nopţi am stat apoi sub geamurile acelei case!

De-aici încolo, m-am transformat într-un gardian de noapte şi de zi al casei ei. (Un incident comic: o fată de peste drum, crezând că ea este scopul plimbărilor mele, îmi zâmbea şi cred că se înamorase de mine. Şi, fără să vrea, acea fată îmi devenise o piedică mare în afacerile amoroase, căci o găseam veşnic la geam, ca o spioană fără voie.)

„Iubita“ mea a început să vadă că o urmăresc. Acum *ştia*. Făcusem deci un pas mare. Aveam o mare satisfacţie că... ştie! Şi atunci începu psihologia. Mă iubeşte? Nu mă iubeşte? Eu nu credeam, bineînţeles, că regina aceasta mă poate iubi, dar, totuşi, „da’ dacă?“ Casa ei era la un colţ, cu două faţade pe două drumuri. Odată am observat că, după ce m-a văzut de la un geam de pe strada A, când eu am cotit pe strada B, ea a apărut la un geam de pe strada aceasta. „Aşadar, a venit la acest geam să mă vadă încă o dată şi să mă urmărească cu privirea“, mi-am închipuit eu. Şi când lucrul acesta s-a mai repetat, m-am convins că se mută din geam în geam pentru mine. „Dar este acesta un semn de iubire, ori de curiozitate?“ mă întrebam eu, şi aici începea analiza şi răs-analiza psihologică. Am observat însă că se înroşeşte când apar eu pe stradă. „Roşaţa şi mutarea de la geam la geam – semn de răspuns la iubirea mea!“... Dar, dacă se înroşeşte de jenă? Uneori

zâmbea. „Zâmbetul cu bunătate, ori ironic?“ Şi, bineînţeles, îmi răspundeam după dispoziţia momentului. Făceam multă psihologie, dar concluzia cred că era dictată de dispoziţia momentului.

Odată, la grădina publică, m-am pus pe o bancă drept în faţa ei. S-a înroşit, mi-a zâmbit, şi-a muşcat mănuşa, a rămas distrată, apoi m-a privit drept în ochi cu o seriozitate mare. Atunci am înţeles că nu-i displac eu, ori nu-i displace amorul meu. Dar aici era întrebarea mare: ce-i place? Eu? Ori faptul că trăiam atârnat de existenţa ei? (Întrebare grea în toate relaţiile de felul acesta între bărbaţi şi femei.) Şi iarăşi analiza psihologică!

Aveam o putere de idealizare fără margini. Banca, pe care stătuse ea, îmi devenea nu numai scumpă, dar şi – cum să zic? – îmi inspira respect. Mă duceam adesea ziua să văd banca pe care a stat ea şi nisipul pe jos pe care pusese picioarele.

Odată am văzut-o intrând la o magazie de ghete. Magazia, negustorul au căpătat pentru mine un prestigiu extraordinar, şi mă uitam veşnic cu duioşie şi cu inima ridicată în magazia aceea.

Într-o dimineaţă, căci apăream de dimineaţă sub balconul ei, a venit în dreptul geamului, dar mai în fundul odăii, despletită şi mi-a zâmbit. Atunci am fost fericit fără margini, aşa de fericit, că am simţit că-mi pierd cunoştinţa. Şi atunci, zburând pe drumuri, în afară de oraş, am clădit la visuri – şi-mi era aşa de scumpă fiinţa aceea, aşa de neomeneşte de scumpă! Simţeam că e a mea, şi mi se părea aşa de stranie senzaţia că e a mea! Mi se părea imposibil şi mă întrebam foarte serios dacă e adevărat, dacă nu sunt prada unor halucinaţii. Peste câteva zile, mi-a aruncat noaptea de la geamul ei un buchet de trandafiri roşii. Eu aveam 18 ani, ea 16!... S-a aplecat puţin pe geam, a aruncat buchetul şi a fugit... Am umblat până în ziuă împrejurul oraşului, simţind că plutesc în aer şi căutând mereu să mă conving că a fost adevărat. Era o noapte cu lună, care arginta frunzele copacilor. Argintul de pe frunze mi-a rămas strâns legat cu sentimentele din acea noapte. Şi, totuşi, simţeam, alături de fericire, ceva dureros, ca un fel de sentiment că fiinţa mea nu-mi este de ajuns pentru evenimentul acesta nemaiauzit, şi apoi o îndoială de posibilitatea fericirii, şi încă sentimentul că ceea ce se petrecea era prea mare, ca să poată fi *aşa cum este.*

Trebuia, acuma, să păşesc mai departe.

Trebuia să-i scriu. În fond, nu ştiam ce să-i cer. Nu-mi puneam problema: cum se va desfăşura lucrul. Un lucru simţeam clar: trebuia să-i spun cât o iubesc, s-o conving cât o iubesc, aveam nevoia să ştie ea, să măsoare ea întinderea şi adâncimea iubirii mele. Nevoia acestei *mărturisiri* era scopul vieţii mele.

Auzisem că ştie puţin româneşte (lucrul era fals) şi că ştie bine numai franţuzeşte. Aşadar, trebuia să-i scriu franţuzeşte! Şi apoi, cum să-i trimit scrisoarea? Să i-o zvârl cu o pietricică pe geam? Dar dacă o surprinde cineva? Apoi mijlocul mi se părea prea vulgar.

Am recurs la un fost coleg al meu de şcoală, practicant într-o farmacie, care putea să intre în casa ei fără a fi suspect, deoarece farmacistul, stăpânul băiatului, era prieten cu doctorul, cumnatul ei, şi în relaţiile zilnice.

M-am destăinuit colegului meu şi el a primit să-mi facă serviciul acesta aşa de delicat. Era vorba să se ducă acolo şi, dacă va întâlni-o cumva, un moment, singură, în vreun antreu, să-i dea scrisoarea fără vorbă. Din conţinutul scrisorii, ea avea să vadă imediat cine e autorul scrisorii... Că trădam secretul faţă cu acest fost coleg al meu nu era mare lucru pentru mine. Lucrul nu era secret pentru mulţi. Mai întâi, pentru cei câţiva buni prieteni ai mei din Roman, de care nu mă putusem ascunde, ba chiar simţisem o neînvinsă nevoie să le fac mărturisiri. Apoi făcusem cunoscut, prin scrisori aprinse, şi amicilor de la Bârlad această istorie de amor, şi mai ales lui Raicu Ionescu. Amicii din Roman chiar protestau şi erau gata să mă dea în judecata partidului, mai bine zis să mă „pârască“ că, din cauza amorului, dezertez de la lupta socialistă. Acest amor mai era cunoscut, desigur, şi de alţi oameni străini, fiindcă plimbările mele pe la geamul ei şi tot ce făceam prin grădina publică nu putea rămâne neobservat de nimeni. Dar mi-era aproape indiferent, pentru că *numai* eu făceam totul, era numai afacerea mea, *nu şi a ei.* Nu era un secret al amândurora. Ş-apoi era o afacere mai mult de imaginaţie, de romantism. Altfel ar fi fost dacă aş fi cunoscut-o personal, dacă am fi avut, *amândoi*, un secret al *nostru.* Atunci aş fi fost prudent şi mut la exces. Şi, mai ales, împărtăşindu-i *ei* ceea ce aveam de spus, strigându-i ei amorul meu, nu aş fi avut *nevoia* de a-l striga

altora. E o colosală deosebire între un amor *spus* ființei iubite şi unul *nespus;* între un amor pentru o femeie pe care n-o cunoşti şi unul pentru o femeie cu care eşti cunoscut; între un amor dinainte de 20 de ani şi unul de după 20 de ani; între un amor de imaginaţie şi romantic şi între un amor adevărat; în sfârşit, între o simţire care e iubirea de amor şi între o simţire care e iubirea pentru o femeie pur şi simplu.

Trebuia să fac scrisoarea. Lucru nou pentru mine. O mulţime de probleme. Cum s-o fac? Ce să spun? Şi-apoi, iar o îndoială: dacă toate semnele de la ea, pe care le luasem drept dovezi că răspunde la sentimentele mele, dacă toate acele semne erau numai cochetărie? Atunci nu voi fi ridicol cu scrisoarea mea? Dar dacă se supără că i-am scris, dacă o ofensează faptul că-i scriu? Dacă iese un scandal? Dacă faptul că-i scriu, prin altul, o supără? Şi chiar dacă n-o supără aceste lucruri, nu cumva faptul că, la semnele ei de simpatie, procedez prea repede, scriindu-i scrisoarea? Nu e mai bine să mai amân? *Amânarea* a fost totdeauna calea pe care am fost dispus să o aleg – aceasta probabil din cauza lipsei de voinţă, combinată cu lipsa de încredere în mine şi cu acel mod de a gândi al meu, care se rezumă în: „da' dacă?"

Ideea, falsă, că amorul ofensează pe o femeie, dacă ea nu te iubeşte tare, m-a împiedicat întotdeauna de la hotărâri. Dar am hotărât, în sfârşit, să-i scriu. Nu ţin minte bine ce i-am scris. Îi spuneam că eu sunt acel care trec etc., în sfârşit îi spuneam tot ce trebuie ca să ştie de la cine e scrisoarea, căci iscălitura nu era de ajuns, căci mă gândeam că n-are de unde să ştie cum mă cheamă – ea neavând cunoscuţi în Roman, eu nemaifiind de doi ani romaşcan ş-apoi, pe-atunci, fiind un băiat, trebuia să fiu, desigur, un necunoscut pentru toţi. Apoi, cred că i-am scris aprins şi poetic cât o iubesc şi pe urmă, o rugăminte sfioasă să-mi răspundă. Această rugăminte era făcută numai prin atâta: sub numele meu, puneam adresea, strada şi numărul. Aceasta trebuia să-i dea a înţelege că aştept răspuns. Şi, ca să fiu şi mai puţin pretenţios, numele meu cu adresa erau tipărite în locul unde se unesc cele două file ale scrisorii – parcă aş fi avut adică, hârtii de scris cu adresa mea tipărită şi... parcă i-aş fi scris pe astfel de hârtie din întâmplare! Mi-am dat pe urmă seama că această hârtie, cu aerul aşa de comercial, nu

era tocmai potrivită pentru un scop aşa de romantic! Dar eu o puneam pe ea atât de sus, că nu îndrăzneam să-i dau adresa mea *anume* pentru ea, ci din... întâmplare.

Am scris în franţuzeşte, adunând toate cunoştinţele mele de această limbă, câte le aveam pe-atunci. Am scris-o greu, am tot schimbat-o, am tot cetit-o s-o aud – şi-mi era grozav de frică să nu fi făcut greşeli, pe care ea să le constate şi să mă compromit iremediabil. În sfârşit, scrisoarea asta, prin diplomaţia ce-o cerea, prin sentimentele ce trebuie să cuprindă, prin stilul ce necesita, prin limba în care trebuia s-o scriu, prin felul cum trebuia s-o trimit, prin importanţa pasului ce făceam, prin toate, a fost una din marile afaceri ale vieţii mele care m-a chinuit prin multele ezitări, analize psihologice, treceri de la frică la speranţă etc.

Într-o seară, fostul meu coleg a luat-o din mâna mea şi a dus-o. Era pe la 9. Eu l-am aşteptat jos, pe stradă, dedesubtul balcoanelor şi al geamurilor ei, într-un neastâmpăr mare, ca bolnav, exasperat, speriat de ceea ce am făcut, simţind că am făcut bine, fie ce-o fi, dar în acelaşi timp, tot în acelaşi timp, căindu-mă de ceea ce am făcut, având impresia că, în acel moment, cu acea scrisoare trimisă, timpul e tăiat în două: timpul de până atunci, care a fost cu totul altfel, şi timpul care începea de-atunci, *altfel* de timp. În scurt: istoria omenirii se împărţea în două epoci distincte: cea dinainte şi cea de după acel moment. Şi fata clorotică de peste drum îmi surâdea!... Cât era de banală sărmana în comparaţie cu cealaltă, cu *unica*!

Nu departe, pe aşa-numitul „bulevard“, o orchestră cânta un cântec lăutăresc enervant, cicălitor, cu totul disproporţionat cu sentimentele mele, dar care, de-atunci încoace, a rămas pentru mine foarte mişcător, deşi, în fond, e ridicol. Are acuma doar atâta merit că a murit!

Curierul nu venea! Nu ştiu cât a stat, dar mie mi s-a părut că a stat foarte mult. Aveam senzaţii stranii, pierdusem parcă senzaţia corpului şi aveam impresia unei catastrofe – catastrofă fericită într-un sens, căci speranţa se lupta biruitoare cu frica că am stricat tot. Doream ceva nou, bun, dar mă gândeam că poate, prin îndrăzneala mea, am stricat binele, puţin, dar sigur, de până atunci. Dar simt că e greu să-mi aduc aminte tot ce simţeam şi încă şi mai greu să exprim.

Curierul în sfârşit veni. Mă temeam grozav să aflu rezultatul. Aş fi dorit să nu-l aflu. Devenisem laş. Mă temeam acuma nu atâta de un refuz categoric pur, ci de scandal. Curierul însă îmi spuse puţin lucru, dar, *deocamdată*, liniştitor: îi dăduse scrisoarea în antreu, unde avusese norocul s-o întâlnească, după ce fusese la doctor şi-i spusese ceva (pregătit dinainte în cazul când n-o vede pe ea întâi); ea, mirată, cam fără să-şi dea sama ce face, luase scrisoarea, iar el, curierul, fugise repede. Dar imediat îmi veni ipoteza: dacă, revoltată, ruşinată, indignată, dă scrisoarea rudelor ei, ca s-o răzbune de „ofensă"?... Noaptea aceea n-am dormit deloc. Am petrecut-o sub geamurile ei, afară din oraş, pe toate străzile oraşului.

„Adevărul literar şi artistic", nr. 884, 885, 886, noiembrie 1937; 887, 888, 889, 890, decembrie 1937; 891, ianuarie 1939

49 Georges Boulanger (1837-1891), ministru de război în 1886. A încercat o lovitură de stat, dar nu a reuşit. Refugiat la Bruxelles, s-a sinucis pe mormântul metresei sale.
50 În revistă lipseşte probabil un rând din text, sensul frazei rămânând confuz. (Nota ed. 1987).
51 Romanţă italiană de Robaudi citată de Caragiale în schiţa *O lacună*.

*

Referinţe Critice

G. Ibrăileanu despre romanul său

Acum am scris un roman – *Adela*. Că zilele trecute mă gândeam: Stere a scris unul, eu l-am scris pe al meu, să-l mai punem şi pe Iancu Botez să facă un roman, ca să ne compromitem toţi bătrânii de la „Viaţa românească“. Cu *Adela*, să vezi cum s-a întâmplat. Acum câţiva ani, era nevoie de literatură la „Viaţa românească“. Atunci, de nevoie, m-am apucat şi eu să scriu un fel de nuvelă... aşa... un jurnal de întâmplări... Pe urmă, au venit nuvele şi schiţe de la alţii. N-a mai fost nevoie de încercarea mea. Am lăsat manuscrisul acolo. Până când, într-o zi, l-am reluat şi l-am terminat... M-a necăjit tare... *Adela*... Odată m-am supărat pe ea şi m-am hotărât s-o fac să fugă cu un ofiţer, ca să scap de dânsa. Pe urmă, am renunţat.

Dl. Ibrăileanu se opreşte. Aprinde o ţigară, după ce îi arde cartonul în flacăra chibritului, şi continuă:

– Nu m-aş fi decis să public cartea, dacă nu veneau vremurile acestea grele, cu salarii care se plătesc întârziat. […]

Să vezi d-ta un lucru : eu nu ştiu nici până azi să termin o scrisoare... Nu râde, nu... Să vezi... Scriu: „Cu salutări distinse“. Dar mi-a intrat în cap că aceasta ar însemna că eu sunt distins şi atunci formula e ridicolă prin îngâmfarea ei. Scriu: „Cu salutări cordiale…“ Dar eu n-am nici în clin, nici în mânec cu omul căruia îi scriu. Cum să zic că-l salut cordial? Şi-atunci scriu simplu: „Cu salutări“, având conştiinţa precisă că formula e stupidă…

Eu scriu foarte prost… Nu, nu… aşa e… ar fi copilăresc să fac exerciţii de modestie acum! Când am început eu să scriu, în vechea mişcare socialistă, forma artistică era socotită, ca şi jobenul, un fel de pactizare cu burghezia. A scrie frumos era suspect. Eu n-am avut stil şi, cum îţi spusei, nici n-am căutat să-l am. Raicu Ionescu-Rion, care scria foarte frumos, îmi spunea: „Bun articol, Ibrăilene, dar l-ai scris ca un birjar…“

Cum ziceam, am scris romanul acesta. Drept vorbind, nu e roman. E o carte de analiză sufletească. Se petrece pe la 1890 şi ceva. Generaţiei de azi nu cred să-i placă. Deşi…

Un zâmbet trece pe faţa d-lui Ibrăileanu şi – confidenţial:

– Deşi am pus multă pornografie într-însul… Am o scenă grozavă: când se urcă Adela în trăsură, i se vede colţunul de două degete.

Râsul nostru stârneşte nedumerirea d-lui Ibrăileanu:

– Cum? Nu-i destul? Dar gândiţi-vă şi dv. că totul se petrece în 1890 şi ceva… Pentru epoca aceea, lucrul era grozav. […]

Dacă mă fac de râs cu romanul acesta […] nu-mi pasă, că nu mai ies în târg. Toata iarna am stat în casă. Vin seara dumnealor, să-mi mai ţină de urât… Dar ei mă tratează ca pe un intelectual, îmi vorbesc numai de literatură… Niciun cancan din târg, nimic amuzant! Am o teribilă nevoie de un mahalagiu, care să-mi mai raporteze câte ceva din oraş...

Garabet Ibrăileanu în dialog cu Tudor Teodorescu-Branişte, „Adevărul“, anul XLV, nr. 14 812, 14 apr. 1932; reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice şi indici de Aurel Sasu şi Mariana Vartic, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986, vol. II, partea I, pp. 132-135

Referinţe critice

Romanul *Adela* a fost aşteptat cu multă nerăbdare de unii tineri cronicari pentru care trebuia să fie un document de ilustrat teoria că un critic nu poate scrie un roman. Această opinie absurdă, care ar mira pe un occidental, are o explicaţie cu totul psihologică şi este consecinţa unei inimiciţii personale. Acum că romanul d-lui G. Ibrăileanu a apărut şi orice obiecţiune de ordin principial asupra lui este neserioasă, cronicarii teoreticieni ai criticului-critic şi romancierului-romancier au ales cealaltă armă a ostilităţii care se cheamă tăcere.

Aceasta nu împiedică însă ca *Adela* să fie cel mai bun roman de analiză pe care îl avem şi o suavă expresie a dragostei platonice. Autorul, preocupat de o unică problemă, aceea a reconstituirii datelor sufleteşti originare, nu creează plastic, în suprafaţă, cu caractere şi scene vii. La drept vorbind, nici nu creează oameni ci, fără să fie abstract în sensul ideologic, construieşte unităţi psihologice. În *Adela* avem monografia psihologică a iubirii cu toate turburările ei intelectuale, afective şi fizice, dar mai ales extraordinar de profunda analiză a îndoielii. Căci lucru cu totul remarcabil: în acest roman întâlnim o femeie, un bărbat îndrăgostit, o corespondenţă exterioară între aceşti doi termeni, dar dragostea este un dat ipotetic pe care eroul încearcă să-l deducă ulterior din fapte. Analiza se bizuie pe o memorie şi în această privinţă autorul dă dovadă de o acut de fină rememorare a sentimentelor. Suferinţa eroului nu este atât de natură afectivă, având în vedere disproporţia de vârstă între noii Abelard şi Eloisa (căci e vorba de un profesor şi de o elevă a sa), ci de caracter logic, prin incertitudinea bărbatului care nu găseşte în memoria sa suficiente elemente spre a afirma sau nega cu tărie dragostea pentru el a femeii.

Romanul d-lui Ibrăileanu se remarcă şi prin stilul său uscat ca un desemn de Dürer, dar capabil să transfigureze realitatea şi să-i dea alte dimensiuni.

G. Călinescu, „G. Ibrăileanu“, *Adela*, „Viaţa românească“, an. XXV, nr. 5, mai 1933; reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică*, *II (1933–1935)*, ediţie coordonată de Nicolae Mecu, prefaţă de Eugen Simion, Editura Fundaţiei Culturale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, pp. 235–236

De la cele dintâi pagini ale cărţii, aşa de modest numite „fragment de jurnal“, suntem înlănţuiţi de o ficţiune pe cât de puternică, pe atât de deosebită de obicinuita naraţiune cu creaţii de oameni. În această carte, abstractă în sensul dezinteresării de personalitatea socială a indivizilor, trăiesc nu oamenii ci problemele lor sufleteşti. Apa nu se iezeşte în întindere ci se scurge într-un puţ fără fund, care o întunecă şi o răceşte. Cartea d-lui Ibrăileanu este o carte de analiză în stilul lui Benjamin Constant şi este primul cu adevărat roman românesc de analiză după cum este, neîndoios, cel dintâi roman al dragostei platonice.

Cu totul izbitoare, în ciuda rotundităţii stilului şi a somptuozităţii cadrului, uneori, este gravitatea documentării. Nu găseşti în acest roman niciun cuvânt de prisos, nicio descripţiune pentru ea însăşi, nicio alunecare pe neaua purei străluciri. Ca un matematician care se exprimă cu un minimum de semne, în aşa fel încât orice detaliu să fie esenţial şi cu neputinţă de înlăturat, sub primejdia prăbuşirii întregului calcul, d. Ibrăileanu aduce în fiece cuvânt o viziune nouă de microscop, fără de care tabloul general ar ieşi diminuat. Nici nu se poate închipui o mai mare

atenţiune în scrutarea celor mai uşoare cercuri de pe apa sufletului, nici o mai prodigioasă memorie a sentimentelor.

G. Călinescu, Romanul d-lui G. Ibrăileanu, *Adela*, „Adevărul literar şi artistic“, an. XII, nr. 652, 4 iunie 1933; reprodus în *ibidem*, pp. 244–245

Fiind autobiografice – cel puţin în datele sensibilităţii şi în fizionomia intelectuală, dacă nu totdeauna şi în situaţii – e firesc ca romanele criticilor să fie, cu precădere, analitice şi psihologice. În *Bizu*, d. Lovinescu a speculat sentimentul morţii şi reacţia temperamentală pasivă a lui Anton Klenze în etapele unei vieţi urmărite din adolescenţă, cu obsesiile ei erotice, până la fixarea în maturitate [...] D. Ibrăileanu alege o singură faţă mai proeminentă a lui Emil Codrescu: reacţiunea lui în iubire, complicând aspectul de atitudine temperamentală cu drama virilităţii în declin. Cvadragenarul Codrescu, îndrăgostit de Adela, pe care o cunoscuse de copilă, revăzând-o peste douăzeci de ani, după ce fusese măritată şi divorţase, îşi agravează timiditatea şi îşi stoarce mintea în labirintul îndoielilor nu numai dintr-o notorie abulie congenitală şi o filosofie subiectivă, devenită atitudine reflexivă prin cultură, dar şi din spaima unei improbabile fericiri, într-o căsătorie atât de inegală ca vârstă. Senzaţia premergătoare a morţii, îmbătrânirea, exasperează reticenţele lui Codrescu, îi multiplică, prin inutilă cazuistică, îndoielile, gelozia, incapacitatea organică de a voi şi îi ucide fapta prin reflexe otrăvitoare. Emil Codrescu este, indubitabil, un alter-ego al d-lui Ibrăileanu; lecturile lui preferate, analismul, întortocherile interioare şi de expresie, extazele romantice şi scepticismul rece, înclinaţia spre reflexie biologică, pe baza pesimismului schopenhauerian, comentariul sociologic, elaborarea introspectivă în maxime, când didactice, când pedante, când banale, când de abuz al parantezelor, alternarea tandreţii dusă până la sentimentalism cu misoginismul ursuz, răutăcios, pendularea între materialism şi idealism, gustul pentru ştiinţele naturale şi credinţa în determinismul pozitivist, neurastenia şi efectele ei disociative împinse până la meticulozitate şi falsă exagerare a mărunţişurilor – întreaga fizionomie de intelectual al veacului trecut, consemnată şi în filele de jurnal cerebral din *Privind viaţa*, se substituie spectrului literarizat în fictiva apariţie a doctorului care-i alcătuieşte adevărate fişe de temperatură morală.

Este cu atât mai surprinzător documentul psihologic fixat în figura lui Emil Codrescu, analist până la absurd, cu cât d. Ibrăileanu nu-şi mai aminteşte aci nimic din tendenţionismul său poporanist. O dulcegărie şi o atmosferă morală vetustă aparţinând eminescianismului romantic de după 1880 şi misticismului slav occidentalizat al lui Turgheniev sunt mărturia unui timp intrat în istorie; dar tonul de cerebralitate al unui intelectual fără „datorii“ pentru rurali [...] şi o febră erotică, ventilată într-o cazuistică de spirit urban, îl scot pe d. Ibrăileanu din atmosfera platitudinii poporaniste, propagată cu o încăpăţânare neexplicabilă la un temperament hamletian.

Tipul lui Emil Codrescu nu este numai simbolic pentru intelectualul celei de-a doua jumătăţi a veacului trecut; el sintetizează atâtea mentalităţi literare, de la teoria „cristalizării amoroase“ a lui Stendhal la psihologismul pedant (atât de evident în *Adela*!) al lui Bourget, la filosofia „voinţei“ lui Schopenhauer şi speculaţiile lui asupra iubirii, până la sentimentalismul şi poezia în penumbră a lui Turgheniev şi abulia analizatoare a lui Amiel. [...]

Procedeul narativ al d-lui Ibrăileanu este de unitar jurnal intim. O modestie care nu displace, fiindcă este atât de proprie cu modul liric prin care-şi defineşte eroii. Compoziţia *Adelei* este o alternare de reflexii abstracte şi de evocări plastice. Într-o expresie sobră, până la limita formulărilor seci, d. Ibrăileanu analizează intoxicaţia amoroasă a lui Codrescu, cu naivităţile lui sentimentale, cu extazele şi gelozia imaginară, cu ridicolul lui plin de suspiciuni; partea cea mai vie o alcătuieşte procesul de transfigurare a iubitei (ca în „metafizica iubirii" lui Schopenhauer), febra care-l acaparează pe erou. [...]

Romanul *Adela* este un document sugestiv asupra psihologiei şi dispoziţiilor intelectuale ale d-lui Ibrăileanu, o ilustrare concretă a sensibilităţii unui intelectual din epoca eminescianismului şi o indicaţie precisă asupra repercusiunii lecturilor din veacul literar apus asupra criticului ieşean. În măsura în care am văzut că d. Ibrăileanu trece în ficţiune sentimentul iubirii platonice, rămasă ideală prin deficienţele temperamentale ale eroului – *Adela* este şi o onestă contribuţie romanescă în lotul romanului nostru analist.

Pompiliu Constantinescu, G. Ibrăileanu: *Adela. Fragmente din jurnalul lui Emil Codrescu*, „Vremea", 25 iunie 1933; reprodus în Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, ediţie îngrijită de Constanţa Constantinescu, prefaţă de Aurel Felea, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, vol. 3, pp. 197–200

După cum de la ideologul revoluţionar C. Stere nu ne-am fi putut aştepta, la bătrâneţe, la revărsarea epică a memorialisticii din *În preajma revoluţiei*, tot aşa nu ne-am fi aşteptat nici de la G. Ibrăileanu la *Adela*, floarea suavă a unei vieţi dezolate. Nimic nu dovedea în trecutul lui preocupări pur literare; în scris nu se vedea nicio indicaţie de sensibilitate estetică, ci, dimpotrivă, numai inaptitudine pentru expresia artistică. Criticul, a cărui investigaţie s-a menţinut până la urmă în domeniul socialului şi a cărui analiză n-a depăşit domeniul didacticului, ne-a dat totuşi *Adela*, un model de literatură psihologică străbătută de o poezie reală. Romanul nu are, fireşte, pecetea prezentului, ci se sbate între poem şi analiză, într-o compoziţie totuşi unitară şi armonioasă. Dragostea unui intelectual între două vârste pentru o fată mult mai tânără decât dânsul, dragoste în care punerea unui mantou pe umerii iubitei devine un act de mare îndrăzneală erotică, e zugrăvită în notaţia pregnantă a unor elemente umile ce-şi găsesc farmecul în însăşi gingaşa lor fragilitate. Pe fondul vechi, prăfuit, perimat, frăgezimea sentimentului înfloreşte pură. Chiar lipsa de expresie binecunoscută a criticului dispare sub valul poeziei discrete, fine, cu timidităţi de începător şi cu lucidităţi sceptice de om matur – cu totul solubilizat în perfecta adaptare a ritmului sufletesc cu cel al elocuţiunii.

E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane. 1900–1937*, Editura Librăriei Socec & Co., Bucureşti, 1937, pp. 293–294

Poate să surprindă împrejurarea că Ibrăileanu a scris un roman, *Adela*, dar forma lui nu are nimic neprevăzut. E romanul unui cazuist, însetat de certitudini şi înspăimântat de contradicţiile ce răsar la tot pasul, al unui intelectual cu acţiunea erotică paralizată de prea multă disociaţie. Vârsta eroului este patruzeci de ani, treapta maximei intelectualităţi. Emil Codrescu e îndrăgostit de mult

mai tânăra Adela, pe care a cunoscut-o de copilă. El n-a fost în stare să treacă de la familiaritatea între om matur şi copil la intimitatea sentimentală şi fata s-a măritat cu un altul. Dar apoi s-a despărţit şi quadragenarul ar putea să se simtă, faţă de o femeie, mai în largul lui. Îl încurcă mărunte cazuri de conştiinţă mărite cu lentila şi făcute aducătoare de anxietăţi. [...]

Femeia aruncă o vorbă şi bărbatul, în loc s-o ia drept un prilej de iniţiativă, o întoarce pe toate părţile, ca de pe o catedră scolastică [...]

Cu asemenea scrutări de ordin logic, e firesc ca eroul să cadă în abulie. El nu se poate decide, subtilizând prea mult asupra manifestărilor femeii:

„Dar ce a însemnat mişcarea aceea din cap?... A fost pentru mine? A fost numai un gest al gândurilor ei? A însemnat ceea ce ar fi putut însemna altădată? Ori a fost, în adevăr, numai o părere a mea?“

Chiar când gesturile femeii sunt încurajatoare, raţiocinantul nostru e plin de scrupule. După ce probabil, agasată, eroina pleacă, analistul se cufundă în şi mai mari îndoieli [...]

Romanul tratează cu metoda lui Stendhal infirmitatea unui erou înfrăţit sufleteşte cu Amiel. Obiceiul de a fi scafandru de noţiuni îl păstrează Ibrăileanu în toate laturile vieţii lui [...].

G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [1941], ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 667

Când apărea *Adela*, autorul acestui roman, criticul G. Ibrăileanu, era bolnav. Fără a-şi fi putut revedea textul, compusese numai o scrisoare editorului, căruia îi cerea să dezmintă ştirea răspândită foarte repede că ar fi vorba de un roman autobiografic. [...]

[...] toate aceste măsuri de prudenţă delicată fac parte din cunoscutul arsenal naiv al scriitorilor sentimentali, timizi dar orgolioşi, ai veacului trecut, care, voind să-şi ascundă mai bine viaţa lor intimă, prin aceasta chiar o denunţau. Totul nu e decât o disimulare romantică. Doctorul Codrescu e însuşi Ibrăileanu. Adela e femeia reală, după cum real este însuşi cadrul naturistic, Bălţăteştii şi Văraticul, Mânăstirea Neamţului, Horaiţa, Horăicelul, apa Ozanei şi restul de-atâtea ori faimoasei topografii, unde suferă falsul doctor Emil Codrescu, acest Werther român în vârstă de patruzeci de ani.

[...] *Adela*, ca scriere literară, face corp cu opera lui Ibrăileanu mai ales dacă ne referim la latura de moralist a acestui critic. [...]

Având o orientare comună mai tuturor intelectualilor de la 1900, crescuţi cu toţii la şcoala filosofică a pesimismului şi a materialismului, privea viaţa în suportul ei fiziologic, considerând „bătrâneţea – carne veche, o ruşine“, iar degradările succesive, vârstă cu vârstă, ale materiei organice ca tot atâţia paşi către moartea definitivă [...]

Adela s-ar putea zice că în bună parte e varianta narativă a cugetărilor cuprinse în *Privind viaţa*. Un bărbat de patruzeci de ani iubeşte o femeie de douăzeci. Situaţia e similară cu aceea în care se găsise Balzac, cu toate că vârsta tânără o avea el, iar pe cea înaintată femeia, dar situaţie identică, de îndată ce faptul capital, din care izvorăşte tragismul lucrurilor, este diferenţa de vârstă. [...]

Singura deosebire faţă de cugetările din *Privind viaţa* este aceasta, a patosului viril, care se adaugă biologismului, agravându-l. Dar acest patos provine din oprirea, din interzicerea soluţiei

fireşti a raporturilor dintre bărbat şi femeie. Şi interzicerea se numeşte în chip disimulat autoanaliză, delicateţe de sentiment, platonism. Căci *Adela* nu este, după cum s-ar părea din cele spuse până acum, un roman al vulgarităţii iubirii. Dimpotrivă. Conştiinţa bărbatului intră cu fiecare clipă într-o complicaţie autoanalitică dintre cele mai dramatice, comentează pentru sine fiecare gest, fiecare cuvânt al Adelei, examinează poziţiile, reţine modificările produse, născoceşte ipoteze infinite sub maldărul cărora înăbuşă o arzătoare realitate, se comportă în sfârşit după modul intelectual şi analitic wertherian, mod comun tuturor eroilor sentimentali ai veacului trecut, a căror boală în dragoste s-ar putea numi hamletism erotic. Emil Codrescu hamletizează cu deznădejde: el speră şi nu mai speră, crede şi nu mai crede, este sigur şi se îndoieşte, se aventurează în presupuneri care de care mai ingenioase şi mai dificil de imaginat, dar efortul mic, esenţial şi vulgar în acelaşi timp, cu toate că îl teoretizează, nu-l face. [...]

Emoţiile cele mai puternice pe care le încearcă frământatul erou sunt ale unui adolescent, întârziat până la vârsta de patruzeci de ani. Ele se nasc fragede, deşi intense, din împrejurări mărunte, dar de o neuitată suavitate, cum este altădată vedenia gleznei de sub rochia lungă stil 1900, o strângere întârziată a mâinii sau, culme a îndrăznelei erotice, descheierea ezitantă a unei mănuşi şi sărutarea mâinii pe încheietură.

Vladimir Streinu, *Adela*, romanul unui critic, „Revista tineretului“, I, 5, 1943; reprodus în Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară*, [1968], ediţia a II-a, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, vol. II, pp. 265–272

Adela este nu atât romanul unei tinere femei, cât analiza crizei sentimentale a unui cvadragenar de o luciditate extremă. Câştigând dragostea unei femei de douăzeci de ani, Emil Codrescu, eroul cărţii, e măcinat totuşi de incertitudini, suspectând şi analizând orice gest al partenerei, pentru a descoperi sensuri acolo unde nu sunt. Când i se pare că a sesizat un amănunt care anterior îi scăpase, el are un fel de satisfacţie, o adevărată bucurie a durerii. Miezul spiritual al operei fiind rezolvarea atitudinii faţă de femeie, scrierea reprezintă în fond o continuare logică a ideilor expuse anterior în *Privind viaţa*.

E greu de precizat în ce măsură opere mai vechi vor fi avut influenţă asupra autorului *Adelei*. Despre contribuţia clasicilor ruşi se poate vorbi însă cu certitudine. Ceea ce admiră G. Ibrăileanu la marii clasici ruşi este cunoaşterea profundă a sufletului feminin, în special. Subtilitatea cu care Turgheniev analizează o apariţie plină de feminitate ca Irina din *Fum*, delicată şi misterioasă, lirismul aceluiaşi mare prozator din *Ape de primăvară* captivează pe G. Ibrăileanu încă din prima etapă a creaţiei lui, la *Şcoala nouă*. Lev Tolstoi – căruia îi consacră un excepţional studiu critic – îl impresionează puternic şi durabil prin arta magistrală cu care în *Anna Karenina* trece de la psihologie la etică, disecând necontenit sufletul sfâşiat de remuşcări al eroinei. Tolstoi îşi iubeşte eroina şi suferă pentru ea, aşa cum G. Ibrăileanu o va iubi pe Adela.

Prozatorul îşi priveşte propria scriere ca o operă de observare ştiinţifică, de aceea reconstituie faptele vechi şi interpretează mereu, făcând psihologie, încercând să descopere esenţialul atât în lumea din afară, cât şi introspectiv. *Adela* e un roman concis de analiză şi introspecţiune.

Romantismul, aerul uşor desuet din *Adela* ţin de unghiul de vedere din care autorul priveşte personajele şi zugrăveşte epoca. Totul este aici *fin de siècle* 1890–1900, elegiac şi nostalgic. Pentru a nu se trece cumva cu vederea acest aer de vechime, subliniat romantic, o „lămurire“ a „editorului“ (recte a lui G. Ibrăileanu) atrage atenţia, prevenindu-ne de la prima pagină că: „Adela nu e un roman autobiografic“ şi că „acţiunea romanului e situată cu mai bine de treizeci de ani în urmă“ (ediţia I e din 1933). „Titlul romanului, care e şi numele eroinei, este înadins ales uşor desuet, sau demodat...“ Pe scurt, cartea ar fi „un document al sensibilităţii unui intelectual din acea vreme...“.

Ambianţa socială în care se desfăşoară romanul sentimental al lui Emil Codrescu şi al Adelei este într-adevăr demodată, vetustă, dar fără tentă de ridicol. În staţiunea Bălţăteşti, din preajma orăşelului de munte Târgu-Neamţ, vilegiaturiştii sunt domni respectabili cu pălărie şi baston, iar femeile poartă drept supremă eleganţă *empiruri*. Chiar Adela apare o dată într-un „empire liliachiu“, cu „botine înalte cu tocuri Louis XV“. Se citesc ziare din Bucureşti: „Universul“ sau „Voinţa naţională“. Ornicul „carillonează La Paimpolaise“, doamna M...., mama Adelei, cântă „sentimental serenada de Schubert“, Adela însăşi interpretează la clavir valsuri de Chopin sau „rapsodia tumultuoasă a lui Liszt“, iar în parcul staţiunii muzica militară repetă zilnic arii din *Lucia de Lammermoor* şi „valsuri de altădată“.

În această Moldovă de sfârşit de veac al XIX-lea se vorbeşte moale, de ogradă, iatac, grimea, tulpan, mama matale, iar conversaţiile între Adela şi Emil se duc sub lună, în cerdac. Până şi numele fetelor din micile flirturi ale lui Emil Codrescu sună dezacordat: Eliza, Estella, Otilia, Elvira, Leonora, desprinse din amintirile cvadragenarului cu două decenii mai vechi.

Jurnalul lui Emil Codrescu ridică dintru început problema corespondenţelor dintre biografia lui G. Ibrăileanu şi existenţa pe planul ficţiunii a eroului literar. Oricât ne-am feri să cădem într-un biografism indiscret, unele paralelisme sunt prea evidente, chiar dacă „lămuririle“ editorului ne previn în sens contrar. [...]

Metoda de creaţie realistă concurează în *Adela* cu cea romantică. [...] Romanul contemplativ liric urmează linia vechilor confesiuni romantice, *René* de Chateaubriand, *Corinne* şi *Delphine* ale Doamnei de Staël, *Obermann* de Sénancour, *Adolphe* de Benjamin Constant şi altele.

Comportându-se ca un minuţios observator al iubirii, nepractic, Emil Codrescu trăieşte o dramă care nu capătă niciodată dimensiuni epice, deoarece şi-o comprimă dureros înlăuntru. Drept urmare, parantezele explicative, revenirile, sfâşierile reţinute, în timp ce drama rămâne în surdină. Lectura evenimentelor ne duce cu gândul la o amintire, cu ecouri când mai distincte, când mai pierdute, deşi faptele sunt expuse la timpul prezent.

Interiorizat, eroul cu „părul brumat“, care hamletizează permanet, se judecă la rece. Cititor de gesturi şi constructor de ipoteze, el se crede apăsat de „implacabila cronologie“, care-l separă de Adela. Problemele cele mai mărunte, în sufletul său devin „cazuri“, de aceea el se întreabă făcând cazuistică: oare nu-i nedelicat s-o prind de mână; să stau culcat în iarbă în faţa ei; să umblăm în cărţile gazdei. „Psihologie de cvadragenar intempestiv şi pervers de lucid“, completează cu amărăciune, într-o paranteză, tot el.

Sensibilul Emil e dublat de un raisonneur, care obişnuieşte să acorde faptelor lui şi ale altora o atenţie disproporţionată cu semnificaţia lor. [...] Inteligenţa lui dornică de asociaţii şi sensuri neprevăzute acţionează în virtutea unei dialectici proprii, în afara logicii obişnuite. Adela nu are nevoie de o intuiţie specială pentru a citi limpede în sufletul eroului: „Eşti egoist, mon cher maître...“ Şi cu alt prilej: „Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei...“.

Conştient de natura aproape maladivă a reticenţelor sale faţă de Adela, considerându-se cu autoironie „supraom, care-i doreşte fericirea“, însă fără să acţioneze, Emil Codrescu îşi defineşte singur atitudinea faţă de prietena sa: „În realitate, nici eu nu ştiu bine ce simt, căci Adela mă întinereşte şi mă îmbătrâneşte“. [...]

Din atâtea atitudini revelatoare, se desprinde cu claritate dualismul fizionomiei spirituale a lui Emil Codrescu. Sensibilitatea lui îl face să observe în chip aproape monstruos. Având în vedere că faptele se petrec într-o vreme în care romantismul la noi era încă în floare, structura eroului este conformă cu logica istorică. Dar remarcând pe de o parte această „facultate dominantă“ – pentru a exprima în termenii lui Taine, critic admirat de G. Ibrăileanu – prozatorul nu trece cu vederea o altă trăsătură, raţionalismul. Emil Codrescu, care percepe totul în nuanţe infinitezimale, devine graţie raţiunii un fel de damnat, un nesatisfăcut, dar nu de tipul lăcrimos al modelelor romantice decepţioniste. „Explicaţia psihologică nu-mi ajută deloc. Explicaţiile nu modifică niciodată realităţile.“

După cum s-a putut remarca, sensibilitatea alimentează conştiinţa, raţiunea. Prisosul de sensibilitate se converteşte în exces de interpretare, ajungând până la raţiocinare. Emil Codrescu apare mereu pe două planuri, în sensul dualist al structurii lui; contemplativ, pasionat, dar şi criticist, dizolvant.

Cu toate că titlul cărţii este *Adela*, aceasta apare subsumată caracterului celuilalt personaj, Emil Codrescu. Adela nu este o apariţie obiectivă, ci mai degrabă proiecţia lirică a unui visător predispus la idealizare. Subiectivismul împiedică pe erou s-o observe exclusiv pe Adela. Ea se defineşte ca al doilea personaj al operei, prozatorul urmărind interferenţele spirituale dintre Emil Codrescu şi Adela pentru a-i scruta pe amândoi în funcţie de criza sentimentală care-i apropie.

În ipostaza de critic, G. Ibrăileanu preferă creaţia, dar Adela este „analiză“. Personajul este disecat mai puţin, în raport cu Emil Codrescu. Scriitorul, ca observator, nu poate ieşi din el. De aceea, dacă am încerca o judecată de valoare asupra eroilor romanului – din punctul de vedere al „creaţiei şi analizei“ – Adela este într-un grad mai mare creaţie, faţă de Emil Codrescu, erou văzut analitic. [...]

Cu toate mărturisirile directe, cu toate amintirile celor ce l-au cunoscut – dacă n-ar fi scris romanul acesta, personalitatea omului şi gânditorului G. Ibrăileanu ar fi rămas, sub multe aspecte, inaccesibilă ori necunoscută. Singurul lui roman întregeşte în mod elocvent profilul marelui critic.

Constantin Ciopraga, Prefaţă la ediţia G. Ibrăileanu, *Adela*. *Privind viaţa*. *Amintiri din copilărie şi adolescenţă*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, pp. X–XXVIII

Cartea descrie o iubire neîmplinită şi împiedicată în reţineri interioare ca *Armance* de Stendhal. [...] Doctorul se îndrăgosteşte cu violenţa vârstei ultimelor aprinderi sufleteşti (are 40 de ani), dar cu toate că Adela e liberă (fusese căsătorită şi se despărţise de câteva luni), n-are îndrăzneala să-şi mărturisească sentimentele. Romanul urmăreşte procesul chinuitor al acestei paralizii morale cu o rară pătrundere. Emil Codrescu refuză întâi să admită că o iubeşte pe Adela. Între ei există o îndelungată amiciţie – îşi spune – şi tandreţea care o însoţeşte nu e decât expresia unei stricte afecţiuni prieteneşti. [...] O îndârjire logică înfiorătoare se încăpăţânează necontenit să aducă îndoiala în certele indicaţii de interes erotic ale Adelei. [...]

Crisparea aceasta inhibitivă îşi găseşte voluptăţi şi dezolări în adevărate analize semantice ale vorbelor Adelei. Aceasta îi implântă eroului o „săgeată în inimă“, modificând uşor apelativul cu care i se adresează de obicei. „Cher maître“ devine „maître chéri“, şi Codrescu reflectează: „Ce era în acest cuvânt? Recunoştinţă entuziastă ori...? Dar rezerva mută de pe urmă? Remuşcare ori sfiala unui sentiment?... [...]“

Cenzura interioară mobilizează toată filosofia pentru a-l împiedica pe erou să facă gestul aşteptat. Idila se sfârşeşte într-o sfâşietoare tristeţe: Codrescu vizitează casa unde locuise Adela după plecarea ei, cu un sentiment copleşitor al ireparabilului. Romanul are calitatea de a surprinde demobilizarea lăuntrică proprie îmbătrânirii şi a-i observa efectele în întregul mecanism al vieţii sufleteşti. Totul pare ridicol de uşor, dar se dovedeşte – şi aici se află sinceritatea funciară a cărţii – imposibil. Revelatorie e mai cu seamă forţa de caracterizare tipologică a analizei. Codrescu apare un îmbătrânit prea devreme, şi aceasta pentru că firea lui inhibată, reflexivă, cam descurajată de experienţele sentimentale anterioare, îl predispune la renunţare. S-a observat că în remarcile eroului (C. Ciopraga a arătat-o cu fineţe) se regăsesc multe din cugetările pesimiste care alcătuiesc volumul lui Ibrăileanu de aforisme intitulat *Privind viaţa*.

Codrescu are dispoziţia la depresivitate a criticului şi slaba sa apetenţă vitală. *Adela* e şi o confesiune amară, făcută cu o maximă discreţie, dar nu fără o sinceritate melancolică mişcătoare. Excelentă se vădeşte şi intuiţia sufletului feminin. E bizară pătrunderea câştigată, nu prin experienţe numeroase, ci prin epuizarea uneia cu o participare integrală decisivă. Ibrăileanu admira talentul lui Turgheniev în a crea eroine enigmatice de care să se îndrăgostească, odată cu personajele romanelor scriitorului, cititorul însuşi. Procedeul folosit de marele scriitor rus criticul îl definea ca „negativ“. „Turgheniev, pictând pe eroinele sale cât mai seducătoare prin figură, temperament, conduită, ţine ascunse gândurile lor, luptele lor sufleteşti, deliberările lor interne, conţinutul delicat al sentimentalităţii lor.

Nu le analizează (şi nici nu le pune – am zice: nu le lasă să se destăinuiască cuiva)...“

„Turgheniev ştia – simţea – perfect că ceea ce este captivant într-o femeie este misterul şi că o femeie de rasă ştie să-şi ascundă întotdeauna jocul...“ „Toate femeile ştiu să tacă ori să se ascundă. Şi o femeie, cu cât e mai femeie, cu atâta posedă mai mult acest caracter şi deci cu atât e mai enigmatică, ori cu atâta e toate acestea, cu cât e mai femeie.“ (*Creaţie şi analiză – Studii literare*).

În *Adela*, Ibrăileanu foloseşte un procedeu similar. Portretul eroinei rezultă numai din ceea ce aflăm cu privire la ea din însemnările lui Codrescu, şi eroul se loveşte mereu de misterul „eternului feminin“. Adela are reacţii neprevăzute. E supusă şi voluntară totodată, reţinută şi provocatoare, înţelegătoare şi ironică. Ea urmăreşte ezitările doctorului, întâi uşor amuzată şi plină de nădejde, apoi

excedată şi mâhnită. Adela are personalitate, fără a excela în niciun domeniu. E sensibilă, dar nu-i place să citească poezii şi preferă romanele. Se poartă cu dezinvoltură, necălcând însă niciodată regulile politeţii. Micile manii ale lui Ibrăileanu transpar în acest portret ideal. Adela e o descendentă a boiernaşilor moldoveni, are progresismul lor dezinteresat şi e plină ca ei de „spirit critic". Cineva ar putea detecta, zâmbind, până şi ideile autorului despre eleganţă şi fineţe, reconstituind detaliile fizice ale eroinei, felul cum se îmbracă etc., şi raportându-le la moda timpului. Intuiţia lui Ibrăileanu constă însă în a fi rămas mereu la acel „nu ştiu ce" şi „nu ştiu cum", care reprezintă personajul feminin. S-a vorbit mult de Codrescu şi de drama sa. Personajul cel mai interesant al cărţii e totuşi Adela. Figura ei apare urmărită de o predestinare tragică.

Romanul lasă să se întrevadă prin trama unei poveşti de iubire uşor desuetă (îndrăgostiţii se mulţumesc să facă lungi plimbări împreună, gestul suprem pe care Codrescu ar vrea să-l îndeplinească, dar n-are îndrăzneala, e de a cădea la picioarele Adelei şi a-şi dezmierda faţa cu marginea rochiei ei etc.) nişte fatalităţi mai grave şi mai dureroase. Eroul pare să fie lovit de o miopie catastrofică veche. Adela, se ghiceşte, îl iubea încă de pe când era o copilă. Căsătoria ei ratată, Codrescu a provocat-o fără să-şi dea seama, încetând să-i mai scrie de la Paris. Un destin trist o urmăreşte astfel pe eroină, şi umbra lui conferă întregii istorii alte reflexe. Problemele pe care şi le creează Codrescu capătă în acest context o reliefare ironică a soartei. Risipa de subtilitate acoperă mereu un adevăr izbitor într-o orbire fatală. [...]

Adela e romanul vieţilor neîmplinite dintr-o eroare grosolană şi a neputinţelor omeneşti de a o descoperi. Aceasta îi împrumută muzica stinsă şi deprimantă cu care continuă să te urmărească după ce l-ai citit.

Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, vol. I, pp. 418–422

Opera sa cuprinde două tipuri de discurs, cel critic şi cel romanesc, între care există o substanţială diferenţă cantitativă, în favoarea primului, şi una calitativă, stilistic mai puţin pronunţată. Observaţia a constituit prilejul unui reproş la adresa romanului din partea lui Pompiliu Constantinescu, numai că similitudinile stilistico-semantice dintre maniera critică şi cea romanescă ale lui Ibrăileanu nu sunt doar un simplu accident, o „deformaţie profesională". Sau, altfel spus accidentul e semnificativ, revelator: o replică imaginar-simbolică dată discursului critic în şi prin romanesc. Sugestie datorată observaţiei, la îndemâna oricui, a unei asemănări flagrante între Ibrăileanu şi principalul personaj al *Adelei*, Emil Codrescu. Scotocind în biografie s-a şi găsit principiul mecanic presupus a sta la baza producerii textului. Comparând stilurile transpare nostalgia evocatoare, analiza minuţioasă, preferinţele livreşti comune, gustul călătoriilor estivale în munţii Moldovei ori figura tutelară a mamei în anamnezele erotice. Cei naivi vor susţine, în consecinţă, că Ibrăileanu este Emil Codrescu, cei mai experimentaţi – o identitate proiectivă, în imaginar, între cei doi.

Să le spunem mai bine pe nume: Ibrăileanu este criticul-romancier, în vreme ce Emil Codrescu este personaj de roman şi autorul imaginar al jurnalului pe care-l cuprinde cartea. Criticul impersonal şi-a transferat pronumele „uitat" în jurnal, nu doar în cel „autentic", publicat postum, ci şi în cel

fragmentar cuprins în confesiunile din critica sa curentă. Şi dacă e să credem că „eu“-l romanesc este un „el“ întors, orizontul atins de critic prin roman e o pură iluzie, o autoiluzionare, o îndepărtare, în fond, şi nu o apropiere de o râvnită realitate personală. Adela nu confirmă episodul biografic al „aventurii cu Olga T.“, cum se pare şi se crede, ci îl dezminte, trecându-l în ordinea fictivă. Prin roman, Ibrăileanu s-a eliberat de amestecul supărător în viaţa sa intimă graţie tocmai apariţiei lui Emil Codrescu. Romancierul a mijlocit metamorfoza personificării criticului, păstrând proporţiile ficţiunii. Impersonalul a căpătat nume şi pronume. „El“ se scrie „eu“ şi se citeşte „Emil Codrescu“. Ibrăileanu nu poate fi propriul său personaj şi din aparent simplul motiv că el este Adela.

Subintitulându-şi romanul „jurnal“, autorul introducea de la bun început în text o ambiguitate, împărţind natura formală a cărţii între protagonişti: titlul, romanul îi aparţin Adelei, în postură de obiect erotic, în vreme ce subtitlul (*Fragmente din jurnalul lui Emil Codrescu*) îi revine subiectului. O confruntare nu numai dintre două specii epice, dar şi dintre două modalităţi fundamentale de expresie: monologul îndrăgostitului, sursa principală a jurnalului, şi dialogul iniţiat şi permanent tentat de acesta cu obiectul iubirii sale. Prin urmare, atât jurnalul cât şi romanul sunt fragmentare, iar prin reperele sale temporale („iulie-august 189...“), iniţial şi final, jurnalul este cel care îşi conţine romanul, îl produce, rămânând în cele din urmă ca o mărturie reziduală a procesului de fabricaţie. Jurnalul are calitatea fundamentală de a fi relatarea în timp a unei existenţe, echivalentul ei scriptic, decupajul („fragmente“) ei verbal. În roman, însă, timpul este suspendat, acţiunea se desfăşoară într-un continuu prezent epic: protagoniştii sunt în vacanţă, în afara ordinii fireşti a propriei existenţe, redusă la un nivel minim de socializate; iar când Emil Codrescu se deplasează în interesul vreunei „afaceri“, combinaţiile se desfac, romanul se estompează făcând loc notaţiilor din jurnal.

Personajul narator a pornit la drum în vacanţă însoţit de o mică „bibliotecă estivală“, hotărât să ţină un jurnal ce pare destinat să fie mai mult un conspect, fragmentat de observaţii sociale şi de contemplaţii peisagistice, decât prilejul unui roman al cărui protagonist va fi cititorul însuşi. [...] Tot aşa cum, uneori, în literatura fantastică povestirea începe cu lectura unui exemplar al genului, fantasticul debordând şi antrenându-şi lectorul în aventură, tot astfel şi aici caracterul premonitoriu al lecturii e evident. Eliberat, pentru un moment, de propria-i condiţie socio-profesională (de medic renumit), Emil Codrescu îşi începe cariera de personaj în calitate de cititor, ca personaj negativ, s-ar putea spune, desigur nu în sens moral, ci în acela de reflex pasiv al celui creator de acţiune. Iată-l pornit în căutarea voluptăţilor esenţiale: „trei perne sub cap şi ţigările pe măsuţa de alături, ca să-ţi rămână spiritul absolut liber de corp şi de griji, şi lectura catalogului, cu toată atenţia, ca să nu treci cu vederea nicio carte – se poate imagina voluptate mai esenţială?“ […]

Ibrăileanu şi-a creat acest personaj dintr-o nostalgie a paradisului pierdut al lecturii, recuperabil doar parţial, printr-o severă asceză. Vacanţele erau pentru el asemenea prilejuri ascetice, o asceză voluptuoasă. Un fost student al său povesteşte cum, vizitându-l într-o zi, îngrijorat de una din îndelungatele sale absenţe de la Universitate, l-a aflat citindu-l pe Creangă. Se mulţumea doar să citească, fără să scrie nimic, spre intrigarea celui ce avea să relateze acest episod. Un asemenea cititor, negativ al scriitorului, este Emil Codrescu, după cum jurnalul său este negativul romanului. Personajul va pierde, însă, paradisul iniţial al lecturii alterată tocmai prin jurnal, prin tentativa sa de autor care se substituie Autorului. Trăirea sa sublimată va fi suplinită de o trăire imediată, lectura de existenţă, libertatea de limitare. Pe măsura consemnării jurnalului, romanul este cel care păşeşte în

avanscenă, devenind formula dominantă a cărţii. Din cititor şi autor, Emil devine tot mai mult un personaj prins în ţesătura „propriului“ roman. Legătura dintre el şi Adela este reluată prin intermediul amintirii (consemnată în jurnal – copilăria Adelei, întâlnirile lor până în clipa revederii), o memorie prezentificată, epicizată.

Jurnalul este genul intermediar între critică şi roman, împiedicându-le perfecţiunea formală, deplina realizare. El e, într-un fel, scrierea cititorului, ipostaza de autor a acestuia. Ibrăileanu scria deseori despre, şi se pare că şi citea cu multă plăcere, cărţi de memorialistică, jurnale, fiind el însuşi autorul acelor postume *Amintiri din copilărie şi adolescenţă*. Încadrate în genul „literaturii de frontieră“, aceste scrieri alcătuiesc graniţa în timp a literaturii, în vreme ce reportajele, notele de călătorie sunt hotarul ei în spaţiu. Istoricul literar le-a acordat întotdeauna o atenţie deosebită, considerându-le o importantă sursă de informaţie pentru reconstituirea biografiei autorului. În istoria literară, spune şi Ibrăileanu, biografia este un capitol foarte important, în critică, restrângându-i, însă, oportunitatea la „critica ştiinţifică“, refuzându-i-o celei „estetice“: dacă e frumoasă sau nu o operă de artă şi cum e sufletul artistului – „răspunsul e în opera lui şi numai în ea“. Nici cititorul nu are nevoie, datorită relaţiei sale privilegiate, nemijlocite cu opera, de biografia autorului, „explicarea cauzală“ degradându-i emoţia. Întâlnim, şi aici, distincţia istoric – critic – cititor şi folosirea pozitivistă a evenimentului biografic drept determinanta cauzală a unui fapt estetic, ce-i drept cu o restricţie operată pe genuri: „Poezia lirică pierde prin biografie [...]. Orice explicaţie biografică este o limitare, un atentat la generalitatea ei“. Ce ar avea de „câştigat“ celelalte genuri prin biografie nu ni se spune, dar putem fi siguri cel puţin de intuiţia condiţiei epice, narative a memorialisticii.

Astăzi, biografia şi-a pierdut aproape cu totul virtuţile explicative, fiind folosită ca informaţie complementară în psihocritică, „persoana“ fiind mai mult dezvăluită prin text, divulgată în limbaj. Pentru Ibrăileanu, însă, istoria şi memoria erau privite ca un depozit de fapte: literatura „învechindu-se“, devine, cu timpul, istorie, memorialistica având de consemnat contextul acestei istorii. Memoria este un fapt fundamental pentru acest mod de a concepe opera, deoarece ar evoca o realitate, ar rememora-o. Cititorul, criticul, istoricul o percep prin participarea lor la un fond de memorie comun, comunicarea realizându-se prin amintire. Un exemplu deosebit de elocvent îl oferă recenzia la volumul lui Mihail Sadoveanu („scriitorul nostru cel mai evocator“) *Ţi-aduci aminte...*, care începe printr-un „Da, mi-aduc aminte!“, continuă cu „Ne-aducem cu toţii aminte“ şi se încheie: „Ţi-aduci aminte, domnule Sadoveanu?“. Subiectul încearcă să-şi apropie obiectul lecturii sale prin intensitatea participării afective: pe de o parte faptele istorice tezaurizate, pe de alta fluxul memorialistic, subiectiv, ce uneşte în lectură autorul şi cititorul său. Din acest dialog, confesiv şi critic, observaţia cea mai importantă constă în inversarea poziţiei celor doi, criticul fiind cel care devine în final interogativ. O colaborare între critic şi autor în vederea unei imaginare opere „comune“, cel dintâi „completându-şi“ conlocutorul, producând un text complementar. O a doua observaţie o formează însuşi dialogul, atât de pregnant în exemplul dat, în fond aproape permanent în această modalitate critică. Dovadă şi nelipsita formulă de adresare dinaintea numelui autorului, o practică obişnuită atunci, astăzi aproape dispărută. În această manieră deschisă şi personificată, critica, desigur nu cea „ştiinţifică“, ci aceea cotidiană, publicată prin jurnale, are ea însăşi înfăţişarea unui jurnal de lectură, al cărui autor pare mai puţin un „profesionist“, cât un amator de literatură, în sens etimologic, iar scrierea sa – un discurs îndrăgostit.

Dacă pentru cei „vechi“ memorialistica este în primul rând istorie, pentru „moderni“ ea este întâi literatură. Pentru Lacan, de exemplu, subconştientul este organizat ca un limbaj, memoria fiind cu siguranţă traducătorul acestui limbaj în literatură. Jurnalul nu mai poate fi privit ca o arhivă de fapte, ci drept un tipar al acestora. Scriitorul îşi scrie viaţa, o transformă în text, o modelează într-o operă finită, el însuşi se construieşte ca personaj. În literatura propriu-zisă el constrângea o realitate (epică), putea dispune de creaţia sa. Acum este el cel constrâns: povestea vieţii lui îi limitează invenţia, începutul şi sfârşitul sunt determinate, autorului rămânându-i doar selecţia şi corelaţiile faptelor, ceea ce este foarte mult, nu şi suficient pentru creaţie. „Frontiera“ semnifică tocmai aceasta schimbare de sens în literatură: ispita pentru „dincolo“, constrângerea de „dincoace“: dacă romanul, oricât de „personal“, se identifică literaturii, fiind deschis prin capacitatea infinită a sensului de a prolifera, memorialul se circumscrie în limite temporale, se închide într-o individualitate creatoare. El nu mai aminteşte cât reprezintă. Nu mai are senectutea istoriei, ci efemeritatea prezentului, funcţia sa este de prezentificare, amintindu-ne ne apropiem (în Imaginar) şi nu ne îndepărtăm. Clasificat la frontiera literaturii, memorialul îndeplineşte rolul oricărui produs marginal de a relua, de fiecare dată, punerea în scenă a acesteia. Dacă textul literar propriu-zis se hrăneşte cu iluzia deschiderii infinite, legată de funcţia utopică a limbajului, literatura marginală îi trădează limitele şi, totodată, procesul constitutiv. Modernul a cultivat „anti-jurnalul“ şi „anti-memoriile“ nu numai pentru a se delimita de vechea înţelegere, pozitivistă, a genului, dar şi pentru a refuza o auto-limitare fatală. Scriitorul care-şi scrie memoriile retrăieşte momentul iniţial, al debutului, simţindu-şi opera împărţită între posibilitate şi realitate, având impresia că şi-o rescrie într-o singură carte. Aici apare şi surpriza istorică: literatura noastră modernă a început prin versuri pe album, poetul scriindu-şi astăzi întâi versul şi apoi întocmind albumul.

Există două moduri de a-ţi transcrie memoria, legate de raportul dintre vârsta autorului şi cea a faptelor: jurnalul ce le consemnează zilnic şi memorialul ce reconstituie evenimentele. Raportul critică-istorie literară este, într-un sens, cel dintre jurnal şi memorial. Timpul este aici mai mult o problemă de perspectivă, decât una de desfăşurare cronologică. Critica este jurnalul literaturii, istoria literară fiind memoria ei finală. Relaţia nu este una de determinare, ci de similitudine structurală. I-a fost dat lui Ibrăileanu să îşi înceapă opera printr-o scriere cu un pronunţat caracter istoric (*Spiritul critic în cultura românească* fiind şi o istorie ideologică) şi să o încheie printr-un roman transfigurat într-un jurnal (*Adela. Fragmente din jurnalul lui Emil Codrescu. Iunie-iulie 189...*).

(...)

Ceea ce împiedică apropierea dintre Emil şi Adela, identificarea subiectului cu obiectul erotic, nu este o barieră socială, cei douăzeci de ani fatali care îi despart nu sunt priviţi ca o convenţie, niciodată nu se pune problema *ce-ar spune lumea dacă ne-am căsători*, termenii sunt alţii: *ce s-ar întâmpla după scurgerea timpului care ne uneşte* şi care consemnează un echilibru precar. Cei doi sunt apropiaţi prin prezent şi despărţiţi prin viitor. Timpul, răsturnat, în care este scrisă această căutare îndrăgostită este *trecutul viitor*. „După“ nu este viitorul, ci trecutul. […]

Observaţii asupra felului în care funcţionează mecanica gândirii deterministe îi sunt prilejuite personajului narator de vizita întreprinsă la Paşcani lui Haim Duvid, ceasornicar şi filosof al târgului: „De altfel, toţi ceasornicarii sunt mai mult sau mai puţin filosofi. (Îşi aleg meseria din cauza firii lor? Ori devin filosofi din cauza meseriei?) Ceasornicul, angrenaj de forţe, «lecţie» de determinism – cu

sistemul lui de sori strălucitori, cu palpitul spiralei nelămurit şi sur închipuind o nebuloasă, cu pretenţia coardei de *perpetuum movens* al rotaţiei dintre cele două capace – e un univers în miniatură, pe care maistrul îl descompune prin analiză şi-l reconstituie prin sinteză. Iar răbdarea, supunerea la obiect, fineţea mâinii, cerute de meserie, adaugă virtuţi morale şi talente artistice la calităţile lui de gânditor“. Un dialog socratic purtat de meseriaş cu soţia lui, dialog în care intervine şi Emil Codrescu recunoscându-i justeţea opiniilor, îi dă ocazia acestuia din urmă să precizeze modul de „a fi“ al trecutului viitor, o existenţă neproductivă, lipsită de atribut, deci de realitate: „Dar Haim Duvid avea dreptate: numele celui care a fost odată nu poate forma subiectul niciunei propoziţii cu verbul la prezent şi, gândind bine, nici la trecut. «Hanibal a învins la Cannae» e necorect; afirmă minciunos o existenţă, aceea a lui Hanibal. Căci, pentru a fi operant cândva, ceea ce e denumit de subiectul propoziţiei trebuie să existe, să fie o realitate. O inexistenţă nu poate avea un atribut, nu poate produce o realitate nici ieri, nici azi, nici mâine; şi despre nimic nu se poate afirma nimic“.

Cum spuneam, timpul este „personaj“ în măsura în care Emil este „jurnalul“, iar Adela „romanul“. În ceea ce-l priveşte, criticul îşi vede scrierea limitată de perspectiva în care încearcă interpretarea operei, ale cărei sensuri nu le poate cuprinde decât parţial. De unde aspiraţia spre o „critică comple(c)tă“ care să îmbrăţişeze în desfăşurarea sa toate înţelesurile textului prim, eliberându-se, totodată, de limitele individuale ale fiecărui critic în parte, o critică totală, substitut raţional al operei. Jurnalul lui Emil Codrescu este şi el limitat de existenţa concretă a „autorului“ său, o existenţă fragmentară şi fragmentată în acelaşi timp. Doar calitatea sa de personaj narator îi asigură o anumită continuitate, o *prezenţă* a cărei consistenţă e, însă, *imaginară*. Iată-l definindu-şi singur paradoxul condiţiei sale temporale: „Dorinţa arzătoare de a-i sacrifica totul şi mai ales libertatea mea. Sentimentul de teroare faţă de fiinţa care singură poate da şi lua viaţa. Dispariţia totală a trecutului, anihilat de existenţa ei, şi, cum nu pot plasa în viitor niciun vis cu subiectul «Adela» – singura substanţă a cugetării mele –, dispariţia şi a viitorului, totul reducându-se la prezent, care mi se impune exhaustiv, dar care, alcătuit din acţiuni fără scop, fără corelaţie în timp, nu are decât consistenţa unei dibuiri în vis. Şi, mai presus de toate, uimirea, veşnic nouă, în faţa evenimentului extraordinar, incredibil, că ea există!“ Ceea ce dă existenţei lui prezente şi discontinui o coerenţă semnificativă este *iubirea*, al cărei echivalent formal, romanul, constituie replica unificatoare dată jurnalului. Obiectivarea presupune un transfer al identităţii: de aici exclamaţia din final, „uimirea“ în faţa existenţei obiectului erotic. Citatul acesta îmbracă, într-o formă modificată, cunoscutul raţionament cartezian: „o“ gândesc, deci „ea“ există! Incredibilul provine din opoziţia celor două existenţe: nesigur asupra, propriului prezent, prezenţa ei este, în schimb, o certitudine. În alt loc, raportul este inversat: „Adela este o iluzie paradiziacă, şi nu trebuie să devină o realitate“, îşi spune cu hotărâre Emil. Iubirea nu poate fi, în consecinţă, decât o mişcare în *contratimp*. De aceea, după cum salvarea criticului stă în „tăria lui de a deveni cetitor“, tot astfel şi în amor singura scăpare ar fi absenţa: „Nicio femeie, când începea să-ţi apară ca unică dispensatoare de viaţă, n-a avut pentru tine atâta realitate acumulată, şi atât de intensă, ca dânsa... Singura salvare, încă posibilă, ar fi absenţa“.

Emil Codrescu este şi profesional o replică simbolică a criticului, ipostaza sa „naturală“; medic fiind, ne aminteşte definiţia dată de Ibrăileanu criticii literare „ştiinţifice“: „Când diseci opera de artă sau spiritul scriitorului – când faci anatomia operei sau a spiritului scriitorului – pentru a-i descoperi însuşirile; când descoperi legătura dintre acele însuşiri şi condiţionarea lor reciprocă – când faci

fiziologia operei sau a spiritului scriitorului; când descoperi legătura cauzală dintre opera sau spiritul scriitorului şi condiţiile cosmice, morale, intelectuale, sociale în care s-a produs acea operă sau s-a format acel spirit – când faci etiologia operei de artă: atunci faci critică ştiinţifică, cât poate fi «ştiinţifică» critica literară, adică întru cât i se pot aplica ei metodele ştiinţelor exacte ale naturii“ […]. Vorbirea *figurată* din discursul critic devine în cel epic vorbire *adevărată*. Personajul ar fi, deci, imaginea întoarsă în oglindă a criticului, ale cărui cuvinte pot fi citite în răspăr. Atitudinea lui constantă este *tăcerea admirativă* […], liniştea în singurătate permiţând existenţa deplină a operei. Emil refuză sistematic să facă o declaraţie de iubire Adelei, în ciuda invitaţiei tot mai insistente pe care i-o adresează aceasta. Iar atunci când declaraţia, parţială, se produce, în preziua despărţirii lor, lucrurile se desfăşoară astfel încât ruptura devine consecinţa ei directă. Tăcerea, egală cu aceea a cititorului în faţa cărţii, cu a criticului „salvat“ în lectură, constituie momentele de pauză, cezura care destramă continuitatea discursului critic şi a celui romanesc. În această exclamaţie mută, în care semnul mirării (al „uimirii“!) ţine de multe ori locul interpretării unui text ori explicării discursive a sentimentelor faţă de fiinţa iubită, stă posibilitatea criticului de a face din generalitatea generoasă a operei prilejul fericirii personale, al „voluptăţilor“ individuale. Asta până şi din cele mai general-comune texte, cum ar fi cataloagele de cărţi ori dicţionarele, scrieri de o foarte largă publicitate. În refugiul singuratic al cititorului ele sunt instigatoarele reveriei, postamentul imaginarului. Un imaginar pervertit în critică şi roman, a cărui gramatică o oferă iubirea şi ale cărui reguli – mod de folosire – le desprinzi din paginile jurnalului. Un discurs necenzurat care facilitează decriptarea textului critic şi a celui romanesc, resursă a semnelor folosite, transfigurate de critic sau romancier.

Mihai Dinu Gheorghiu, *Ibrăileanu. Romanul criticului*, Editura Albatros, Bucureşti, 1981, pp. 8–14, 17–19

[…] dacă năzuinţa sa cea mai scumpă era să redevină „cetitor“, aceasta nu se datora numai dorinţei de a scăpa de mulţimea factorilor ce obturează receptivitatea criticului (coduri estetice, şcoli literare, nivelul cultural al ţării etc.), dar şi pentru a se elibera de tiranica presiune a neadormitului ideolog. El mai ales l-a împiedicat pe Ibrăileanu să preţuiască „ceea ce-i place“, împingându-l să susţină opere incapabile a-i da vreo satisfacţie. „Asediat de teorii“, sufocat de ele, criticul Ibrăileanu s-a pomenit călătorind pe drumuri străine, cu tovarăşi antipatici sau indiferenţi. Atunci, scuturându-şi o clipă lanţurile ideologice, a căutat în literatură şi ceea ce îl interesa cu adevărat. […]

Trebuie adăugat, în aceeaşi ordine de idei, că semnificaţia „polemică“ a romanului nu a scăpat nici criticilor momentului. Pompiliu Constantinescu, bunăoară, avea să insiste, în cronica din „Vremea“ (25 iunie 1933) asupra ei […]

Pentru ca, sprijinit pe aceste observaţii, cronicarul să avanseze ipoteza dublei personalităţi a scriitorului:

„În dl. Ibrăileanu se zbat două fiinţe: cititorul singuratic şi nocturn al romanelor «occidentale», tipul pitoresc prin însăşi existenţa lui, şi teoreticianul de limitat dogmatism al poporanismului, cu «datorii» şi atitudini moralizatoare în artă, discipolul înveterat al lui Gherea […]“

Această rezolvare critică, „autorizată“ de Ibrăileanu însuşi, care vorbise de „nefireasca stare de dedublare“ a criticului, nevoit să aibă mai multe gusturi, a făcut carieră în critica noastră şi în

memorialistică, unde a luat înfăţişări dintre cele mai variate, ce culminează cu aceea a temperamentalului strunit în frâiele raţiunii. Dar, oricât de ademenitoare ar părea, o asemenea soluţie interpretativă comportă măcar două obiecţii esenţiale. Una se referă la faptul că ea nu explică nimic. Admiţând formula dublei personalităţi, nu depăşim stadiul simplelor constatări, problema cauzelor rămânând pe mai departe deschisă. Important nu e atât numele pe care-l dăm ireconciliabilelor manifestări ale scriitorului, cât motivul pentru care ele sunt ireconciliabile. Din ce pricini aşadar, personalitatea lui Ibrăileanu se exprimă dizarmonic? Cum de prozatorul din el gândeşte diferit până la opoziţie de critic? Şi cum de criticul însuşi sare dintr-o extremă într-alta, alternând comprehensiunea cu dogmatismul? Nicio discuţie serioasă despre Ibrăileanu nu poate ocoli aceste întrebări, privitoare, în ultimă instanţă, la locul fiinţei în lume şi la raporturile ei cu semenii. A doua obiecţie derivă cumva din prima. Dezacordurile nu apar, la Ibrăileanu, între chipul de intimitate şi acela public, între paginile de uz privat (jurnal, corespondenţă etc.) şi acelea destinate publicării. Oscilaţiile sunt izbitoare în chiar acestea din urmă, semn că disensiunile sunt prea adânci pentru a fi reduse la tăcere, că raţiunea însăşi e neputincioasă în ce le priveşte. Teoreticianul nu aruncă nicio punte spre romancier. Doar criticul mai dă, câteodată, de înţeles că îi e alături. Arareori şi pentru scurtă vreme. Cum au putut creşte pe acelaşi trunchi roade atât de diferite? Cum de un acelaşi material psihologic a putut sublima în forme ce se exclud *reciproc*?

Întrebările au mai fost şi vor mai fi formulate pe parcursul acestui eseu, primind – până acum indirect – şi răspunsuri. Existenţa lui Ibrăileanu a stat sub semnul dezechilibrului energetic. (...) energiile sale sufleteşti n-au găsit obiectul asupra căruia să se fixeze. În absenţa lui, au umplut până la refuz cămările interioare, ameninţând să erupă în orice clipă. A le căuta grabnic o întrebuinţare, a le cheltui, indiferent pe ce, numai să devină inofensive, era o necesitate vitală. Starea proprie lui Ibrăileanu este disponibilitatea. El încearcă pe rând toate soluţiile mari consumatoare de energie, presupunând că fiecare este cea mai bună. Îşi impune să creadă în ele şi ajunge să creadă cu nestrămutarea şi inflexibilitatea bigoţilor, le apără până în pânzele albe şi le propagă cu o perseverenţă de misionar. Degeaba însă! Mai devreme ori mai târziu, insuficienţa lor i se dezvăluie întreagă. Cauzele îmbrăţişate nu pot suplini decât temporar absentele obiecte. Şi nu atât din vina lor, cât pentru că nu există substituenţi veritabili. Încercările de echilibrare prin militantism sunt biete paleative, ce nu fac decât să accentueze amploarea suferinţei. În focul bătăliilor ideologice uită, e adevărat, câteva ceasuri de sine, de vulcanul gata să explodeze, se simte mai uşor şi mai liber. Dar, îndată ce atârnă armele în cui, fie şi pentru o noapte, pulsaţiile din adâncuri se aud parcă mai tare, iar presiunea exercitată asupra învelişului de carne sporeşte până la insuportabil. Noaptea, ea mai ales, este infernul lui Ibrăileanu, pradă uşoară pentru furtunile sufleteşti. Oh, de-ar putea să se elibereze de coşmar, să trăiască asemenea celorlalţi, să ajungă la împăcarea cu sine! Însă nu poate. Poate numai să-şi ducă pe mai departe crucea care i-a fost destinată, terorizat de imensele, impalpabilele forţe ce sălăşluiesc înlăuntru-i. Ibrăileanu presimte că afectele în exces au trebuinţă de un altfel de obiect pentru ca să se descarce. Nu-l numeşte niciodată, deoarece nu are conştiinţa lui. Dar acest obiect râvnit în chip obscur transpare în mai toate paginile scriitorului. Este marea lui obsesie. Uneori, şi criticul e stăpânit de ea. Nu criticul doctrinar, se înţelege. Obsesiile aceluia sunt principiile, imperativele, normele. Celălalt critic, în schimb, devotat operei, analitic până la infinitezimala nuanţă, căutând, înainte de orice altceva, omenescul din literatură, e fratele geamăn al scriitorului.

Gândeşte ca el, simte asemenea lui, se învârte în jurul aceloraşi, puţine, teme. Mai mult, îi împrumută romancierului destule dintre cugetările sale de moralist şi din observaţiile de psiholog.

Alexandru Dobrescu, *Ibrăileanu. Nostalgia certitudinii*, Editura Cartea Românească, 1989, pp. 44–48

De ce nu acceptă totuşi Codrescu să-i facă pe plac femeii de care este îndrăgostit, mărturisindu-i iubirea şi cerând-o în căsătorie? De ce îşi face atâtea reproşuri după fatalul episod în care îndrăzneşte să-i sărute, cu delicată neruşinare, mâna? Să încercăm acum câteva explicaţii.

După cum am putut constata, Emil Codrescu îşi manifestă în repetate rânduri oroarea faţă de erotismul brut, ce apropie pe om de pitecantrop. Chiar dacă acceptă ideea necesităţii relaţiilor sexuale – „femeile cu tarif“, pentru „păstrarea echilibrului organic sau (mai elegant) a libertăţii de spirit“ –, nu e atât de rudimentar încât să confunde pasiunea cu banala excitaţie epidermică. De această înjositoare confuzie nu s-au ferit, totuşi, destule minţi luminate, de-ar fi să amintim doar pe Descartes, filosoful care a scrutat cu vie curiozitate şi aplicat interes ştiinţific pasiunile omeneşti. [...]

Deşi admirator al raţionalismului, Codrescu nu-şi însuşeşte sănătoasele principii carteziene. Concepţia sa erotică trădează alte surse. Nu atât Schopenhauer (cum s-a spus), al cărui portret stă agăţat pe pereţii propriei odăi, spre amuzamentul Adelei, obişnuită să ia peste picior, provocator, misoginismul „magistrului“. Mai plauzibilă este influenţa filosofiei materialiste, şi îndeosebi senzualiste, la mare preţ în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Codrescu pare un cititor avizat al lui Condillac (de Epicur nu mai amintim), dar şi al lui Casanova, fiind primit probabil foarte bine printre libertini. Şi asta pentru că refuzul instinctului brut nu e pentru el o formă de pioasă asceză, ci un rafinat dezmăţ, izvor inepuizabil de superioare satisfacţii. Într-adevăr, desfrâul imaginaţiei umileşte stereotipia anemică a realităţii. Iar metabolismul oniric face rizibile prejudecăţile despre opulenţă ale oamenilor raţionali (nu neapărat raţionalişti, *nota bene*!). Depinde de hrană. Dacă e vorba de amor, jale! Foamea nu se potoleşte cu una cu două. De ce? Simplu: femeia, ca obiect (real) al pasiunii, în loc să ţină de saţ, mai mult stârneşte pofta. E doar un pretext, un mijloc. O promisiune niciodată realizată. Pentru că „tot ce se realizează se împuţinează şi se trivializează. Relaţiile prieteneşti trivializează prietenia; ritualul – religia; poemul – poezia; creaţia – gândul lui Dumnezeu, şi tot aşa, realităţile amorului trivializează iubirea“.

De platonism, *amor spiritualis* şi cine ştie ce alte „sublimităţi clorotice“ nici nu poate fi vorba, în pofida încredinţărilor ţâfnoase ale bravilor exegeţi cu morala la purtător. Pe de altă parte, la fel de simplificatoare e şi ipoteza abominaţiunii lui Codrescu, formulată de câţiva hermeneuţi (demitizanţi, sărăcuţii, în acord cu vremurile). Dacă doctorul nu prea calcă a sfânt, apoi nici a discipol al marchizului de Sade nu aduce. Dragostea sa e un sentiment complex, angajând întreaga făptură, de la epidermă la creier: „«*La peau, le cerveau, les nerfs* – zice Charcot, maestrul nostru al tuturora – *tout ça va ensemble*». Epiderma ei fină ilustra, în adevăr eclatant, generalizarea maestrului. Şi cunosc destul de bine anatomia ca să ştiu că de la vârful degetelor piciorului şi de la vârful degetelor mâinii pielea se afinează treptat, izolând tot mai puţin pulsaţia vieţii. (...) Pentru femei, piciorul bărbatului este indiferent. Pentru ele, a spus-o un alt maestru, nu există tentaţia şi tortura imaginilor“.

De aceea, frumuseţea sufletească a femeii se descifrează tot ca expresie corporală, vizibilă, trădând unitatea esenţială a fiinţei indivizibile, unice. [...] Iubirea pentru femeie este echivalată din nou, metonimic, cu dragostea de viaţă şi de natură, care ascute sensibilitatea pentru frumos.

Pasiunea lui Codrescu devine torturantă pe măsură ce umileşte tot mai mult inteligenţa, incapabilă să disocieze altfel decât teoretic între suflet şi trup. „Deşurubarea“ creierului nu aduce, şi e firesc să fie aşa, râvnita salvare. Singura soluţie rămâne mistificarea conştientă. Dar nici asta nu e cu putinţă multă vreme. Nesfârşita „prietenie pasionată“ pe care i-o mărturiseşte Adelei în cele din urmă reflectă ambiţia supraomenească de a spiritualiza amorul, păstrându-i totodată rădăcinile organice, strict „naturale“. Imposibilitatea concilierii îi este evidentă bărbatului, care nu renunţă, totuşi, cu una cu două: „Îi vorbesc necontenit de prietenia mea. (...) Prietenia noastră a murit odată cu cea dintâi bătaie de inimă pentru ea“. [...]

Aşa cum s-a spus, iubirea lui Codrescu, respingând erotismul direct (de unde şi „tragismul condiţiei umane“), devine o „confesiune lipsită de declaraţie“ (Mihai Dinu Gheorghiu), o formă de „implicare dezimplicată“ (ca şi lectura). Contradicţia nu a scăpat neobservată. Octavio Paz, de pildă, după ce vorbeşte despre latura tragică a iubirii, care s-ar naşte „dintr-o decizie liberă“, din „acceptarea voluntară a fatalităţii“, confirmă şi el ideea că singurul răspuns dat tragediei acesteia îl constituie prietenia.

Problema a fost analizată în amănunt de Marian Papahagi, care raportează comportamentul erotic al lui Codrescu la cele trei forme fundamentale ale amorului, acceptate de mai toţi cercetătorii fenomenului: *Eros* („dorinţa omului îndreptată spre ţelul său transcedental, acela care desăvârşeşte dorinţa lui profundă. Erosul este centrat asupra lui însuşi şi este fundamentalmente unilateral“), *Philia* („o bunăvoinţă reciprocă şi mutual recunoscută între două persoane. Este în mod esenţial neegoistă“) şi *Agapé* („o iubire care se oferă la maximum şi care se extinde şi asupra duşmanilor. Este neegoistă în mod esenţial. Este dragostea creştină pentru aproape“). O a patra variantă a amorului ar fi *Sexus*, „combinabilă cu celelalte două forme, specific omeneşti: *Eros* şi *Philia* (*Agapé* e forma divină)“. Papahagi observă, inteligent, că Emil Codrescu se referă la toate trei variantele (*eros, philia* şi *sexus*) în delimitările pe care le face „când îşi analizează sentimentele faţă de Adela“: „Prietenia (Philia) e stadiul iniţial, simpatia reciprocă, devenită mai târziu iubire. Aceasta din urmă este, în aspiraţiile lui Emil Codrescu, Eros moderat de Philia (prietenie pasionată), în netă respingere a sexualităţii brute“. Prin urmare, Codrescu ar suferi tocmai de „incapacitatea de a da iubirii pentru Adela în acelaşi timp nuanţe de Philia şi de Eros“. Singura soluţie rămâne mistificarea conştientă. Triumf pasager, care lasă pe limbă gustul cenuşii. Oricum, aparenta nebunie a lui Codrescu pare mai degrabă „un exces de înţelepciune“. Un exces, totuşi!

„Iluzia paradisiacă“ se destramă atunci când personajul constată cu înfrigurare: „În acest moment începu trecutul“. Finalul amplifică senzaţia de gol sufletesc, în acordurile unei simplităţi tragice: „Am impresia că a murit“. Nici medierea speculară nu mai e posibilă, de vreme ce privirea rătăceşte acum fără rost la suprafaţa unui peisaj dezolant şi pustiu: „I-am chemat imaginea, şi imaginea n-a venit“; „Oglinda, prin care mi-a zâmbit în dimineaţa aceea îndepărtată şi care-i încadra capul şi bustul, acum reflecta stăruitor şi inutil o litografie din perete“. Lumea obiectelor păstrează însă vagi urme de viaţă, cu atât mai dureroase cu cât aduc la incandescenţă conştiinţa sfârşitului iremediabil. Momentul e surprins admirabil, într-un desen de o fineţe lampedusiană: „Am luat

obiectele scumpe şi le-am pus în portofoliu lângă mănuşă, lângă biletele ei, lângă pana pitpalacului şi lângă acul de siguranţă cu care mi-a prins pelerina în munţii Văraticului. Atâta rămăsese de la ea – şi florile presate, rest mort din strălucirile verii, dispărută odată cu ea. Şi în odaie, patul pe care dormise, scrinul unde-şi ţinuse pânzele subţiri şi oglinda care-i reflectase capul, şi pieptul, şi braţele, şi zâmbetul din dimineaţa de altădată“.

Poezia obsolescenţei cosmice însoţeşte ca un ecou sentimentul absurd şi apăsător al absenţei, care înceţoşează privirea. Natura se acoperă cu un giulgiu, ca şi oglinzile din locuinţa celui ce a murit, aşteptând să fie îngropat: „După amiază am rătăcit pe şosea, afară din sat. Acolo unde erau munţii, nu mai era nimic. Neguri grele, mortuare, acopereau singurătăţile“. Când iluzia piere, când pleacă Adela, bărbatul se desparte definitiv de munţii cu izvoare limpezi şi flori înmiresmate, aşa cum Don Quijote, învins, părăseşte miraculoasa lume a cavalerilor rătăcitori şi a graţioaselor domniţe.

Fără să răspundă la nicio întrebare, cartea se închide deocamdată, firesc, îngropând între copertele ei enigma doctorului Codrescu, pe care avem speranţa că paginile de faţă au păstrat-o intactă. Intenţia noastră nu a fost să dezlegăm mistere. Dar am simţit cât de puternică poate să fie ispita. Am preferat, totuşi, lectura îndrăgostită, cu încredinţarea că *Adela* rămâne o carte de re-citit.

Antonio Patraş, *Ibrăileanu. Către o teorie a personalităţii*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2007